

PARDES

Város- és Településpolitikai Kutató és Tanácsadó Iroda

Cégt.: Várnai Gábor

*Megrendelő: Budapest Főváros Közgyűlése támogatásával a Studio Metropolitana Kht.
- a munka más munkákban történő felhasználásához a megrendelő engedélye szükséges -*

Keleti Kapu program első szakasz: problémafeltárás

kutatásvezető, alternatíva-elemzés, stratégiai elemzés: Várnai Gábor (PARDES Iroda)
terepfelvételi management, case study: Csató Gyula (Város-Tér-Kép Bt.)
terepinterjúk, értékelés: Bölöni Katalin (Bana-S Bt.)
döntési szféra interjúk, értékelés: dr. Futó Péter (Mixolid Bt.)
térkép: Hegedűs Viktória (Fővárosi Önkormányzat Főépítészeti Iroda)
terepfotó: Stumpf Róbert (Stumpf FotoStudio)

(tervlap 1805-ből)

Budapest, 2003.

Ez a dokumentáció a szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. Törvény 1. § (2) bekezdése a), ill. k) pontjának értelmében szerzői jogi védelemben részesülő műnek minősül. A törvény 12. §-ában foglaltak értelmében Megbízó az átadott dokumentációt, valamint annak bármilyen módon átdolgozott változatait csak Megbízott nevének feltüntetésével használhatja fel, s a dokumentációra való bárminemű hivatkozás is csak Megbízott nevének feltüntetésével történhet meg. Ha Megbízó a dokumentáció felhasználására a jelen szerződésben nem feltüntetett harmadik félnek engedélyt ad, Megbízottat a törvény 30. §-a (3) bekezdése alapján külön díjazás illeti meg, amelynek mértékéről felek megállapodnak. Amennyiben a dokumentációt Megbízó oly módon változtatja meg, amelyet Megbízott sérelmez vagy amellyel nem ért egyet, Megbízott szerzőséget visszavonó nyilatkozatát követően Megbízó a törvény 13. §-a, valamint 30. §-ának (5) bekezdése alapján köteles mellőzni Megbízott nevének feltüntetését.

Miközben így töprengök, hirtelen - magam sem tudom, miképpen - valamiféle csodálatosan magas torony tetejére emelkedünk, ahol a felhők közelében érzem magam. Ahogy onnan letekintek, a földön várost látok, amely szemre fölöttébb szép, fényes és tágas, de amelynek minden oldalról látom a peremét és határait. Kör alakban volt építve, sáncok és falak vették körül, de árok helyett mintha feneketlen és parttalan sötét mélység húzódott volna arra. Fény ugyanis csak a város fölött volt, peremén túl vak sötétség terpeszkedett.

Maga a város, ahogy fentről látom, számtalan kisebb-nagyobb utcára, térre, lakóházra és középületre tagolódott, s mindenütt emberek hemzsegték, mint a hangyák. A keleti városszélen kapu állott, innen utcácska indult egy másik kapuhoz, amely viszont nyugat felé nézett; s csupán e második kapun át lehetett a város különféle utcáiba jutni. Hat főútvonalat számolok meg, ezek mind keletről nyugat felé húzódtak, párhuzamosan. Közöttük volt a szerfölött nagy, kör alakú tér, azaz piac; legtávolabb, nyugat felé, meredek sziklás dombon hatalmas és fénylő vár állott, s a város valamennyi lakója leggyakrabban efelé tekingetett.

S így szól hozzám Fürgeláb kísérem: "Lám, itt van előtted a gyönyörű világ, amelyet annyira vágytál megismerni. Azért vezettelek mindenekelőtt e magaslatra, hogy először egészében szemléld, és a beosztását megérthesd. Az ott a Keleti Kapu: az élet kapuja, alatta megy el mindenki, aki e világra érkezik. Ez a másik közelebbi kapu pedig a szétválásé, mert belőle mindenki, a sors rendelése szerint, ilyen vagy olyan hivatás felé fordul".

S így szólt hozzám tolmácsom, Bódulat: "Látod, ugye, drága ember, mily gyönyörű e világ, s benne minden mily tökéletes? Már csak így távolból nézve is; hát még majd ha részleteiben szemléled szépségeit. Ugyan kinek ne lenne kedve, hogy részt kapjon belőle?" Ezt mondtam neki: "Távolból tetszik, de nem tudom, milyen lesz majd később." "Mindenképpen jó lesz, csak higgy", válaszolta, "és gyerünk is már." Fürgeláb szólt: "Várj még, hadd mutassam meg neki innen azt a helyet is, ahová nem megyünk. Nézz csak most hátra kelet felé: látod-e, hogy az ottani sötét kapuból valami kúszva mozog felénk?" "Látom", mondtam. Mire ő így folytatta: "Ezek olyan emberek, akik újonnan érkeznek a földre (maguk sem tudják honnan), nem ismerik mivoltukat, arról sincs fogalmuk, hogy emberek; ezért van körülöttük sötétség, s ezért nem hallatszik onnan egyéb hang, csak gyenge sírás és sipákolás. Ahogy azonban elérkeznek az alattunk levő kapuhoz, lassanként fény gyullad közöttük; s hogy akkor mi történik velük, gyerünk, nézzük meg."

*(Comenius: A világ útvesztője és a szív paradicsoma (3),
V. fejezet: A VÁNDOR MAGASBÓL NÉZI A VILÁGOT)*

I. Előttörténet	6
II. Megalapozó munkák.....	9
(1) <i>A BAFT/KMRFT számára készített programleírás (1999):.....</i>	<i>9</i>
(2) <i>A Palatium számára készített előtanulmány a Csikágóról és a Baross térről (2001) .....</i>	<i>11</i>
(3) <i>A Teampannon számára készített előtanulmány a Józsefvárosról, a Harlemről (1998) .....</i>	<i>14</i>
III. A jelen munka alapmegfontolásai	18
IV. Terepfelvétel	23
(A) <i>Stabil területek: a Csikágó és a Harlem .....</i>	<i>23</i>
(1) <i>Életkörülmények, lakáshelyzet .....</i>	<i>24</i>
(1a) <i>Háztipusok és a házak lakóösszetétele a Csikágóban .....</i>	<i>26</i>
(1b) <i>Háztipusok és a házak lakóösszetétele a Harlemben .....</i>	<i>27</i>
(2) <i>Lakásmobilitás, költözési szándékok .....</i>	<i>28</i>
(2a) <i>Lakásmobilitás és kötődés a Csikágóban.....</i>	<i>29</i>
(2b) <i>Lakásmobilitás és kötődés a Harlemben .....</i>	<i>32</i>
(3) <i>Megélhetés .....</i>	<i>35</i>
(4) <i>Közösségi funkciók, helyi hangulat, milió, perspektívák .....</i>	<i>44</i>
(5) <i>Közvetlen kommunikációs lehetőségek, közösségi terek, informális kommunikáció.....</i>	<i>52</i>
(6) <i>Szakmai és lakossági elképzelések, imázslemek a várossal kapcsolatban.....</i>	<i>55</i>
(7) <i>Ellátottság.....</i>	<i>57</i>
(8) <i>Intézmények .....</i>	<i>58</i>
(9) <i>Anyagi kondíciók .....</i>	<i>58</i>
(10) <i>Kohézió, kommunikativitás .....</i>	<i>60</i>
(B) <i>Instabil területek: a Kapu – Baross tér, Garay tér, Teleki tér.....</i>	<i>61</i>
A. <i>Gazdasági folyamatok, hálózatok, kapcsolatok.....</i>	<i>67</i>
1. <i>Beruházások .....</i>	<i>67</i>
2. <i>Legalitás - illegalitás .....</i>	<i>69</i>
3. <i>Bedolgozói, beszállítói hálózatok .....</i>	<i>70</i>
4. <i>Pénzügyi folyamatok.....</i>	<i>71</i>
5. <i>Piacok, kapcsolatok.....</i>	<i>71</i>
6. <i>Ahol a szálak összefutnak: a Baross tér és legszűkebb környéke .....</i>	<i>73</i>
B. <i>Szociális folyamatok, hálózatok, kapcsolatok.....</i>	<i>81</i>
1. <i>A csoportokon belüli szociális folyamatok, elvárások, kapcsolati hálók.....</i>	<i>81</i>
2. <i>A csoportok és a "külvilág" közötti szociális folyamatok, elvárások, kapcsolatok .....</i>	<i>82</i>
C. <i>Multikulturális folyamatok, hálózatok, kapcsolatok.....</i>	<i>85</i>
D. <i>Határhelyzetek felvétele reprodukció és perspektíva szerint .....</i>	<i>87</i>
E. <i>Reális (agóra) és virtuális (hierarchikus) kommunikációs hálók.....</i>	<i>94</i>
F. <i>Túlélési stratégiák, kommunikációs helyzetelemzés a team-től a game-ig terjedő skálán.....</i>	<i>100</i>
G. <i>A gazdasági-szociális-kulturális-kommunikációs kapu-funkciók interferenciái.....</i>	<i>102</i>

V. A tágabb döntési mező standardizált leírása és elemzése.....	110
(1) <i>Többszintű kormányzással a szlömösödés ellen.....</i>	<i>110</i>
(2) <i>Középső-Józsefváros, a Harlem .....</i>	<i>113</i>
Rehabilitáció	113
Lakáspolitiká.....	118
Szociális ügyek.....	120
Romák és kisebbségpolitika.....	122
Deviancia- és bűnmegelőzés	124
(3) <i>Külső-Erzsébetváros, a Csikágó.....</i>	<i>125</i>
Rehabilitáció	125
Ingatlan- és lakásgazdálkodás	127
Deviancia- és bűnmegelőzés	128
(4) <i>A rehabilitációhoz kapcsolódó részpolitikák fővárosi, országos és uniós szintjei.....</i>	<i>129</i>
A főváros építészeti rehabilitációja.....	129
Lakáspolitiká.....	130
Területfejlesztés	132
Deviancia- és bűnmegelőzés	134
(5) <i>A stratégia kérdése .....</i>	<i>136</i>
(a) A Világbank ajánlásai a szegénynegyedekben megvalósítandó várospolitikára	136
(b) Hazai ajánlások a szegénytelepekkel kapcsolatos várospolitikai eszközökre.....	137
(c) Egy megoldás a fővárosi rehabilitációs kritériumok szabályozására.....	139
VI. A Kapu status quo-ja	144
(1) <i>A status quo összefoglalása a munka III. pontjában foglaltak szerint.....</i>	<i>144</i>
(2) <i>Elméleti alapvetés .....</i>	<i>146</i>
(3) <i>Az Északi Kapu (modern) és a Déli Kapu (tradicionális) érintkezési pontja: a Csikágó és a Harlem stabil, legális adaptációs területei, a torus .....</i>	<i>149</i>
(4) <i>A Keleti Kapu (horizontális hálózat) és a Nyugati Kapu (vertikális hálózat) pályái, a tangenciális csóvák .....</i>	<i>150</i>
(5) <i>A Garay tér és a Teleki tér féllegális adaptációs tranzitónái, az akkréciós korong.....</i>	<i>151</i>
(6) <i>A Baross tér és közvetlen környéke, az eseményhorizont.....</i>	<i>153</i>
(7) <i>MI A TEENDŐ A KELETI KAPUVAL? .....</i>	<i>154</i>

I. Előttörténet

A török uralom, majd a kamarai igazgatóság gyámkodása alól felszabadult városok a 18. század folyamán nemcsak demográfiailag regenerálódtak, hanem külsőleg is új arculatot nyertek. A városi élet keretei kitágultak. A történelmi városmag - Budán a Várnegyed, Pesten a fallal körülkerített Belváros - természetesen nem veszítette el dominanciáját. A városi, a megyei, az országos intézményeknek, a legfontosabb kulturális és oktatási centrumoknak mindkét városban továbbra is az adott helyet, s többnyire ott telepedtek meg a beköltöző arisztokraták is, de - főként a gazdasági élet szempontjából - egyre fontosabbá váltak a külvárosok. A súlyponteltolódást Pesten szimbolikusan is kifejezte az, hogy a tárgyalt korszakban eltűntek a városkapuk: a Dunára nyíló vízi kapu, az észak felé kijárást biztosító, a Lipót (ma Váci) utca északi végében emelkedő váci kapu, az Uri (ma Kecskeméti) utca végében álló kecskeméti kapu, a Hatvani (ma Kossuth Lajos) utca végén található hatvani kapu. A kereskedelmi, majd politikai és kulturális központtá váló, a 19. század elejére Magyarország legnépesebb városává növekvő Pest belvárosa a 18. század közepére telítődött, s az új lakosok inkább a külvárosokban találtak helyet maguknak. Pestnek két külvárosa jött létre a század harmincas éveiben, az Alsó- és a Felső-külváros. Az Alsó-külváros, amelyet 1777-től hívnak Terézvárosnak, a 19. századra a legnépesebb városrész lett, meghatározó jellegű lakossága volt a kézművesség, és döntően itt tömörült a gyorsan gyarapodó zsidó lakosság is. A Terézvárostól délre húzódott a Felső-külváros, (1777-től Józsefváros). Mezőgazdasági jellegét tovább őrizte, mint a Terézváros, és kevésbé is épült egybe a Belvárossal, mint amaz. A Józsefvárosból 1792-ben vált ki a Ferencváros. Fiatal - és a tervszerű telepítés miatt szabályos szerkezetű - városrésze volt a 18. századi Pestnek a II. József által alapított Újváros (1790 óta Lipótváros), amely a legelőkelőbb negyedde épült ki a 19. század első évtizedeiben.

A Baross tér, bár a város jóval túlnőtt rajta közúti és különösen vasúti szempontból ma is afféle Keleti Kapunak tekinthető Budapesten. A 4. metróvonal Etele tér és Baross tér közötti szakaszának megnyitása után kapu-szerepe bizonyos értelemben még erőteljesebb lesz, és ezt már előlegezi a felszíni rendezés előrehozott munkálatainak sora is.

A derék pesti polgárok a 15 században fallal vették körül városukat. A fontos országutak fogadására kapukat építettek. A kelet felé, Gyöngyös, Miskolc, Kassa, ill. Szolnok, Debrecen, Várad irányába futó országútról a Hatvani kapun vagy más néven, Egri kapun át lehetett Pestre bejutni. A kapu helyét a mai Kossuth Lajos utca 20 szám alatti házon domborműves emléktábla jelzi. A kaput védő, kör alakú bástya maradványait 1963-ban az Astoria aluljáró építésénél találták meg.

Sok évszázadon át szolgált a kapu, sokat védeni ugyan nem tudott a pesti síkságon húzódó, Budához képest szegényes városon, de az addig is fontos útvonal a török idők után egyre fontosabbá vált. A 18. század elején a kapun kívül, az országút mellett egyre nagyobb lett a mozgás. Csárdák, fogadók nyíltak, és lassan beépült az országút melletti terület. A városnövekedés miatt sorra lebontották a városkapukat, a Hatvani kaput legutoljára, 1808-ban. Az utat a Rókus kórházig kikövezték és közvilágítást kapott.

A Belső Kerepesi út környékének fejlődésében sokat jelentett az a döntés, mellyel a Nemzeti Színház első épülete a mai Múzeum körút és Astoria sarkán épült fel és 1837-ben nyílt meg az akkori Pesti Magyar Színház Vörösmarty Mihálynak az "Árpád ébredése" című

előjátékával és Schenk "Belizár" című drámájával. Az út másik fontos pontján megépült a keleti pályaudvar.

Érdekes, hogy nem csak a Nemzeti Színház helyéről volt sok vita – már akkor is –, például Széchenyi István Duna-parti elhelyezéseért szállt síkra, hanem a vasúti indóházról is. Amikor 1866-ban a sokféle vasúttársaság közül a Magyar Északi Vasút tönkrement, megvásárlásával létrehozták a Magyar Királyi Államvasutak elnevezéssel a mai MÁV-ot. Ez volt az államosítás kezdete, melynek azután kiteljesítője Baross Gábor a vasminiszter lett. A MÁV megörökölte az Északi vagy Losonci indóházat, a mai Józsefvárosi pályaudvar néven ismert 1866-ban épült vasútállomást, de hamarosan kinőtte azt. A MÁV központi pályaudvar építését határozta el. Előbb helyét a Rákóczi út, Nagykörút, Népszínház utca térségében képzelték el, végül 1884-ben megépült, ott, ahol ma is áll a Keleti pályaudvar. Rochlitz Gyula tervezte a csarnokot, szinte lezárva a Belső Kerepesi utat. Az épület homlokzatát Watt és Stephenson szobra díszíti. 1868-ban megépült a lóvasút, immár a városi közlekedésben fontos lett a Keleti Kapu környéke. A pályaudvar mindkét oldalán fontos útvonalak érkeznek a pályaudvar előtti térre.

A 19. század végére megannyi híres épület emelkedett a Belső Kerepesi út mentén. Neve az után változott meg, hogy 1906. október 28-án ünnepi menetben itt vitték végig II. Rákóczi Ferenc fejedelem és száműzetésében osztozó társainak hazatérő hamvait Kassára menet. Akkor senki sem gondolta, hogy külföldre kerül. A név tehát attól kezdve a Kiskörút és a Keleti pályaudvar között lett Rákóczi út.

A tér 1902-ben kapta meg Baross Gábor nevét. Baross a magyar közlekedésben gróf Széchenyi István, Hollán Ernő és Mikó Imre munkásságának folytatója, sőt kiteljesítője, az átfogó közlekedéspolitikai szemlélet következetes képviselője. A városi közlekedéssel sokat törődött, az első budapesti villamost is ő engedélyezte a Stáció utcánál, mely ma szintén az ő nevét viseli: Baross utca.

A Baross tér nem csupán közlekedési szempontból lett kapu, a város eltérő területei is itt találkoznak. 1896 és 1898 között felépült a Thököly út, Dózsa György út, Damjanich és Rottenbiller utca között a híres-hírhedt "Csikágó", a bérkaszárnnyák városa. 1941-ben ez volt Budapest legsűrűbben lakott lakónegyede. Ugyancsak nagy forgalmat jelentett, hogy a pályaudvar Kerepesi úti oldalán volt a Gödöllői és Csömöri HÉV végállomása.

A második világháború után a millenniumi földalatti sikere óta született megannyi földalatti vasúti hálózat terve után egyre inkább egy kelet-nyugati vonal létesítése került előtérbe. Minden utasszámlálás ezt az irányt kiemelten kezelendőnek ítélte. Az érvek között döntő volt a Baross tér környékének nagy lakószáma, a tér forgalma és persze a pályaudvar jelentősége. Egy 1951-ben, a Művelt Nép kiadónál megjelent, "Utazás a Föld alatt" című könyv így ír: "A Baross-téren épülő állomás Budapest egyik legfontosabb forgalmi váltópontján létesül. A Baross tér képezi ma is a belváros és külváros forgalmi határát és ezt a szerepet a Keleti pályaudvar még jobban kihangsúlyozza. Nagybudapest ingavándorforgalmában résztvevő utastömegek közül ma mintegy 170 ezer utas halad át a téren, és ehhez csatlakozik az a nagy tömeg, melyet a keleti pályaudvar környékének lakóssága ad. Ez a terület tudvalevőleg Budapest legsűrűbben lakott része, 1024,7 lakos a hektáronkénti népsűrűség az 1941. évi népszámlálás adatai szerint."

Az 1970-es metróátadás idejére, majd az azt követő években alaposan megváltozott a Baross tér. A metróvonal továbbépült az Örs vezér térig, a HÉV végállomása is oda költözött. 1969 májusában 200 méter hosszú közúti felüljáró épült a Rákóczi út felett keresztbe a Rottenbiller utca vonalában. A Baross tér lényegében öt fő útvonal találkozási pontja. Két ág az

említett felüljáróval összekötött, egy a Rákóczi út, egyet-egyét pedig a Thököly út és a Kerepesi út alkot. A kelet-nyugati metró megnyitásához készült felszíni rendezés a tér közepét kiürítette, ott részben nyitott gyalogos aluljáró teret létesített közvetlen MÁV kapcsolattal, és ebbe érkezik a metró meglévő kijárata.

A Keleti pályaudvar környéke, a Baross tér ma is kapu. A térség Keleti Kapu jellege a város, a régió és az ország vonatkozásában igazán erősödni fog. A városon belüli szerep szempontjából pedig minőségi fejlesztésre van szükség. A térséghez kapcsolódóan értékes, ugyanakkor nem értékén kihasznált és karban tartott terület és épületállomány áll rendelkezésre. Az individuális közlekedés robbanása után ismét előtérbe kell kerüljön egy minőségi és megbízható tömegközlekedési hálózat fejlesztése mind környezetvédelmi mind a városi életminőség javítása szempontjából. A Baross tér átszálló csomóponti szerepköre tehát erősödni fog. A Baross tér továbbra is különféle kultúrák találkozási pontja lesz..

A Keleti Kapu szerepe azért fontos, mert sok ide érkező számára ez az első élmény a városról. Ez a kapuszerep azonban igen sokrétű, másként jelentkezik a pályaudvar esetében, másként a hármas főút bevezetésénél. Másként alakul majd, ha a Kerepesi út környékének ma még kihasználatlan lehetőségeiből megvalósul valami, például a kereskedelem, a szórakoztatás területén. Másként működik a kapu, amikor a Thököly úti, újpalotai irányok és a belváros közötti forgalom megy át rajta. Három kerület találkozik itt. Találkozik a belváros és az elővárosok területe és központi fekvése miatt a sugaras és gyűrű irányú mozgások sokasága érinti. Ráadásul egy sor országos és városi intézmény található meg a környéken.

A kereskedelem és az idegenforgalom mind jobban felfedezi ezt a területet, és a jelek már mutatkoznak: East End, Baross Center. Növekszik tömegközlekedési átszálló szerepköre. A lakóterületek remélhető rehabilitációjának előrehaladtával kiviláglik az, amit csak a legéberebb megfigyelők találnak meg ma a Keleti környékén sétálva.

II. Megalapozó munkák

(1) A BAFT/KMRFT számára készített programleírás (1999):

(A) A program tartalma

Budapest és régiója a Délkelet-Európai Régió centrális helyzetű kapuvárosa, kapurégiója, amely nyugat-keleti, északnyugat-délkeleti irányban híd-funkciót tölt be, a régióra adaptált szaktudást, jártasságot, tőkét birtokol és potenciálisan exportálja is azt, illetve multikulturális keveredési térség, amely nemcsak potenciálisan szegregációs, gettósodási és underclass-jelenségeket importál. Ez a metropolisz-régió a város Keleti Kapujának területére koncentrálja e potencialítások, jelenségek közül azokat, amelyek definitív, illetve kritikus mértékűvé fejlődtek. A program célja egyfelől az alacsony státuszúak (idősek, kisnyugdíjasok, hátrányos helyzetű, családalapítás előtt álló fiatalok, a strukturális munkanélküliségtől sújtottak) agglomerációba irányuló kimigrálásának mérséklése, a már kimigráltak helyzetének stabilizálása. E migrációs irány elsősorban déli-délkeleti, érintett a délkeleti irányban húzódó "csapágyvárosokig" majdnem minden település, illetve a főváros sűrűn lakott belső zónáinak leszakadó lakossága, amely térségek alkotják az ún. keleti kaput. A program célja másfelől a gettósodási-szegregációs folyamatok mérséklése. Különös figyelem fordítandó a külső 7. kerületben, a Baross tér környékén, a középső Józsefvárosban, a külső Józsefvárosban, Kőbányán felgyülemlett rehabilitációs feladatokra, a keleten-délkeleten a külső kerületekben, illetve a kapcsolódó agglomerációs településeken megfigyelhető bádogváros-kialakulási folyamatra. A program során illesztendő a Budapesti Városfejlesztési Konceptióban, illetve a BAFT Területfejlesztési koncepcióban részletezett Közműhátralék- és Lakáshitel-alapokról leírt elképzelés. A program központi feladataként létre kell hozni egy olyan komplex regionális vállalkozás-, illetve szociális rehabilitációs programot, illetve egy juttatási rendszert, amelynek segítségével elkerülhető a gettósodás, illetőleg a bádogvárosok kialakulása. Szükséges emellett a program során egy nem piaci forrásokra alapozott szociálpolitikai koncepció kialakítása a Keleti Kapu krízishelyzetben lévő kulcsterületeire. Az össz-regionális (fővárosi és agglomerációs, illetve a megyei) szociálpolitikai és rehabilitációs koncepciók döntő sajátosságként jelölik meg a paradigmaváltást, mint a szociálpolitikai-rehabilitációs koncepció meghatározó előfeltételét. Az új paradigma azt jelenti, hogy a fővárosnak, a megyének, illetve a régiónak nem a jelenlegi, lokálisnak minősíthető szinten meglévő bonyolult, kusza szövevényes és tisztázatlan viszonyok és intézményes keretek között kell "játszania" a küzdőtér kompetenciavonatközlésében, hanem a prevencióra kell helyeznie a hangsúlyt. Az új szociálpolitikai és rehabilitációs koncepcionális paradigmából az alább következő elvi szempontok figyelembevétele adódik: az integráció, az ágazati komplexitás, a koordinatív fejlesztés, a szegmentáltság elveinek szem előtt tartása; az ellátási és szakmai szempontú (mikro)regionalitás bevezetése a szociálpolitikába; a szociális és területi szempontból differenciált, a polarizációt mérséklő és adaptív jellegű krízisintervenciós gyakorlat kialakítása; az adaptált átképzési formák, illetve az önfoglalkoztatás meghonosítása, az interaktív társadalmi kommunikációs formák meghonosítása a szociálpolitikai prevenció során. Szükséges a jelenleg is "futó", kifejezetten aktuális válságjelenségek koncepcionális kezelése, mint a prostitúció, az etnikai szegregáció, gettósodás, a külföldi betelepülők, a multikulturalizmus kérdésköre, a hajléktalan-kérdés egésze, a deklasszáció, gettósodás, az underclass problematikája, a bádogvárosok kialakulása, a megyei zárványtérsegek kialakulása,

a várható települési/kistérségi/kerületi konfliktusok élesedése, illetve a potenciális lakáspolitikai alternatívák vizsgálata és koncepciólása (szociális lakásépítés, lakótelep-reanimáció, lofting a brownfield arra alkalmas üzemcsarnokaiban). A már kialakított és elfogadott Fővárosi Rehabilitációs Programban, a Fővárosi Fejlesztési Koncepcióban, valamint a BAFT Területfejlesztési Koncepcióban foglalt szempontokat, eljárásokat és szervezeti-pénzügi konstrukciókat a program során alkalmassá kell tenni a Keleti Kapu egészének kezelésére.

A Keleti Kapu program illeszkedései az ÁFT-hez, az NFT-hez és a Phare 2000-hez:

- munkahelyteremtés
- hátrányos helyzetűek oktatása, átképzése
- esélyegyenlőség
- egészségügy
- lakásszektor
- humán erőforrás
- speciális regionális

A Keleti Kapu program illeszkedése az EU 2001-től érvényes Objective-jeihez:

Objective 2-b: Nagyvárosi térségek problémáinak megoldása

Terület:

Csikágó, Baross tér és környéke, középső és külső Józsefváros, Kőbánya, Rákosok, a megyének a szolnoki vasútvonalak és a 4-es út által érintett területei

Partnerek:

Közép-Magyarországi Régió, Pest megye, Főváros, kerületek, kistérségek, FVM, GM, SzCsM, EüM, EU

A program előzetes prezentációja

A program környezete: a Közép-Magyarországi Régió Operatív Programja, a BAFT Területfejlesztési Programja, a Budapesti Városfejlesztési Koncepció és a Budapesti Városrehabilitációs Program. Ezek mindegyike tartalmazza a Keleti Kapu Programot önállóan vagy más programokon belül.

Eredmények: A program tartalmilag nagy vonalakban tisztázott, megvalósítására jelen pillanatban a Régió elkülönített keretén belül mintegy 22.-Mó Ft összeg áll rendelkezésre.

Nehézségek: A program bonyolult, precedens nélküli, a szakma csak részlegesen készült fel végrehajtására, a jogi helyzet tisztázatlan, a programfelelős (Közép-Magyarországi Régió) még nem hozta létre munkaszervezetét, a kompetenciák tisztázása még várat magára.

Aktuális projektvezetési kérdések: Aktorok, egyeztetési kör, joghelyzet, lebonyolítók, a program munkaszervezeti kérdései.

Céldefiníció, feladat, sikerkritérium, specifikáció

Céldefiníció: A szuburbanizáció káros folyamatainak mérséklése, a közszféra intervenciójára alapozva lehetőségteremtés a spontán városfejlesztő erők egyensúlyos működésére.

Feladat: Módszerek kidolgozása a lakóterületek szociális rehabilitációjának céljára, az iparterületek reorganizációs-rehabilitációs eszközeinek kidolgozása.

Konkrét célok, sikerkritériumok: rehabilitációs akcióterületi mintaprojekt, iparterületi akcióterületi mintaprojekt, szociálpolitikai, lakáspolitikai mintaprojekt, lokális vállalkozásfejlesztési szervezetépítési mintaprojekt kidolgozása a Keleti Kapu térségére; nem cél a jogi, szervezeti és gazdaságpolitikai játéktér feltérképezése során a megvalósíthatósági kritériumok szabályozási tartalommal történő feltöltése; sikerkritérium az elfogadtatási procedúra sikeres lefolytatása az összes fontosabb stake-holder tekintetében.

Specifikáció: A programnak a Budapesti Rehabilitációs Program, a Budapesti Városfejlesztési Kon koncepció, a BAFT Területfejlesztési Program és a Közép-Magyarországi Régió Operatív Programja c. dokumentumokra kell épülnie.

Kockázatelemzés

Tűrőhatár: Mivel fix állami pénzből történik a program finanszírozása és jogkényszer alatt történik, tűrőhatár nincs.

Gócponatok: Rosszul definiált feladat --> Rosszul strukturált probléma --> Megoldás.

Problémák: Nem megfelelő minőségű anyag, külső nyomásgyakorlás tartalmi kérdésekben, a döntési szintek keveredése, összemosódása. Prekon koncepció: 3 szoros feedback, 2-3 hónap csúszás; Kon koncepció-egyeztetés: 2-szeres forduló, 2-3 hónap csúszás; Projekt-közbeszerzés: nyomásgyakorlás, 1-2 hónap csúszás.

Probléma-mérőföldkövek kritikus fontossági sorrendben: (1) koncepció-egyeztetés, (2) projekt-közbeszerzés, (3) prekon koncepció-feedback.

Problémaokok: rosszul definiált érdekartikulációs formák.

Probléma-megelőzés: Minden aktort be kell vonni az indító közbeszerzési eljárásba.

Tartalékterv: Nem készíthető.

Vészjelző: Az első feedback megakadása, kudarca.

(2) A Palatium számára készített előtanulmány a Csikágóról és a Baross térről (2001)

(a) A Baross tér és környéke Keleti Kapu funkciói, határok. A Baross tér az ismert Keleti Kapu belső "főbejárata". A téren és közvetlen környékén jellegzetes kapu-funkciók találtak helyet maguknak és építették ki szervezeteiket, funkcionális eljárásaikat és szervezeteiket. A belső "főbejárat" kiterjedése nem szabható meg a legegyszerűbb rátekintéssel, részben a környező térség rendkívüli tagoltsága, másfelől pedig a kapufunkcióknak a befogadó területi egységekkel való változatos együttélése miatt.

Viszonylag komolyabb területbejárással egy közvetlen kaputerületet és egy távolabbi, közvetett kaputerületet határolhatunk le a "főbejárat"-hoz kapcsolódóan. A kapu főbejáratának magterülete értelemszerűen a Baross térre korlátozódik, a főútvonalakra, a közvetlen és közvetett kaputerületek pedig ehhez kapcsolódnak.

(b) A közvetett kaputerület lényegében a Köztársaság tértől a Mátyás téren keresztül a Baross utcáig, illetve a Fiumei úttól a Körútig terjed. Az itteni funkcióproblémák (lakossági depresszió, depriváció, etnikai szegregáció, prostitúció, féllegális piaci szféra) csak közvetve kapcsolódnak a Keleti Kapuhoz, máshová éppoly erősen kötődnek, így áthelyezhetők, s ez az áthelyeződés már meg is indult. A Köztársaság téri metrómegálló és létesítésének következményei ezt az áthelyeződést meg fogják gyorsítani, ennek következtében fel fognak értékelődni az ingatlanok s erőteljesebbé fog válni a terület java részén - legalábbis részlegesen - az önerős rehabilitációs folyamata.

(c) A közvetlen kaputerület a Baross tér ellenkező oldalán található, az ún. Csikágó innenső felében (az ún. Chinatown-ban). Határai: Dózsa György út - István út - Bethlen Gábor utca - Péterffy Sándor utca - Rottenbiller utca - Thököly út. A határokon túl masszív térhatároló elemek találhatók, azaz az Állatorvosi Egyetem, illetve a Péterffy utcai kórház, a Városliget, illetve határozottan eltérő lakosságnak otthont adó terület, a régi Csikágó (az István út és a Damjanich utca közötti terület. A lehatárolt közvetlen kaputerületen belüli funkciók (lakossági depresszió, depriváció, etnikai szegregáció, prostitúció, féllegális piaci szféra) közvetlenül a kapu magterületéhez kapcsolódnak. Az itt élő lakosság megélhetését és kultúráját tekintve közvetlenül kapufunkció-függő, azaz meghatározó módon jellemző rá az etnikai keveredés, a multikulturalizmus - nagy számban találhatók itt romák, kínaiak, arabok, vidékről nem túl régen beköltözött fiatal, migráló lakosság -, a megélhetést tekintve pedig jellemző és meghatározó módon kapcsolódnak a kapu fél- és illegális funkcióihoz: fedőszervcégek központjai, fedőszerv jellegű kereskedelmi kisegységek, kínai, arab vendéglátóipari létesítmények, kábítószer és csempészáru-kereskedelem, prostitúciós szolgáltatások, illegális, jellegzetesen roma vállalkozás-funkciók, a Garay téri piacon vidéken gyártott olcsó házilag készítésű fogyasztási cikkek kiskereskedelmi forgalma, amely cikkek a fővárosba történő beszállítás után itt kerülnek értékesítésre az ingázó, tág kiterjedésű, keletikapus térségekben élő őstermelők által.

Igen fontos tény, hogy e funkciók mindegyike a teljes Keleti Kapu területi függőségében működik, sőt, azon túlmenően, balkáni-keleteurópai bázispontokkal, ottani napi kapcsolatokkal, így a jelzett területről nem mozdíthatók ki. Percről-percre kooperálnak a közlekedési fővonalakon (vasút, közút) működő maffiafőnökségekkel, dealerekkel. A térség társadalma és tevékenysége nem mozdítható, különösen akkor nem, ha figyelembe vesszük, hogy a meglévő metró mellett épülő 4-es metró a Keleti Kapu főbejáratához direkt módon fogja kapcsolni az eddig távoleső és kirekesztett Nyugati Kapu-beli funkciókat is. Azaz: nemcsak teljes városi legális kereskedelmi, forgalmi és turisztikai létesítmények fognak a Baross térre települni, hanem a Keleti és Nyugati Kapu közvetlen kapcsolatára épülő féllegális és illegális tevékenységek és szervezetek "közös" székhelyei is szintén a jelzett közvetlen kaputerületen fognak kiépülni, s itt találnak helyet a "közös" funkcióviselők is. Bizonyos, jelenleg csak a Nyugati Kapu területén működő transzregionális kereskedelmi közvetítő cégek megjelennek a Baross téren és környékén építendő modernizált zónában is, míg egyes, jelenleg csak a Keleti Kapu térségében működő fél- és illegális vállalkozások, illetőleg a "közös" funkcióviselők megjelennek majd a Nyugati Kapu területén is (valószínűsíthetően a Kelenföldi lakótelep területén). A kapcsolódó tömeges forgalom, illetve a kisvolumenű kereskedelem a 4-es metróra és állomásain fog lebonyolódni.

Visszatérve közvetlen tervezési területünkhöz, elmondható, hogy a térségi kooperáció a Keleti és Nyugati Kapu közvetlen kapcsolatának kiépülésével (4-es metró) a legális, nagybani

transzregionális kapcsolatokat kiegészítő kelet-nyugati fél- és illegális, szintén transzregionális funkciókkal egészül ki, s e funkciók keleti érdekeltségű irányító és lebonyolító szférája a Baross téren és a jelzett közvetlen kaputerületen kap majd helyet, települ meg. Így nem lehet a Csikágó jelzett Chinatown részéhez nem hozzányúlni.

(d) Baross tér: a forgalom és a féllegális szféra keveredése; megoldás: szétválasztás. A Baross téren jelenleg két eltérő jellegű funkció keveredik. Az egyik a nagyintézményi, nagyforgalmi tevékenységek létesítményeihez kapcsolódó funkciókör (MÁV, városi tömegközlekedési fővonalak, szállodák, nagybevásárló létesítmények), a másik a fél- és illegális kereskedelmi, munka- és szolgáltató tevékenységek funkcióköre. Ahhoz, hogy a csomóponti térfunkció zavartalanul fejlődhessen, a nem itt lebonyolítandó tevékenységek körét el kell innen terelni (tiltani kell), máshova kell bevonzani. Ez a kör a fél- és illegális funkciókör. A tér átépítésével a teljes terület a jelzett - legális - közlekedési, szálloda- és bevásárlólétesítmények rendelkezésére fog állni, s így működésük szabályozható. Amennyiben jelen marad a fél- és illegális funkciókör - az aluljáróban és a tér Thököly úti peremén, az előbbi nagyfunkciók működése kiszámíthatatlan bizonytalansági tényezők következtében (közbiztonság, konfliktusok) zavart lesz, nem érvényesülhet a kívánt mértékben és módon a tervezett csomóponti jelleg.

(e) Csikágó/Chinatown: a forgalom és a féllegális szféra keveredése; megoldás: szétválasztás. A Csikágó/Chinatown területén szintén ugyanez a két funkció keveredik, csak más jelleggel és arányban. Itt élnek és működnek a Garay térrel mint területi köztér-központtal a fél- és illegális funkciók szereplői, ugyanakkor a trolivégállomások átmenő forgalomgeneráló hatása a nagy átmenő forgalom miatt akadályozza e tevékenységek körök kontrollját, szabályozását, a szükséges lakóterületi rehabilitációt. A megoldás útja a nagyforgalmi funkciók kitelepítését is tartalmazza, így a trolivégállomásokat a Baross tér túloldalára kell áthelyezni. Ezzel együtt szükséges a terület lakóterületi jellegű rehabilitációja, amihez - megfelelő szervezési-finanszírozási konstrukciók megléte esetén - a jelenlévő, jellemzően féllegális tevékenységet végző, multikulturális lakosság, megfelelő garanciák biztosítása esetén anyagilag, saját erővel is tetemes mértékben hozzájárulhat. Szükséges ugyanakkor a Garay tér piac- és agórafunkciójú rehabilitációja oly módon, hogy a nem túl távoli Bethlen tér kifejezetten agórafunkciójú rehabilitációjával biztosítjuk a jelenlévő őslakosság számára a köztérfunkciókat. A Garay tér így működésképes módon láthatja el a jelenleg a Baross téri aluljáróban és a Thököly úton folyó tevékenységekhez kapcsolódó feladatokat. Ehhez természetesen nem építészeti, hanem közhatalmi és NGO-szervezésű lépések megvalósítására is szükség van (multikulturális intézmények, lakó- és vendégforgalmi intézmények toleráns, közvetett szabályozása, kereskedelmi és szolgáltatási saját érdekképviselők kialakítása, saját, NGO-szervezésű rendfenntartó intézmények létrehozása). A javasolt lépések kivitelezése nem egyszerű, de megvalósulásuk lehetősé teszi, hogy a Garay tér és környezete (Csikágó/Chinatown) tényleges központi helyként működjék. Meg kell jegyeznünk, hogy e lépések elmulasztásával a jelzett funkciók továbbra is és mindenképpen itt maradnak, mivel a Keleti Kapu ittléte és a 4-es metró által létrehozott Keleti Kapu - Nyugati Kapu direkt kapcsolat lehetetlenné teszi e funkciók máshová történő áttelepülését, illetve megszüntetését.

(3) A Teampannon számára készített előtanulmány a Józsefvárosról, a Harlemről (1998)

(a) Alapelvek - ami lehetséges és ami reális. A Józsefváros Budapest igen jellegzetes területe, nem egyszerűen egy kerülete a fővárosnak, hanem sokszorosán összetett része, amely korai kiépülésével, majd a városfejlesztési szakaszok mindegyikének - többnyire igen jellegzetes - nyomaival testén gyakorlatilag Budapest "állatorvosi lova", sőt, nemcsak egyszerűen Budapesté, hanem az egész országé (bár az országban van még néhány másfajta állatorvosi ló is).

A terület sajátos arculatának egyik legjellegzetesebb vonása az, hogy - eltérően a főváros más kerületeitől - unikális sokféleség, változatosság, múlt századi istállótól e századi paneles munkaerősilóig mindenfajta beépítési mód, városszerkezeti jellegzetesség megtalálható benne, mégpedig oly módon, hogy ez a sajátossága nem rokonítható egyetlen szomszédos kerületével sem. Mondhatjuk, hogy a Józsefváros a főváros sajátos zárványterülete, egyes részein elit-jellegű fejlődési trendekkel, más részein pedig országos jelentőséggel bíró erős gettósodási folyamatokkal. Önmagában cáfolata az egysíkú, homogén látásmóddal kialakított "nyugatias Budapest" víziójának, minthogy alapvető adottságai szerint éppen nem nyugatias jellegű, hanem a Monarchia késői szakaszának mind a mai napig élő, példa nélkül álló torzója.

A Józsefvárosban - "na ja in der Josephstadt", ahogy a régi kuplé mondja - koncentrálódik a főváros majdnem összes rehabilitációs kérdésköre, problémája, talán az ipari brown-field reorganizációjának és a logisztikai zónák és csomópontok modernizálásának kivételével. Hasonlóképpen kulcsterülete a fővárosnak a Józsefváros, mint a XI. kerület, csak ez utóbbiban éppenséggel az összes fejlesztési kérdéskör koncentrálódik. A Józsefváros rehabilitációja minta és modell az egész főváros számára.

Nem lehetséges azonban egyféle rehabilitációs módszerben, konstrukcióban, szemléletben, homogén területi egységben és lezárt időtávlatokban gondolkodni a munka során. Az egyes terület egységek reálisan adott konkrét térbeli, gazdasági, társadalmi és kulturális-milieu sajátosságai, valamint a megoldandó feladatok "sajátideje" szerint kell specifikálni a célkitűzéseket és az ezekből fakadó teendőket.

(b) Makroszerkezet - területhatárok és időtávok. A terület igen erősen definiált határokkal több, meglehetősen komoly mértékben különböző részre tagolt képet mutat. A határoló sávok lényegében a főútvonalak (Múzeum körút, Üllői út, Fiumei út, Rákóczi út), illetőleg a belső főútvonalak, (József körút, Baross utca, Népszínház utca). A koncepcionálendő rehabilitációs területből kiejtjük a Rákóczi út - Fiumei út - Népszínház utca által határolt háromszöget, mivel lényegében minden sajátosságában egyezik a VII-VI. kerület sávosan északnyugat felé húzódó tömör "downtown" jellegű zónájával, s ennyiben alapvonásait illetően nem "józsefvárosias" rész. E munka keretein belül szintén nem tárgyaljuk a Százados úti lakótelep és a tisztviselőtelep kisléptékű feladatait, valamint szintén kiiktatjuk munkánkából a Külső-Józsefváros ipari-közlekedési területeit, mivel ezek rehabilitációja jellemzően összvárosi kérdéskör; az itteni kérdések nem specifikusan józsefvárosiak, hanem a budapesti városrehabilitációs és városfejlesztési programok részei.

A koncipiálendő területek tehát lényegében a Belső-Józsefváros, az északi és déli Középső-Józsefváros, az Orczy-kert és tágabb környezete, valamint a határoló, illetve átmetsző főútvonalak.

Időben középtávú feladatokat jelölhetünk ki (tatarozás-jellegű feladatok, közterületi-zöldfelületi kérdések, illetve műszaki infrastrukturális felújítások), hosszútávúakat (komplex rezidenciális rehabilitációs projektumok) és nagytávlatúakat, azaz csak a következő generációra megoldhatóakat (társadalmi-kulturális kérdéskörök). Finanziális kérdésekkel és megoldási alternatíváikkal e tanulmány keretei között - annak jellege folytán - nem foglalkozhatunk.

(c) **Programelemek:** Belső-Józsefváros: "Montmartre". A Belső-Józsefváros a Belváros keleti-délkeleti irányú terjeszkedési területe. Számítalan országos és fővárosi jelentőségű intézmény talált magának itt helyet (Rádió, Nemzeti Múzeum, FSZEK, ELTE TTK, Rabbiképző Intézet, Piarista Gimnázium, MÉSZ, SOTE, stb.), a lakások viszonylag jobb állapotúak, magas a lakásmagántulajdon aránya. A terület gazdasági potenciálja és presztízse elegendő mértékű az önerős rehabilitáció beindulásához és lefolyásához, aminek eredményeképpen a részben alternatív kulturális és agórafunkció már rövid távon erősödni fog. A terület nagy valószínűséggel Budapest "Montmartre"-jává alakulhat. Kerületi forrásból lényegében csak bizonyos infrastrukturális és közlekedési, illetve közterületi célokra kell áldozni.

(d) **Programelemek:** Nagykörút - Üllői út (- Klinikák - Ludovika tér). A címben megjelölt főútvonalai sávok a főváros magisztrális vonalai mentén folyó rövidtávú ingatlan- és terrier beruházások (spekulációs tevékenységek) színtere. E sávok területidegenek abban az értelemben, hogy a magas ingatlanmagántulajdonnal és az összvárosi közlekedési pályákkal jellemezhető sáv önfejődési prognózisa független a mögöttes zárványterületektől. Intenzívebb kapcsolódási zóna gyakorlatilag csak a Klinikák és a Ludovika körzetében található, azonban az itteni rehabilitációs fejlesztési tevékenység független marad a mögöttes területektől, hatást nem fog gyakorolni rájuk. Legfeljebb egy-két tömb mélységben (max. öt perc sétaút távolságban) hatolhat be a szekunder kereskedelmi és rehabilitált rezidenciális funkció a belső területekre a befutó kisebb utcák vonalában, ez azonban önerős módon fog megvalósulni. A kerületfejlesztési-rehabilitációs programban a főútvonalai sávok fejlődése egyrészt érdemben nem koncipiálható, másrészt kerületi hatáskörben (sem a magántőke, sem a fővárosi preferenciák vonatkozásában) nem befolyásolható.

(e) **Programelemek:** Fűvészkert - Orczy-kert - "NEMECSEK ERNŐ grund". Az előző területi kategória Nagyvárad tér környéki pontjához kapcsolódik a fejezetcímben jelzett terület. E terület alkalmas arra, hogy a kerület az egyébként fővárosi kulturális és idegenforgalmi jelentőségű Fűvészkerthez és Orczy-kerthez kapcsolódva megteremtse szanált telkeken az ún. NEMECSEK ERNŐ grundot (csupa nagybetűvel), amivel e térség imázsát élővé teheti a Molnár Ferenc regényében megörökített sajátos, plebejus józsefvárosi miliő feltámasztásával (alacsony árfekvésben persze). E miliő létrejöttével nemcsak kerületi-fővárosi, de országos és nemzetközi attraktivitási tényező kerülne a kerület hatáskörébe. Mivel csak néhány farakás, valamennyi homok, vityilló és egy rendes kerítés, valamint néhány lacikonyha és egy kisebb buszparkoló megépítése szükséges ehhez. Nem mondhatjuk, hogy különösebb pénzügyi ráfordítást igényelne a projekt (persze le kellene gyúrni hozzá a

spekulációs nyomást). A kulturált bunyózás hozzátartozik a mai világ meghatározó archetípus-együtteséhez (jobb homokbombával és határozott, "úriemberi" szabályok és erkölcsi maximák szerint nappal harcolni, mint ólombottal és késsel, láncsal és légpisztollyal éjszaka, hogy egyebekről ne is beszéljünk).

(f) Programelemek: Északi Középső Józsefváros (Mátyás tér): "Pigalle". A Népszínház utca - Fiumei út - Baross utca - József körút által határolt terület, középpontjával a Mátyás térrel, számos igen kényes és nagyon nehezen kezelhető problémával terhes. Ezek: a prostitúció, a maffia-tevékenység és mindaz a fekete és szürke gazdasági funkció, amelyek ugyan törvénytelenek, de nagyon is léteznek. Prostitúciós törvény nincs, a maffiával a rendőrség sem nagyon tud mit kezdeni, úgyhogy egyenes, teljes mértékben "nagykapus" legális eszközökkel e téren gyakorlatilag semmit sem lehet elérni. A reálisnak tekinthető megoldás a "kiskapus", féllegális eljárások hallgatólagos eltűrésében és városfejlesztési-beépítési, valamint adóztatási eszközök alkalmazásában rejlik. A kuplerájokat "masszázs-szalon", a garniszállókat "turistaszállás", az illegális kaszinókat "varieté" néven kell engedélyezni, a maffiatevékenységet pedig a "túlkapások" szigorú üldözésével, de a "normál" akciók feletti szemérménnyel és kölcsönösen, informális úton kialakított adóztatással kell szabályozni, azaz közvetett és "bújtatott" eszközökkel. A területet intézményekkel és egyéb, zárt sorú beépítési módok igénybevételeivel el kell zárni a városi szövet egyéb szegmenseitől, kevésszámú, de jó feltárást biztosító megközelítési útvonal meghagyásával, illetve kiépítésével. A Mátyás térre erős rendőri készenlétet biztosító őrsöt kell telepíteni és biztosítani kell a folyamatosan működő orvosi segélyhelyek hozzáférhetőségét is. A szexipar és a maffia stabilizálódása elvezethet egy viszonylag elviselhető budapesti "Pigalle" kialakulásához, valószínűsíthetően még a mostani generáció "munkaképes" idejében. Véleményünk szerint a terület e ténylegesen létező és aktorai számára "perspektivikus" arcú nem szüntethető meg, minden más, erkölcsi, avagy "nyugatos" vagy "ősmagyar" ideálra támaszkodó eljárás csak ronthatja a helyzetet, a "romlás" ellenőrizhetetlen és láthatatlan el- és szétterjedéséhez vezethet.

(g) Programelemek: Déli Középső Józsefváros: "nagyvárosi kertváros" és "multikulturális-multiszociális menedékhely". Szintén igen nehéz terület a Déli Középső Józsefváros. E terület a - főként - etnikai jellegű szegregáció és gettósodás egyértelmű jeleit mutatja. Fontos tudnunk, hogy egy ilyen társadalmi-szomszédsági-kulturális egység akkor kerül kritikus helyzetbe, ha egyfelől megszűnik a gazdasági reprodukció lehetősége, másrészt pedig felszámolódnak a csoporton belüli kommunikációs csatornák. (Erre jó példa a székesfehérvári Rádió utca.) A gazdasági reprodukció perspektívája a terület cigány és öreg lakossága számára már megszűnt (mintegy 10.000 főről van szó), de a közvetlen kommunikációs csatornák még megvannak. Tisztában kell lennünk azonban azzal, hogy egy erőszakos, "széttelepítő" lakosságcsere rehabilitáció azonnali társadalmi robbanáshoz vezet, aminek káros hatásai felmérhetetlenek lennének. Tudomásul kell venni a realitásokat és a gettót tehát meg kell hagyni. Ennek az a kulturált és tolerálható módja, hogy a még egy generáción belül mindenképpen megmaradó Baross utcai lakótelep lakásait az önkormányzatnak ki kell vásárolnia, a többi területen nagyvároson belüli kvázi-kertvárosias rehabilitációt kell lefolytatnia, ahova magasabb státuszúak költözhetnek be, pl. a lakótelepről. Az alacsony státuszú "underclass" lakosság számára az önkormányzatnak a lakótelepen kell kedvezményes szociális bérházakat biztosítani, ahol az oda beköltöző lakosság csoporton belüli

kommunikációja nem szűnik meg, s gazdaságilag (nem piaci eszközökkel) támogathatják egymás megmaradását. Mindehhez társul a kerület tervezett célzott és intenzifikált oktatási és szociálpolitikája, amelynek gondoskodnia kell a következő generáció jövőbeli beilleszkedési lehetőségeiről. Összefoglalva az elmondottakat: a vázolt megoldással a terület értékesebb részein létrejöhet egy magasabb státuszú, városon belüli, rehabilitált kertváros és egy legalább egy generáción át működő "multikulturális-multiszociális" menedékhely, amely utóbbi egy a következő generációra úgyszólván lebontandó lakótelepi, városszövet-idegen, teljesen elhibázottan beépített területen találná meg helyét, s majdan szintén rehabilitálhatóvá válna.

(h) Programelemek: Teleki tér - a PIAC. Budapesten a hagyományos - östermelői és alacsony árfekvésű ipari cikket áruló - piacok gyakorlatilag megszűntek. A Teleki tér mind a mai napig tartja magát, s megújítása most kerül sorra. E projekt kapcsán fel kell hívni a figyelmet arra, hogy a Teleki tér szűkebb és tágabb környezetében nem áll rendelkezésre a jelenleginél inkább fizetőképesebb kereslet, ezenkívül pedig alkalmi munkaerőre specializált munkaerőpiacként is működik. (Ugyanez érvényes a Moszkva térre is, ott azonban más a bennfoglaló környezet társadalmi, kulturális, gazdasági és térszerkezeti minősége.) A Teleki tér tehát kifejezetten hagyományos piac-TÉR, amelynek környezete még legalább egy generáción át kifejezetten alacsony jövedelmű lakosságnak fog otthont adni. Egyébként is káros hatású bevásárlóközpont építését e helyen tehát nem szabad megengedni, a piacot és közvetlen környezetét a jelenlegi funkciók teljes körű megőrzése mellett egyszerűen rendbe kell hozni. Ez a maximális igényességű program, ami a térre javasolható.

(i) Programelemek: Józsefvárosi pu - a KAPU a Baross téri Balkánhoz. A Baross utca külső végén található Józsefvárosi pályaudvar fejlesztés alatt áll, s a jövőben minden bizonnyal a keleti-délkeleti elővárosi forgalom fejpályaudvara lesz. A Józsefváros rehabilitációja és fejlesztése szempontjából azonban mégsem ebben áll jelentősége. Az Orczy tér az a pont, ahol a Józsefváros társadalmilag, gazdaságilag és kulturálisan is kapcsolódik külső forrásaihoz - amelyeknek tulajdonképpen szatellitája -, azaz a Baross téren mint végállomáson megjelenő balkánias kultúrához, gazdasághoz és társadalmi közeghez. Az Orczy tér és a Józsefvárosi pályaudvar a Józsefváros egyetlen regionális kapuja, tudniillik - a Belső-Józsefvárostól eltekintve - a terület, enklávé-jellegénél, szigetszerűségénél fogva nem kapcsolódik a szomszédos kerületekhez, térségekhez. A határoló főútvonalak valóságos várfalakként zárják el belterületi környezetétől. Saját komplex funkcionális áramlási pályája az Orczy tér - Fiumei út - Festetics utca - Baross tér mentén halad, s itt kapcsolódik Szabolcsra, a széles értelemben vett Balkánhoz. Mivel ez az áramlási pálya nem szüntethető meg, javasoljuk a Baross utca - Orczy tér - Fiumei út - Festetics utca - Baross tér mentén rövid tömegközlekedési pálya kialakítását, s a Fiumei út tömegközlekedési vonalának ismételt rákötését a Rottenbiller utcai tangenciális pályára. A Rottenbiller utca - Fiumei út - Haller utca vonal teljességgel más jellegű funkciót lát el, mint javasolt kapcsolatunk; a kettő csak rövid szakaszon, az Orczy tér és a Festetics utca között halad együtt.

(j) Programelemek: Baross utca - a FŐUTCA. Utolsóként javasoljuk a Baross utca főútcaként való kezelését, mivel ez a főútvonal tárja fel belülről tervezési területünket. Fejlesztése csak infrastrukturális és sajátterét is igénybevevő épületfelújításokat követel meg (a lakótelep körül agóra-funkciót betöltő zöldterületi fejlesztéssel). Ez a főutca-fejlesztés a kőbányai forgalomból is lecsapolhat nyereséget.

III. A jelen munka alapmegfontolásai

(1) Várospolitikai

Kérdés: Mi Budapest távlati szerepe az országban, a régióban és Európában, illetve a csatlakozó térségekben?

Válasz: A kérdést csak legalább két generációs távlatban lehet megválaszolni, mivel a meghatározó folyamatok igen lassúak. A magyar és budapesti fejlődés a mostani és a következő generáció alatt, azaz az I., II. és III. (hideg) világháború után visszatér az korábban (1912 körül) elhagyott trendhez. Ez a trend abban állt, hogy a Monarchia magyar fele - hosszú középkori előzmények folytatásaként - ismét politikai, társadalmi és gazdasági közvetítő szerepet kezdett betölteni Középeurópa és a Balkán, a Nyugat és a Kelet között. A kérdés a trendhez való visszatérés módjában, mikéntjében áll.

(A) A közvetítő szerep újbóli érvényesülése a Nyugat és a Kelet (Délkelet) között, kulturális olvasztótégely, gazdasági-kereskedelmi kapu funkció, komplex várospolitikai konfliktuskezelés regionális szinten.

(B) Függő enklávé funkció, funkciócsökkenés, egyoldalú nyugati dependencia, szabályozatlan, kaotikus keleti-délkeleti behatolás, konfliktusgócponttá alakulás.

(2) Urbanisztikai

Kérdés: Hogyan alakul a tágabb értelemben vett városszerkezet a trendhez való visszatérés során?

Válasz: A kérdés nem válaszolható meg, csak akkor, ha megkülönböztetjük az aktív beavatkozás és a passzív folyamatkövetés stratégiai igényként való megjelenését.

(A) Aktív beavatkozás esetén széthúzhatjuk észak-déli irányban a - nem egyszerűen morfológiai értelemben, hanem - komplex funkcionális értelemben vett városbelső és határoló (átmeneti) területeit úgy, hogy a hagyományosan (történelmileg kialakult) budai kulturális-igazgatási funkciók északra-északnyugatra, a gazdasági-kereskedelmi-közvetítő-innovációs funkciók délre-délkeletre orientálódhassanak és bővíthessenek.

(B) Passzív folyamatkövetés esetén a Budapestről (országon kívülre) nem elvándorló kulturális-igazgatási-gazdasági funkciók a városmagban koncentrálódnak, a folyamatkövetés kényszerpályára kerül és erősíti a koncentrációt, a városmag és a belső periféria egyaránt deformálódik (a városmag a fokozódó túlszűfoeltság és túlterhelődés, a belső periféria az állandósuló fejlesztőerő-elszívás, slumosodás következtében); a külső perifériák önállósulnak, parazitizmus alakul ki (spekulációs gazdasági szigetek, elit alvóvárosok).

(3) Szociális

Kérdés: Budapest otthonává válik-e egy stabilizálódott, regionális léptékben modernizáló kulturális, szociális és gazdasági középosztálynak vagy ez a középosztály visszafejlődik és helyét egy elszigetelt "nyugatos" "elit" és egy teljesen deklasszált "balkáni" tömeg veszi át?

Válasz: A kérdés a hosszú távon vagy rövid távon történő társadalompolitikai fejlesztési kalkulus közötti választás függvénye.

(A) Hosszútávú kalkulus esetében a kis lépésekkel dolgozó képzési, szocializációs, kulturalizációs és tömegkommunikációs intézmények hazai (és Közép-Kelet-Európa-i) viszonyokra implementált jártasságokat, attitűdöket, kommunikációs formákat honosítanak meg, ezzel fő orientációs pontként a nyitott társadalom elvét honosítva meg, aminek köszönhetően lassan-lassan egy átjárható határok között élő nyitott Közép-Kelet-Európa-i társadalom fővárosává válik Budapest.

(B) Rövidtávú kalkulus esetén Budapest (és vele az ország) latinamerikanizálódik, s egy "amerikai" elit fogja közvetíteni a nyugati elvárásokat; mivel nem jönnek létre implementált képzési, szocializációs, kulturalizációs és tömegkommunikációs modellek, a társadalom kettészakad, lezárulnak az alkotó elemek határai és folyamatos lokális, regionális és nemzetközi konfliktusok gócpontjává válik a főváros, a maffiák és a terrorizmus keleti "irányítójává". Az "idegen" elit és a maffia összefonódik, ezen az összefonódáson kívül pedig csak a bádogvárosok szegényeit találhatjuk majd meg egy-két generáció múlva.

(4) Gazdasági

Kérdés: Sikerül-e egy-két generáció alatt (inkább egy alatt) oly módon betagozódni a világ gazdasági rendszerbe, hogy Budapest az európai "kék banán" része legyen (a kék banán földrajzi elhelyezkedésük alapján a centrumterületekre használatos kifejezés)?

Válasz: Jelen pillanatban Budapest kifejezetten félperiferikus helyzetet foglal el a világ gazdasági rendszerben. Ez azt jelenti, hogy a gazdasági vertikumok, (bedolgozó) hálózatok, multiplikációs hatások, a kvaterner szektor innovációs-modernizációs funkciói a meglehetősen brutális nyugati tőke-invesztálás és annak feltételei, módja miatt leépülőben vannak, s félkésztermékek előállítására, technológiai és információs függőség van kialakulóban a világméretű gazdasági vertikális struktúrában belül. Ez megakadályozza Magyarország megjelenését természetes (és történelmi) tökekihelyezési területein: Kelet- és Délkelet-Európában. A válasz a preferenciális fővárosi gazdaság-orientációs várospolitikai bevezetésén illetve a "laissez faire" elv szabadonengedésén múlik.

(A) Preferenciális gazdaság-orientációs politika lehetővé teszi a délkeleti átmeneti brown-field zóna modernizációját (generációs időtávban), amivel Budapestre kerülhet bizonyos gazdasági vertikumok technológiai-információs csúcsa, s lehetővé válik a hagyományos irányokban a tökekihelyezés, ami (extra)profitot hoz a fővárosnak (és az országnak).

(B) A "laissez faire" elv szabadonengedése esetén mindez nem valósul meg, és a technológiai-információs vertikumok maximum középső, de inkább alsó szintjei kerülnek a fővárosba, a brown-field arra alkalmas területeire, és a spekulációs green-fieldekre. A profit nyugatra vándorol, fokozódó brain-drain és monokulturális gazdaság alakul ki, ami brutális függőséget eredményez; a gazdaság kikerül a legális szférából, a növekvő munkanélküli-tömeg a fővárosba vándorol és belép a fekete (maffia-) gazdaságba; libanonizálódás: a hagyományos piacok és hálózatok rákötődnek az európai konkurenciára.

(5) Jogalkotási, pressure-groups, lobbyzás

Kérdés: Kialakul-e kalkulálható jogbiztonság, informális konfliktusmegelőzés és -menedzsment, formális érdekegyeztetési mechanizmus?

Válasz: A fővárosnak addig kell megkezdnie az országos és nemzetközi jogalkotási folyamatokra való ráhatást, amíg nem késő. A félperiféria modernizálása csak kontrollálható módon mehet végbe, a kontroll eszköze pedig a jogérvényesítési és egyéb informális eszközök működésének garantálásában rejlik.

(A) A centralizáltan kontrollált jogi garanciák megteremtése esetén a hosszútávú kalkulusok érvényesülhetnek, s a város komplex működési folyamatai - a "kézivezérlés" (kritikus pontok) és az automatizmusok megfelelő összekapcsolásával - szabályozhatókká válnak.

(B) Jogi és eljárási garanciák hiányában rövidtávú kalkulusok lehetségesek csak, s mivel nincs működőképes szabályozás, kaotikus állapotok alakulnak ki.

(6) Pénzügyi, management

Kérdés: Miből és hogyan finanszírozható kétgenerációs távlatban a városfejlesztés?

Válasz: Az adóprés Magyarországon túllépte a tolerálhatóság határát. Ilyen körülmények között a válasz attól függ, hogy elfogadjuk-e, hogy a meglévő (egy generáción belül nem nagyon növekvő) forrásokat a rosszul strukturált problémák, kritikus kérdések megoldására kell fordítani, illetve az automatizmusok működését fővárosi preferenciák szerint orientálni. A jól strukturált problémák, nem kritikus kérdések megoldása önerős finanszírozás keretében kell hogy történjen.

(A) Ha ezek a pénzügyi konstrukciók és finanszírozási modellek, eljárások kialakulnak, komplex trigger-hatásokat váltanak ki a kívánatosnak ítélt irányokban.

(B) Elmaradásuk esetén a trigger-hatás is elmarad, s az áttekinthetetlen korrupciós pénzmozgások következtében a központi (összvárosi célú) források is spekulációs érdekek mentén reallokálódnak.

Ezek alapján készül el a munka az alábbi tematika szerint:

- (a) gazdasági folyamatok, hálózatok, kapcsolatok*
- (b) szociális folyamatok, hálózatok, kapcsolatok*
- (c) (multi)kulturális folyamatok, hálózatok, kapcsolatok*
- (d) agóra-funkciók, miliő, reális és virtuális kommunikációs hálók*
- (e) gazdasági-szociális-kulturális-kommunikációs kapu-funkciók jellege, kölcsönhatásai, dinamikája, interferenciái*
- (f) konfliktus-tipológia a három policy (humánökológiai- és miliőpolitika, gazdaság- és szociálpolitika, közterület- és struktúrapolitika) szerint*
- (g) határhelyzetek felvétele reprodukció és perspektíva szerint*
- (h) stake-holder tábla szerinti interjúk*
- (i) a látens és manifeszt kommunikációs érdekek és motivációk felvétele a kooperatív team-től a konfliktuózus game-ig terjedő skálán*
- (j) következtetések: a policy-hiány okai*

A munka területi lehatárolása: Dózsa György út - Verseny utca - Baross tér - Fiumei út - Orczy tér - Baross utca - József körút - Népszínház utca - Fiumei út - Rottenbiller utca - Damjanich utca; azaz a Csikágó, a Középső Józsefváros belső zónája és a Baross tér.

A Keleti Kapu belépési pontját alkotó mintaterület átnézeti térképe

IV. Terepfelvétel

Kutatásunkat elsősorban a interjúkra, másodsorban személyes megfigyeléseinkre alapoztuk. E szakaszban összesen mintegy 144 rövidebb-hosszabb interjút készítettünk, ezeknek részleteit a tanulmányban illusztrációként használjuk fel. Mivel interjúalanyaink egy része tevékenységével a szürke illetve fekete gazdaság és a kriminalitás határmezsgyéjén jár - gyakran a határ túloldalán -, törekedtünk arra, hogy ne legyenek azonosíthatóak. Interjúalanyainkat részint "hólabda" típusú mintavétellel, részint személyes ismeretség útján - alkalmanként többszörös áttétellel - választottuk ki.

(A) Stabil területek: a Csikágó és a Harlem

"Nyomorban nevelkedtünk, én tizenkét évesen kőművesmunkát végeztem, testvéreim, apám, anyám eltartottam. Munkásemler voltam csak később a barátok lettek fontosabbak. Megromlott a családdal a kapcsolatom. Bekerültem az éjszakai életbe, futtatásból napi százezer is bejött, aztán jött a speed, az ex, a kokain. Semmi sem maradt a pénzből. Három gyerekem is van, más-más nőktől, nem cigányoktól, mind otthagytak, de igazat adok nekik, normális életet akartak. Két éve álltam le otthoni gyógyszeres kezelésen vidéken, most is gyógyszereket szedek. A fogaim teljesen tönkrementek. Szeretném magamhoz venni a gyereket, de nincs hol laknom, ismerősöknél alszom, albérletet nem tudok kivenni a fizetésből. A mostani helyzetem olyan mintha örök börtönbüntetésben lennék, de megérdemeltem." (cigány fiú)

A tanulmánynak ebben a részében a terület állandó lakóit a "beállt" lakosságot vizsgáljuk a VII. és VIII kerület adott részein. Ezek az alábbiak:

Csikágó

I. István u.- Dózsa Gy. út - Damjanich u.- Rottenbiller u.

II. István u.- Dózsa Gy. út - Thököly út - Rottenbiller u.

Főútvonalak nélkül, csak a belső területek

Harlem

I. Teleki tér - Dobozi - Baross - Dankó - Nagyfuvaros - Mátyás tér - Népszínház u.

II. Mátyás tér - Dankó - Magdolna - Tavaszmező - Német - Bacsó Béla - Népszínház u.

Főútvonalak nélkül, csak a belső területek

III. Baross utca

Harlem és Csikágó: a tanulmányban ezek a kifejezések jelölik a két vizsgált területet. Ezek az elnevezések megjelentek az interjúalanyok szövegeiben, fontos szerepük van a lakóhelyükről kialakult képben. A magyar helyesírás is jelzi, hogy a megfeleltetés névadó amerikai helyszínekkel csak áttételes. A Csikágó analógia a lakók számára nehezen megfogalmazható, semmiképpen sem írható le egyetlen logikai összefüggésben. A középső

Józsefváros zsidó hagyományai, multikulturális, integráló jellege és sajátos helyi identitásának karaktere nem annyira Harlem, mint inkább Brooklyn világát idézik, amely kevésbé médiatizált helyszíneként nem kerülhetett a helyiek látóterébe, de talán nem is alkalmas arra a szerepre, amelyet a Harlem megfélemtetés a józsefvárosi identitás képzés folyamatában játszik. Ezeket a kérdéseket a helyi identitást vizsgáló fejezeteknél bővebben tárgyaljuk.

A jelen kutatás két fő kérdésköre, hogy hogyan jelentkeznek a város e részére háruló funkciók a területen, illetve, hogy melyek azok a "kezdeti feltételek", amelyek meghatározzák a vizsgált városrészek fejlődési, fejlesztési lehetőségeit.

(1) Életkörülmények, lakáshelyzet

A Csikágó és a Harlem életkörülményei, lakásállománya a múlt (19.) század végén, a századfordulón épült standard downtown-típusnak felel meg. A főváros utóbbi 50 évnyi várospolitikájának megfelelően általában igen leromlott állapotúak a házak, és magukon viselik egyfelől az eredeti beruházó tőkeképességének, másfelől a jelenlegi lakó mozgósítható lakásrehabilitációs pénztárca-állományának nyomait. Nagy, polgári bérpalotáktól cselédsorokig mindennel találkozhatunk, az azonban megállapítható, hogy a lakások – egy-két háztól eltekintve – a használat számára felújított állapotban vannak, a lakók stratégiája nem a lakások "lelakását" célozza..

A Józsefvárosban vizsgált terület épületállománya szétszabdalt, leromlott és befejezetlen, heterogén városi tér. Csikágó beállt, homogén épített környezete kevesebb rehabilitációs potenciállal bír. Összességében mérve a Harlemi lakáshelyzet rosszabb, de könnyebben változtatható.

A Csikágó lakásállománya

A Csikágó épített környezete homogén, a házak építészeti minősége a jó belvárosi átlaghoz sorolható, elszórtan vannak kiemelkedő esztétikai értéket képviselő épületek is. A homlokzatokat húsz évvel ezelőtt egységesen felújították, a házak látszólagos állapota jobb, mint a Körúton belüli belvárosban. Az épületek statikai állapota belvárosi mércével szintén messze nem a legrosszabb, a műszaki felújítások viszont régóta elmaradtak. Az épületállomány kilencven százalékát háromemeletes, lift nélküli százéves körfolyosós bérházak alkotják. A szoba-konyhás lakás nem jellemző, az udvari frontokon is a kétszobás lakások vannak többségben. A földszinti lakások a legkisebbek, területük gyakran nem éri el a 25 nm-t. Ezek a lakások gyakran dohosak, azonkívül rendkívül sötétek is.

A vészhelyzetben elvégzett javítások sokszor milliós adósságot rónak a házra, amely miatt a társasház eszik a megpályázható felújítási támogatásoktól.

A Nefelejcs utcában alacsonyabb, kétszintes épületek állnak, kis belső udvar, kisebb lakások jellemzőek. A csikágói átlagnál leromlottabb épületeknek rossz a kerületi megítélése, de véleményünk szerint vannak olyan előnyeik, amelyek a friss szemmel beköltözők számára vonzóvá tehetik ezeket az ingatlanokat, pl: az utcai fasor miatt kellemesebb a mikroklíma, a

háztömbök között fekvő kihasználatlan, de zöld udvarokra a hátsó fronton ablakokat nyitottak, ezért az udvari lakások is csendesek és világosak.

Dózsa György úti háztömbök és a Damjanich utca a terület legmagasabb presztizsű részei. A Damjanich utcában több a modern épület, de az ide kapcsolódó tömbök jobb megítélése nem csak a lakásállomány különbözőségéből, hanem nagyban a Városliget vagy a kertváros közelségéből, a Damjanich rendezettebb, polgáriasabb hangulatú főutca jellegéből adódik. A Damjanich és az István utca közti rész az kiskereskedelem teljes hiányával és a kocsimák magas számával tűnik ki, a Nefelejcs és a Marek utcát alacsonyabb presztizsű helyekként tartják számon, elsősorban az itt élő cigány lakók miatt. A Keleti közelsége, a rossz közbiztonság, a cigányok közterületi jelenléte, a rendezetlenség miatt legrosszabb megítélésű a Péterffy és Garay utca, itt ellenben a kis utcai boltok nagy forgalmat bonyolítanak, egész napos a piaci hangulat.

A Csikágó környezeti állapota

A terület környezeti állapota közepesen rossz. A zajszennyezés alacsony, mert a forgalom nem számottevő. Ugyanezért a helyi légszennyezettség-kibocsátás elfogadható, de a városi szmogtól a Csikágót kisebb zöldterületek sem védik. A nyári időszakban beálló forróságot semmilyen légmozgás nem enyhíti. A lakók elmondták, hogy a felforrósodott aszfalt nyáron olvadni kezd, és "be kell csukni az ablakokat, olyan bűdös". Mikroklíma szempontjából kis zöldfelületek, vízfelületek árnyékoló fasorok, gyepágyságok, is elviselhetőbbé tennék az utcán tartózkodást. A Nefelejcs utcai fasort az itt lakók közül kevesen értékelik, máshol viszont felvetik, hogy "ültessenek több fát". A Városliget közelségét sokan említik, de ritka az, aki hetente kijár, rendszeresen csak a kutyások látogatják.

A Harlem lakásállománya

A Józsefváros lakásállománya heterogén képet mutat, a panorámás, teraszos nagypolgári lakástól a szőlővenyige és nejlon tetejű üres telken épített kalyibáig terjed a skála.

A Teleki tér, a Népszínház utca, a Baross utca és a Karácsony Sándor utca házainak többsége sokkal jobb állapotban van, mint a belső utcák épületeinek zöme. A Népszínház utca és a Teleki tér csak az emlékekben őrzi régi renoméját, a Baross utca viszont sok helyen megújul. A Baross utca felől a Kínai piac és a Teleki tér felé eső részek szegényelleni valóan szegény területek, a legalacsonyabb státusú helyek a Dankó, a Lujza és a Dobozi utca.

A Teleki tér és a Baross utca közötti utcák házai között sok a körfolyosós bérház, nagy utcai és szobakonyhás udvari lakásokkal. A Baross utca felé egyre több a cselédsor, nagyrészt szobakonyhás, komfort nélküli lakásokkal. Itt-ott megmaradtak, de a Lujza utca- Magdolna utca sarkánál több háztömböt is alkotnak a régi építésű, földszintes, átriumos szerkezetű falusias házak. A legrosszabb állagú cselédsorok és a bérházak a Dobozi utcában találhatóak. A homlokzatok romosak, a körfolyosókat sok helyen évtizedek óta aládúcolták, a lépcsőházak baljósak, hűgyszagúak és mind statikai, mind közbiztonsági szempontból életveszélyesnek tűnnek. A cselédsorok udvarai sivárak.

A mindenhol megtalálható, de a Lujza utca hátsó részén nagyon gyakori földszintes, egyemeletes régi házak udvaraiban sok helyen ápolt vagy ápolatlan kert van, fákkal, virágzó rózsabokrokkal.

A Karácsony Sándor utcában van egy düledező putrisor is, amit 1969 óta le akarnak bontani. Pár éve német beruházók érdeklődtek a terület iránt, de nem győzték meg őket az adottságok.

A Teleki téri száz éve épült körfolyosós bérházak zömével társasházakká alakultak, a lakások állapota átlagos. A homlokzatok nagy része kopottas, a lépcsőházak rendezetlenek: pergő vakolat, csorba korlátrácsok fogadják a belépőt. Rácsokat szereltek fel minden folyosón.

A Szerdahelyi utca és a Mátyás tér épületállománya vegyes. Betört ablakú romos épületeket, és új építésű modern, viszonylag jól karbantartott homlokzatokat is látni, üres telkek is előfordulnak.

A József utca Mátyás tér felé eső végén több kiürített, vagy kiürítés előtt álló bontásra ítélt ház áll. A Mátyás tértől a Körút felé megszorodik a körfolyosós bérházak száma, a Baross utca felé több felújított közintézmény található. A hatvanas-hetvenes-nyolcvanas évek foghíjbeépítései során épült több garázzsal, kaputelefonnal felszerelt modern épület is.

A cselédsorokon és a földszintes házakban a lakások nagy része nagyon kicsi, komfort nélküli. 30 nm-en gyakran öten-hatan laknak, néha a rokonokat befogadva, szobáztatásra kiadva sokkal többen. A körfolyosós bérházak lakásait is úgy választották le, hogy a Budapesten megszokottnál nagyobb a szobakonyhás lakások aránya.

A teljesen leromlott házakban meglepően sok a frissen felújított lakás. Csövek, festés, vakolat, csempézés, galéria, wc. Szinte mindenhol az építőiparban dolgozik- dolgozott egy családtag. Az utcafronti nagy lakásokban lakó idős lakók karbantartott, de kopottabb lakásokban laknak. Teljesen lepusztult lakásra nem akadtunk a kutatás során, de volt, ahol félbemaradtak a felújítási munkák.

A Harlem környezeti állapota

Zajszennyezettség és légszennyezettség szempontjából a Harlem helyzete megegyezik a Csikágóban tapasztaltakkal. A helyi szennyezés kicsi, a városi szmog viszont erősen rátelepszik a városrészre. A környezeti szempontból legbántóbb az egybefüggő, ápoltság hiánya. Belvárosi környezetben a zöldterület konkrétan meghatározható értéket képvisel. A Kerepesi temető például hétvégi családi sétálóhely, a közel lakók pedig hangsúlyozzák, hogy "dönti az oxigént".

(1a) Háztipusok és a házak lakóösszetétele a Csikágóban

Az épített környezet minősége, megtartóereje kihat a ház lakóösszetételének változásaira. Megfigyeltük, hogy egyes háztípusokhoz gyakran jól körülhatárolható lakossági csoport társítható

A kiemelkedően magas presztizsű, magas építészeti minőségű, jól karbantartott Bethlen-házban különleges fekvésű, tájolású panorámás, zöldre, térre néző, nagyteraszos lakásokat találhatunk. Ezek a jellemzően magas státusú, urbánus, diplomás értelmiségi családok lakta ingatlanok három-négy generáció óta folyamatosan öröklődnek. A lakók erős közösséget

alkotnak, több szinten működő kölcsönös szimpátián és feladatmegosztáson alapuló kapcsolati hálót tartanak fel. Az esetleges eladások esetén az új lakónak szigorú szelekción kell átesnie.

Egy átlagon felülinek tekinthető modern építésű Damjanich utcai házban a ház a Csikágón belüli kedvezőbb elhelyezkedése a fontosabb státuszjelző. Számít, hogy csak összkomfortos lakásokat találhatunk. A lakók középosztálybeli vállalkozók, illetve kényszervállalkozók, műszaki értelmiségiek, hivatali dolgozók. Bár ez az a réteg, amely elő tudná teremteni a kiköltözéshez szükséges anyagi feltételeket, az interjúkból úgy tűnt, többé-kevésbé elégedettek helyzetükkel és nem szívesen mozgósítanak nagyobb erőforrásokat a kiköltözéshez, inkább a belépő generációk számára próbálnak induló lakást biztosítani, nem ritkán a kerületben.

Az átlagosnak tekinthető Hernád-udvar rendezett homlokzatú körfolyosós bérház, festett lépcsőházzal, virágokkal díszített udvarral. Fontos státuszjelző, ha nincs cigány a házban, megemlítik, hogy nincs verekedés, hangos kiabálás.

A lakók gyorsan cserélődnek, sok az új, fiatal beköltöző, valószínűleg az öreg, elhunyt lakók helyére költöznek be. Senki sem tudja, ki jön, ki megy.

Átlagosnál alacsonyabb státuszú a Nefelejcs utcai kétszintes ház, szobakonyhás udvari, vagy az utcafronton is apróra méretezett lakásokkal. A folyosón rácsok, homlokzat és lépcsőház kopott, vagy romos. A lakók elmondása szerint sok az öreg lakó, cigány és az alkoholista, gyakori a kiabálás, a veszekedés. Ezekben a házakban kevesebb a friss beköltöző, inkább a kerületből jött fiatalok, akik máshol nem jutottak lakáshoz, de kis mértékben megfigyelhető az egyetemisták, kulturális értelemben nyitott fiatal értelmiségiek beköltözése.

Rossz: Murányi-Dembinszky sarkon álló romos, fekete homlokzatú ház. Bent hulló vakolatok, aládúcolt lépcsőház és udvar fogad.

"Engem ez a sok szürke, fekete ház úgy lehangol, ilyen otthon nálunk nincs." (vidékről jött lány)

A lakók a legszegényebb, leginkább kilátástalan helyzetű csikágóiak. Sokszor a társadalmi vérkeringésből teljesen kihullott, leromlott állapotú emberekkel találkozhatunk itt.

(1b) Háztípusok és a házak lakóösszetétele a Harlemben

A Harlemben megtalálható többféle kulturális közeg nem teszi lehetővé, hogy egy lineáris skálán meghatározzuk a különböző lakóházak minőségét, de több jellegzetes háztípust és a hozzá tartozó lakóösszetétel változásokat itt is el lehet különíteni.

Átlagon felüliek: Karácsony Sándor utcai úri ház, ahol a szoba-konyhás lakások hiánya miatt nem volt szegénységi beköltözés. A két-három szobás polgári lakásokat részben ma is a háború előtti lakók és örököseik lakják, részben az ötvenes években beköltözők. A ház száz éven át megőrizte presztízsét, a rendszerváltás óta teljesen felújították.

Hatvanastól a nyolcvanas években kezdődő foghíjbeépítésekben épült modern, garázsos, zárt kapus házak összkomfortos lakásaiba a régi józsefvárosi családok középosztálybeli fiatal generációi költöztek.

Átlagos: Főútvonalak jobb körfolyosós bérházai, nagypolgári családok, munkásarisztokrácia, alsó középosztálybeli hivatali dolgozók lakta épületek. A különleges fekvésű, tágas felső emeleti utcafronti lakások kivételével nagy a fluktuáció, a ház nem feltétlenül őrzi meg tíz évvel korábbi karakterét, összetételét. Azonban ilyen házaknak még van megtartóereje. Ezzel együtt cigányzenész családok mostanában hagyják el az ötszobás lakásokat, ahol több generációs nagycsaládok éltek együtt.

Az átlagos kislakásos körfolyosós bérházak szobakonyhás lakásaiba rendszerváltást követően sok egzisztenciális okokból ide költöző érkezett. Az ilyen házak megtartóereje kicsi, de a beköltözőknek nehéz innen továbblépni.

Átlagosnál alacsonyabb státuszú: A cselédsorokon, szobakonyhás lakásokból álló hosszú körfolyosós udvarokon főleg szabolcsi, borsodi cigányok élnek ma.

A falusias beépítésű földszintes kertes házakban is hasonló családok rendezkedtek be mára, de ezekben a házakban talán tényleg jól érzik magukat az itt lakó cigány beköltözők.

A Dobozi utcai, szinte csak cigányok lakta körfolyosós bérházak hangulata első látásra a legnyomasztóbb minden kerületi lakóhely közül.

Legrosszabbak a lakáskörülményeik a lebontásra ítélt, aládúcolt, omladozó házakba beköltöztetett, vagy önkényes beköltözőként itt lakó családoknak, akik között igen sok az önmagát cigánynak valló.

A Harlemben a hajléktalanok néhány helyen az üres telkeken összeeszkábált bunkerekben élnek, de a köztereken, utcákon is állandó a jelenlétük.

(2) Lakásmobilitás, költözési szándékok

Vizsgálati területeinket komoly mértékben meghatározza a bemigrálás eredetállomása. Az eredeti struktúra elemei – a Csikágóban a régi munkásság, illetve zsidó kispolgárság, a Harlemben a kisiparosok, illetve zsidó középpolgárság – nem maradtak meg nagy számban. A II. világháború utáni első migrációs hullám a Csikágóba vidéki szakembereket, nem konvertálható szaktudású betanított munkásokat, a Harlemben keletmagyarországi cigányokat hozott, főként a hetvenes években. Ezek a csoportok adaptálódtak a nagyvároshoz, tősgyökeres lokálpatriótákká váltak. Sajátosságuk, hogy jórészt családosan, rokonsággal együtt érkeztek, így a visszamigrálás nem alternatíva számukra. A második migrációs hullám a nyolcvanas években ugyanezen csoportokból táplálkozott, de egyéni életpálya-váltás keretében zajlott le, a visszamigrálás, illetve a vidéki rokonsági hálózat reális stratégiai elemek lehetnek. A harmadik migrációs hullám a kilencvenes években külföldiekből tevődik össze (erdélyiek, balkániak, közelpolitikai, távolkeletiek) és stabilizálódása éppen folyamatban van. Elmigrálási tendenciák érdemben nem tapasztalhatók, az ilyen típusú terepfelvételi adatok lényegében csak vágyakat tükröznek, reális stratégiai elemeket nem tartalmaznak.

Csikágó megtartóereje kisebb, mint a Harlemé. Az egyik ok, hogy a nyolcvanas évek óta a VIII. kerületbe költözők tudták hogy a rosszhírű Józsefvárosba jönnek, nem voltak beválthatatlan várakozásaik új lakóhelyükkel kapcsolatban. Ebben az időszakban a kerület vonzotta a deviáns csoportokat, akik az élni és élni hagyni szellemiségen kívül sokszor nem vártak mást a Harlemtől. Ellenben a kispénzű alsó középosztálybeli rendszerváltás utáni kényszerbeköltözők inkább a Csikágóban jelentek meg, ahol belvárosias lakóformát, rendezett, kispolgári szomszédsági viszonyokat szerettek volna találni. Beköltözésük egy időre tehető a cigány beköltözők számának növekedésével. Ezt a folyamatot nem csak ők, hanem a régebbi lakók is egyre fásultabban élték meg. A Csikágóban sok olyan ember van, aki nem képes elviselni a lakóhelyét, nem érzi magát odatartozónak. A konfliktusok roma és magyar oldalon egyaránt elzárkózást, rejtőzködést eredményeztek. Ez a Józsefvárosban nem jellemző, a harlemi inkább vállalja a mindennapos konfliktusokat, és próbál valamit kezdeni a helyzetekkel. A környék régi "sittes-kuplerájos-vagány" hagyományai miatt az itt élőket esetleg dühítette, de nem sokkolta végletesen a prostitúció és bűnözés felfutása. Sokak szerint a közösség a bűnesetekre érkező kék villogó lámpák árnyékában kovácsolódott össze.

Amíg a Harlem leginkább régi lakóira építhet, akik ismerik, és mégis kötődnek a kerülethez és hajlandók is valamit tenni érte, addig a Csikágó jövőjét a kötődő régi középosztálybeli, vállalkozói rétegen kívül az új, középosztálybeli vidéki beköltözőkön vehetnék potenciálisan kezükbe.

Mindkét területen megindulhat a fiatal értelmiségiek ideiglenes beköltözése a családalapítás előtti életperiódusra, de ebben az évtizedben ez legfeljebb a körút mentén változtat a kerület arculatán. Hiányoznak a kultúralt, esetleg alternatív szórakozást biztosító, lakáson kívüli otthonos, félprivát közösségi helyek.

Mindkét vizsgált területen magas a Kelet-Magyarországi beköltözők aránya, példaként a Lujza utcai Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei oláh-cigány kolóniát vagy az Ózdról jött csikágóiakat említhetjük. Mindkét kerületben sok fiatal erdélyi kisgyerekes család szerez első lakást.

Kínaiak elszórtan mindkét kerületben bérelnek lakásokat, de úgy tűnik nem alakultak ki kínai lakóblokkok, vagy kifejezetten kínaiak által látogatott közösségi helyek.

(2a) Lakásmobilitás és kötődés a Csikágóban

"Mondja meg nekem valaki, mit lehet itt szeretni?" (csikágói lakos)

A csikágói elégedetlenségnek nincsenek jól körülírható okai, nagyon bántó hiányosságok. A terület megtartóereje gyenge. Ezt nem az épületállomány határozza meg, hanem a Csikágó megítélése: a "csikágóiség" nem vállalható, mivel az itt élő félig integrálódott fiatal cigány generációt kivéve az itt lakók nagy részének nem kapcsolódik hozzá semmilyen pozitív képzet.

Megfigyeléseink alapján feltételezzük, hogy a Csikágóban tapasztalt lakosságcsere passzív: tehát nem tervszerű elköltözés jellemzi, hanem az idősebb generáció kihalásával az örökösök nem költöznek be, továbbadják, kiadják a lakást. Az itt élők közül sokan a kiköltözés anyagi feltételeit sem tudják biztosítani.

"Nem érzem itt jól magam, és ha a kicsi nőni kezd, kevés lesz a szoba-konyha, de félretett pénzünk nincs, hitelt meg nem adnak. Én a piacon minimálbérrel vagyok bejelentve, a férjem meg feketén dolgozik, mint biztonsági őr." (fiatal nő, Nefelejcs utca)

A régi, főleg az idős, nyugdíjas lakóktól sokat lehet hallani arról, amit egyik interjúalanyunk így foglalt össze:

"Húsz éve költöztünk ide, ki gondolta volna akkor, hogy ilyen lesz ez a környék?"

Ugyanakkor a középosztálybeli, még aktív korú született csikágóiak kötődnek a területhez, még ha erről a témáról nem is lelkes lokálpatriotizmussal beszélnek:

A Csikágóban induló mesterek (vízvezeték-szerelő, szobafestő, kőműves, lakatos, villanyszerelő, stb.) a Damjanich, Dózsa György úthoz közelebbi tömböket említik lakóhelyként. Jó állapotú két-három szobás lakásokban, kétgyerekes, kétkeresős háztartásokban élnek, de nem ritka az elvált, két családot fenntartó apa sem.

A kilencvenes évek beköltözőinél és a rendszerváltáskor lecsúszott, munkanélkülivé vált rétegnél mindenképpen jobban kötődnek a vizsgált területhez. Tudunk családost, zöldövezeti kiköltözésekről, de interjúalanyaink szerint sokan nem költöznek ki akkor sem, ha megtehetnék. Sokszor a második lakást is a Csikágóban veszik, jónéhányuk kerületi ingatlanokba fekteti vagyonát, legtöbbször gyerekeiknek is a környéken vesznek lakást, amelyekbe a fiatalok rendszerint beköltöznek. Ügyfeleik révén gyakran első kézből értesülnek egy jó ingatlanvásárlási lehetőségről. Válásakor gyakran mindkét fél a kerületben marad.

Feltételezzük, hogy e csoport kiköltözési szándékai azért is kevésbé artikulálódtak, mert munkakapcsolataik is elsősorban a csikágói ismeretségi kapcsolatokon alapulnak.

Nem egy közülük csak a kerületben vállal munkát, munkaidejét, szabadidejét is itt tölti, ide tér haza. Munka utáni sörözés, kocsmázás, presszózás alkalmával szerveződnek a teljes lakásfelújítást is elvállaló brigádok, a különböző szakemberek értesítik egymást az adódó munkalehetőségekről. Ez mindenképpen személyes ismeretséget, bizalmi viszonyt feltételez.

"Ide jártam iskolába, mindenkit ismerem, az utca végéig köszöngethetek. Szeretnék persze egy pestkörnyéki saját házat, de sosem lesz abból, amit a lakásért kapok, meg sem próbálok. De lehet, hogy nem is bírnám, sok haverom, akik kiköltöztek ma is visszajárnak ide enni." (Damjanich utcai lakó)

"Itt maradnék, csak egy kicsit arrébb költöznék a Damjanichba, az Ajtósira, vagy a Cházár utcába. Nem költöznék ki semmiképpen, például Budaörsre." (István utcai lakó)

Kényszerbeköltözők a rendszerváltozás éveiben

A rendszerváltás éveiben az elszegényedő alsó középosztálybeli kényszer-beköltözők eleve státuszuk feladásaként élték meg az ideköltözést. A kertvárosból beköltözők a családi otthonának eladásával próbálták a szétforgácsolódó család különköltöző tagjainak több kis lakást venni, a belváros magasabb presztízsű helyeiről kiköltözők sokszor nagyobb lakást kerestek, vagy olcsóbb lakásba költözve próbáltak pénzhez jutni. Ezt támasztja alá az megfigyelésünk, hogy a közepes minőségű házakban, lakásokban a legnagyobb a fluktuáció.

"Sosem gondoltam volna, hogy itt kötök ki, de eladtuk a házat és ez volt a lehetőség."
(Murányi utca)

"Szerettünk a VI. kerületben lenni, jobb környék volt, csak hát itt kaptunk nagyobb lakást."
(Dembinszky utca)

"Összeköltöztünk, szobakonyhában. De ha a gyerek megnő, nem akarok maradni. Hitelt kell fölvennünk, de hogy miből fizetjük ki, azt nem tudom." (Nefelejcs utca)

Karrier-beköltözők érkezése az elmúlt öt évben

Úgy látjuk, hogy az elmúlt öt év beköltözései az egzisztenciálisan rosszabb helyzetben lévő itt lakóknál és a kényszerbeköltözőknél magasabb státuszú, jobban kvalifikált, jobb érdekérvényesítési és kooperációs képességekkel rendelkező vidékről vagy pestkörnyékről érkező alsó középosztálybeli réteg megjelenését hozta. Legtöbbjük szintén szétköltöző család tagja, de sokuk a városi közeghez köthető konkrét ambícióval, karriertervvel érkezik a fővárosba. Az ő esetükben a beköltözés tehát valamilyen pozitív motivációhoz is kapcsolódik.

Az új beköltözők közt sok az elvált negyven-ötven éves nő, gyakran budai, zuglói kertvárosból érkeztek. Vannak vidékről fölköltöző, gyereket egyedül nevelő édesanyák, akik vagy munkalehetőség, vagy a gyerek tanulmányai miatt költöztek Budapestre.

"A gyereket fölvtették az artistaképzőbe, úgyhogy, mivel úgyis elváltunk, ide költöztem vele Budapestre, az iskola közelébe." (Garay utcai lakó)

"Mikor elváltunk, a lányom beszélt rá, hogy itt vegyek lakást, ő nagyon szereti ezt a belvárosi helyet. Most csak egy utcára vagyunk. Budán úgysem tudtam volna lakást venni." (Hernád utcai lakó)

Erdélyi származású, vagy vidéki Budapesten dolgozó, viszonylag jól kvalifikált, de legalább is érettségizett fiatal párok is itt találhatnak elérhető árú lakást.

"Most teljesen jó ez a hely, de ha családom lesz kimegyünk a Pilisbe" (Garay utcai lakó)

Közös vonása az ebbe a csoportba tartozóknak, hogy közvetlen környezetükhöz kreatívan, konstruktívan viszonyulnak. A vidékről felköltöző vásárlók friss szemmel ítélik meg új környezetüket, hajlandóak foglalkozni a ház, az utca ügyeivel, akár áldozni is a felújításra.

Az itt felkeresett cigány lakók nagy része régebben a kerületben él. Úgy tűnt nem csak megjelenésükkel integrálódnak (festett haj, divatos öltözködés), hanem viselkedésükben is. E családok nagy része a hetvenes- nyolcvanas évek lakáspolitikai folyamatainak következtében került ide. Ezen túlmenően a Csikágó többek között a IX. kerületi rehabilitáció önkormányzati lakásaiban lakó cigány családok kiköltöztetések célhelye volt.

A Bethlen Gábor utca Baross térhez eső végén találtunk néhány házat, ahonnan a pályaudvar környéki utcai árusok rajzanak ki minden nap a környéken. Az udvarban nem ritka a tűzrakás, bográcsolás, tánc, stb. Erről a tanulmány egy másik fejezetében ejtünk szót.

(2b) Lakásmobilitás és kötődés a Harlemben

A kerület legöregebb lakói a jobb házak utcafronti lakásában egyedül élő nyolcvan év körüli özvegyek. A háború előtt költöztek az itteni használtcikk- és bútorpiac közelébe. Kereskedő, magánzó és értelmiségi családok laktak itt.

"Ebben a házban, kérem lakott ügyész, színész, libanagykereskedő" (Karácsony S. utcai lakó),

E lakók elhalálózása illetve elköltözése miatt jobbra kicserélődtek a házak lakói az ötvenes évek végén. Csak néhányan maradtak, most már nagyon idősök, e letűnt korból képviselve az akkori világot és értékrendet.

Az ötvenes években budapesti karriert kezdő vidéki beköltözők még egy polgári megjelenésű, virágzó környékre jöttek lakni. A jobb házak: a főút mentén kaputelefonos, zárt körfolyosós bérházak utcai, felső emeleti frontján élnek mind a mai napig

E lakók bíznak abban, hogy a terület lecsúszása csak időszakos folyamat, gondatlanság következménye, úgy látják, a környék alapvetően jó adottságokkal rendelkezik, és vissza fogja nyerni a renomét. A lakók ez a köre nem veszi észre, vagy nem vesz róla tudomást, hogy otthonuk szigetét képez a nyomorban, inkább a külvilág (nyomor) számukra érzékelhető részleteit tekintik elszigetelt jelenségeknek, melyeknek megszüntetése "feladat, amelyet a Józsefváros érdekében vállalni kell" (Teleki téri lakó).

A megkérdezettek esetében úgy tűnt, fiatalabb családtagjaik is hasonlóan gondolkodnak.

A Baross utcából a Mátyás tér felé eső Harlem szégyellni valóan szegény környéknek tűnik. A Baross utcában a környékbeliak szerint nagyon jómódú lakók is vannak.

"Az öregeknek Citroenjük van, de különben is olyan szinten ki vannak tömve, hogy sose hinnéd. Hol Sydneyben vannak, hol Kanadában." (...)

"Van környékbeli aki naponta 3-4 ezer forintot elkölt jobb borokra." (borász)

"Nincs szomszédom, az egész szinten mi lakunk. Abban a saroklakásban franciák laknak, ott szemben meg az angolok megvettek egy fél házat." (...)

Másik csoportot alkotnak a tősgyökeres józsefvárosiak a hatvanastól a nyolcvanas évekig itt felnövő generációk. Az ebben az időszakban beköltöző, integrálódó családokat is ide sorolhatjuk, a cigány családokat beleértve. Ők az interjúk során "a mi cigányaink"-ként emlegetett csoport. A józsefvárosi "kis ember" identitásképp a legszegényebektől az alsó-középosztálybeli, bérből és fizetésből élőkön keresztül a kisvállalkozókig képes az itt lakókat integrálni. Erről bővebben az identitást, mielőtt tárgyaló fejezeteknél lesz szó.

A kiköltözésről alkotott vélemények ellentétesek, a kocsmai beszélgetések állandó tárgyát képezik. Uralkodó közbeszéd, hogy nem mindenki költözik el aki megteheti, meg hogy van aki elköltözött és nem bírta. Sokszor a fiatalabb generáció, vagy az egyedül maradó szülő költözik vissza. Kiköltözés szempontjából a Harlem alternatívája jellemzően Rákospalota, Pesterzsébet, Kispest.

"Nem megyek sehova. Mit csináljak Erzsébeten? Haveromé is kiköltöztek, az asszonynak az kellett, aztán most is visszajár minden nap, itt ül velünk. Akkor meg minek költözött ki?" (József utcai lakó)

"A jó hangulatot, azt megteremttem akárhol, de Adyligeten mondjuk nem egy rágóért jön be a vevő. Otthon meg kiülnék a teraszra, akkor meg minek járkáljak el, ha otthon is jó?" (Baross utca, boltos)

Ahogy a viszonylag jó helyzetű józsefvárosiak, a legszegényebb lakók is kötődnek a területhez.

"Nekünk jó lenne itt, szeretnék egy komfortos lakást, ami szigetelt és rendesen be lehet fűteni, és hogy ne legyenek lopósok a szomszédok, de amúgy itt ismernek minket. Máshol csak nehezebb lenne." (Karácsony S. utcai putrisoron lakó kétgyerekes nő)

Az olcsóbb lakást kereső elszegényedő rétegek egy része a "csak ide ne" alapelv ellenére került a Harlembe. Ez a folyamat jellemzően a rendszerváltás idején, illetve az azt követő időszakban játszódtott. Az ebbe a csoportba tartozók eleve lecsúszásként élték meg az ideköltözést, nem csak kelletlenül, hanem gyakran agresszívan viszonyulnak lakóhelyükhöz, személyes ellenségképüket is ebben keresik. Ők azok akik mindenáron elmennének, de sokszor ezt kilátástalannak ítélik meg.

"Én mondtam anyámnak, hogy csak a Józsefvárost ne, de két olcsó lakásba kellett szétköltöznünk. Gyűlölöm ezt a helyet. Hitelt kéne felvenni, de nem tudom, hogy hogy lesz, nagyon nehéz." (Lujza utcai fiatal villanyszerelő)

"Elköltöznék szívesen, de nincs, aki itt lakást vegyen. Amit adnának érte, abból nem lehet továbblépni. Csak mi voltunk elég hülyék, hogy idejöttünk." (Dankó utcai lakó)

Sokan kertés házba, zöldbe költöznének, de konkrét tervek nincsenek. Lehetőségeiket reálisan ítélik meg, a "jó házak" kivételével a költözés kevesek kiváltsága a kiugrás szinonimája:

"Volt a házban egy nagy kurva, minden éjszaka ment a balhé, szerencsére elköltöztek, építettek egy keres házat Csepelen...Á, nem a kurválkodásból, azt a pénzt azonnal elmulatták, hanem összejött a kamionossal. Jó partit csinált." (Lujza utcai lakó)

A rendszerváltozás időszakában érkező beköltözők másik részét éppen az ezekben az években virágzó illegális-féllegális éjszakai ipar közelsége vont a környékre:

"Jók a kocsmák, jó itt. Mi sem bántunk senkit, minket sem bántanak." (vidéki cigánylány műszakban, Lujza utca)

A szexuális devianciák nem képezték a kérdéssor tárgyát, de így is négy homoszexuális férfi, egy leszbikus süket pár, vidéki vetkőzőtáncos fiúk : a változatok sokasága arra enged következtetni, hogy a Harlemben könnyebb a társadalmi normáktól eltérő életvitelt folytatni mint más helyeken.

A Kelet-Magyarországról érkező cigány családok szoros rokoni kapcsolatokat megtartva kolóniákban telepedtek le. A többiek oláh-cigányként emlegetik ezt a csoportot. Számukra az ittlét felemelkedést jelent Gyermekkorukból az éhezés, a kemény fizikai munka, a tanyavilág nélkülözéseinek emlékét hozzák, ezekhez képest a teli hűtőszekrény nagy előrelépés.

"Tizenketten voltunk testvérek a tanyán, apánkat is mi láttuk el. Én ötödik osztály után munkába álltam, kőműves munkát végeztem. Rendes munkás ember voltam, csak elfogyott a munka, akkor jöttem fel ide a bátyám után." (Lujza utcai lakó)

Az előző lakóhelyhez még mindig kötődnek, időszakonként a gyerekes család vidéken húzza meg magát a nagyszülőknél, addig a lakásba rokonok jönnek fel fekete munkát vállalni.

"Most itt a sógoromnál lakom, ők meg lent vannak a faluban a gyerekekkel." (szakmunkás, Lujza utca)

Ők nem az elköltözésben látják a kitörési lehetőséget. Nem is gondolkodnak ebben, talán a szoros családi kapcsolatok megtartóereje miatt is. Munkahelyteremtésben, lakáshelyzet rendezésében látják a sorsuk rendeződésének lehetőségét.

Részben itt, részben intézetben felnőtt gyerkeik nem akarnak a környéken maradni. Főleg az állóvizet a lehetőségek hiányát látják a kolóniában. Szüleiktől, idősebb testvéreiktől eltérően nem a Budapestet megelőző lakóhelyben, hanem a város egészéhez viszonyítanak. A gettó bélyegzés is jobban befolyásolja őket, ez a meghatározás az általuk fogyasztott tömegkultúra nyelvén fogalmazza meg a hely identitását. A kolónia elutasítása nem éles, csak az elvágyódás szintjén jelenik meg:

"Szeretünk itt lenni, mert mindenkit ismerünk, de azért a II. kerület, ahol a az intézet van, sokkal jobb környék. Biztos nem fogok itt lakni." (Dankó utcai lakó)

Elszórtan megjelennek a kerületben első ideiglenes otthont találó pályakezdő fiatal párok, vidéki egyetemisták. Kisgyerekes családokat láttunk a Mátyás tér közelében Szerdahelyi úton, ez egy nyugodtabb, fasoros utca, sok lakásnak van erkélye, ahol látszanak a babakocsik, a gyerekruhák. Lakóhely-változtatási elképzeléseik konkrétak és reálisak, hitelfelvételhez, házassági tervekhez köthetőek.

"Amíg nem költözöm össze a leendő párommal, addig maradok, azután kertes házba költözünk Gödön, vagy Pomázon, ezek most a felfutó helyek." (Magdolna utcai lakó)

A keleti országhatárokon át érkező külföldi munkavállalók gyakran telepednek le munkásszállásként használt bérleményekben a Harlemben, tizen-tizenöten bérelve egy szobakonyhás lakást. A román, erdélyi, ukrán bevándorlók a piacon vagy építkezéseken vállalnak ideiglenes fekete munkát. A magyarul beszélő szakmunkások akik állandóan kapnak munkát hosszabb távra is berendezkednek, de gyakran öt-tíz év budapesti tartózkodás után is kétlakiak.

A kínai családok, amelyek egyben családi vállalkozások is, többen bérelnek egy többszobás lakást, cégüket is ide jelentik be. Akárcsak a Csikágóban, kínai kolóniával, jellegzetes közösségi hellyel itt sem találkoztunk. A kínaiak öt-hét éves átmeneti időszakra rendezkednek be Budapesten, a piacon szerzett tőkéből nyugat felé folytatva exodusukat.

A kerületben egyre több olcsó üzletet nyitó, többnyire szír arabok nem költöznek a kerületbe, a pesti kertvárosokban laknak.

(3) Megélhetés

A Csikágóban és a Harlemben egyaránt a féllegalitás széles spektruma alkotja a megélhetés fő forrását. A fókuszokban nem teljesen legális hálózati közvetítők állnak, a munkavállalói periférián a Csikágóban a konvertált szaktudású szolgáltató kisiparosok, a Harlemben pedig a eladók, dealerek, behajtók, örök (örző-védők). A Csikágóban a fókusz a régi ingatlanosok jelenlegi hálózati tevékenységéből, a Harlemben a regionális és transzkontinentális kereskedőkéből áll össze. Mindkét területen megtalálhatók a kifejezetten illegális tevékenységek is, azonban ez nem szignifikáns az életstratégiák szempontjából. A Csikágó meg akarja őrizni a középosztályi státuszt, a Harlem legális jövőt kíván építeni.

A két vizsgált területen élők hasonló foglalkozási szektorokban érdekeltek, de ezeket másként ítélik meg. A hetedik kerületben inkább a fizikai és a nem fizikai munka között látják a döntő különbséget. A foglalkoztatottság az utóbbi felé tolódott el a rendszerváltás után, az elérhető munkák, például a takarítás, a piaci, konyhai munka, a mosogatás, a biztonsági őr megítélése inkább negatív. Ezeknek a munkáknak a megítélése a körülményektől függően a Józsefvárosban lehet pozitív, mert a függetlenség fontos szempont, az "irodista" munka nem kifejezetten vonzó. A Józsefvárosban a vállalkozó a példa, az Erzsébetvárosban az értelmiségi a viszonyítási alap. Ez utóbbi sokkal frusztráltabb közeget eredményezett.

A Józsefvárosban az illegális és fél-legális szektort a megélhetéshez soroltuk, egyszerűen azért, mert a lakosság jó része ezekből a tevékenységekből él, tehát nem kívülről, hanem belülről beszélték el, nem minden szégyenkezés nélkül de vállalva a helyzetüket.

A Csikágóban a bűnözés nem kisebb intenzitású, de a lakosság kisebb része folytat illegális szférához kapcsolódó tevékenységet. A törvénybe ütköző tevékenységeket nyíltabban elítéli a közvélemény, a bűnözői körök elszigeteltebbek, nehezebb is volt velük kapcsolatot teremteni.

Csikágó: középosztályban maradni

A Csikágó szakképzett mesteremberei a területen szinte egyedüli csoportként képes volt a rendszerváltás után is megőrizni középosztály-státusát. Ehhez azonban komoly áldozatokra volt szükség. Életszínvonaluk tulajdonképpen nem csökkent, viszont a társadalom többi részéhez képest státusukat egy átmeneti időszakban csak szabad és pihenő-idejük feláldozásával tudták megtartani.

"Igen, megmaradtunk, de hát milyen áron?" (villanyszerelő, Damjanich utcai lakó)

A túlélő-stratégiák kulcsa az államiból a magánszektorba való többlépcsős áttérés sikeres lebonyolítása volt. Erre különböző életpályák adnak példát.

A leginkább jellemző a korábban az IKV-nál dolgozó szakemberek életútja. Munka után másodkeresetként saját zsebbe folytatták a napi munkát. Nem voltak érdekeltek az állami megbízások minőségének szavatolásában.

"Akkor mindenki lopott. Elloptunk egy vödör festéket, átvittük a fusiba, ilyesmi. Ma a nagy tolvajoknak van csak igazuk." (szobafestő)

Sok mesterember megbízásai ma is a régi IKV-s kapcsolatok révén intéződnek: a volt munkatársakból lett társasházi közös-képviselőkön keresztül. Ezek bizalmi kapcsolatok, a bizalmi viszony része, hogy a sürgős javításokat akár hétvégén is elvégzik. Az ő szempontjukból fontosabb egy esetleg kisebb munka is, mert hosszútávon jobban megéri, ha nem veszít el biztos, állandó megrendelőket. Ezek a szakemberek kötődnek leginkább a kerülethez, van aki csak a kerületben vállal munkát, míg mások akár húsz kilométert is autóznak egy megbízásért.

Több szakember GMK-t alapított, majd amint lehetett kiváltotta az iparendedély, és büszke rá, hogy sohasem volt az IKV alkalmazásában, mindjárt magánvállalkozóként kezdte. Szerintük a volt IKV és jelenleg a társasházkezelők emberei nem megbízhatóak. Rossz munkát végeznek és nyomukban a betörések sem lehetetlenek. Ezek a mesteremberek személyes ismeretségeik, jó referenciáik után kapnak megbízást. Az előző csoportnak ők a fő konkurenciái, ezért érthető, hogy nem jó véleménnyel vannak egymásról.

A vállalkozóknak legnagyobb gondot az adók befizetésének időszaka jelenti, ez sokszor nagy csalódást jelent, és az eladósodást is jelentheti. A vállalkozás komoly kockázatot jelent, sok tényezőnek kell kedvezően hatnia, hogy sikeres legyen. Sokan második vállalkozást is működtetnek, általában a feleség közreműködésével.

"Négykor kelek, kinyitom a virágboltot, átveszem az árut, aztán nyolcra jön a nejem, én meg megyek dolgozni egész nap. Mire hazaérek már a tévé sem kell." (Nefelejcs utcai lakos)

A volt IKV, illetve más állami cégnél dolgozó néhány szakember a privatizáció és a leépítések után visszakerült ezekhez a cégekhez, ma is fix fizetésért állami megbízásokon dolgozik, vagy intézmények, nagyvállalatok épületeinek a műszaki karbantartásáért felelős. Alacsonyabb fizetésért de lényegesen kevésbé hajtós munkatempóban dolgoznak, a hétvége két és fél napos, a túlórát duplán megfizetik. Kisebb ambíciójú, nem családost emberekre jellemző, hogy ezt a megoldást választják.

Mind azt állítják, hogy az utcán cédulákon hirdetni már régen rossz, ezt csak az újak, a kapcsolatokkal nem rendelkező vidékiek, a szakképzetlen próbálkozók teszik. Néhányan

vizsgabizonyítványhoz kötnék a vállalkozói engedély kiváltását. Pár alkohol, válás miatt felresiklott életútról is hallani.

Külön csoportot képeznek a területen dolgozó és lakó cigány vállalkozók, akik leginkább kőműves megbízásokból építették ki teljes körű lakásfelújításra kiterjedő szolgáltatási kínálatukat. Náluk kapnak munkát cigány származású alkalmazottak is, bár azt állítják az utcáról senkit sem vesznek fel, benyomásaink alapján nem lehet túl szigorú a válogatás. Az egyik brigád tagja elmondta, alkalmi kőművesmunkákból él, nyáron jól, télen szűkösen.

"Szegények vagyunk de kurva jól élünk. Ez azt jelenti, hogy én az ászokot meg sem iszom, nem adom alább a Dréhernél, mindennap húst eszünk. Ha már egész nap dolgoztam, ma például tizenhat órát, és kemény fizikai munkát. A gyerekeinknek mindent megadunk. Te sem így néznél ki ha a lányom lennél, lenne Puma cipőd, meg ékszereid. A lányomnak kell is, mert vendéglátóipari szakközépben tanul, még érettségit is csinál hozzá. Nem nézem milyen veszélyes, vagy mennyire nehéz a munka, azt vállalom, ami többet fizet. Ha nem fizetik meg, inkább otthon maradok, nehogy elszalasszam a jobbat. Télen nem ilyen jó a helyzet, nincs építkezés, munkanélkültre meg nem mehetek, mert ahhoz el kell fogadni a munkát amit semmi pénzért rámkényszerítenek. Én feketén tíz nap alatt megkeresem a havi keresetet. Miért nem adnak olyan munkát, amit addig csináltam, akkor elvállalnám. Ha baleset van az tényleg gond, pár napig kitart a kereset, de aztán menni kell szerezni ennivalóra akárhonnán. Azt meg nem tudom, hogy ki mit foglalkozik azzal, hogy most ide betörték, oda betörték, vizslatják az embert mint vidéken. Nem valami rendőr-féle vagy, ugye?"

A lakásfelújításban, elektronikai cikkek karbantartásában érdekelt szakemberek általában kétgyerekes családfenntartók. Gyerekeik különórákra járnak, sportolnak, felsőoktatási intézményben tanulnak tovább. A szülők által támogatott pályák az idegenforgalmi, külkereskedelmi, vendéglátó-ipari felsőfokú képzések, de nem egy esetben jogot, közgazdaságtant tanul valamelyik gyerek. A humán irányultság nem elfogadott. A gyerekeik taníttatása, felnevelése tulajdonképpen leköti erőforrásaikat, meggazdagodni, befektetni kevesen tudnak.

A hétvégi szabadidő jellemzően a horgászással, a (folyóparti) telek gondozásával, rokonlátogatással telik. A hosszabb szüneteket inkább nem egészség, hanem presztizs-központú döntések befolyásolják: tengerparti nyaralás mindenképpen hozzátartozik a jól menő vállalkozóról a kerületben kialakított képhez. Bizonyos műszaki cikkek megvétele ugyanilyen szempontból fontos tényező. Ha lehet hiteltörlesztéses részletfizetéssel élnek. Lakáshitel-felvételnél a kényszervállalkozóknál általában megfigyelhető probléma jelentkezik, hogy mivel a vállalkozó minimálbéren van bejelentve a vállalkozásban, ezért hitelebíráskor nemleges választ kapna.

Nem egyszer két gépkocsit is fenntartanak, az autónak a munkában, a háztartásban is fontos szerepe van. Általában havi egy nagy autós bevásárlásról számoltak be a sokszor a pesti külvárosban található mall-okban. A gépkocsi a hétvégi szabadidő szervezésében is fontos.

A Csikágóban lakók nagy részét a rendszerváltás vesztesei közé sorolhatjuk.

"Itt mindenkinek rosszabb lett a rendszerváltás után. Egy időben a kocsijukat is eladták, nemigen kellett keringeni a parkolóhelyért." (Marek J. utcai nyugdíjas)

Az állami nagyvállalatoktól elbocsátott dolgozók munkanélküliek, majd fehér-fekete mosogatók, konyhások, takarítók, ablakpucolók, közterület-fenntartók lettek.

"Az, hogy én most mosogatok, nem jelenti azt, hogy hülye vagyok. Irodában dolgoztam, de a munkahelyem megszűnt, új helyre meg csak húszéveseket vettek föl. Most mosogatok, és ráadásul itt lakom, szerintem egyik sem mutatja, hogy ki vagyok valójában." (Dembinszky u. lakó)

A talajvesztett emberek közege a hamis túlélési stratégiák, a megvásárolható átverések gyűjtőhelye, például a Muitelevel System vállalkozások paradicsoma. Félig ilyen beugratós módszerrel működnek a különböző tanfolyamok, mint például a vagyonőr vizsga.

"Elvégeztük a vagyonőr vizsgát, de még igazolványt is ki kellett váltani. Aztán kiderült, hogy aláírást velünk, hogy két hónapot ingyen dolgozunk gyakorlaton. Azóta sem láttunk pénzt."

A látszólag működő háztartásokban is sok helyen megfogalmazódik a lemaradás, elszegényedés gondolata.

"Nem az számít anyagi gondnak, hogy hova menjenek nyaralni, mert ez szóba sem kerül, hanem az, hogy ki kéne festeni a lakást, ballag a gyerek, ilyenek" (Murányi úti lakó)

Szakmát tanulni sokak szerint megnyugtató jövőnek számít.

"A gyerekek rendben vannak, kettő cukrásznak, egy szűcsnek tanul" (Marek J. utcai lakó)

A pályaudvar közelsége, a bűnözés, a hajléktalanok jelenléte, a cigány családok beköltözése a környék mindenki által érzékelt presztizsvesztésének nem okai, inkább mutatói. Kialakulásuk a kilencvenes évekre tehető. A komolyabb szociális problémák, - az elszegényedés, az alkoholizmus és a teljes leszakadás - a született hetedik kerületi, korábban sem minden esetben dolgozó, esetenként börtönviselt, lakók csoportjában jelentkeznek. A kocsmák törzsközönsége elvált, leszázalékolt, rokkantnyugdíjból létminimumon élő, börtönviselt, munkanélküliséggel küszködő aktív korú férfiak. Sokuk kisegít, asztalt törölget, poharat pakol egy-két pohár borért. Hajnali hattól 11-es záróráig a kocsmában vannak. A hajléktalanok és a cigányok mellett rájuk mondják, hogy: *"nézze meg milyen emberek vannak itt"*.

De ők nem újonnan jöttek, a régi hetedik kerületiek középkorú generációjának férfitagjai.

"Szakadt, hajléktalan, munkanélküli, alkoholista embereket látni itt mindenhol. Nézzen meg egy budai kerületet, látni fogja a különbséget." (Nefelejcs utcai lakó)

"Vannak itt a házban jópofa alakok. A Púpos az 5 nm-es odújában úgy élt, mint egy király, fogadásokat tartott a részeg haverjainak. Valamiért kirakták, de a kulcsa megvan, visszajár a pincébe aludni. A Félábú még oké, csak üvöltözik ha részeg, de van egy nő, aki nem normális, egész nap valamelyik küszöbön ül és csavarja a haját. A jobb szomszéd meg alsógatyája nélkül egy trikóban ácsorog a folyosón." (Murányi utca)

"Sok a magatehetetlen öregember"(ételkihordó)

"Menjen inkább a Zsuzsikához, én már nem vagyok egészen normális."(lakó)"

"A bor elveszi az éhségem, egy fél kiló kenyér drágább is, meg jól sem lakok. Közüzemi díjat rég nem fizetek. Miből? Tizenhétezer forint rokkantnyugdíjból? Azt is csak azért kapom, mert a szanatóriumban volt egy rendes doktornő aki elintézte." (Pötyi presszó törzsvendég)

A kocsmázásnak van alternatívája a legszegényebbek körében.

"Inkább veszünk egy bort, aztán megisszuk és elkártyáztatunk a gangon a párommal meg a szomszédal, Így legalább nincs botrány, meg olcsóbb is. A rezsi után nyolcezer forintunk marad, úgyhogy én sütöm itthon a kenyeret." (Garay utcai lakó)

Amíg a csikágóiak egy része végérvényesen eltávolodott a munkaerőpiacon értékesíthető kompetenciáktól, a beköltöző vidékiek, erdélyiek azt mondják könnyű Budapesten munkát találni. Mint bizonyos szakmákban munkaerőhiány van, pl. hentesek és a pékek nagyon keresettek. Érettségizett fiatalok könnyen elhelyezkedhetnek a multiknál, telekommunikációs nagycégeknél, ügyfélszolgálati irodákban.

A felkeresett házakban a többi lakó által cigánynak tekintett családok legtöbbször tanuló kamaszkorú gyerekeket nevelő kétkeresős háztartások. Nagyon zárkózottnak mutatkoztak, szociális, megélhetési problémáikról nem sokat tudtam meg.

Ritkábban, mint a Józsefvárosban, de a gyerekeit egyedül nevelő, testvéreivel vidékről érkező cigány nővel is találkoztam. Hasonló helyzetben lévő cigány nők szívesen vállalnak a gyerekek mellett takarítást.

"Takarítást vállaltam, ismerős ajánlott be, mert hirdetésre nem vettek fel, mindig azt mondták, az állás betelt. A testvéreim is segítenek, így tartom el a gyerekeket. Jobb nekem itt Pesten" (Nefelejcs utca)

Számukra sokszor nehézséget jelent a városi élet döntéshelyezeteiben szükséges tájékozottság hiánya. A gyerekek tanulmányait, jövőjét nem mindig reálisan ítélik meg a

"A kislány tizenhárom éves, idegenvezető szeretne lenni, de nem elég jó tanuló, úgyhogy közgazdásznak megy" (Marek utca)

A Csikágóban a bűnözés nem kisebb intenzitású de a lakosság kisebb része folytat illegális területhez kapcsolódó tevékenységet. Ezt nyíltan elítéli a közvélemény, a bűnözői körök elszigeteltebbek, nehezebb is volt velük kapcsolatot teremteni. A prostitúciónak csak amatőr formáját lehetett megfigyelni a kocszmákban. A kocszmák közönsége még az oláhcigánynak mondott lehúzó nők, akik kinézik a pénzesebb vendégeket, följajánlkoznak, vagy elveszik a pénzüket, vagy csak fizettetik a boraikat. A játékgépeken játszó fiatalokról nehéz megmondani, hogy építkezésen dolgoznak, vagy biztonsági őrök, vagy másból élnek.

A betörések, rablások, autó és mobiltelefon lopások mindennaposak. A különböző helyi bűnözői csoportoknak más és más íratlan szabályrendszere van a Csikágón belüli

bűncselekmények elkövetéséről. Az a csoport, amelyikkel sikerült szóba állnom, a területen kívüli rablásokban, üzletekben, pénzbehajtásban, "okosságokban" érdekelt, elmondásuk szerint helyben a gyengék és oltalomra szorulóknak védelmezői.

Harlem: jövőt keresni

A Józsefvárosban a Teleki tér, Mátyás tér vonalán a kérdezett férfiak nagy része az építőiparban kap munkát, éjjeliőr, biztonsági őr, vagy építkezésen dolgozik. A Közterület-fenntartónál is többen vannak. A Baross utcai Kis Práter törzsközönsége: egy színész, mérnök, postás, rendőr, szakmunkások, segédmunkások.

Nem emberpiacon keresztül, hanem személyes kapcsolatok segítségével kapnak munkát. Ez legtöbbször ideiglenes, fekete.

A nők takarítanak, postai alkalmazottak, ruhaüzletben eladók, kiderült, hogy kevesen, de a piacon is kapnak munkát, főleg bejelentetlen feketén fizetett állásokat.

"Sok már az irodista is, nők, meg férfiak, ma már ez nem számít." (szakmunkás)

A munkaközvetítő a legtöbb megkérdezettnek kudarcélményt jelentett. Félnapi sorban állás után húszasával küldik ki őket egy helyre, vagy olyan címre küldik ki őket, ahol már leállt az építkezés. A munkaközvetítőket a cigányok nemigen látogatják, hátrányos megkülönböztetést érzékelnek és emiatt úgy érzik nincs esélyük munkát kapni. A régi Józsefvárosi melósok körében is lecsúszást jelent a munkaközvetítőbe menni, úgy mondják, mindig van munka, hívják őket ismerősök, régi helyről. A közösségi kapcsolatok mindkét csoportban erősek, az információ könnyen eljut csoporton belül a célhoz, ezért a közvetítő intézmények háttérbe szorulnak.

"Á, a munkaközvetítő előtt olyan sor áll, hogy be sem lehet jutni. Ismeretségen lehet csak kapni munkát, én is úgy kaptam ezt a félállást. A takarító, a konyhás olyan felkapott helyek, hogy külsős nem kerül be. Meg ezeket a vállalkozókat kéne jobban ellenőrizni, akik hónapokig dolgoztatnak, aztán nem fizetnek, a szerződés meg hamis, semmit sem követelhet a szerencsétlen ember. Meg ha ki is fizetik, nem jelentik be és akármikor kirúghatják, nagyon kihasználják a nincsteleneket." (konyhás)

"A két Baross utcai munkaközvetítő nem ér egyet sem. Cigánynak pedig amúgy is lehetetlen bekerülni egy normális helyre. Marad a család, az, hogy segítjük egymást. A bátyám most lett vállalkozó, ő ad munkát." (Lujza utcai fiú)

"Emberpiac van a Népszínház utcai megállónál, Baross téren, Árpád híd pesti hídfőnél. Nem fizet rosszabbul, de bizonytalan, kockázatos is a helyfoglalás miatt, nem szeretik az újakat. Az itteniek ki se mernének menni a Moszkva térre. A házból a fiatalok alkalmi munkákból élnek, de lusták, legtöbbször otthon vannak. Sokan irodisták a házból." (szakmunkás)

Az állandó, bejelentett munka kivételesen jó helyzetet jelent, de még két műszak sem biztosítja a megélhetést.

"Éjjel csapos vagyok a Tulipánban, nappal a tetőn dolgozom. Jól keresek, de hét gyerekre ez is kevés." (cigány férfi)

"Egy héten hat napot dolgozom útépitésen, három éjszaka vállalom őrséget. Így sem tudok kifizetni egy saját albérletet, a sógoréknál lakom, amikor lemennek vidékre. Hol itt, hol ott. Pénze most csak a bétéseknek van, azok verik el a százazreket a gépeken, meg persze a seftesek, de azzal nem tárgyalok, bár semmi bajom velük." (Lujza utcai szakmunkás)

Egyértelmű, hogy a vállalkozó a vágyott modell. A cigánycsaládokban a fiúgyerekeket kivétel nélkül vállalkozónak szánják. A gyerekek terveiben is ez szerepel.

"Most egy zöldségesnél dolgozom, később majd nekem is lesz egy saját standom, vállalkozás." (tizenéves fiú)

A helyi vállalkozók építőiparban, vagy valamilyen (alighanem) illegális üzlettel gazdagodtak meg, a szerzett vagyont sokszor valamilyen helyi, legális tevékenységre próbálják cserélni. Többen kocsmát, éttermet üzemeltetnek a Józsefvárosban, és nem is akarnak elköltözni.

"Ő a bátyám, vállalkozó, meg övé a Zöld Elefánt is, nem kispályás." (pincérnő a Basában)

"Németországban dolgoztam, ott emeltek ki csoportvezetőnek. Építési vállalkozásom van, ácsszerkezeteket készítünk. Jönnek mindig az itteniek, hogy adjak munkát, de hát én csak szakmunkásokkal dolgoztatok, főleg erdélyiekkel." (szobáztató nő férje)

A cigány családok életében a megélhetésben nagyon fontos a család szerepe. A családapák sok helyen nincsenek jelen, vagy kirakták őket a felnőtt gyerekek, mert ittak és verték a mamát, vagy börtönben vannak, vagy máshol dolgoznak. A családfenntartó a legidősebb fiú, megkerülhetetlen a testvérek közötti hierarchia. Általában az idősebb testvérbáty, vagy más közeli rokon szerez munkát. Építkezésre, vagy biztonsági őrnek ajánlja a rokonokat. Feltételezhetően lényegében egy sajátos szubkulturális jellegű szerveződési formát látunk itt, aminek egyik fő funkciója a terület, az itt élők, megélhetési lehetőségeik, üzleteik védelme, de erről valójában nem sokat tudunk. Tulajdonképpen minden illegális tevékenységet koordináló kulcsembert szívesen vallja vállalkozónak magát.

A vállalkozóknak nevezett családfőknek kezében futnak össze sokszor a területen folytatott sajátos féllegális, illegális tevékenységek. Ezeket a Józsefvárosban helyesebb a megélhetés, semmint a közbiztonság címszó alatt tárgyalni:

"Ő a Fukszos, vagy Vajda, kigyúrt, atlétatrikós csávó vastag aranylánccal. Kocsilopás, szétszerelés bizniszben utazik, nagyon dühös volt, amikor feltörték az ő Mercijét is. Valaki nagyon bátor, valaki nagyon bátor...- kiabálta a lépcsőházban. Valószínűleg a futtatásban is benne van, mert a furgonos, aki este fél hatkor a lányokért jön minden nap, kéthetente fölmege hozzá elszámolni." (egyetemista lány)

"A furgonba beszálló lányok mind rövid hajúak, nagy parókát vesznek föl. A hosszú haj védjegy. Egyedül élő nő nincs, csak akit kirakott a család." (egyetemista lány)

Az éjszakai élet régebben könnyebb megélhetést jelentett, a mai kamerás rendszer nagyobb szervezettséget kíván. Az utcán strihelés a Teleki tér környékén is visszaszorult, most szobáztatás van, ablakból szólnak ki a lányok.

Sokan a McDonalds-ba, Baross utcára, forgalmas helyekre járnak.. A Mátyás téren és környékén még mindig egész nap megy az üzlet, a lány általában a padon ül a barátjával pár órát, gyerek is van néha. A kamerák felszerelése óta a József utcai sort a tér váltotta ki, sokkal szerényebb méreteiben.

"Két-három család van itt, akik egymásnál szobáztatnak, meg ölik egymást, amikor összevesznek. Ha őket kiiktatnák nyugis lenne a sarok."(Mátyás téri lakó)

A kisebb lopások hozzátartoznak a környék mindennapjaihoz.

"-A gyerekeknek mindent megadunk. Playstation, játékok, hifi, száz CD, video. Tele a hűtő szalámival... A család felelősség, ha nincs pénz akkor is enni kell. Nem azt kéne öt évre büntetni, aki azért lop, hogy egyen. Én Sopronkőhidán is voltam, teljesen ártatlanul. Sok itt a pucolás, az egész környéken."

A lopás ideológiai alátámasztására szolgáló érvelést, miszerint a nagy tolvajok helyett csak a kicsiket sanyargatják, minden Józsefvárosi kocsmában élénk bólogatás kíséri. Hofi kerületében ez a lágy anarchizmus és rendszerkritikai szemlélet a közbeszéd szerves része.

"Amikor kirámolták a kamrából az illat és tisztítószereket, a szomszédok szó nélkül nézték. Csak a kislányt sikerült elkapnunk. Az anyja meg két másik kigyúrt, tetkós nő aztán üvölni kezdett velünk. Kihívtuk a rendőröket, de szépen kivárták a sarkon, hogy lelépjenek, láttuk a kocsit. Aztán még velünk szemétkedtek. Itt a besurranó tolvaj a legegyszerűbb eset, a gyerekek közt aki nem lop az nem is rendes." (Karácsony utcai lakó)

A területen belül is vannak rosszabb-jobb megítélésű részek:

"A Lujza utcai kereszteződésen túli részébe ne menjen este, mert a táskája fogja érdekelni őket, meg befogják, és nem tud kijönni a házból, megvédeni magát meg úgysem tudja. Én nyugodtan járok kelek, nem ijedek meg magamtól." (egy lakó)

A Lujza utcai szabolcsi cigányoknál az illegális tevékenységet folytatók könnyen elérhetőek a családi kötelékek miatt, a vendéglátás közege miatt nagyon közlékenyek is. Nem próbáltam kapcsolatot teremteni a nem cigány és valószínűleg sokkal veszélyesebb tagokkal, akiket esetleg egy lakás kirámolása, vagy más akció közben láttam, de a megfigyelések alapján feltételezem, hogy a Teleki tér ilyen értelemben is központ, találkozóhely.

A segélyek minden család életében fontos szerepet játszanak.

"Itt nem lehet semmit sem csinálni, mindenki csak a segélyt várja" (tizenéves állami gondozott, látogatóban a családnál)

"Hetvenezret kapunk összesen a gyesre meg a családi pótlékra. Elváltam, egyedül nevelem a hat gyereket. Hát, nem jövünk ki ennyiből, semmire sem elég, szerencse, hogy a mostani páromnak van munkája, kőműves." (fiatal cigány nő)

Sokszor akinek nem ítélik meg, az teljesen kilátástalan helyzetbe kerül.

"Ötszáz forinttal lépte túl az egy főre eső a keretet. Más meg leszázalékol, meg dolgozik is, meg még segélyt is kap." (postai alkalmazott)

Sokan igazságtalannak tartják a segélyek megítélését.

"Főleg pofára megy. Akinek van ismerőse, meg tud jópofizni, az megkapja, még ha dúsgazdag, akkor is. Meg trükköznek, hogy egyedül neveli a gyerekeket, pedig ott a férje, és dolgoznak is feketén. Van itt egy nyomorék, az számítógépet is kapott, nyomtatóval, meg két motoros kocsit, el is adta egyből. Aki meg tényleg rászorul, azt kipécézik, hatalmaskodnak vele. Remegő gyomorral megyek az önkormányzatba. Most hogy dolgozzak teljes műszakban, ha itt az anyám aki nem tud menni, meg a két gyerek? Segéllyel együtt 38 ezerből élünk a két gyerekkel, anyám nyugdíja is ennyi. A gyerek után a pótlékot csak akkor kapom, ha aláírom, hogy az apja fizeti a tartásdíjat, de hát nem fizeti, csak nem akarok már pereskedni vele, látni sem akarom. (Baross utcai lakó)

(4) Közösségi funkciók, helyi hangulat, milió, perspektívák

A Csikágóban általános a szegény és az ebből eredő elzárkózás. Ennek egyik oka lehet, hogy nincs a helyi társadalomnak igazi megtartóereje a tömegtájékoztatás kínálta normáktól eredően (a megkeresett lakások szinte mindegyikében napközben is megy a tévé). A rendszerváltás után polgári életformáját elvesztő réteg az értelmiséggel való állandó összehasonlítástól frusztrált. A hetedik kerületi jellemző életútja, hogy korábban állami vállalatoknál irodai munkát végzett, de ezeknek a munkalehetőségeknek a megszűnésével takarítással, mosogatással, más fizikai munkával tudta csak eltartani magát. A szegény, rejtőzködésben, bizalmatlanságban mutatkozik meg. Kiterjed az élet többi területére is. A közösségi, illetve agórafunkciók nagymértékben behúzódtak a magánszférába, azaz a lakásokba, baráti-ismerősi kapcsolati hálóba. A Csikágó kapcsolati hálózata modern, azaz nem vérségi, hanem választott alapon működik, de jelenleg nem nyilvános, hanem a köztereken, agóra-helyszíneken, látens. A Harlemban nem annyira az alkalmazott értelmiség, hanem inkább a vállalkozó a referenciacsoport, a példa, a függetlenség fontos értéként szerepel. Emellett a társadalmon kívüli helyzetek, tevékenységek megszokottak, így kialakul egy rendszerkritikai alaplétezés (Hofí kerületének mondják magukat). A nyolcadik kerületi úgy érzi, sok mindent tud, amit a társadalom másik része nem. Elmondták, hogy a bűnesetek hogyan hozzák össze az embereket. A létező helyi közösség normalitás-fogalma a változatos helyi életformákból következik, bizonyos fokig védett. A Harlem tradicionális, jellemzően vérségi kapcsolati hálót tart fenn, meglehetősen nyilvános, látható módon és büszke adaptivitására. A bevásárlóközpontok korábban egy nyolcadik kerületi negyvenes férfi képes az élelmessége bizonyítékként jóízűen, szegénykezés nélkül elmesélni, hogyan jár ki a

haverokkal a piacra, ahol egész nap fröccsözve várják a pénteki árzuhanást, és hogyan jut haza zacskókkal szépen megpakolva egy hétre.

Csikágó identitását az lakók különböző módokon közelítik meg.

"ez egy átlagos proli környék, nem az értelmiségiek, hanem a kispénzű, napi megélhetéssel küzdő emberek lakóhelye"

"ez egy szakadt, falusias hely, mindenki ismerős a boltokban. Az emberek papucsban slattyognak le vásárolni, nem adnak magukra. Nincs középosztály, nincs, akiről példát vegyenek, az értelmiségiek néha még bunkóbbak"

"Ha a Thökölyről befordulok, már itthon érzem magam."

Külső szemlélő számára a Csikágó nem tűnik élhetetlen környezetnek. A Damjanich utca a legjobb Budapesti sugárutakhoz mérhető. A Nefelejcs utca fásorával falusiasan csöndesnek és barátságosnak tűnik, a Bethlen Gábor utca szintén. A Garay és Péterffy Sándor utcában inkább a nagy átmenő forgalom a feltűnő. Koszos és kaotikus, de pezsgő, nyüzsgő kiskereskedelmi központnak látszik, hangulata nem olyan nyomasztó mint a mindig üres István utca poros, dísztelen portáljaival és a lerobbant játéktermekből, kocsmákból üvöltő technozenével. Ez tényleg igénytelen és szomorú látványt nyújt, főleg a Bethlen Gábor tér felé.

Egy azonos belső udvarhoz tartozó, rácsokkal kettéválasztott Nefelejcs utcai gangos ház lakói közt megmutatkozott a kerület két lehetséges jövőjét eredményező fejlődési irány: egy mobilitását vesztett, helyzetével elégedetlen, de azon változtatni nem tudó lakosság kényszerű megragadása a Csikágóban, vagy egy fiatal értelmiségi, vagy fél-értelmiségi réteg ideiglenes letelepedése, amely családalapítás előtti időszakban jól képes használni és értékelni a városi infrastruktúra adottságait, a kulturális lehetőségeket. Kérdés, ez a gyorsan cserélődő közeg a következő évtizedekben válhat-e olyan jelentőssé, hogy alakíthat a városrész megítélésén, infrastruktúráján, fogyasztási szokásain? Elképzelhető ugyanis, hogy a következő években a belváros megújulása miatt a dzsentifikáció még inkább a Körút belső oldalára tolódik.

Felületesen rendbehozott ház, itt-ott virágos kifestett gang, öreg lakók. A színesen, felújított, zöld hátsó kertre nyíló lakás egyetemista lakói nagyon elégedettek a hellyel, belakták, otthonuknak tekintik, a többi lakóval toleránsak (nem érzik szükségét, hogy felhívják a figyelmet arra: ők különböznek). Említik a problémákat, pl. alkoholizmus, hangos veszekedés, utcai beszélgetések, de nem érzik fenyegetőnek ezeket. Felismerik a hely előnyeit: fásor az utcán, csendes, kisvárosias hangulat, zöldre néző szép, megfizethető lakás a központban, éjszaka is könnyű hazajutni. A jövőjüket teljesen más környezetben képzelik, előtte viszont szeretnék kiélvezni a belvárosi életet.

Az ikerház lépcsőháza romos és koszos, a vakolat omladozik. Ebben a házrészben három cigány család és egy alkoholista pár lakik. Az előzővel egykorú pár, a lány piaci eladó volt, a fiú éjjeliőr, mindig van munkája, a család keveset látja. A babakocsit nehéz felcipelni a másodikra. Az egész interjúhelyzet megalázó a csinos, kedves arcú, értelmes fiatal lány számára, a lakásba be sem invitál, inkább elsiet a folyosón, pedig előzőleg közlékenynek mutatkozott. Lehet, hogy nem is csak a párjával laknak a szobakonyhás hátsófronti lakásban. Nyilvánvaló, hogy nem választás eredménye, hogy idejött. Másra vágyik, de a konkrét

megvalósításon nem gondolkodik. "hitelt kéne fölvennünk, de mire, nem is jár annak, akinek nincs bejelentett munkahelye. Meg hogyan fizessük, ha a kicsinek is annyi mindenre szüksége van." A hely negatívumait látja csak, a belváros előnyeit nem tudja használni. "Nem járunk sehova, a férjem fáradt a huszonnégy órás műszak után. De nincs is itt semmi, ahova szívesen mennék." Nem tudja vállalni az életét, csak benneragad, ugyanígy a lakóhelyét sem tudja vállalni, megszeretni.

A harmadik jellemző tendencia befolyásolhatja talán legmarkánsabban a környék jövőjét. Csikágó átlagánál magasabb státuszú, jobban kvalifikált, jobb érdekérvényesítési és kooperációs képességekkel rendelkező, a család utáni belvárosi életformát választó szerény anyagi körülmények közt élő réteg beköltözése jelentős következményekkel járhat, ha ez a folyamat nem lassul le. (bővebben: lakásmobilitás)

Gondosan, modern ízléssel, női részletező kedvvel berendezett, tágas lakás, igaz udvari és földszinti. A bejárat előtt cserepekbe ültetett kert, örökzöldekkel, bokrokkal, futónövényekkel. A házigazda szívesen behív. A család utáni város lakó korszakát élő negyvenes nő célja, hogy védett belső világot alakítson ki. Nem elsőrendű fontosságú a számára, de használja a város kulturális lehetőségeit. Az új lakás kiválasztásakor fontos volt, hogy nem tudja gépkocsival intézni ügyeit, bevásárlásait. Kikapcsolódni, ismerősökkel találkozni leginkább a belvárosba jár. A környék adottságaival szemben elfogadóbb, mint a régi lakók, beszéde jobban közelít a politikailag korrekt megfogalmazásokhoz. Nem érzi magát fenyegetett, sem megalázó, vagy lealacsonyító helyzetben.

Hátralévő életüket a városban szeretné tölteni, közvetlen környezetéhez kreatívan, konstruktívan viszonyul, aktívan alakítja közvetlen környezetét.

A cigányok jelenléte messze nem olyan intenzív és domináns sem a gangos házakban, sem az utcákon, mint a józsefvárosi Harlemben. Lakáson belül folyik a magánélet nagy része, zárt ajtók mögött. A gangon csak az történik, ami a családi élet nem fogad be: pl: tizenévesek barátaikkal beszélgetnek, stb. A házban lakók fő panasza, hogy "bevágják a kaput", elárulja mennyire konfliktus-mentes az együttélés. Tanuló kamaszkorú gyerekeket nevelő kétkeresős látszólag teljesen integrálódott családokban a bőrszín, szemszín is nagyobb változatosságot mutatott. Ezeket a családokat inkább a szomszédaik tekintették cigánynak, ők maguk csak elismerték cigányságukat, de integrációra törekedtek. Nehéz volt hosszabb interjút készíteni, lakásaikba nem engedtek be. A generációk és testvérek együtt lakása nem olyan általános, viszont a vendégeskedés igen: vidékről följött gyerekekre vigyázó fiatal édesanyával, a család távolabbi "nyolckerületi" egyidős tagjaival együtt bandáznak a fiatalok.

Az utcai jelenlét különbözik mind a Lujza utcai falusias térhasználatától, mind a Mátyás téri ipartól, vagy a gyerekbandáktól: a cigány kultúra hagyományos közterület-használati előképei, pl. az utcán ácsorgás tudatosan vállalt "harlemi" szubkultúra viselkedési kódjának a része. (Ez azt jelenti, hogy nem úgy állnak az utcán, mint egy szabolcsi kalapos oláh cigány, hanem úgy, ahogy a harlemi fekete gangek.) A fiatalok életformája különbözik szüleik, főleg romungro zenész családok értékrendjétől, életformájától. A beilleszkedési folyamatot külföldi szubkulturális mintákkal folytatják, innen a gettó-életérzés. Cigányságuktól úgy szabadulnak, hogy nyíltan vállalják, de a fekete utcai, rap, hip-hop kultúrák külsőségeit öltik fel. Büszkén romungróknak tartják magukat, de cigányságukat a városi divat fölülírja, eltörli.

Az utca találkozóhely, búvóhely.

"Garay, Péterffy, Nefelejcs, ez a tömb a mi területünk. Itt minket mindig megtalálsz, vagy itt a sárga zsigulinál, vagy a gépeken, vagy a kocsmá előtt. Dél körül fölkelünk, lemegyünk az utcára, aztán megyünk az okosság után." (Péterffy u. fiú)

Az utcán vonuló és ácsorgó fiatalokkal könnyű volt kapcsolatot teremteni. Feltűnő külsőségek, testékszerek, tetoválás, borotvált fejbőr, lányoknál erős festék ellenére kommunikativitásuk miatt nem kifejezetten fenyegető a jelenlétük. A díszek, ékszerek jelentése, hogy nem félnek.

"Mi szeretjük a villogást, érted? Én kiteszem a láncomat akármilyen vastag, ha tudják, vegyék el. Van itt egy csomó ember, aki nem csóró, de rendesen fölöltözni sem mer, nehogy észrevegyék." (Garay utcai fiú)

"Mi inkább megvédjük az öregeket meg a szerencsétlen alkeszeket, nem ilyenben utazunk. Mi vagyunk az igazi gettógyerekek, nem pedig a Dopeman meg a Junior, játsszák az agyukat a videoklippben, mondják a műmájer szöveget, amit megírtak nekik, aztán mennek haza a kis feleségükhöz. A múltkor is visszalépett a kapualjba, amikor meglátott engem. Ez itt a mi területünk, A Péterffy, a Garay, meg még a Nefelejcs. Itt mindig megtalálsz minket, délben felkelünk, lejövünk az utcára, itt találkozunk, aztán várjuk, ha hívnak, megyünk az okosság után. Ha nincs rajtunk szerencse, akkor inkább hetekig nyugton maradunk. Nem kell lebukni. A haverunk már volt hogy bebukta egy betöréssel, és rávarrtak két évet, de a nagyokosokat, akik milliárdokat lopnak, úgysem kapják el soha. Bulizni máshova nem járunk, úgysem engednének be, vagy csak a balhé lenne, lányok után meg nem kell mennünk, inkább jönnek ide ők hozzánk. Szeretjük a villogást, érted, és fekete rapet hallgatunk, nem ilyen magyar senkiket." (utcán álldogáló cigány fiúk)

Vannak beavatottak, például egy negyvenes, börtönviselt minden centiméteren tetovált idősebb tag, szintén baseballsapkában, bő, amerikai kosárcsapat nevét viselő pólóban.

Ők és a köreikhez tartozó lányok azok akik szeretik, belakják a Csikágó Keletihez közel eső végét. Jelenlétük elszigetelt, csak kulturális értelemben erős, nem képviselnek szociológiai mértékkel értelmezhető bázist. Nehéz megállapítani, hogy a terület jövőjét komolyan befolyásolhatják-e, bár elképzelhető lenne a sajátos szubkultúrát képviselő szórakozóhelyek megjelenése.

"Hát mi csak így sétálgatunk, benézünk a Napházba, ott cigány zene van, vagy csak megnézzük a fiúkat, ki van lenn. Én azzal a kis füves gyerekekkel járok, vállig ér nekem, nem is tudom, hogy mi tetszik benne, a barátnőmnek meg az a feketepólós tetszik, a vastag láncsal. Előzőleg egy nagy gengszter volt a pasim de túl fiatal lennék hozzá, én tizenhét ő meg negyven, meg nagyon húzós ügyei voltak. Én szeretem ezt a helyet itt, persze akit nem ismernek, annak lehet, hogy gázos. Nekem mindenki köszön, meg minden. A magyarok mondták, hogy gázos ez a hely, ugye? (cigány lányok a Nefelejcs utcában)

Az elmúlt évek területimázs változásairól ellentétes véleményeket lehet hallani.

Az utcakép megváltozását a legtöbb lakó a rendszerváltást követő munkanélküliséghez, alkoholizmushoz és a cigányok beköltözéséhez köti.

"A kilencvenes években indult el ez a szabadosság. Kint szeretkeznek az utcán." (nyugdíjas)

"A munkanélküliséggel jött ez a szegénység meg a lézengés, unatkozás, a társaság, meg az ivás. Köpködnek, az utcán vizelnek." (harmincas nő)

"Éjfél után jövök haza a munkából, nagyon utálok a részek mellett elmenni, mert mindig odavágnak valami trágárságot. Az utca Keleti felé eső részén félek is. Inkább az út közepén megyek." (negyvenes nő)

"Bandázás, utcagyerekek azért nincsenek, a Péterffy felé sem, de hát a kisebbség ott van mindenütt. Én nem hiszem, hogy az utcán kell folyton lenni, télen-nyáron."

A legtöbb lakó megpróbál nem részt venni a veszélyesnek mondott utcai interakciókban. Ellentétben a Harlemi vagánysággal, ahol az a cél, hogy külsőségekkel elhitessék: "Én nem vagyok akárki, velem nem lehet cécózni" az itt lakó inkább megpróbál észrevétlen maradni:

"Nem merek későn járni. Ékszer nem veszek fel. Nem járok egyedül a lépcsőházban. Tavaly egy cigányfiú kirabolt." (nyugdíjas)

"A múltkor három cigányfiú a falhoz szorított és letépte a láncomat. Nem veszem föl az amerikai ruháimat, sem az ékszereimet." (nyugdíjas)

"Alig merek este hazamenni, ezek a cigány suttyó gyerekek elszedik a cigimet, a pénzem ha még van." (törzsvendég Bethlen G. utcai borozóban)

Az átlagos lakó a Harlem, Csikágó, Dakota környék szavakat negatív értelemben használja, észébe sem jut azonosulni ezekkel.

"Dakota környék, így mondták, egy időben nagyon rossz volt a híre, de már visszaszorult. Az elmúlt években javult valami."

"Az építkezés miatt hívták Csikágónak, de szerintem az egy vajda beceneve is volt, mert olyan nagy maffiaközpont volt."

"A Verseny utca felé van az igazi Harlem."

"A nyolcba nem mennék a világ minden kincséért sem. Az még ennél is rosszabb."

Más véleményt az átlagtól elütő kulturális közegben szocializálódott lakótól hallani:

"A cigányok engem nem zavarnak. Kiabálás az van az utcán esténként, de nekem még soha semmi bajom nem esett, pedig egyedül járok haza. Itt a házban sincs semmi gond, csak az alsó szomszéd szokott följönni kiabálni velünk, hogy már megint hangosak voltunk. Igaz ő pont cigány." (egyetemista lány)

A közbiztonság mindenki szerint rossz, de hogy milyen irányban változott a helyzet, abban eltérőek a vélemények.

"Szerintem a múlt kormány szigora javított a helyzeten. Kevesebb a betörés a rablás, az utcai lopás. Sokat járőrözik a rendőrség."

"Itt vannak ezek a térfigyelők is, de szerintem semmit sem érnek. Hol figyelnek, hol meg nem figyelnek."

"Mindennaposak a betörések, ahogy régebben, most is."

A Harlem hangulata két mércével mérhető. A külső szemlélő sok helyen egy koszos, lerobbant, bár itt-ott nem minden báj nélküli városrészt lát, de a millió szempontjából fontosabb, hogy az itt lakók hogyan élik meg környezetüket. Sok beszélgetésből az derült ki, hogy a lakók egy része képes vállalni a kerületet és a többi lakóját, a legszegényebbeket nem csak megvetéssel, hanem részvétellel szemlélik, a konfliktusokat vállalják és a maguk módján próbálják egymás közt rendezni. Ezek az elemek egy még működő közösség, civil társadalom jegyei. Ez a nem intézményesített régi józsefvárosi proli hagyományokból táplálkozó civil közösség él a Baross utcában, a József utcában, széttört a Teleki tér környékén, a Lujza

utcát, Dankó utcát és a Mátyás teret más közösségi formák uralják, különböző cigány családok jelenléte, kapcsolatrendszere domináns.

A Teleki tér még a legnyitottabb szem számára is vigasztalan. A piac zárva, a kocsmák még nyitva, a talponállók előtt hétre mindenki részeg. Lézengő emberek koszos melósruhában, de sok öreg is koszosan jár. Cigány fiúk: erős színek, sportviselet, márkás utánpótlások. Szétvert arcú cigány nő koldul karonulóval. Félmeztelen kopasz férfi a padkán alszik a napon a Senator kaszinó előtt, máskor atlétatrikós alakok ülnek a padkán. Az Otthon elé kitett széken ül az interjúkból megismert vállalkozó, az emberei körében. A füves részen minden lépésre jut szemét, rongy, nejlonzacskó. Fociznak a porban, gyerekek kutyáznak a padokon, hajléktalanok ülnek, fekszenek. A kocsmákban kiengedik a feszültséget, megtárgyalják a szaftosabb helyi ügyeket. A piac napközben fontos agóra.

A Teleki tér északi oldalán lakók úgy érzékelik, hogy a tér a határ, és inkább a Köztársaság tér környékéhez kötik a lakóhelyük. Hangsúlyozzák, hogy a tér túloldalát egyáltalán nem ismerik. Jobban ragaszkodnak a környékhez. (Kötődésről már a migrációt, lakásmobilitást tárgyaló részeknél volt szó.)

"Józsefvárossal nincs semmi baj, híre ellenére, engem innen nem lehet kimozdítani. Ez egy nagyon jó hely, úri környék kéne legyen." (idős lakó)

A Lujza utca Teleki felé eső fele elhanyagolt, lepusztult, kilátások nélküli hely. Romos házak, gazzal benőtt üres telkek, lyukas kerítés.

Az ideköltözők a kisebb rosszat választották. Lakóhelyükhöz hasonlóan viszonyulnak, mint a csikágói kényszer-beköltözők, de az elhatárolódás agresszívebben jelentkezik. Az itt élők önképét magától a helytől, és lakóitól való elhatárolódás határozza meg:

"... cigányoktól, románoktól, kocsmázóktól, lopósoktól, seftesektől, trógeroktól, szutykoktól." (Mátyás tér)

"Mi V. kerületiek vagyunk, ha visszamegyünk a törzshelyünkre, kérdés nélkül hozzák, amit kérünk." (Erdélyi utca)

"Mi a barátnőmmel, csak röhögünk ezen, ami itt van. Elmeséljük egymásnak, hogy milyen tetkókat láttunk. Ismered a Roncsfilmet? Hát ez itt pont az. De ha ölik egymást, csak örülök, legalább kevesebben maradnak a rohadt cigányok, meg a szutyok kurvák. Én nem beszélek senkivel, nem tartok tiszteletben senkit, engem tiszteletben tartanak a fizikumom miatt. Én ezekkel nem beszélek, ne jöjjenek be hozzám, ne kérdezősködjének folyton. Normális emberekkel, normális környéken szóba állnék, de itt nem." (Lujza utca)

A Lujza utca mélye teljesen más terület. Az élet inkább eleven, mint fenyegető, de semmiképpen sem polgári. Ablakokban, kapualjakban, lépcsőkön, udvarokban üldögélő emberek, jövés-menés, vendégeskedés, állandó beszélgetés akár az utca túloldaláról is. Szinte csak cigányokat látni, kivéve néhány magányos alkoholistát, aki csak leugrik italért. Mediterrán falu hangulat, balkáni beütéssel: rendezetlen, de életteli. Olyan, mint egy egyutcás cigányfalu

A Lujza utca földszintes házaiban a belső kerteket gondozzák. Ezek a házak hasonlítanak a megszokott falusi környezethez, nem nehéz elképzelni, hogy az itt élők

számára szerethető helyekről van szó. Az eleven kapcsolati háló, az összetartás is megtartó erő.

"Szeretünk itt, jó a piac, jók a kocsmák, sok az ismerős." (szobáztató nő)

"Szeretünk itt lenni, mert mindenkit ismerünk, az összes rokon itt van." (két állami gondozásból hazalátgató tizenéves)

Az itt lakók elmondása alapján a Lujza utcában összpontosul a Szabolcs megyei cigány kolónia, a többi lakó által oláh cigánynak mondott, a régebben Józsefvárosban lakó cigányoktól jól elkülöníthető csoport. Ezzel a csoportot elítéli a régi józsefvárosi lakó is, aki már megszokta a cigányok jelenlétét, és nem vallja magát rasszistának, becsüli a beilleszkedett, munkás cigányokat, a zenészeket, elfogadja az utcai élet egy szintjét, még a bűnözést és a strihelést is, de a "szabolcsi tempó" már nekik is sok.

"A cigányokkal nem lenne gond, de ezek a szatmáriak a tanyáról jöttek, ha bekerülnek valahova, egyből leuralják a területet, más meg sem mozdulhat. Én nem fogok üvöltözni, meg verekedni velük, nem terminátornak készültem." (kétgyerekes anya, Karácsony S. u.)

"A nyolcadik kerületi cigányokkal nincs semmi baj, de az újak másfélék." (idős Teleki téri lakó)

A Pesten felnőtt, tehát nem a tanyai múlthoz, hanem a városhoz viszonyító, kötődő fiatalok szembesülnek leginkább a gettó-imázssal, amit a "külvilág" is megerősít.

A Harlem, vagy gettó imázst az itt lakók nem utasítják el: a szegénység és tehetetlenség elfogadása helyett egy erő, hatalom- központú öndefiníciót kínál. A cigányoknál amerikai gettó öltözete az asszimilációt, a régi hagyományos öltözetű idősebb generációtól való eltávolodásra is lehetőséget ad.

A régi Józsefvárosiak a "kemény környék ez, mi is kemény gyerekek vagyunk, és nem félünk" gondolatmenethez igazodva könnyen fölveszik az alvilág vagy az éjszakai élet státuszjegyeit. Egy építkezéseken dolgozó szakmunkás, egy verőlegény, egy strici, egy drogdíler ugyanúgy atlétatrikóban feszíti tetovált, kidolgozott izomzatát, baseball-sapkában, fülbevalóban jár.

A Harlemi öndefiníció azt is jelenti, hogy egy városi térben tudatosan vállalt kihívásokra belevaló módon, nem meghátrálva meg kell felelni, ki kell küzdeni a tekintélyt. Ez a szemlélet sokszor az alvilágtól távoli csoportokat is elér:

"Én nem félek, két pitbullal járok, karatéztam négy évig, velem nem járnak jól." (fiatal, vékony testalkatú lány)

"Jött a strici, két méter magas, én meg odarúgtam a lábához a sörösüveget. Csak nézett rám hülyén, én meg mondtam, hogy ne itt igyanak a női a kapuban. Azóta köszön, és nem is hagynak ott rumlit." (Baba néni)

(5) Közvetlen kommunikációs lehetőségek, közösségi terek, informális kommunikáció

Mindkét területen rendkívül erős informális kommunikációs hálózat működik. A Csikágóban ez a hálózat modern, urbánus jellegű, azaz a virtuális térben szerveződik, nem kötődik szigorú értelemben a lakóhelyhez és teljes mértékben harmonizál a privatizált, látens agórafunkciókkal. A Harlemben ez a hálózat tradicionális, rurális jellegű, kifejezetten a reális térben szerveződik, és szintén harmonizál a manifeszt, látható, nyilvános agórafunkciókkal. Mindkét területen megállapítható, hogy a vertikális kommunikáció a hatóságokkal, fölérendelt korporatív testületekkel lényegében megszűnt. Ebből következőleg a Dembinszky utcában nem lehet alternatív sétálóutcat csinálni, ha egyszer ilyesmire nincs szükség, mert az emberek nem a fizikailag közeli, megfogható teret tekintik otthonuknak, a Harlem közepén meg hiába rombolunk le néhány maffiaközpontot, ha a magasan szervezett hálózat egyszerűen egy lyukkal odébb telepszik. Ezek az akciók nem jelentenek strukturális beavatkozást, inkább csak kétségbeesett kísérletek. Ugyanígy: valószínűsíthető, hogy a Garay és Orczy Centerek egyszerűen reprodukálják majd a jelenlegi funkciókat, csak építészetileg egy kissé különböző körülmények között.

A Csikágót a közterületek teljes hiánya jellemzi. A Harlemben a terek, parkok igen rossz állapotúak.

Mindkét helyen inkább a kocsmák és kiséttermek jelentik a közösségi élet helyszíneit, ezek helyi klubokként működnek, sokszor itt szerveződik az élet, innen értesülnek a munkalehetőségekről, itt ismerkednek a férfiak és a nők.

A Damjanich utca fásorával, tágas és nem túl forgalmas útjával lehetne alkalmas arra, hogy a terület főutcája, bevásárló utcája legyen: nagy élelmiszerbolt, secondhand ruhák, egy-két helybéliek által látogatott söröző, kisvendéglő is van.

"Ez az egy ilyen családias hely (Piroska, Damjanich utca) van, ahova mi lejárunk, meg még talán a Paprika a Dózsa György úton, oda jár az Antal Imre." (harmincas erzsébetvárosi fiú)

Ezeket leszámítva a Csikágóban a kocsmák az egyetlen lehetséges találkozóhely a Damjanichtól a Keletiig. Az István utca lehangoló kocsmák sora, egyébként napközben kihaltnak tűnik. Egy-két kocsmák a Nefelejcs utcában is van. Úgy tűnik a Garay-Péterffy utcában a törzsvendég végigjárja az összes helyet, a nyitások és zárások rendjét követve, de nem megy át az István utcába és viszont. Csak hírből ismeri az ott lévő kocsmákat. Viszont a kerület olcsó borozóiba, kocsmáiba más városrészekből is eljönnek, ugyanolyan törzsvendégként vannak számontartva, mint a helybéliek.

"Nincs itt semmi baj, csak a kocsmák több, mint máshol. Az alkoholistáknak az a bolt, nekik a pia a kenyerük." (középkorú nő)

Bethlen téren a legfeltűnőbb a kontraszt: igényes építészeti tér, kizárólag hajléktalanok, alkoholisták használják.

A Dembinszky utca a felújítás és az önkormányzati épületek ellenére nem tölt be közösségi funkciót, a közterek, találkozási pontok hiánya szembetűnő az egész területen. Úgy tűnik ez a kerületi felújítás koncepció nélkül indult meg, a terület megítélése nem változik.

A Péterffy de főleg a Garay utcán az utca tölti be az agóra funkciót, bármilyen hagyományosnak tekinthető korzóelem nélkül. Zsigulin támaszkodó, sarkon ácsorgó melósok és fiatalok, kapualjakban, padkákon ülő hajléktalanok, ide-oda vonuló nők, családok, plussz a trolibuszok, pályaudvar átmenő-forgalma elég kaotikus képet mutat.

A Garay piac is találkozóhely, az átlagos helybéliek a bevásárlásról, a kisboltokból ismerik egymást.

A Ligetet sokan emlegetik, de valójában nem járnak jóval többet mint más kerületekből.

"Amíg volt kutyám sokat mentem a Ligetbe. Egyedül nem merek." (Marek J u. lakos)

"Játszótérre a Ligetbe járunk"

Az itt lakók egy része, a környék elitje használja a belváros szórakozási lehetőségeit, annál is inkább mert számukra a közvetlen környezet semmilyen lehetőséget nem ad.

"A kávézókból hamar kocsmá lenne itt, az emberek már nem tudják megfizetni. Ha nagy ritkán elmegyünk valahova a barátnőmmel akkor inkább beülnénk a Mozartba a Körúton, örülnék, hogy végre nem itt vagyok." (harmincas nő, lakó)

"A Klauzál térre megyünk, ott mindenkit ismerek." (cigány anyuka)

"Csak a Zeneakadémiára járok." (ötvenes nő, friss beköltöző)

A Harlemben a Teleki tér a nem használt köztér példája. Funkciói senkiföldje jellegéből adódnak: pl. a gyerekeket nem viszik le, nem is engedik le játszani, épp ezért a nagyobb gyerekek ide járnak. Hajléktalanok az Alföldi utcából, drogosok, önjelölt bolhapiacozók használják. A piac és étkezdéi, kocsmái találkozóhelyek. Este a borozókban megindul a pörgés, sokan kint állnak a piac talponállói előtt, férfiak, nők, gyakran részegek. A környező kocsmák közül a Bor-Sör mester a legócskább, az Otthon az igényes hely.. Este 10 után a Teleki tér teljesen kihalt, borozók, vendéglők zárva..

A Lujza utca Teleki felőli vége köztérhasználat szempontjából nagyjából átlagos Józsefvárosi képet mutat. Az utcán főleg kutyasétáltatókat, piacra menőket, autószerelőket látni, sokan vannak lent, de ok nélkül lézengeni nem nagyon látni embereket. Este a kocsmában hangos latin zene szól már öttől, bent mulatnak.

"A kereszteződésen túl a Lujza utca balhésabb. Itt magyarok és magyar cigányok, ott oláh cigányok laknak."

A kereszteződésen túl az utcán zajlik az élet. Az Amigo éjjelnappali kisbolt előtt fiatal férfiak ülnek dobozokon, söröznek, az ócskavassal megrakott kiskocsi mellett. A fiatal lányok a sarkokon ülnek, rég nem működő üzletek lépcsőin, vagy a kapuk melletti lépcsőkön. Az ablakokból utca túlsó feléről is folyik a beszélgetés: mindenki mindenkit ismer. A sarkok üzenőhelyek, kiskorúak szerelmi élete krétával, területfoglalás szórófestékekkel. Az udvarokban is sokan ülnek, beszélgetnek. Szinte csak cigányok. Ez a környék cigány főutcája, de lehet, hogy csak a Szabolcsiak számára, mert sok más cigány is lenézi őket. A vendégeskedés is folyamatos.

"Nagy a szegénység és a kilátástalanság. A Lujza utca sem jobb, mint a Dankó, vagy a Karácsony, de itt az emberek segítik egymást. Van egy nő, a híd alatt alszik, de ide jár koldulni, mert adnak, akármilyen szegények is."(, cigány fiú)

Ebben a Budapesten szokatlan térhasználati struktúrában a köz- és magánszféra másképpen határolódik el. Ez a számukra szokatlan térhasználat a magyarokban félelmet, viszolygást kelt, ez burkolt vagy fröcsögő rasszizmusban fejeződik ki. (Mellesleg a latin városokban Rómától Mexikóig ez a térhasználati forma az általános, a különbséget csak az jelenti, hogy mennyire ápolts és igényes köztereken zajlik.)

"Miért nem tudnak otthon maradni, mint a többi normális ember? Engem nem érdekel, hogy a suttyó paraszt mit telefonál, miért üti agyon a feleségét, bár minél több döglik annál jobban örülök. Deportálni kellene őket." (Teleki téri lakos)

"Ha meg nem tanulták meg otthon, hogy kell viselkedni akkor tanítsa meg az iskola, de az rengeteg idő lesz."(Erdélyi utcai lakos)

A Karácsony Sándor utca tágas utca nagy üzletportálokkal, főutca jellege, ha volt is, mára megszűnt: sokkal kevésbé forgalmas, mint a párhuzamos kis utcák.

Érdekes, hogy a Mátyás teret és a Teleki teret összekötő Szerdahelyi utcának sincs fontos funkciója, csak a telefonfülke körül lehetett embereket látni, (pl öreg cigány siratódalt énekel a rokonainak a telefonba.)

A Mátyás tér a gyerekeké és a strihelő lányoké-asszonyoké. Álcázásképpen a stricik is velük üldögélnek a padon.

A József utca története az elmúlt húsz évben megmutatja, hogyan alakult ki a sajátos józsefvárosi identitás. A kocsisor a nyolcvanas években kezdett elhúzódní a Rákóczi térről a Mátyás tér felé. A kilencvenes években voltak a nagy leszámolások a futtató bandák között, ekkor igen kegyetlen bűnesetek történtek

"A sok balhé összehozta az itt lakó embereket." (boltos)

A kamerás rendszer óta csak pár helyi család folytatja az ipart, azok szobáztatnak egymásnál. Szabolcsi családok, mint a Lujza utcaiak. Egyre több viszont a narkós, ami a futtatás idejében nem volt megengedett.

A sarki bolt, a KisBence étterem megszokott találkozóhelyek, a helybéliek út közben is megállnak "eszmét cserélni". A KisBencébe inkább melósok járnak, számukra ez a hely és a régi munkahely a kapocs a külvilággal. "

"Ez egy rendes hely, ide nem bunyózni járnak, megesznek este valamit, csak úgy hétköznapi ruhában, normálisan. Persze van olyan is aki egész nap itt ül az italával, de azért megvagyunk egymással. Senkit sem néznek ki mint más helyeken, ahova csak bemegyek és néma csönd lesz. Cigányok is jönnek, sokszor rendesebbek mint a többi." (törzsvendég)

A Baross utca lakói büszkéek a kerületre, jól érzik magukat. De a jövőjét kétségesnek ítélik meg.

"Húsz éve ez egy ugyanolyan jó helynek számított, mint a többi kerület. Aki jómódú az már nem ide költözik. Én is ki fogok költözni valami zöldebb helyre. Az, hogy itt az emberek dumálgatnak, viccelődnek jó, de a jó hangulatot bárhol meg tudom teremteni, Adyligeten is, ahol nem egy szotyí miatt ugranak be, hanem ott hagynak a boltban tízezer forintot." (boltos Baross utca)

A Baross utcában a kommunikáció színhelyei a boltok: sok a beszélgetés. A presszó: törzsvendégek agórája. A Horvát Mihály téri park kihalt, legfeljebb hajléktalanok és néhány odakényszerült gyerek van itt. A valaha híres "Micimackó" játszótérnek már csak romjai találhatók.

A Kálvária felújított tér. A nappal itt alvó általában csövesek eltűntek estére. Mintegy átadják a helyüket az itt találkozó fiatal párok számára. Sétálgató lányok, fiúk, de nincs bandázás. Sok a kutyasétáltató ők általában igényes sportszerelésben.. A trolimegállóban a belvárosba induló, többnyire jól öltözött emberek. Van aki feltűnően elegáns.

(6) Szakmai és lakossági elképzelések, imázselemek a várossal kapcsolatban

A Csikágóban a Garay tér, a Harlemben a Teleki tér rendkívül erős szimbolikus erővel rendelkezik, a terület e terekhez köti imázselemeit. Megállapíthatjuk, hogy a lakosság részéről a "maradjon meg, mégpedig rendben"-típusú elem dominál, a hatósági elképzelések pedig a standardizált plázaszauruszt kívánják itt is rábírní tojásrakásra. Koherencia a kettő között nyomokban sem lelhető fel, s a koherenciakeresés kérdése a Baross tér, illetve a magasszintű várospolitiká körül rejtőzködik.

Mivel a Csikágó-terület kulcsproblémái az itt lakók számára is nehezen megfogható, kezelése is gondot okoz.

. "Kár itt bármit is csinálni, egy percig sem marad meg ebben a diliben. Meg úgysem érdekel senkit, itt az emberek a saját bajukkal vannak elfoglalva, hogy hogy jönnek ki a pénzből." (Garay utcai lakó)

Csak néhány olyan választ kaptunk amelyben az tükröződött, hogy a megkérdezett saját igényeihez alakítaná a területet.

"Kávézók kellenének, egy kis városi pezsgés, mint a Rádayban" (Bethlen téri lakó)

"Nincs egy éjjelnappali sem a közelben" (fiatal kisgyerekes cigány nő)

"Lehetne itt egy jó szórakozóhely, ahol összejárnánk." (bandatag cigánylány)

"Fákat kéne ültetni, mint a Dembinszky-ben." (Hernád utcai lakó, kertvárosi)

Komoly probléma, hogy az itt lakók nem érzik sajátjuknak a területet, nincs hely, amire büszkék lehetnének, vagy legalább ahol szégyenkezés nélkül jól érezhetnék magukat. Jól felismerhető csomópontok, terek, találkozási helyek sincsenek. Az utcabútorok hiánya azokon a helyeken hiányzik leginkább, ahol egész nap ácsorognak az utcán.. A Dembinszky utcára költött milliók így például szinte visszhang nélkül maradtak.

A piac átalakítása körül sok az aggodalom. Legtöbben nem akarnak bevásárlóközpontot, élelmiszerszarnokot a piac helyén.

"A Garay téri piaccal nincs semmi baj, most fedték le, akkor meg minek csinálták, ha most átalakítják az egészet." (István utcai lakó)

A Harlemben lakók a terület imázsát erősen a Teleki térhez kötik. A tér állapotát a legtöbb megkérdezett szóvá tette, (minden alapot nélkülöző) visszavételét a kerület gondozásába kulcsfontosságúnak látják, saját méltatlan helyzetük orvoslását látnák a rendezésben. A régi lakók tarthatatlan állapotokról beszélnek, a tíz évnél nem régebben beköltözők inkább beletörődtek a helyzetbe. Az idősek a tér leromlását hangsúlyozzák, a fiatalok több belenyugvással kilátástalan helyzetüket látják az elhanyagolt térben: ők nem fontosak, a döntéshozók számára a tér nem fontos. A régi józsefvárosiak bíznak benne, hogy a környék visszanyeri jó hírét-it is a Teleki tér "rendbetétele" a kulcs, ezért készek az önkormányzat felé aktívan föllépni.

"A piac jó, de a térre nem megyünk soha." (Hatgyerekes fiatal cigány nő)

"A lakók nevében levelet írtunk a Demszky Gábornak, meg a Csécseynek, hogy jöjjenek már ki, jöjjön ki a tévé is, és vegye fel mi történik itt. A város szívében." (Idős hölgy, Teleki téri lakó)

"Itt volt a Teleki tér, gróf Teleki tér, úgy hívták. Ez egy paradicsom volt, most tessék megnézni, hogy mit csináltak vele. Mindenhol megújul a város, itt, a szívében mikor történik végre valami? Józsefvároshoz méltó teret akarunk." (idős lakó)

"A Teleki tér leromlott. Volt itt parkőr, friss kavics, orgonák. Mindig későn jártam haza és nem félttem, a BM garázs jól meg volt világítva, meg ott álltak a rendőrök." (Teleki téri lakó)

A kerület jövőképében hangsúlyosan megjelennek a rasszista elképzelések. Fontos látni, hogy ezeket a rendszerváltás utáni kényszerbeköltözőktől hallottuk:

"Egy megoldás van: deportálás. Miért pont a nyolckert kell kinevezni cigányvárosnak? Én nem szeretem ezt a helyet, foglalkozzon vele az aki szereti. Aki nem tanult meg normálisan viselkedni, azt tanítsa meg az iskola."

Érdekes, amikor egy lakó a döntéshozók rasszizmusára referál:

"Úgysem csinál semmit az önkormányzat, amíg ennyi cigány, meg román van itt." (kétgyerekes anya)

(7) Ellátottság

Standard ellátottsági problémák a vizsgálati területeken nem merülnek fel.

A Csikágó ellátottságával mindenki elégedett. Egyértelműen szükség van piacra. Fontos, hogy a lakók nagy része nem tud kocsit fenntartani, számukra csak a gyalog és tömegközlekedéssel megközelíthető szolgáltatások elérhetőek.

"Nem tudok egy kocsit fenntartani, cipekedni meg utálok, úgyhogy itt jó, minden közel van." (István utcai lakos)

Minden jel arra mutat, hogy Harlemben a fő agóra funkciót is valójában a piac tölti be. A kérdezettek egy része szerint jó a piac így, de leginkább csak az a jó benne, hogy közel van. Mások elmondták, hogy drága, rossz az áru, becsapják a vevőt, koszos minden, részek alusznak a zsákokon, zsebtolvajok matatnak mindenhol.

A piaci árusok nem értenek egyet a rendezési tervekkel, a nagyobb standok bérleti díját nem tudnák fizetni.

"Azért bérlek itt standot, mert olcsóbb. Az áru is olcsóbb, mint a Lehel piacon, és az itt lakóknak ez kell. Ha rendezik a területet és felviszik a bérleti díjakat az senkinek nem lesz jó. Ha mindenáron újítanak, akkor cseréljék ki a tetőt valami kevésbé ocsmányra, aztán hagyják meg a többit, ahogy van." (piaci árus)

Pár idős lakó hiányol egy nagyobb élelmiszerboltot.

"Az öregek szempontjából nagyon jó hely, gyalog járok a rendelésekre, a postára, piacra. De miért hagyják üresen állni a Teleki téri üzleteket? Kellene ide egy élelmiszerbolt, egy Penny mondjuk. Miért kell nekünk a Blahára járni? A kisboltokban nem vásárolok, ami itt száz forint az máshol kétszáz." (nyugdíjas lakó)

A bolhapiacot mindenki elítélte, és felemlegették, amikor rendezett körülmények közt, egy üres telken zajlott.

"Amióta a bolhapiacot megszüntették az üres telken, azóta van itt ez a szemét. Nem is érdemes takarítani a teret, másnap megint jönnek a rongyosok. A hajléktalanok meg az Dankó utcai szállóból vánszorognak ide a térre." (rég lakó)

A Mátyás tér és a Körút közötti lakók a Vámház körútra, vagy a Rákóczi térre járnak. A jó közlekedést a Harlem másik nagy előnyeként említik. Nincs dugó reggel, csak 11-1 körül van torlódás.

"Már suhanok feléd a kilencesen." (Fiatal lány a belváros felé utazva)

(8) Intézmények

Egyik terület fajlagos intézményellátottságával sincs gond, inkább az intézmények működési módjával kapcsolatban merültek fel problémák, ezek azonban nem e munka kompetenciakörébe tartozó kérdések.

A Harlem iskoláira nagyon sok panasz volt. A Csikágóban nem volt panasz az intézményekre. Több családnál elhangzott, hogy az Erdélyi úti iskola nagyon rossz hírű.

"A lányaim a Kertészbe járnak. Az Erdélyibe ocsmányul beszélnek a gyerekek és a tanárok is. Nem figyelnek a gyerekekre, nincs számítógép, rendes idegennyelv oktatás, úszás, jó sportolási lehetőség. Csak cigányok vannak - persze olyan az egész környék. Most állítólag lecserélték az egész tanári kart, lehet, hogy javult a helyzet." (fiatal cigány nő)

"A gyerekek az Erdélyibe járnak, volt igazgatócsere, azóta jobb az iskola, igazságosabb a pontrendszer, nem pofára megy az osztályzás. Felújítás is volt, van konditerem, számítógépek." (sokgyerekes cigány nő)

Az intézmények kihasználtságára nem volt panasz. Az önkormányzattal a legszegényebb, segélyekhez folyamodó rétegnek a legrosszabb a kapcsolata. Leginkább megaláztatásaikról beszélnek. Az önkormányzati lakásokban élők sokszor nem tudják elvégeztetni a szükséges javításokat. Rosszabb érdekérvényesítési képességekkel rendelkezőknek senki sem segít a szükséges információkat megszerezni, megtalálni hova kell fordulni beázás, csőtörés stb. esetén. Sokszor évekig húzódik egy elkerülhetetlen javítás, közben a lakók egészségkárosító körülmények közt élnek. Nehezen intézik hivatalos ügyeiket, nem képesek elérni, amit akarnak. A beköltöző magasabb státuszú csoportoknak jobb az érdekérvényesítő képessége, gyors, precíz, kultúrált ügyintézésről számoltak be.

(9) Anyagi kondíciók

Beruházói szempontból egyik terület sem csábító. A Csikágó magas beépítettségi aránya miatt nem rendelkezik komoly potenciákkal, tekintve, hogy a Garay térről már folynak a tárgyalások, a házak tetőtere egyedül, ami még beépíthető. Rengeteg a jó elhelyezkedésű üres üzlet, viszont a környék nem tud komoly vásárlóerőt felmutatni. A Harlemben ellenben elképzelhető egy szerves rehabilitációs átalakulás, illetve egy azt a helyi erők bevonásával koordináló, segítő program. Fölmerül a kérdés, a helyiek vállalkozó kedve, építőipari szakértelme, lokális kötődése mind mozgósíthatóak-e a cél érdekében.

A lakók szerint beruházó elvétel sem téved a Csikágóba. Pár házban jelezték, hogy homlokzat és tetőfelújítás fejében be akarták építtetni a tetőteret, a lakók beleegyezése megvolt, de a beruházó nem látott fantáziát a területben.

A Keleti környéken virágzó kiskereskedelmi tevékenység folyik, de az István utca és a Damjanich utca között még a máshol megélt éjjel-nappal is bezárni kényszerültek.

"Minden bolt bezár itt, csak a trafik maradt meg, meg a kocsmák." (trafikos)

"A kínaiakkal nincs semmi baj. Jól üzletelnek, rendesek. Nem ártanak a környéknek."

A kocsmákon kívül néhány ruhaüzlet alacsony minőségű indiai vagy kínai ruhát árul. Van egy speciális, exkluzív ázsiai bútorbolt is, itt van az üzletlánc lerakata.

A rendelkezésre álló lakossági pénzeszközöket nehéz lenne mozgósítani, a szerényen élő de takarékoskodó középréteg nem valószínű, hogy áldozna a környezetére, vállalkozási kedvnek pedig a nem tapasztalható körökben. Esetleg az új beköltözőkre lehet számítani, valamint a legalizálódó fekete gazdaság befektetési próbálkozásaira, amelyeknek azonban megfigyeléseink szerint még nincs területformáló jelentősége.

A Teleki téren lakóház épül, de ez Harlemi viszonylatban inkább kivételnek számít. Rengeteg a kihasználatlan, üres telek, a hasznosítatlan üzlethelység. Próbálták értékesíteni a Karácsony Sándor utcai putrisor telkét, amely átjárható a Lujza utca felé, de a német befektetők állítólag visszarettentek a Lujza utcai helyzettől.

A komfortosított, felújított szobakonyhás lakások nagy száma azt mutatja, hogy vannak mozgósítható ha nem is likvid kapacitások, amelyekre építeni lehetne egy átfogó felújítási projekt során, de szakértelem és munkaerő biztos. Az öregek lakta nagy lakások rossz, de nem tragikus állapotban vannak. Igazán lerobbant lakást nem találtunk. Van tehát erő és szándék is a jobb életfeltételekre.

A Baross utca története a környék vállalkozásainak története. Bútoros utca volt, sok üzlet megmaradt, 45 óta működik. (Pl: bőrkellékes, kárpitos) A legtöbb régi üzlet profilt váltott: kalaposból olcsó fehérenemű, százforintos bolt, trafikáru, élelmiszer: tipikus családi vállalkozás, vagy arabok csinálják. Legalább öt arab tulajdonú üzlet működik, a kis haszon nagy forgalom elven (ruha, mobil, élelmiszerboltok). Két-három kínai étkezde is nyílt.

A nyolcvanas évek óta sorra nyitnak és zárnak a különböző, helyiek által nyitott boltok:

"Aki kis pénzhez jutott, és üzletet tudott szerezni, az vállalkozni kezdett. Egymás hegyén-hátán nyílnak az élelmiszerboltok. Mindenki azt hitte, a kereskedelem az jó. Legtöbben tönkrementek." (Harisnyabolt üzletvezető)

"A nyolcvanas évek után pár meggazdagodott cigány próbált itt üzletet nyitni, hentes, mobiltelefon, élelmiszerbolt, de mind tönkrementek. Tönkretették őket." (cigány származású üzletvezető)

Az elmúlt évben, a lányok eltűnésével nem nyíltak elegánsabb boltok, a forgalom visszaesett. Több jól menő ötvös-üzlet ment tönkre.

"Amíg az arany még tartotta az értékét, addig az ötvösüzletben sokszor kértek nagy karika fülbevalót, pirosköves gyűrűt, "zuhanyzós madonnát, keresztet muksóval". Hamarosan bekerült a zaciba. Ez ma már nem éri meg, az ötvösök mennek tönkre."

"Amikor az iskolát kifestették a mellette lévő házak is rendbe tették a homlokzatot." (bőrös)

"Kocsmába nem megyünk, veszünk bort, olcsóbb is, meg nincs balhé, aztán elkártyázunk itt a gangon a Bélával a szomszédal, meg néha kitoljuk a Ligetbe, mert rokkant."

A Csikágói kutatás során ez volt a legkiemelkedőbb példa civil összetartásra, szerveződésre.

(10) Kohézió, kommunikativitás

A vertikális kommunikációban mindkét vizsgálati területen vákuum tapasztalható. A lakók e vákuumot csak elemeiben érzékelik, át- és rálátásuk nincs a kérdéssel kapcsolatban. Az utóbbi 5-10 év során kialakult kommunikációs szakadék lokális eszközökkel, NGO-akciókkal nem hidalható át, mivel a kiváltó okok máshol keresendők. Az alkalmazkodás a vákuumhoz ennél fogva területen kívüli, illetőleg a legalitás határain túli eszközökkel történik.

A vertikálisan is megnyilvánuló társadalmi kohézió, kommunikativitás hiánya sok kevésbé fásult lakónak is föltűnik. A régebbi ittlakók a passzívak, azok, akik a közelmúltban költöztek a területre javulást várnak, hajlandóak lennének a területért áldozni, igénylik a kooperációt, együttműködnének, csak gyakran nincs kivel.

"Lehetne itt javulás, csak tenni is kéne érte." (Marek J. utcai lakos)

Kisebb közös akciók is kudarcba fulladnak, például az egyik lakó kezdeményezésére palántákra pályázik az egyik ház, de végül nem viszik el a lakók.

Az utóbbi években beköltöző lakók közül sokan aktívan részt vesznek a lakógyűléseken, javaslatokat tesznek a ház felújítási munkálataival kapcsolatban, keresik az önkormányzati pályázati lehetőségeket. A közös képviselő szerepkörét átvéve egyéni akcióik is vannak, például virágültetési támogatás igénylése, tetőtér-beépítési kísérlet, stb.

"A lakók is locsolhatnák a fákat, mint a Jankovics Marcell, vagy mindenki csak a háza előtt foglalkozhatna egy kicsit a környezetével"(Hernád utcai lakos)

"Nyolcezer forintot kéne fizetnem ezért a rohadó lukért, az önkormányzat meg nem csinál semmit, akárhogy ázzunk be." (Garay utcai lakó)

A apolitikus, illúzióvesztett lakosság bevonása a döntésekbe valószínűleg nehézségekbe fog ütközni.

"Én nem kértem, hogy jöjjön ide az önkormányzattól, úgyhogy hagyjanak engem békén." (Garay utcai lakó)

Az egész terület közügyek szintjén passzív. Nem a nyolcadik kerületi harcos szkepszis, hanem egy nagyobb fokú fásultság, érdektelenség van az emberekben. Konkrét problémák felismerése híján a megoldások sem merülnek fel. Konfliktuskerülő magatartás a legjellemzőbb, nem politizálnak, nem járnak társasházi közgyűlésre, nem hiszik, hogy kíváncsiak a véleményükre.

"Attól, hogy én valamit mondok a piacról még semmi sem lesz másképp. Valaki nagyon komoly pénzeket akaszt le ezért a fejlesztésért." (Murányi utcai lakó)

A cigány lakók még nehezebben bevonhatóak. Leginkább a legújabb, az elmúlt öt év beköltözői tűnnek megszólíthatónak.

A Harlemben terepmunka során csak egyszer utasítottak vissza bennünket, egyszer pedig megbízási levelet kértek. A kutatói munkát az önkormányzat megkereséseként értelmezték, legtöbb alkalommal kreatívan álltak a kérdésekhez. Az "ügysem történik semmi" mellett a "valaminek történnie kell" hangulat is jellemző:

"Építsenek múzeumot, mozit, védjék be kamerákkal, és így ki lehet szorítani arról a kis területről a szutykot. Csak hát ez sok pénz." (Mátyás téri lakó)

Sokak szerint az önkormányzaton a hivatalnokok önkényes hatalmaskodása miatt szorongató a légkör.

"Már a biztonsági őrök is úgy hajtják a reggel hattól sorban álló sok embert, mintha állatok lennének. Komolyan mondom, már alig merek bemenni, az ügyintéző utált engem, mindenért hússzor hazaküldött, a másik meg egyből megcsinálta." (Karácsony S. utcai lakó)

A Lujza utcai cigányok nem panaszkodtak az önkormányzatra. Feltételezhető, hogy a családok "vállalkozói" jó kapcsolatot építettek ki az önkormányzattal, és el tudják érni, hogy megnyugtató módon részesüljenek a juttatásokban.

A Lujza utca Baross utcához közelebb eső végén élők (a megkérdezettek szabolcsi cigányok) nem a felújítástól, hanem lényegében az intézményi háttér átalakulásától várnak helyzetük javulását: jobb munkaközvetítő, olcsó lakbérű lakások.

"Elsősorban munkalehetőséget kellene teremteni az itt lakó cigányoknak, és megoldani a lakáskérdést: még ha van is munka, lehetetlen az albérletet megfizetni."

(B) Instabil területek: a Kapu – Baross tér, Garay tér, Teleki tér

Tanulmányunknak ebben a részében nem a stabil, "beállt" lakosként itt élőket, hanem (leszűkítve a vizsgált területet a Baross térre, Garay térre Teleki térre és közvetlen környékükre) a kapu funkciót megélhetési illetve élettérként használókat vizsgáljuk.

Ezt a csoportot sokféle, sok helyről érkező ember alkotja. A teljesség igénye nélkül, inkább csak a környéken élő, mozgó emberek definícióit, öndefinícióit kölcsönvéve az alábbi nagyobb csoportokat tudjuk megkülönböztetni:

Cigányok

Az ide tartozókat öndefiníciójuk alapján soroltuk ide, de általában figyelembe vettük a velük kapcsolatba kerülők meghatározását is.

"Itten mi nem szégyelljük, megmondjuk bárkinek ha nem lát a szemétől, és kérdezi: én cigány vagyok, apám is az volt, az anyám is, és akinek nem tetszik az menyjen az anyja ...-ba. Szégyellje magát a gádzsó, ha nem teszünk neki" (Garay utcai ruhakereskedő, Zsolt)

A keleti kaput kereskedelmi és ehhez kapcsolódó egyéb funkciójában használó cigányok - amennyire ez az interjúk alapján megállapítható - elsősorban a oláh népcsoporthoz tartoznak, és döntően az ország keleti feléről származnak. Kisebb, de hangsúlyosabb csoportjuk régebben - 15-35 - éve került a fővárosba. Egy részük a vizsgálati területen él, mások pedig a város különböző, de elsősorban belvárosi részein. Azonban a máshol lakók is napi rendszerességgel jelennek meg a környékén, lévén, hogy üzleteik, tevékenységük ide köti őket. Az itteni cigányságon belül általában vezető szerepet játszanak mind társadalmilag, mind pénzügyi, gazdasági szempontból. Egy részük bolt tulajdonos, nagybani kereskedő. Üzleteket finanszíroznak, pénzt adnak kölcsön, animálják a csoport többi tagját, igyekeznek maximális befolyással lenni a kereskedelmi folyamatokra. Mindezt azonban szinte kizárólag a saját csoportjukon belül. (A szereplő csoportok elkülönüléséről a későbbiekben lesz szó)

"Nekem az öregapám batyuzott. Bejárta a fél alföldet, még Szlovákiába és Erdélybe is átjárt paplanozni, meg ruháért. Ő vett (sic) itt lakást még hatvanötben a Garay utcában. Az apám meg én is farmeroztunk, hoztuk a lengyelektől a lévisz-t, meg az Adidas. (...) Nekem most itt nincs boltom, mert ahhoz én már nagyobb csávó vagyok, hogy egész nap egy pult mögött áljak, meg rakjam a bálákat. Délelőtt lejövök, hozok lóvét, körbejárok, kérdezem, kinek mennyi kell, érted. Soknak kell hirtelen egypár mázsa (mázsa: száz ezer forint) pár napra. Oké csávókám, mondom, akkor beveszel az üzletbe, felezzünk. És annyi. Én mindenről tudok, ami nekem kell." (Gáspár, Garay tér)

A cigányság másik csoportja jóval később, a kilencvenes évek elején, vagy jóval az után került ide. Budapestre kerülésük legfőbb motivációjaként a vidéki megélhetési lehetőségek beszűkülését, a teljes anyagi ellehetetlenülést említik. Általában rokon, baráti hívásra érkeztek a fővárosba. Jellemzően az előbbi csoport tevékenységéhez kapcsolódó napi munkát végzik. Pl.: eladók, rakodó és szállító munkások, behajtók, testőrök, fuvarosok, küldöncök, strómanok (gyakran ők nyitnak bankszámlát a főnök helyett, az ő nevükön megy a bejelentett vállalkozás.).

Túlnyomó többségükben a vizsgált területen, illetve annak közvetlen környékén laknak, általában többen egy lakásban, de főszabályként szinte kizárólag csak rokonok laknak együtt. Lakhatásukról néha a főnök, időnként a cigány közösség, de gyakran ők maguk gondoskodnak. Az ebbe a csoportba tarozók, és ezen belül is a fiatalok legfőbb ambíciója, hogy ők is komolyabb szerephez jussanak a Baross tér környéki pénzügyi, kereskedelmi, gazdasági életében.

"Hiába van ott a Kombinát, (Tiszaújvárosról van szó) cigánynak ott nincs munka. Aki Keszin (Tiszakeszi) él mindenki munkanélküli aki cigány. (...) Engem a Guszti bácsi hívott fel a boltba. Takarítok, meg csinálom a bálákat, vasalok, meg ilyesmi" (Böbe, Bethlen G. utca)

"- Mikor fölöttem, a Kálmán...

- Ő kicsoda?

- A sógorom unokatestvére ... szóval ő adott pénzt, hogy albérletet keressek, aztán ledolgoztam neki, mert nincs jogosítványa, és sofőre voltam, hogy tudjon mindenhová menni." (Gera, Bethlen Gábor utca)

"Hát majd az lesz, hogy most egy kocsival két főnöknek dolgozom, most veszek egy Tranzitot, az öcsémet ráültetem, és sokkal többet tudunk vidékről fölhozni cuccot." (Szabolcs, Népszínház utca.)

Magyarok

Az ebbe a csoportba tartozók (szükség esetén) ezzel az öndefinícióval különböztetik meg magukat a területen mozgó más nációbeliektől, és a cigányoktól.

Az itt zajló kereskedelmi, gazdasági tevékenység keretein belül elsősorban a magyarok jelentik a kiskereskedelmi keresleti oldalt. Pontosabban fogalmazva az itt található nagykereskedelem elsősorban a magyar kiskereskedők és egyéni vásárlók kiszolgálásából szerzi jövedelmének többségét. (Elöljáróban jeleznénk, hogy alapvetően ez különbözteti meg az itt folyó tevékenységet a vizsgálati terület határán (de azon túl) zajló kontinentális méretű nagykereskedelmi tevékenységtől. Erről bővebben egy későbbi fejezetben szólunk)

Az itt vásárlók jelentős része - de nem a többségük - az egész ország területéről jár ide elsősorban ruházati de más termékekért is. Ugyanakkor többségében budapesti kiskereskedők és egyén vásárlók vásárolnak itt.

"B.-ből jöttem, itt szoktam ruhát meg fehérneműt nagyban venni. Itt kóser számlát kapok, nincs baja fináncokkal, nincs kosz és nincs a bugyik között a csomagban döglött egér. Isten bizony volt már ilyen. " (vásárló egy cigány érdekeltségű, ruházati nagyker boltban, Garay tér)

A magyarok másik csoportja alkalmazottként van jelen a különböző boltokban, elsősorban a kínai és arab tulajdonban lévőkben és zömében mint elárusító, illetve az éttermek, büfék esetében mint felszolgáló, pultos, esetlegesen mint szakács. Több esetben tapasztaltuk, hogy a külföldi érdekeltségű boltokban, vendéglátó egységekben magyar az üzletvezető.

"Én csak azt mondom, hogy mindenkinek legyen ilyen főnöke mint a Li. Itt nincs suskus, hogy mikor kapod a fizetésedet, mert minden hónap 5.-én, és fillérre annyi, mint amiben megállapodtunk. (...) Persze, hogy zsebből zsebbe, nem hülye sem ő, sem én." (Eladó a Népszínház utcában)

Szintén a magyarok csoportjába tartoznak azok a kereskedők, akik már régóta (15-50) éve valamilyen hagyományos kereskedelmi, kisipari tevékenységet üznek (pl.: kofák a Garay piacon) Ezek az emberek jellemzően itt, illetve a környéken élnek.

"Még apámtól örököltem az ipart, vele kezdtem, hát itt maradok amíg lehet, ha lehet" (lakatos a Népszínház utcában)

"Ha egy nap a Bözsike nem nyitna ki, akkor szerintem összedőlné a tér, de legalábbis a mentőket kéne kihívni, mert minden vevője depresszióba esne" (vásárló a Garay téri piacon)

Furcsa, izgalmas, nem nagy létszámú csoportot alkotnak azok a magyarok, (és cigányok) akik jóval korábban, mondjuk így: a terület "előző életében" bonyolították a fekete kereskedelmet. (Van közöttük olyan, aki még a Teleki téren mint csempészett tűzkövek árusa kezdte pályafutását.) E csoport egyes tagjai lesüllyedtek, és kimondottan rossz körülmények között élnek, egy másik részük "nyugdíjazta" magát, egy részük (és nem csak a cigányok) ma is aktív részese az itt folyó tevékenységnek, bár már inkább a legális oldalon.

"Nem az volt mint most. Ezek a sárgák, bibsik, ezeknek fogalmuk sincs, hogy mi volt itt. Most jön a kommandó, és elvisznek egy főszert tizenöten. Amikor itt álltunk a farmerokkal, meg a pornóval, jött a Géza meg a Pali bá két oldalról, nem volt ám pucolás. Szépen ketten előállítottak akár húszunkat is. Akkor még öt nadrágért, vagy tíz kvarcóráért akár ülni is lehetett egy fél évet. (...) Nem volt itt semmi baj, amíg nem jelentek meg a lengyelek meg a jugók a cuccukkal. Kiszorultunk innen, most meg nézd meg, sárgák, cigányok meg zsidók mindenütt. Magyar már nincs egy se a főnökök közül" (Béla, Garay tér)

Kínaiak

A kínaiak csoportja zárt, kifelé egységes képet mutat. Interjútüredékekből, és a velük együttműködő, más csoporthoz tartozóktól származó információk alapján úgy tűnik, hogy az itt regnálók Kína területének különböző részeiről származnak, és hogy az egy területről érkezők a nagy csoporton belül jobban összetartanak, melyet alighanem rokoni szálak is erősítenek.

Valószínűsíthető, hogy jelentős hányaduk illegálisan tartózkodik itt. Ezt elősegíti a magyar hatóságok számára szinte megfejthetetlen dokumentumaik használata illetve nyelvi és kommunikációs korlátok. Ugyanakkor úgy tűnik, hogy az illegálisan itt tartózkodó kínaiak többsége nem a vizsgált területen, hanem azon kívül és dolgozik. Egy részük tartós magyarországi tartózkodásra rendezkedett be, mások belátható időn belül tovább kívánnak lépni Nyugateurópa felé.

A vizsgálati területen alapvetően kis és közepes méretű nagykereskedelemmel illetve vendéglátással foglalkoznak. Meghatározó profiljuk a ruházati cikkek nagytömegű árusítása. Különböző információk arra mutatnak, hogy a területen folyó kereskedelem néhány nagyobb (nem feltétlenül itt tartózkodó) vállalkozó kezében összpontosul, de az általuk megszabott határokon belül a kisboltok vezetői és tulajdonosai cselekvési szabadságot élveznek.

"Nem enyém a bolt, de fele enyém, fele egy másik emberé, aki van még boltja félbe itt a szembe" (Li, Garay tér)

Ez a rövid interjútüredék az is illusztrálja, hogy eltekintve a szinte kötelező titoktartástól, a kínaiakkal történő beszélgetésnek komoly nyelvi akadályai is vannak.

Arabok

A területet használók ezzel a gyűjtőnévvel illetnek minden közel és közép keletről származó személyt. Így e csoportba sorolódnak a sírek, jordánok, irakiak, irániak, szaudiak, palesztinok, jemeniek, afgánok, de a törökök is. Az megkérdezettek legalábbis ezeket az országokat - népeket jelölték meg származási helyükként. Itt tartózkodásuk okaként sokan politikai okokat jelöltek meg. A másik tipikus "arab" életpálya az itteni egyetemi évek illetve az azt követő magyar házasság sémáját követi. Az araboknál is megfigyelhető az a hierarchikus tagozódás, ami a régebben itt tartózkodók illetve az újonnan jöttek között fennáll. A területet régebben használók korábban elsősorban mint pénzváltók működtek, és emellett foglalkoztak különböző csempészarúk behozatalával és árusításával. A városi folklór és a helyi kollektív memória tudni véli, hogy közülük kerültek ki még a hetvenes évek végén az első rendszeres szállítványokat vállaló kábítószer csempészek.

"Eredetileg orvosnak tanultam, az is voltam sokáig, tíz évig. Sebész. Aztán azt láttam, hogy a magyar orvosokból lesznek a főorvosok meg övük a pénzes beteg, enyém meg a többi. Vissza is mentem haza, de otthon meg nem lehet politika nélkül élni, én meg nem akartam politizálni. Nem akartam lelövetni magam. A feleségem sem szokott meg otthon. Visszajöttem, de nem orvosnak. Volt egy unokatestvérem, nyitottunk egy arab éttermet itt. Most meg beszállok ebbe-abba, mikor mi jön. (...) Hát mostmár lehet beszélni róla, mert régen volt, még egyetem alatt árultam dollárt meg márkát. Nem, én nem álltam ki az utcára, az veszélyes volt. Inkább olyan küldönc voltam. Hoztam a valutát, váltottam a forintot. Kellett a pénz. (Mahmud, Baross tér)

Az arabok (megfigyelésünk alapján) létszám szempontjából ezen a területen a kínaiak és a cigányok mögött helyezkednek el. Bár jóval nyitottabban kommunikálnak mint a pl. a kínaiak, azt nehéz megállapítani, hogy mivel foglalkoznak itt. Van közöttük néhány étterem-büfé és élelmiszer bolt tulajdonos. Ezen kívül alighanem pénzforgatással, kölcsönzéssel és - nincs erre jobb szó - homályos befektetésekkel foglalkoznak. Kapcsolataik a már említett területhatáron kívüli (Kőbányai úti) nagykereskedelmi gócponthoz legalább olyan erősek mint a kínaiaké.

Hajléktalanok

A tanulmány e részében hajléktalanokat nem mint a területet "szállás"-ként - bár erre is van bőven példa az aluljáróban és a kapualjakban, a pályaudvar külső vágányain veszteglő vagonokban – hanem "megélhetési forrásként" és "nappali tartózkodóként" használóként vizsgáljuk.

Nagyon sokan koldulnak, guberálnak itt. Rendszeresen megfigyelhető, hogy kisebb szolgáltatásokért cserébe egy egy-egy bolt, kocsmá vagy büfé tulajdonos ellátja őket enni és innivalóval, adott esetben minimális pénzzel is. Sokan árulnak úgynevezett "lomis" árut. Ők a különböző lomtanításokból, tehetősebb háztartásokból származó használati és dísz tárgyakat árulják. (Bár ezen a piacon jóval fölkészültebb, autóval rendelkező csoportokkal kell felvenniük a versenyt.) Ennek a kereskedelemnek legfontosabb színtere (most már) a Verseny utcai és a Teleki téri piac.

"Hát ha már így alakult az életem, megpróbálok a felszínen maradni. Elég jól megy a bolt, és itt a piacon nem kell állandóan félni, hogy leütnek, elveszik amid van. Vannak rendészek, és a sumák gecik lassan kikoptak innen" (Tóni, Verseny utca)

A hajléktalanok számára több szempontból is kézenfekvő ennek a területnek bármilyen célra történő használata. Központi fekvése, nagy forgalma, a fővárosi hajléktalan ellátó intézmények közelsége, általában a hajléktalan lét "komfortosabbá" tételének lehetősége mind vonzóvá teszi a Baross és a Teleki teret valamint környékét.

"Te, hát télen az nem mindegy, hogy ott alszom a Dankóban (Dankó utcai hajléktalan szálló) és itt melózom tíz percnyire. (...) Én itt söpröm a boltot, meg elmegyek ezért, azért, kapok pénzt, meg ebédet a főnöktől." (Lajos, Baross tér)

"Egyszerűen itt ragadtam, mert mikor feljöttem, nem volt hol laknom, és itt aludtam vagy száz éjszakát, mire lett valami szállásom. Most már lakom (átmeneti szállón) de ide járok vissza, mert itt vannak a haverok, meg itt üzletelünk, itt zajlik az élet" (Tóni, Verseny utca)

Románok

A informátoraink, interjúalanyaink "románok" gyűjtőfogalom alá soroltak anyanyelvtől, származástól függetlenül mindenkit aki a Román Köztársaság területéről érkezett ide.

E csoport számára e terület elsősorban csak tranzit jelentőséggel bír, ide érkeznek, és innen indulnak tovább a budapesti és távolabbi piacokra mint vásárlók, Budapestre és ország nyugati területére mint legális, féllegális, illegális munkavállalók, illetve tovább más európai országok felé gyaníthatóan hasonló céllal és okokból. Magán a vizsgálati területen kisebb számban, csak mint vásárlók, illetve beszállítók vannak jelen.

A pályaudvar parkolójában és környékén tizesével-huszasával várakozó buszok, kisbuszok, személyautók melyek az érkező és induló románokat hozzák-várják, jelzik, hogy ez a tranzit forgalom igen jelentős. Becsülni csak nagyon óvatosan merjük az átutazók számát, de pontos számlálást nem tudtunk végrehajtani. Becslésünk szerint ez a tranzitforgalom meghaladja a napi hétszáz főt.

Az itt felsoroltakon kívül vásárlóként, átutazóként, beszállítóként, bedolgozóként még számos csoportot különíthettünk el. Így például ukránokkal, örményekkel, grúzokkal, lengyelekkel, szerbekkel, horvátokkal, bosnyákokkal találkoztunk munkánk során, de jelenlétük, szerepük nem olyan markáns, mint a fentebb felsorolt, részletezett csoportoké.

A továbbiakban e csoportok működését, a vizsgált terület életében betöltött szerepüket vizsgáljuk hat dimenzió mentén.

A. Gazdasági folyamatok, hálózatok, kapcsolatok

A területen zajló gazdasági folyamatokat az alábbi fogalmak mentén tudjuk rendszerezni:

1. Beruházások

Azt, hogy a vizsgált terület nagy volumenű tervezett és végrehajtott tőkepiaci, állami, fővárosi, önkormányzati beruházások célterülete (szálloda felújítás, ügető projekt, négyes metró, Garay téri piac rekonstrukciója stb.) nem tanulmányunk e részében tárgyaljuk. Itt csak azt kívánjuk rögzíteni, hogy az általunk megkérdezettek tudnak ezekről és különböző szempontok szerint számolnak a beruházások által gerjesztett gazdasági és egyéb folyamatokra.

"Öcsém, ez lesz itt a város közepe, ha a másik metró is ide ér. Ha lenne pár száz millám, mást se csinálnék, mint lakást vennék a környéken, aztán csak ülnék rajta, várnám amíg tízszeres lesz az ára." (Garay téri cigány vállalkozó)

"- Ha igaz, hogy az ügető helyén bevásárló központ lesz, akkor mi lehet, hogy mehetünk a sunyiba, mert mindenki oda megy majd ruhát venni..."

- Lóizét, öcsécském, ennyiért, amennyiért te adod, ott nem vesznek semmit sem, maradunk mi itt nyugi bele." (két cigány vállalkozó párbeszéde a Garay utcában)

"Bárhogy is van, én arra számítok, hogy a forgalmam nőni fog. Jó konyhánk van, és ennek híre van. Ha még többen járnak erre, még többen fognak enni" (arab étterem tulajdonos)

"Vannak, akik Békásmegyerről járnak a Nagycsarnokba bevásárolni, mert jó a közlekedés. Ha itt lesz a szomszédban a metró, akkor talán ide is eljönnek, ha tudok szép, friss és olcsó árut tartani, és eltakarodik innen ez a szutykos horda /két részeg hajléktalan felé mutat/. (Teleki téri hentes)

"Ha egy bevásárlóközpont épül itt, az nem vonzza a mi lengyel meg ukrán vásárlóinkat, azok nem oda fognak menni"(ruházati nagyker bolt eladója, Garay tér)

Ami a területhasználók saját beruházási szándékait illeti, ott azt tapasztaltuk hogy a gazdasági tevékenységet (elsősorban kereskedést) folytatók óvatosan, visszafogott mértékben ugyan de hajlandók a nettó helységbérlésen fölül is beruházni üzletükbe. Némelyikük külön szállítóeszközt tart áruszállításra, nem a saját személyautóját fogja be erre a célra. A bolt belsők általában igénytelenek, de tiszták, rendezettek. Még a Garay utcára jellemző egy lyukból álló, bálázott ruhát forgalmazó boltok is elfogadható külleműek. A bérleti jogokat többen már hosszabb időre vették meg, igaz az ezekkel való üzletelés, csere-bere gyakori.

Természetesen a forgótőke és a profit nagy részét árubeszerzésre fordítják, de azért gyakran szerepel napirenden az üzletbővítés, újabb üzletek nyitásának szándéka. A pénzkölcsönzéssel foglalkozók is elsősorban a gyorsan megtérülő üzleteket voltak hajlandók finanszírozni eddig, de hallottunk olyanról, hogy most alacsonyabb kamattal hosszú távú boltfejlesztésbe szálltak be az ezzel foglalkozók közül néhányan.

"Akármilyen sötét suttyó jön az öt tonna gatyájáért, már nem tudom egy dohos pincében kiszolgálni, mert nem jön oda. Ez lesz a vége a Kőbányain is annak a konténeres világnak. Már az ukránnak is igényei vannak" (ruházati kereskedés, Garay utca)

"Mindig kirakok pár színes posztert, meg évente kimeszeliünk, de nem csak a ÁNTSZ. miatt, hanem mert ez szokás, mert nem csak kannás bort vásárlók jönnek be." (arab élelmiszerboltos, Népszínház utca)

"Két éve, mikor elkezdtem, még havonta fizetgettem a bérleti díjat, de idén megvettem a bérleti jogot a háztól. Beindult az üzlet, és nem akarom, hogy kidobjanak egy másik bérlő miatt" (ruházati bolt tulajdonos, Garay utca)

"Jobban szeretem a tutit, tudod. Ma adom a lóvét, holnap ennyit meg visszaadsz. De most már lehet hosszabba időre adni, már nem kell félni, hogy megpattan a csávó a lóvéval. Már állandó kuncaftok vannak. Lehet számolni rájuk. Persze ha nem adja meg az más tészta. De nálam ilyen nincs. (...) Hát adtam a Rozsónak is most, leégett a szomszédja, de totálra, ő meg megveszi tőle a boltot. Hát annyi lóvéja meg nincs, oké csávó - mondtam neki, itt van, fél év

múlva meg ennyit adsz vissza. De az is lehet, hogy beszállok mellé. Jó bolt az." (cigány vállalkozó, Garay tér)

Ez a lassan lábrákapó beruházási szándék arra utal véleményünk szerint, hogy a környék gazdasági területhasználói látnak lehetőséget arra, hogy befektetéseik megtérülnek, bíznak abban, hogy érdemes és lehetséges továbbra is a területen maradniuk.

2. Legalitás - illegalitás

A területen folyó kereskedelmi-gazdasági tevékenységek legtöbbszörre jellemző az, hogy törekszik valamiféle legális formára, de ez gyakran féllegális, illegális vagy kriminalizálódott (cigaretta és alkohol csempészet egyéb vámbűncselekmények, orgazdaság, pénzkölcsönzés uzsorakamatra, esetleg embercsempészet, leánykereskedelem stb.) tevékenységet takar. Azonban sok esetben ezeknek valamilyen legális, bejelentett üzlet biztosít háttérrel. Jellemzően majdnem minden boltban van legalább egy (minimálbérre) bejelentett dolgozó, a boltok tulajdonosai bejelentett cégek, vagy egyéni vállalkozók. Sok a stróman, a tényleges tulajdonos gyakran meg sem jelenik a boltban, de a cégbírósági bejegyzés, a könyvelés (legalábbis a látható része) rendben van. A tartózkodási, munkavállalási engedélyek kéznél vannak, az útlevelek, igazolványok bármikor számonkérhetők. Az itt megforduló hatóságok (APEH, VPOP, idegenrendészet, rendőrség, munkaügyi felügyelet stb. képviselői általában tisztában vannak vele, hogy valami nem stimmel. Az itt tevékenykedők tudják, hogy a hatóságok tudják, és a hatóságok tudják, hogy az ellenőrzöttek tudják, hogy ők tudják. Természetesen van lebukás, időnként nagyon látványos, de az itt lévők úgy érzik hogy a hatóságok nem akarnak mindenáron rendet tenni itt. Véleményük szerint nehéz is lenne, és túl sok szereplős ez a "játzsma" ahhoz, hogy minden szálát el lehetne varrni. Elképzelésük szerint e látszat béke feltétele az, hogy ők ne lépjenek át bizonyos határokat, és akkor a hatóságok is megmaradnak a jelenlegi félpaszív hozzá állásuknál. (Kutatásunk során - mivel ebben a szakaszban ez nem volt cél - nem beszéltünk e hatóságok képviselőivel, de úgy sejtjük, ők nem így gondolják.)

Ennek érdekében kitalálják maguk közül azokat, akik "túl messzire mennek" és félő, hogy magukra haragítják a hivatalos szerveket.

Mindenek következtében a területen zajló élénk kereskedelem pénzügyi hozadéka nagy része rejtve marad, és a pénzügyi, gazdasági, beruházási folyamatok csak nagyon nehezen követhetőek.

"Nagyon vigyáznak rá, hogy ne legyenek látványos nagy balhék, gyilkosság, verekedés, ilyesmi. Nem kell ide rendőr. A kínaiak sem itt gyilkolják egymást, és ha gyilkolják, az se derül ki mindig. Nekik is sok vaj van a fejükön, nem akarnak napra menni." (trafikos, Nefelejcs utca)

"Élni, élni hagyni, ez a legfontosabb, hát nem? (ruházati bolt tulajdonos, Garay utca)

"Tudod, ez román cigi, nna. Na most ezt negyed annyiért veszem mint a zárjegyet a nagykertől. Persze onnan is kell, mert megkérdezik hogy ugyan mit füstölnek a népek itt, ha maga uram nem tart cigit, de csak szordinósan, mondjuk egynegyede kóser. (...) Hát hozzák

apám. Persze nem ide a boltba, megyek érte szépen. Valamiből meg kell most már gazdagodni" (kocsmáros)

"Milyen konyak ez, látod? Zárjegyes konyak: No, egy hete ennek a konyaknak még l...f-a sem volt, nem hogy zárjegye. Egy csávó hordja a zárjegyeket, meg rendes tuti számlákat mellé, a konyakot meg a románok meg az ukránok hordják"(élelmiszer boltos)

3. Bedolgozói, beszállítói hálózatok

A terület gazdasági szereplői a közvetlen alkalmazottaikon kívül nagyon sok embert foglalkoztatnak bedolgozóként, szállítóként. Ezek az emberek varrnak, szabnak, szállítanak, ügyintéznak, könyvelnek, árút csempésznek oda-vissza a határokon stb. Juttatásaik az éhbértől (vidéki varrónők) a komoly, magyar viszonylatban jelentősnek számító havi illetve eseti jövedelemig (vám és egyéb ügyek intézői) terjednek. Nagyon kényes egyensúlyt tartanak abban, hogy jövedelmeiket milyen arányban adják legálisan, papíron szerződve, és mennyit zsebből zsebbe. Hiszen pl. a kész ruhának valahonnan jönnie kellett, és ezt valamivel le kell fedni, de a járulék és adó befizetésén mindenki igyekszik spórolni.

E foglalkoztatottak az ország egész területén megtalálhatóak. Jellemző például, hogy bizonyos kereskedőknél a pulóverek, pólók kötésének és összeállításának helyszíne két szomszédos falu az Alföldön. Természetesen csak az áruk egy része származik itthonról, nagyon sok kereskedőnek beszerzési forrása a Kőbányai úti piac, az ottani nagykereskedők által behozott távol és közel keleti áruk. E mellett néhány kereskedőnek saját külföldi (román, ukrán, szerb stb.) beszerzési forrása van.

A fuvarozók külön csoportot képviselnek. Hihetetlen távolságokat tesznek meg gyakran több megbízó ügyeit intézve országhatáron belül és kívül. A határok, országúti ellenőrzések, mellékutak szakavatott ismerői ők. Szolgálatukat jól megfizetik, de van olyan, hogy napi 1200-1500 kilométert vezetnek, ezen felül rakodnak, és időnként - ha olyan árut szállítanak - sokat kockáztatnak.

"A jó szakembereket itt kézről kézre adjuk, ajánljuk egymásnak" (ruházati bolt tulajdonos, Garay utca)

"Én elvesznék a sok papír meg vámos között. De a Béla az nem. Az mindent el tud intézni. Egyszer áthozott 10 raklap piát kutyatápszerről szóló papírokkal. Hogy hogy csinálta....? (cigány vállalkozó)

"Nagyon szeretek ezekkel az asszonyokkal dolgozni, megbízhatóak, gyorsak. Ha gyorsan össze kell rakni néhány száz, vagy ezer pulcsit, éjjel nappal dolgoznak." (ruházati kereskedő Garay tér)

4. Pénzügyi folyamatok

Mint már említettük, a pénzügyi történések jelentős része rejtve marad a külső szemlélők előtt. Így keveset tudunk a tőkeáramlásokról, a kölcsönökről. Tudjuk, hogy a kölcsönök kamatai messze átlépik az uzsora határát, viszont szükség esetén a pénz azonnal, általában fedezet és egyebek nélkül rendelkezésre áll. Mindaddig, míg a kölcsönt fölvevő rendszeren törleszt, addig nincs baj. Kis rugalmasság elképzelhető a törlesztés határidejének módosításában, de utána fizetni kell mindenképpen. A kölcsönadó minden eszközt bevet pénze visszaszerzésére, nyomásgyakorlástól a nyílt fenyegetésig. Aki egyszer megbízhatatlan adósnak bizonyult, nagyon nehezen és csak fedezet biztosításával (pl.: autó) jut újra kölcsönhöz. A tudomásunkra jutott kölcsönügyletek összegei a 2-3 száz ezer forinttól a 10-20 millióig terjedtek. A kamat a futamidő és a biztonság függvényében 35-100% között mozogtak.

Gyakori, hogy a kölcsönadó nem a konkrét kölcsönt kéri vissza, hanem részt kér az üzlet hasznából. A kölcsönzés elsősorban a cigány és az arab csoportra jellemző, illetve feltételezéseink szerint a kínaiakra is, de az onnan származó információk nagyon bizonytalanok.

"Aranyom, mi nem mehetünk a bankba, hogy most rendelt tőlünk a lengyelkénk 25 ezer bugyit meg gatyát, keresnének rajta 50%-ot, tessék már ötszáz ezer forintot kölcsönadni, mert annyi hiányzik hozzá. Mert kéne nekem üzleti tervet meg APEH papírt vinni, na most az nekem nincs, és nem is lesz olyanom. Itt a Béluska, most szólok neki, egy óra múlva itt a zsozsi, mehetek át a Kőbányai piacra" (ruhakereskedő, Garay utca)

"Öreg, nekem ekkora szívem van, hogy a hentes házat venne rajta. Nálam mindent lehet, megizélheted a húgomat, megeheted a kajámat, oda adoma kocsimat, ha kéred, de a pénzemmel nem játszom, azt visszaszedem bárkitől, ebben nincs barát vagy rokon" (cigány vállalkozó, Garay tér)

5. Piacok, kapcsolatok

A vizsgált területen folytatott kereskedelem jól kimutatható összefüggésben van a területtel közvetlenül határos Kőbányai úton, a Ganz-Mávag telepén zajló tevékenységgel. (Az ottani kereskedelmi, gazdasági, pénzügyi folyamatokról egy korábbi munkánkban részletesen írtunk: "A Kőbányai út és vidéke." PARDES Iroda 2002., Várnai Gábor, Csató Gyula).

Első ránézésre, ez az összefüggés egyszerűnek tűnik: Az itt regnáló kereskedők az ott lévő nagykereskedőktől szerzik be árukészletüket. Ez azonban nem feltétlenül igaz. Az általunk megkérdezettek nagyon sok forrásból jutnak áruhoz. Leginkább onnan, ahonnan a legolcsóbban, a legjobb feltételekkel tudják beszerezni (pl. házhozszállítás, kapcsolt szolgáltatások, érvényesíthető garancia).

Kapcsolatukat a Ganz-Mávag piachoz inkább az jellemzi, hogy árukészletük egy részét kénytelenek onnan beszerezni. Ez a kényszerűség nem valamilyen nyílt egyértelmű nyomásra alakult ki, hanem egy sokkal összetettebb mechanizmus végeredménye.

Az itteni kereskedők - bár ezt különböző módokon fogalmazzák meg - meglehetősen respektálják az ottani interkontinentális jellegű gazdasági, kereskedelmi, pénzügyi folyamatok fontosabb szereplőit, irányítóit. Érzésük szerint nem ajánlatos "magukra haragítani" az ottani

"nagyágyúkat". Ennek legkönnyebb útja - véleményük szerint - ha elfogadják az ő piaci vezető szerepüket, és továbbra is vásárlóik maradnak.

Ezzel párhuzamosan meg kell állapítanunk, hogy az itteni kereskedők túlnyomó többségének valóban szüksége van az onnan származó árukra. Ugyanis ezek közös jellemzői, ezen belül olcsóságuk, egy nagyon széles, de jól behatárolható vásárlói csoportot vonz, akik ezeket a ruhákat, fehérneműket, cipőket, cigarettákat, italokat, játékokat, konyhai eszközöket, háztartási gépeket, szórakoztató elektronikai szerkezeteket keresik itt is. Ezeket jórészt és legkönnyebben ott lehet beszerezni.

Az itt dolgozó kereskedők munkájához komoly információáramlásra van szükség. Ezeknek az információknak egy része az ottani kereskedőktől, beszerzőktől, potentátóktól származik, így legkönnyebben úgy lehet ezekhez hozzájutni, ha az informálódó kapcsolatban van az "ottaniakkal".

Ez a kapcsolattartás csak ritkán ütközik akadályokba. Jól kiépített, jól karbantartott kapcsolati hálót segíti a környéken működőket abban, hogy jó viszonyban legyenek a "nagy testvér" fontosabb szereplőivel. Többek között azért, mert az itteniek közül sokan - és nem csak a kínaiak - korábban "ott" végzett valamilyen kereskedelmi, vagy kiegészítő tevékenységet, és ismeretségeik, kapcsolataik megmaradtak. Természetesen egy-egy anyagi, gazdasági konfrontáció időnként megnehezíti az egyes szereplők közötti kapcsolattartást, továbbá a jól elhatárolható klikkek, kooperációs csoportok között is keletkezhetnek feszültségek, de e döccenőket leszámítva a két terület közötti együttműködés általában zavartalan.

Mint említettük, az itteni kereskedők sok forrásból szerzik be árukészletüket. Van olyan, aki bedolgozókkal gyártat, saját export-import tevékenységgel folytat, de abban a legtöbben egyetértettek, hogy a Ganz-Mávag piac megkerülhetetlen tevékenységük során.

"Tudod, aki egy-két hétig nem sündörög odaát, az könnyen kimarad valami tutiból."
(ruhakereskedő, Garay tér)

"Én onnan kapom az árút, de azt onnan tudom meg, hogy mikor van árú annál, akihez én járok. Ő nem fog föl hívni engem, mert rajtam kívül van ezer vevője, de hogyha egy nappal azután megyek oda, hogy megjött a tütü, akkor már ...hatom" (kocsmáros)

"A Bélu a ...-nak (a Ganz-Mávag piac egyik nagykereskedője) volt a sofőrje, meg mása is, aztán a főnöke végett ülnie kellett egy kicsit és akkor jutalomból kapta itt ezt a boltot, és ma is az ... ad neki kedvezményesen árút mert hogy kussolt. Legalábbis így mesélik." (cigány kereskedő, Garay tér)

"Nekem volt kis boltom a Kőbányai úton és volt sok vevőm, és átjöttem ide, mert itt nagyobb a bolt, több a vevő. Férfjemnek most is ott van boltja, az én régi boltom." (kínai kereskedő)

"Én hozathatok ide árut, amit akarok. Tőlem akkor is ezt a tulipiros szatén blúzt, meg moher pulóvert akarják megvenni Meg a delfines fürdőruhát. Nekem ezt kell tartanom. Ronda, de olcsó. Ez cégünk reklámja" (kereskedő, Garay utca)

6. Ahol a szálak összefutnak: a Baross tér és legszűkebb környéke

Baross tér. Vasút, metró és minimum 10 felszíni tömegközlekedési viszonylat találkozáspontja. Ezek szálak itt futnak össze, és innen ágaznak szét. Megkíséréljük - a teljesség reménytelen ígérete nélkül - felsorolni, hogy honnan hová vezetnek innen az utak, kapcsolatok.

A Keleti pályaudvar - nevével nem pontosan egyezően - gyakorlatilag minden égtáj felől fogad és továbbít személyszállító vonatokat. Az európai vasútvonalak közvetítésével Ausztriából, Németországból, Lengyelországból, Szlovákiából, Ukrajnából, Oroszországból, Romániából, Szerbiából érkeznek és indulnak vonatok. Hazai viszonylatban az legtöbb nagyobb tájegységről érkeznek ide vonatok. Feltételezésünk szerint az ide érkezők jelentős részét az itt és a környéken zajló sajátos gazdasági, kereskedelmi, pénzügyi tevékenység vonzza, és egyben meg is állítja az ide igyekvő utast. Kutatásunk során több olyan csoporttal találkoztunk, akik rendszeresen használják a terület szolgáltatásait, és ezért messziről is hajlamosak ide utazni. Néhány példa erre:

Kis falu vegyesbolt tulajdonosának szülei, akik fiuk számára cigarettát, italt, játékokat, kisebb méretű ajándék és használati tárgyakat, alsó ruházati termékeket stb. vásárolnak itt olcsón. Mivel mindketten 65 év feletti, ezért utazásuk rezsije gyakorlatilag nulla.

Vidéki város hajléktalanjai, lecsúszott, elszegényedett polgárai akik az ottani lomtanításból kimenekített holmikat jönnek eladni, mert itt nem ismerik őket, otthon pedig szégyellnek kiállni a placra. (Az ingyen utazásra e kutatás során 8 féle trükköt ismertettek meg velünk.)

Borsodból érkező cigány csoport, akik a jobb életben és némi rokoni segítségben reménykedve érkeznek ide.

Nagyobb, ajándékozást igénylő ünnepek előtt akár az ország másik végéből bevásárolni érkezők.

Bedolgozók, akik munkáért, vagy a kész munkákkal érkeznek.

Román, meghatározhatatlan (vagy nagyon is meghatározható) útiránnyal és céllal érkező és induló legális, féllegális, illegális munkavállalók.

A távolkeletről vasúton érkezők (elsősorban kínaiak), stb. stb.

E sokszínű tömeg a téren fókuszálódik, ide érkeznek, innen indulnak tovább. Hová? Egy részük természetesen a közvetlen környékre, mert az itteni kereskedelmi szolgáltatásokat veszik igénybe. Akik más céllal érkeztek, azok számára közvetlen tömegközlekedési kapcsolat áll rendelkezésére a Kőbányai úti piac, a XV. Kerületi Ázsia Center, a belváros, illetve metróval a város belső zónái és többi kapuja felé.

Erre szakosodott román személyszállító iparosok kisbuszaival a keleti vagy nyugati határ felé. Erre szakosodott magyar felhajtók kisbuszaival és személyautóival a különböző munkáltatók telephelyeire az ország egész területére.

A metró kiemelt szerepet tölt be a környék életében. Interjúalanyaink szerint gyors összeköttetést tesz lehetővé a város más frekvenciált pontjai felé, ahol e piac szereplőinek különböző, és egyre kiterjedtebb érdekeltségei vannak.

A vizsgált területek közül kiemelt figyelmet fordítottunk erre a részre. A vizsgálatba vont részek a következők:

Thököly út a Dózsa György útig, a Garay utca a Rottenbiller utcától a Dózsa György útig és a keresztutcák a Garay utcáig. A Garay tér. A Baross tér, és az aluljáró. A Kerepesi út az ügetőig. A Fiumei út a Festetich utcáig, a Mosonyi utca a Fiumei úttól a Festetich utcáig.

Magát a Keleti pályaudvart önmagában nem vizsgáltuk. Inkább úgy tekinthetjük, mint a vizsgálati területen zajló folyamatok egyik generálóját. Funkcióját tekintve elsősorban mint kaput képzelhetjük el a naponta itt megforduló rendkívül sok utas számára, amelyen keresztül be illetve kilépnek a városba.

Lakáshelyzet, lakásmobilitási igények, kondíciók

A Baross teret körülvevő lakóterületek - ha szabad így fogalmazni - változatosságában is egységes képet mutatnak. Zömében tipikus pesti bérházakat találunk mind a VII. mind a VIII. kerületi oldalon a maguk élesen elválló lakásállományával. Az utcai frontokon nagyobb, és általában (de messze nem mindig) jobb minőségű, az udvari frontokon kisebb, rosszabb kondíciójú lakásokkal. A komfortfokozat szempontjából is vegyes a kép, találtunk félkomfortos és összkomfortos lakást is. Sok a jó adottságú, de nagyon lepusztult állagú. Több házban vannak szinte lakhatatlan sötét zúgok, ugyanakkor találtunk luxus színvonalon felújított panorámás tetőteret.

A pesti lakásállomány összetételéről sokan és sokszor írtak, mi itt annyit tartunk szükségesnek leszögezni, hogy - elsősorban a tér VII. kerületi oldalán - majdnem tipikus képet láttunk.

"Gyere csak ide az ablakhoz, nézz ki. Ott a Gellért hegy. Na most mondd meg, hogy a Garay utcában vagy. Na ezért költöztünk ide."
(fiatal helyi lakos)

"Itt a ház fele - én is - bérlő a lakását az önkormányzattól. Meg lehetne venni, de kinek nincs pénze, ki meg nem akarja, mert jó neki így is."
(idősebb helyi lakos)

Ami eltért kisebb mértékben az átlagtól az a VIII. kerületi oldalon álló MÁV házak. Itt a lakásállomány egységesebb méretű és komfortfokozatú, bár állaguk itt is eltérő a tulajdonos-bérlő anyagi viszonyai szerint.

A terület házai általában rossz állapotúak mind gépészeti mind építészeti szempontból. Több házat tataroztak ugyan az elmúlt két évtized során, ezek azonban inkább csak a további romlást megelőző beavatkozások voltak, minőségi változást nem hoztak. Mindkét érintett kerület nagyon rossz lakóház állománnyal rendelkezik és ez itt is egyértelműen látszik.

A házak legtöbbje vegyes tulajdonú, de - amennyire ez becsülhető - magas az önkormányzati bérlakások aránya. Ezen túl nagyon sok a bérbe adott lakás, amit a magyarakon kívül gyakran külföldiek vesznek bérbe.

A területen meglehetősen élénk migrációs folyamatok zajlanak, sok a költözés. Ez elsősorban a VII. kerületi oldalra vonatkozik. Több migrációs hullám zajlik párhuzamosan:

Az utóbbi idők ingatlan-ár boomja következtében jelentősen megemelkedtek az árak. Ez itt kisebb mértékű volt mint a kerület (VII.) egyéb részein, mert a környéknek budapesti szinten meglehetősen rossz a híre, de ennek ellenére néhány adottsága miatt (központi fekvés, jó ellátottság, jó közlekedés, élénk vállalkozási - ld. ingatlanpiaci - lehetőségek) itt is érvényesül. Ennek következtében az itt lakók közül sokan bocsátják áruba lakásukat, remélve, hogy a magas vételárból úgy tudnak máshol lakást venni, hogy tartalékolni is képesek lesznek. Egy részüknél üzleti megfontolás vezet ehhez a lépéshez, másoknál a gazdasági kényszer dominál. E csoportok alkotják az elköltözők körét. Utánkövetéses vizsgálatot idő- és

pénzhiány miatt nem állt módunkban csinálni, de az interjúkból úgy tűnik hogy többjük célja a szomszédos VIII. kerület néhány területe.

Az ezen a piacon mozgó lakások a jobb minőségűek illetve adottságúak inkább. Az elköltözők helyére olyanok jönnek általában, akik számára valamilyen szempontból megfelel a környék. Anyagilag inkább jobb kondíciójúak mint az elköltözők. A megvásárolt lakásokat (ide soroljuk a féllegálisan átjárt szott önkormányzati bérlakásokat) általában felújítják, sőt arra is láttunk példát, hogy két szomszédos lakást összenyitva visszanyerték az eredeti, század eleji lakásméretet. A rosszabb minőségű lakások esetében is van piaci mozgás. Sok olyan lakással találkoztunk, amely adottságai miatt nem tudta árban követni a környékbeli trendet. Ezeket olyanok veszik meg, akinek anyagi lehetőségeik korlátozottak. Két nagyobb csoportot figyeltünk meg: rosszabb társadalmi státuszú csoportba tartozókat illetve esetlegesen jobb helyzetű pályakezdő fiatalokat.

A környéken több helyen észleltük önkényes beköltözők jelenlétét. E családok sajátos helyzetük miatt gyakran költöznek akár kényszerből, akár önszántukból, megelőzendő hivatalos felfedeztetésüket és kilakoltatásukat. Mozgásuk érzékelhető a területen.

A bérbe adott lakások lakói gyakran változnak. Vannak olyanok, akik eleve csak egy bizonyos időre vesznek ki lakást, amíg vállalkozásukat tervezik. A terület kedvelt lakhelye néhány itt élő külföldi csoportnak. Elsősorban kínaiak, vietnámiak, törökök és bizonyos arab nációk laknak erre. Legtöbbjüket vállalkozásuk is a környékhez köti. Valószínűleg ezért érzékeltünk egy beköltözési folyamatot (a vizsgálat ideje alatt is).

"Ott egy nagyon kedves vietnámi ... vagy koreai? ... na mindegy ... házaspár lakik. Ott meg ukránok ... vagy azok a törökök .... na mindegy ... szóval itt van egész Ázsia."
(idős helyi lakos, volt házmaster)

"Úgy volt itt, hogy voltak hárman a házban olyan nagyon nyomorultak. Nem cigányok, csak úgy maguktól szegények (sic). És akkor az egyik rájött, hogy a Józsefvárosban egy ugyanekkora lakás két millióval olcsóbb. Elcserélte egy pillanat alatt. Nem tudom hogy csinálta, mert önkormányzati lakás volt. A többiek meg csinálták utána. Virítottak aztán a pénzzel. Vissza is jött az egyik asszonyka, hozott nekem kávét meg csokoládélikőrt, merthogy vigyáztam a gyerekekre míg itt laktak. Mondtam neki: Angyalom, vigyázzatok a pénzzel, onnan már nincs tovább. Ne költsétek el az összeset."
(idősebb helyi lakos)

"Öt millióért hol kapok ekkora lakást. Sehol. Kit érdekel, hogy verekszenek a kocsmában minden nap. Nem ott lakom."
(fiatal egy éve itt élő lakos)

"A Juszuf meg az Ali. Így hívom a két törökünket. Nem így hívják őket, de nem tudom megjegyezni a neveiket. Amúgy meg mindegy, a feleségét mind a kettő veri."
(idősebb helyi lakos)

Itt jegyeznénk meg, hogy vannak olyan, egyébként jó kondíciójú lakások, amelyek nem piacképesek az őket érő környezeti terhelések miatt. Ezek főleg az ide torkolló főutakat szegélyező házak utcai frontján találhatóak.

A tér VIII. kerületi oldalán jóval kisebb mértékű mozgást figyeltünk meg. Ennek oka többek között az, hogy a VIII. kerületben még kevésbé vehemensen indult meg a lakáspiaci boom mint például a VII. -ben.

Szociális helyzet

A területet alkotó mindkét kerület szociális szempontból a rosszabb kondíciójak közé tartozik. Tipikus, a Baross teret is érintő problémáik közül hármat emelnénk ki.

Mindkét kerület "öregnek" számít és ezt tapasztaltuk a kutatás során is. A nyugdíjasok, akikkel találkoztunk a kisnyugdíjasok csoportjába tartoznak, legtöbbjük kénytelen igénybe venni valamilyen típusú szociális támogatást. Több közülük egyedülálló, félig-meddig magatehetetlen idős ember.

"Szegény Margitka, csak áll így egész nap a gangon, várja a fiát. Már senkit nem ismer meg csak azt a gyereket. Jön is az minden nap. Szégyen, hogy ilyenek miért nem juthatnak szociális otthonba."

(fiatalabb helyi lakos)

A területen élő roma népesség erősen rétegzett. Szociális szempontból több csoportot találtunk. Egy részük féllegális és illegális kereskedelemmel foglalkozó család. Anyagi helyzetük jónak tekinthető, bár jövedelmeik nem áttekinthetőek. A kerületi szociális ellátási lehetőségeket igénybe veszik, elsősorban a magas gyerekszám miatt. Igényeiket általában ki is elégítik, bár jogosultságukat a hivatal gyakran vitatja. A konfliktus megegyezik az ország bármelyik pontján tapasztalható hasonló konfliktussal. Azt mindkét kerületben elismerik, hogy a roma probléma kezelése komplex, egymásra épülő, tudományos igénnyel megalapozott akciókat igényelne, de ugyanígy azonnal hozzáteszik, hogy a kerületnek nincs módja ezt végrehajtani elsősorban anyagi okok miatt. A másik jellemző csoport az önkényes lakásfoglalóként itt élő roma családok. Jelenlétüket a kerületek rendészeti és közigazgatási problémának tartják, véleményük szerint a jelenség szociális ügyintézését nem igényel. megjegyezzük, hogy az előző csoportot alkotó családok egy része is önkényes beköltöző, de sokkal inkább praktikus okokból az mint kényszerből az. A roma családok általában rokoni és ismeretségi kötelékek szerint egy helyen (tömbben, házban, emeleten) igyekeznek lakni.

"Mi így szeretjük. Egy cigány nem cigány, ahhoz legalább tízen kellünk."

(fiatalabb helyi lakos)

"Hárman költöztek ebbe a lyukba a kapu mellé. Nekünk jó, mert a többit nem engedik ide. Amúgy is jó fiúk, nincs velük semmi baj."

(helyi vállalkozó)

"Ez kérem amúgy egy kellemes polgári lakás. Amúgy a pokol."

(helyi lakos)

A Baross tér több szempontból is vonzó a hajléktalanok (és más, teljesen talajvesztett emberek) számára. Ezek közül most csak az alkalmi árusítás lehetőségét. Emellett nagyon sok olyan olcsó kocsmá vagy nappali tartózkodásra alkalmas helység van a területen, ami

megkönnyíti itt tartózkodásukat. Közel vannak, vagy legalábbis könnyen megközelíthetők a nagyobb hajléktalan ellátó intézmények. Így a bármely napszakban gyakran találkozhatunk velük. Többjük éjszakára is itt marad, és a pályaudvaron, esetleg az aluljáróban, vagy néhány környékbeli búvóhelyen húzzák meg magukat.

Közösségi funkciók

A tér hangulatára egyértelműen a hihetetlenül nagy forgalom, illetve a mindent ellepő kereskedelem jellemző. Mindenki megy valahová, a 15 BKV viszonylat és a napi száznál több vonat hozza viszi az embereket megállás nélkül. Rengeteg bolt, áruház, étterem, büfé, kifőzde, kocsma, hentes hivatal, állami cég, szálloda, gyorsétkezdé, ruhabolt, közvetítő iroda, kérész életű vállalkozás stb. zsúfolódik össze egy viszonylag kis területen.

Megbecsülni sem lehet a naponta itt megforduló autók, emberek számát. Tulajdonképpen az egyik kedves interjúalanyunk (ifjú hölgy, eladó a McDonalds-ban) jelzőjét használnánk szívünk szerint (leginkább azért mert egyezik a mi szubjektív véleményünkkel):

"Tiszta nyüzsi az egész izé, ... hát ... idegesítő, na."

Az itt élők egyértelműen olyan lakónegyednek gondolják ezt a területet, amelynek előnyei és hátrányai (a szélsőséges eseteket kivéve) kiegyenlítik egymást. A környezeti terheléseket, a zöldterület teljes hiányát és a zsúfoltságot ellensúlyozza a központi fekvés és a jó ellátottság. Különösebb kötődést nem éreznek a lakóhelyük iránt (kivéve talán a régóta itt lakó idősebbeket), de funkcionális hasznai miatt el tudják fogadni olyanak amilyen. Egyes csoportok számára mint első budapesti lakóhely egyfajta kapaszkodót, kiindulási helyzetet jelent az itt élés. Gondolunk itt a külföldi vállalkozókra és az itt élő fiatalokra. Ingatlanszakértői szempontból értékes területnek számít a jól érzékelhető fluktuáció és a növekvő árak miatt.

"Jeszus, hát itt már mindenkinek kutyája van. És mindegyik oda szarik, ahová akar. Nem egy egyszerű menet végigmenni a járdán ám."
(helyi vállalkozó)

"Olyan ez a hely, hogy még sakkozni is csak futólépésben lehet."

"Nekünk ez az első lakásunk. Ezt tudtuk ennyi pénzből. Nem akarok itt maradni persze, de néhány évig jó lesz. Addig is csak fölfele megy az ára."
(fiatal itt élő lakos)

"Végső soron ez már egy kicsit Belváros. Van is itt minden. Ebből a szempontból arany életünk van."
(idősebb helyi lakos)

Ellátási nivå, elégedettség

A terület ellátottsága mind kereskedelmi, mind szolgáltatási, mind közlekedési szempontból megfelelő a lakosok szerint.

Közvetlen kommunikáció lehetőségei

Elsődleges kommunikációs terek a házak. Általában az egy házban élők ismerik csak egymást közelebbről, a házak kereteit meghaladó kapcsolatrendszerük ritkák, kivéve a roma lakosságot.

A területen nagy számban jelenlévő hajléktalanok számára a kocsmákon kívül az aluljáró "lyukas" középső tere a találkozási pont - legalábbis jó időjárás esetén. Ezen a területen még számos itt mozgó csoport szokott hosszabb rövidebb ideig összefutni. Csak megemlítjük, hogy régebben, amikor még sokkal több ingázó járt erre, az egy vonaton utazók is gyakran az aluljáróban találkoztak egymással. Mára - úgy tapasztaltuk - e funkció megszűnőben van.

Agórafunkció

Megállapításunk szerint a Baross tér nem tölt be hagyományos értelemben vett tényleges agórafunkciót. Elsősorban a kocsmák illetve a kocsmá-kávéházként működő "éjjel-nappal" ABC-k funkcionálnak agóraként. Mindegyiknek megvan a maga törzsközönsége. A nem az otthonhoz kötődő kapcsolattartásoknak ezek a színterei. Ugyanígy az itt lévő nációk is általában egy, közülük valaki által működtetett vendéglőben-kocsmában találkoznak.

Vállalkozói érdekprioritások

A területen lévő vállalkozásokat méretük, funkcióik és legalitásuk szerint tudjuk csoportosítani. A Baross tér környéke hagyományosan a csempész és egyéb illegális árucikkek piaca volt. Az áruk változtak, de a piac módszerei változatlanok voltak. Az árusítás alapvetően az utcán, kapualjakban történt. E tevékenységet a különböző korok hatásai általában csak meglehetősen lagymatagon üldözték.

A hetvenes évek közepétől az ún. KGST piac kialakulásától egy egyre inkább felgyorsuló folyamat indult be. Egyes kereskedők lassan kezdték átmenteni illegális tevékenységüket először a féllegális majd a legális szférába. Egyes esetekben a megalakuló legális vállalatok csak fedőcégek voltak, mások viszont a korábbi tevékenységből átmentett tőkéből valóban átléptek a törvényesség innenső oldalára. E folyamat hosszú ideig tartott és nem volt menetes az időnként nagyon kemény, konkurensok közötti összeütközésektől.

E piac szereplői több nemzet képviselői voltak. A magyarok mellett sokáig elsősorban lengyelek játszottak főbb szerepet, később vietnámiak és kínaiak, arabok és törökök jelentek meg itt.

"Az ott az arab vendéglő. Bemehetsz, kapsz enni, de másodszor gondold meg. Egyszer lehet."
(vállalkozó a Garay piacon)

A jelenleg látható végeredmény az, hogy a területen rengeteg kiskereskedelmi cég jelent meg, melyek valamilyen legalizált formában folytatják a kereskedelmi tevékenységét. Annyira, hogy mára részben kiszorították a nagyobb kaliberű fekete kereskedelmet. Ez először áttevődött a Kerepesi útra, az Ügető melletti "kínai" piacra, majd egy bizonyos szegmense átköltözött (vagy kényszerült) a közeli Kőbányai útra.

E feketéből fehérbe változó piaci trend értelemszerű folytatása lehet az ügetőpálya helyére tervezett bevásárló központ, amelyben már más körülmények között folytatnák a valamikori só, dohány, tűzkő, csipke, kávé, farmer, hanglemez, videokazetta, japán rádiósmagnó, rágógumi, csokoládé csempészek és árusok munkáját XXI. századi utódaik.

Lehetséges működését jól modellezi a Thököly út 3 sz. alatti kereskedőház megléte, amely az egyik leglátványosabb lépés volt ezen az úton. A fekete gazdasághoz kötődő kiegészítő tevékenységek is e helyhez kötődnek. Az illegális pénzváltók és legalább egy nem is titkolt célú őrző-védő cég működik a területen.

"Itt azért voltak kemény menetek. Lőni nem lőttek, de kés meg bunyó volt elég. Egy helység bérletéért - tudja, akkor csak a tanácstól lehetett bérelni - a tanács előtt verték agyba főbe egymást. Aki talpon maradt, azé lett. A többit meg elvitték a rendőrök. Aztán persze törlesztettek."

(helyi vállalkozó)

"N. úgy kezdte, hogy a lengyelektől vett farmert levitte Nyíregyházára, és eladta. Keresett egy százast darabján. Most van két boltja és még kettőre alkuszik. Annak idején a Marxista egyetemen ezt én úgy tanultam, hogy eredeti tőkefelhalmozás. De hát az is."

(idősebb helyi lakos)

Az eredeti utcai kereskedelem kevésbé ügyes vagy tőkeerős szereplői kiszorultak a terület nagy részéről, az aluljáróban próbálnak túladni minimális haszonnal árujukon. Elem, erőspaprika, kiwi "százér", az ébresztőórák alkotják az árukínálatot. Elsősorban hajléktalanok, romák alkotják e csoportot. Tevékenységük a körülményekhez képest elég szervezett, mindig van áru, figyelik a rendőrök mozgását, villámgyorsan eltűnnek szükség esetén.

A szintén virágzó használt cikk kereskedelem jelenleg elsősorban a Verseny utcai piacon zajlik.

A területre jellemző másik tevékenységi forma a szállásadás és vendéglátás. Régen számos albérlet, ágybérlet volt itt. Ezek egy része szintén illegális volt. Jelenleg, mai formában ugyan, de ugyanezt találjuk. Sokan élnek lakások kiadásából. E piacon megjelentek az iroda bérletek is. Találtunk illegális kínai tömegszállást is, de pontos felmérésüktől tartózkodtunk. A terület két szállodáját nem vontuk bele a vizsgálatba, mert első érdeklődésünkre mindkét helyen megtagadtak minden felvilágosítást.

Vendéglátó hely nagyon sok és sokféle van a területen. Gyorsétkezdé, utcára nyíló büfé, borpince ugyanúgy, mint kiváló konyhájú étterem. A terület forgalma, az itt élők és az érkezők összetétele mindegyik típus számára megélhetést biztosít.

Az ingatlanpiaci beruházások a magánforgalmon túl a Baross tér VIII. kerületi oldalán található szanált területre és az Ügetőpályára fókuszálnak. Mindkét beruházás különböző anyagi technikai és jogi problémák miatt egyenlőre áll.

A területen élők zömének komolyabb befektetésre fordítható megtakarításaik nincsenek. Természetesen vannak kivételek. Úgy tapasztaltuk hogy a tartalékkal rendelkezők maximum saját vállalkozásuk vagy ingatlanuk fejlesztésére kívánja fordítani ezt.

Kooperációs lehetőségek és formák

Nyíltan működő vállalkozói szerveződést igazából egyet találtunk, a Thököly út 3. alatt lévő kereskedelmi centrumot. Az itt üzletet bérelő vállalkozók szoros együttműködést alakítottak ki. Érdekeiket igyekeznek markánsan képviselni, nem hivatalos úton választott vezetőik vannak.

Több, szorosan együttműködő cégcsoportosulás is van a környéken, létük azonban inkább csak sejthető. Elzárkózásuk érthető, mert deklarált céljaik nem feltétlenül legálisak.

Az itt élők szerint egyik érintett önkormányzat sem igyekszik bevonni polgárait a döntések meghozatalába. Ezt mostanság az Ügetőpályával kapcsolatos beruházás miatt sérelmezik a leginkább.

Az itt élők, vállalkozók kohéziója gyengének tekinthető. Adódik ez a lakosság összetételének sokszínűségéből illetve a viszonylag magas fluktuációból. Vannak jelek arra, hogy kényszerítő erő esetén egyes csoportok hajlamosak lennének együttműködni, illetve egységesen fellépni, azonban a közelmúltban erre nem volt példa.

B. Szociális folyamatok, hálózatok, kapcsolatok

E kérdéskört két szempont szerint tárgyaljuk

1. A csoportokon belüli szociális folyamatok, elvárások, kapcsolati hálók

Itt vizsgáljuk a csoportokon belüli szolidaritás kérdését, és azt, hogy az egyes csoportokon belül milyen transzfereken keresztül áramlik esetlegesen vissza az önségítésre szánt pénz.

A cigányoknál a csoporton belüli kölcsönös önségítésnek komoly hagyományai vannak, melyek az elmúlt idők során meglehetősen felhígultak, de úgy találtuk, hogy az itt tevékenykedő oláh cigány csoporton belül még (vagy már újra) komoly mértékben működik. Az átmenetileg szűkölködők megsegítése a nagycsalád feladata, mértékét és módját a családfő dönti el szinte kizárólagos jelleggel. Ez lehet konkrét pénzbeli juttatás, vagy munkalehetőség. Ezt a pénzt is kölcsönnek nevezik, de az erre vonatkozó szabályok egész mások, megadni nem, vagy csak apránként kell. Az elvárás inkább az, hogy a megsegített család más segítségre

szorulókat támogatásában vegyen részt. (Az más kérdés, hogy a segítség tényét nagyon sokáig és következetesen főlemlegetik a segítetteknek)

"Mikor aztán nagyon le voltunk égve, akkor a Kálmán adott kölcsön, és aztán ledolgoztam nála." (cigány vállalkozó)

"Szegények vagyunk, de olyan nincs, hogy a testvérem éhezzen, amíg nekem van mit ennem" (cigány vállalkozó)

A magyarok ebből a szempontból nem alkotnak egységes csoportot. Leginkább az egy helyen dolgozók segítik egymást apróbb kölcsönökkel, illetve tapintatosan meghívják ebédre hónap végén a szűkölködő kollégát.

A kínaiak csoportja annyira zárt, hogy erről sokat nem sikerült megtudnunk, azt azonban tapasztaltuk, hogy a nagyon erős csoportkohézió a szolidaritásra is kiterjed, ugyanis azonnal a bajba jutott társuk segítségére siettek akinek a boltját lezárta és lepecsételte a VPOP. A bezárt bolt tulajdonosa már másnap egy másik boltban dolgozott mint elárúsító.

Az araboknál hasonló erős, elsősorban nemzeti alapokon álló összetartás figyelhető meg, ami kiterjed a kölcsönös segítségnyújtásra is.

"Mindegy hogy ki az, ha szíriám számíthat, még akkor is, ha ő is élelmiszert árusít, és így versenytársam. " (arab kereskedő, népszínház utca)

A hajléktalanoknál a csoport szolidaritása nem általános. Inkább az figyelhető meg, hogy két-három fős kiscsoportok mozognak, dolgoznak együtt. Azonban e kiscsoportok tagjai sem feltétlenül támogatják egymást mindenben, és sajnos nagyobb baj (sérülés, betegség) esetén előfordulhat hogy cserbenhagyják társukat.

"Hát én hozok inni, mert azt kapok, a Lali meg ennivalót. Meg együtt szoktunk árusítani, én egyedül keveset tudok cipelni, inkább a helyet foglalom, amíg a Lali megjön a cuccal." (Béla, hajléktalan, Baross tér)

A románok csoportjánál nem tudtuk vizsgálni a kohézió, a szolidaritás mértékét.

2. A csoportok és a "külvilág" közötti szociális folyamatok, elvárások, kapcsolatok

A cigányok csoportja együttesen is és külön-külön is komoly nyomást igyekszik gyakorolni elsősorban az önkormányzat(ok)ra az őket egyébként általában jogosan megillető szociális, lakásügyi és egyéb támogatások megítélésének érdekében.

A területen dolgozó és élő cigányok lakásviszonyai - nem eltérően az országos átlagtól - mérhetetlenül rosszak. Akár tízen, tizenketten is laknak egy komfort nélküli 30 nm-es lakásban időnként hihetetlen higiénés körülmények között. Az érintett önkormányzatok azonban gyakran nem is tudnak mit tenni, mert nem rendelkeznek kiutalható lakásokkal, és

gyakran nem is akarnak, mert az érintettek jó része önkényes beköltöző vagy egyszerűen csak nem bejelentett lakos. Ennek elfogadása azonban a cigányság számára nehéz, az ő szemszögükből teljesen egyértelműnek tűnik, hogy az önkormányzat dolga lakásproblémáik megoldása. Ebből végeérhetetlen konfliktus sorozat származik, ami mindkét fél számára nagyon terhes.

"Hát jöjjön ide lakni a ...-né a tanácstól, majd rögtön adna lakást, mert egy nap után rájönne, hogy itt nem lehet élni, nekem meg négy gyereket is fel kell nevelnem itt " (Böbe, Garay utca)

"Nekem jár valami lyuk, ahová elmehetek, öt éve élek a nővérem nyakán, már pesti lakos lettem, nekem jár egy lakás" (cigány férfi, Teleki tér)

Az állam felé egy ennél körvonalazatlanabb, általánosabb elvárást fogalmaznak meg, melynek elsődleges igényei standard módon szinte minden megkérdezettnél elsősorban a munkahelytermés és az előítéletek visszaszorítása. A munkahelyteremtés annál is igényként merül fel aki egyébként a területen valamilyen fekete vagy szürke munkát végez. Ennek indoklásául általában a tb nem fizetésből származó kiszolgáltatottságot említik.

"Nézd, én jól keresek a sógoromnál, de mi van ha egyszer karambolozok. Nincs tb fizetve utánam, kidobnak kórházból, és a gipszelést is fizethetem mint a Mujkó. - Igaz Mujkó? - Ja, 2000 ft-t fizettem a gipszelésért, mikor lestem a létráról. - Na látod. ha valami történik, mindjárt nyakig vagyok abban a szarban ami most csak a bokámig ér" (Kálmán, Garay tér)

"Máshol, Amerikában például lecsukják aki szidja a négereket, nálunk meg meg is verhetik a cigányt, az nem rasszizmus. De ha én visszaütök, akkor már a cigányok verekszenek. Erre kéne törvényt hozni" (Cigány férfi, Nefelejcs utca)

A magyarok csoportja szintén elsősorban a munkahelyteremtést említik legfontosabb igényként, e mellett az adó és a tb járulék csökkentését tartanák üdvösnek. Azok az itt dolgozók, akik helyben is laknak a két érintett önkormányzat szociális ügyintézésének lassúságát és az ügyintézők szélsőséges türelmetlenségét gondolják tovább már nem tarthatónak.

"Ez nem igaz ez a tb. Hát mér kell nekem minimálbéren bejelentve dolgoznom? Értem és a főnököt, ha rendesen fizetne, inge-gatyája rámenne a tb-re de ennek én iszom meg a levét."
(kínai ruhabolt magyar alkalmazottja, Garay tér)

Az arabok, kínaiak, románok csoportjának a magyar intézmények felé nincsenek szociális elvárásaik. Az egyetlen dolog amiben segítségre szorulnak és segítséget várnak, ami komoly problémát okoz nekik, az itt tartózkodásuk legitimizációja. Létezésüknek, egzisztenciájuknak ez az alapja. Így igyekeznek mindent megtenni azért hogy az áhított tartózkodási, munkavállalási, letelepedési engedélyre szert tegyenek, és azt semmilyen körülmények között ne veszítsék el.

"Nekem van papírom arra hogy lehet boltom itt. Nekem ez minden. Enélkül semmit sem tehetek itt"(Li, Garay tér)

"Nagyon nehezen megkaptam a menekült státust, nagyon nagy baj lenne, ha elveszíteném, mert haza most sem akarok menni" (afgán? férfi, Baross tér)

A hajléktalanokkal kapcsolatos szociális helyzet és probléma kataszter áttekintésére nem vállalkozunk e tanulmány keretein belül. Jelenleg a legóvatosabb becslések szerint is ötven ezer hajléktalan él (él?) Budapesten, közülük naponta több száz, de lehet hogy ezer is megfordul a Baross tér környékén.

Megelégszünk annyival, hogy rögzítjük egyetlen reális igényüket, mely szerint:

"Jó lenne itt valahol egy nappali tartózkodó, mert télen nappal is meg lehet fagyni, nem csak éjszaka. Meg naponta többször forró tea, nyáron meg valami hideg víz. Hát más nem jut eszembe ami kéne ide" (Béla, Baross tér)

C. Multikulturális folyamatok, hálózatok, kapcsolatok

A vizsgált területen regnálók közül **a kínaiak, arabok és a cigányok** csoportjai hagyományaikat belső kohéziójuk, illetve az idegen környezet által rájuk gyakorolt nyomás miatt sikeresen őrizték meg (egyes esetekben szinte változás nélkül).

A magyarok mint az abszolút többségi kultúra képviselői vannak jelen, és itt is nagyjából azokat a mintákat követik, mint az országban bárhol máshol.

A hajléktalanok kialakult szubkultúrájuk szerint élnek itt is.

Egyetlen nagy pillantással felmérve a Baross teret és közvetlen környékét, nem mondhatjuk azt, hogy létezik egy sajátos Baross téri vagy Garay téri szubkultúra. Inkább különböző, erős kultúrák egymás mellett éléséről beszélhetünk, amelyek a felszínen, a legalapvetőbb (elsősorban üzleti) együttműködés szintjén érintkeznek egymással, és ezen a szinten kismértékben hatnak egymásra. Ez teszi lehetővé, hogy a különböző csoportok tagjai tudnak egymással közösen dolgozni, vagy üzletelni. Néhány példa erre:

A kínai alkalmazásában álló magyarok megszokták, hogy a velük együtt dolgozó főnökkel a munkán kívül az ég világon semmiről nem lehet beszélgetni, "pletyizni". Ugyanakkor a kínaiak megszokták, hogy a magyarok kommunikációs igényei mások, időnként udvariasságból egy - egy mondat erejéig bekapcsolódnak a bolt közéletébe. (Mindez egy sajátos angol-magyar keverék nyelven történik)

A kínai kereskedők megszokták, hogy a magyar vevők elvárják, hogy a boltba belépve fogadják őket, és ajánlják számukra az árut. Azt is megszokták - az előbbieknél jóval nehezebben - hogy a magyar vevők időnként érvényesíteni kívánják a szavatossági és garanciális jogaikat.

A magyar vevők és alkalmazottak megszokták, hogy ha egy kínai elhatározta magát valamire, akkor a világon semmivel nem lehet eltántorítani szándékától, tehát ha nem akar fizetésemelést adni, akkor nem fog, ha nem akarja kicserélni a tornacipőt, akkor nem fogja. Így nagyon sok fölösleges konfliktuózus szituációt lehet elkerülni, ami kezdetben gyakran kísérte a kínaiakkal való együttműködést.

A cigányok megszokták, hogy az arabokkal való együttműködés során tudomásul kell venni, hogy **az arabok** nem tűrik ha megsértik őket, ilyenkor minden tárgyalást berekesztenek (és még sokkal rosszabbá is fordulhat a helyzet), ezzel szemben a szabályok betartása mellett nyugodtan lehet velük alkudni.

Ez csak néhány példa arra, hogy az egymás mellett élő különböző kultúrák hogyan alakítják ki az együttműködéshez szükséges közös viselkedési, kommunikációs normákat. Megítélésünk szerint a vizsgálati területen dolgozó, kereskedő, regnáló csoportok igen hatékonyak ebben.

D. Határhelyzetek felvétele reprodukció és perspektíva szerint

Először nézzük meg, hogy az elmúlt évtizedben hogyan alakultak ezek a kérdések:

1. Hangulati-attitűdinális elemek

1.1 A fővárosi közvélekedések szerint Budapest vidékkel szembeni parazitizmusa, belső anómiája és polarizálódása erősödött; a főváros perspektívái rosszabbodtak, az optimizmus csökkent, polarizálódás alakult ki az ítéletalkotásban a konfliktus-centrikus értékelés és az absztrakt, elvontan semleges, érdektelen lágy kriticismus attitűdjei között.

1.2 Csökkent a "Nyugat bátyája" felfogás súlya és erősödött a "balkánias" felfogásé; az idegengyűlölő, "vadmagyar" felfogás koncentrált, csoporttá szerveződött, körülhatárolhatóvá vált de egyúttal megjelent egy új, szigorúan "pragmatikus" attitűd is: a yuppie-mentalitás; az "idegenes" főváros-minősítés 18 %-ról 38 %-ra növekedett, ok: idegenek, lumpenek, "fajidegenek" felszaporodása, illetve a külföldi városképformáló elemek, a multik behatolása.

1.3 A lokális hangulati értékelés többségében változatlanul pozitív; 40 % azonban negativisztikusan értékeli az egész város hangulatát, amely negatív ítélet 1992-ben csak mintegy 26 %-nyi lakosra volt jellemző; a mozgalmas, izgalmas városhangulattal jellemezhető 1992-es (alacsony kvalifikáltságú, jórészt új bevándorlókból álló) csoport eltűnt azóta, s átadta helyét a zavarodottságot érzékelő, turbulens város-hangulatú, főként vállalkozókból álló csoportnak; ezek a veszélyes hangulati attitűdök elsősorban a downtownban és másodsorban a lakótelepeken koncentrálnak.

2. Identitás, kommunikáció, kohézió

A budapesti identitás erőssége változatlan maradt, a főváros iránti szimpátia általános szinten mérve változatlanul pozitív; a lakossági kommunikációs háló sűrűsége és működési intenzitása, illetve a szervezkedési hajlam intakt maradt, nem változott meg, azaz továbbra sem függ az aktuális politikai helyzettől, várospolitikai eseményektől, körülményektől,

változatlanul konstans; a várospolitikára számára a lakosság túlnyomó többsége szervezeteken és spontán ombudsmanokon, ismeretségi körökön keresztül továbbra is megfelelő mértékben elérhető.

3. Policy

3.1 Policy-értékelés általános szinten: pozitív változások: környezetvédelem, közellátás, közlekedés, közbiztonság, egészségügy, lakáshelyzet általában, városkép; negatív változás: erősödő passzivitás a policy-kérdések irányában, a fiatalok perspektíváinak, a vállalkozásoknak és a szociális védőhálónak a megítélése igen negatív maradt.

3.2 A szociális lakásbérlet iránti igény növekedett, de csak a downtownban, máshol csökkent - egyfelől a lakásprivatizáció, másfelől pedig a szociális lakáspolitikára *de facto* befagyott; a lakásmobilitási vágyak reálisabbá váltak, de a legnagyobb súllyal továbbra is a downtownban jelentkeznek, s valamivel kisebb súllyal a lakótelepeken; a jövő vállalkozói az agglomeráció felé orientálódnak.

3.3 A policy megítélése mélyebb és konkrétabb csoportszinten egyértelműen polarizálódott; a területi szegregációs különbségek növekedtek, s ez az oka a vélemények szélsőségesen differenciálatlanná és polárisá alakulásának; javarészt a tömör downtown helyzetének romlása tükröződik ebben a jelenségben; erősödött egyfelől a radikális, hatalmi beavatkozás, másfelől az önvédelem szabadsága iránti igény, az ellátási kötelezettségek és "privatizálásuk" elítélése a policy-k vonatkozásában; általában csökkent a konstruktivitás.

4. Városimázs

Reálisabbá és egy kissé "szegényesebbé", egyúttal aktualizálhatóbbá vált a lakossági városimázs jellege; a rehabilitációt 87 % tartja fontos feladatnak, jellemzően a downtown, a lakótelepek és az elitzónák lakossága - gyakorlatilag egész Budapest; a rendszerváltáskori imázs-csoportok közül az akkori "posztmodern" és "feltörekvő" csoportok gyakorlatilag felbomlottak, illetve nagyon kicsivé váltak, s kialakult két új csoport, a "downtownista-rehabilitációs" és a "passzív-indifferens-elitisztikus"; a folyamat a jövőbe vetett idealisztikus hit csökkenését és a downtown-elit polarizáció kialakulását mutatja.

5. Problémakataszter, politika, döntések 1990 után

5.1 Problémakataszter-változás: nagyobb különbséget a tágabb és a szűkebb környezet problémakatasztere között a lakáshelyzet és a megélhetés-munka-munkanélküliség problémáinak privát előresorolódása okoz - s ez az intézményektől való távolodásra utal -, mást azonban nemigen találhatunk (kivételesen városi problémakataszter-szinten a közbiztonság és a lakáshelyzet hátrábsorolódása, illetve a tömegközlekedés és főként a szociálpolitika előrébbsorolódása); a probléma-kataszter jellege közvetlenebbül mindennapivá, rövidtávúbbá változott.

5.2 Az emberek legitimnek tekintik a helyi önkormányzatokat, bár a downtown vállalkozóinak kialakuló bizalmatlansága figyelmen kívül nem hagyható tény; általában az emberek, de különösen a tömör downtown vállalkozó polgársága egyre bizalmatlanabb a tekintetben, hogy az embereknek lenne beleszólásuk a közügyekbe; a megoldás útja-módja tekintetében a központi hatalmi intézményekre való hivatkozás radikálisan lecsökkent, s - a

konkrét utalások arányának csökkenéséből is láthatóan - növekedett a tanácsstalanok száma; nem növekedett a helyhatóságok szerepére utaló válaszok aránya, azaz az emberek egyre inkább úgy gondolják, hogy csak magukra számíthatnak.

5.3 Pozitív fővárosi szintű döntések 1990 óta olyanok kerültek említésre (hídépítés, felújítások), amelyek tovább nem halasztható olyan döntések voltak, amelyeket akármilyen városvezetésnek meg kellett hoznia; negatív döntések 1990 óta olyanok kerültek említésre (jórészt tarifaemelések), amelyekről a gazdasági megszorításokat végrehajtó politikai kurzusok döntöttek.

6. Külső imázs

A fővárosiak 82 %-a szerint Budapest vonzó a külföldiek számára; gondolkodásukban ugyanakkor egyfajta sajátos ambivalencia figyelhető meg, ti. inkább tartják vonzónak a külföldi szemében Budapestet (természeti) adottságai miatt, mint történelme, szimbolikus ereje miatt, s ugyanakkor elmondani inkább az utóbbit, semmint az előbbi mondanák el a képzelt idegennek; azaz tisztában vannak azzal, hogy Budapestnek adottságai adják inkább vonzerejét, de szeretnék átalakítani ezt a képet a budapestiek (és az az ország lakosai) tetteinek elismerőbb értékelésének irányában, s nem tartják különösebben elbüszkélkedni-valónak a "turizmus-ipar" "termékeit".

7. Következtetések

Következtetéseinket nem túlságosan egyszerű megfogalmazni. Megfigyelhetjük, hogy a főváros általános vizsgálata során bizonyos tényezők állandónak bizonyulnak. Ezek a konstansok részben humánökológiaiak, részben hangulatiak-érzelmiak, részben pedig politikaiak. Továbbra is igen erős az egészséges környezetre vonatkozó intenzív igény, Budapest továbbra is élvezheti lakóinak elfogadó, "szeretetteljes" viszonyulását, továbbra is az ország szimbolikus, egységteremtő erejének, hatótényezőjének tekintik a fővárost, s a kerületi önkormányzatok továbbra is legitimek. Ide tartozik az a megfigyelés is, hogy a kommunikációs-szervezeti-kohéziós szint és hálózati sűrűség lényegében változatlan, tehát a budapesti társadalom továbbra is fogadóképes egy kétoldalú kommunikáción alapuló várospolitikai gyakorlatra, hajlandó annak aktív és kooperatív partnere lenni.

Bizonyos ellátási mutatók általános szinten javultak, a fővárosiak értékelik a városvezetés döntéseit a felújításokkal kapcsolatban. Reálisabb lett a városimázs, a lakosság interiorizálta a valóban megvalósítható elképzelések határvonalaival, előtérbe helyeződött az új városfejlesztés helyett a városrehabilitáció gondolata, egyre többen veszik tudomásul a főváros részleges "balkanizálódásának", illetve "parazitizmusának" tényét, egyúttal pedig szegényesebbé vált a jövőkép, s még ennek a szegényesebb jövőképnek a megvalósulásában is egyre kevesebben bíznak. A külföld felé a lakosság preferálná a reálisan megvalósult tettek megmutathatóságát, s kevésbé fogadóképes a látványosságok, multinacionális "bóvlik", egyéb efemer vagy adottság-szerű elemek *leitmotif*-ként való megfogalmazására.

Negatív jelenségek figyelhetők meg a policy-k, a hangulati-ideológiai elemek, a magasabb szintű vezetéshez való viszony tárgyában. A policy-k tekintetében polarizáció és belső konfliktushelyzet kezdődő kialakulása figyelhető meg, főként területi, szegregációs dimenziók mentén. Erősödtek a primer megélhetési és lakásproblémák, illetőleg kialakult ezek

megoldhatóságának elválása a közsférától. A jövő generációjának helyzetét a lakosság egyre borúlátóbban ítéli meg, s nem tudja elfogadni a szociális védőháló foszladozását. Kialakulófélben van az elitizáció és a downtown szembenállása. A város hangulatát egy markánsnak nevezhető csoport zavarodottnak, turbulensnek érzi, konfliktusokkal terhesnek, feszültnek (12 %). Megszerveződött egy kifejezetten idegengyűlölő, intoleráns, gyakorlatilag Budapest-ellenes csoport - már mérhető és körülhatárolható szinten (5 %) - a depriváció tehát kezd várospolitikai értelemben is és ideológiai szinten manifesztálódni (a lakosság jelentős arányban neutralizálódott, passzivizálódott a problémákkal szemben). A parlament, a kormányzat egyre távolabb kerül az emberektől, az önkormányzatok szerepe és megbízhatósága ezzel párhuzamosan azonban nem növekedik szemükben. Erősödik a *frontier*-társadalom kialakulására utaló magárahagyatottság-érzés, a lakosság egyre nagyobb arányban érzi úgy, hogy csak magára számíthat. A többség kifejezetten nehezményezi a gazdasági megszorító intézkedéseket a mindennapi várospolitikában. Mindezen negativisztikus trendek koncentrálnak a tömör downtownban.

A területen regnáló csoportok mindegyike gyakran kénytelen valamilyen szélsőséges, létét, fennmaradását veszélyeztető szituációval szembe nézni.

A **cigányokat** hagyományos perifériára szorítottságuk, gazdasági talajvesztettségük, iskolázottság hiányosságaik, a társadalomban betöltött marginális szerepük arra predesztinálja, hogy tartósan a társadalmi hierarchia alján éljenek. Egzisztenciális kitörési lehetőségeik általában a fekete és szürke gazdaságban betöltött szerepeikhez köti őket. Pozíciójuk változtatásához szükséges lenne az itt betöltött szerepük és kulturális hagyományaik (részbeni) feladása, ami a jövőben azzal az esetleges eredménnyel járhatna, hogy két, három generáció múlva legitimizált, a többségi társadalom által elfogadott helyük lehetne a társadalom alsó-közép osztályi szintjén. Addig azonban további elszegényedéshez vezetne, mert egzisztenciájuk fenntartásához jelenlegi tevékenységük biztosítja az egyedüli hátteret. Külön teher rajtuk az a kollektív ismeret, hogy ezt az utat már kipróbálták az előző generációk, és ez nem bizonyult járhatónak.

Ugyanakkor jelenlegi tevékenységük végzéséhez komoly szakmai tudást halmoztak fel, mely alapvetően a fekete, szürke gazdasághoz kötődik, de bizonyos részei átfedik a legális kereskedelmi szakma egyes területeit.

"Mondjuk ha én elmegyek egy gyárba, oda engem csak akkor vesznek föl, ha már senki sem jelentkezik, és még akkor sem." (bolti alkalmazott, Garay utca)

"Apókám, én húsz éve Salgótarjánban, az üvegyárban voltam művezető. Már úgy volt, hogy iskolára küldenek, de beüött a mennykű, el kellett küldeni egy csomó melóst, persze a cigányok voltak az elsők. Sokan jártunk így akkoriban. Én csak azt nem bocsátom meg nekik, hogy az apám, akinek négy elemije volt az tanítotott engem, kijáratta velem az elemít, meg a szakmunkásképzőt. Olyan büszke volt rám! - A Gázsiból igazgató lett - mondogatta a kocsmába. Egyszer, mikor a többi cigány szidott engem, hogy nyalom a főnökség valagát, meg hajtom a melósokat, akkor kést rántott rájuk, hogy szálljanak le rólam. Aztán egyszerre ott voltam anyakán munkanélkülinek. Majd belehalt a szégyenbe. Azért is jöttem föl ide. A bátyám akkor már régóta üzletelt itt, és bevett engem is. Már nem bánom, hogy ide jöttem, és ezt csinálom. Van ez a kis bolt, kihozom belőle, amit lehet. A cigány olyan, hogy ha valamibe

belefog, azt biztos hogy jól csinálja. A kereskedés a vérünkben van." (cigány vállalkozó, Garay tér)

"Most mi különbség van köztem meg a TESCO igazgatója között. Olcsón kell vásárolni, többért eladni. a vevőnek meg ki kell nyalni. Ezt hívják kereskedelemnek." (cigány vállalkozó, Nefelejcs utca)

A területen élő, dolgozó **magyarok** nagy része a rendszerváltáskor súlyos egzisztenciális pozíció veszteséget élt meg, melynek kezelésére nincs megfelelő tudásuk, stratégiájuk. Csak rövid távú taktikai elképzeléseik vannak. Talajvesztésük indulatokat szül, és ezek megnehezítik az együttműködést egymással, és más csoportokkal. Kevesen rendelkeznek konvertálható tudással, leszakadásuk véglegesnek tűnik, és ezt maguk is kezdik érzékelni.

"Kiszorulunk lassan az országunkból. A munkahelyeken a zsidók az urak, ők meg a cigányokkal meg a románokkal dolgoztatnak, mert az olcsóbb. Én tiszta kitűnő voltam a szakközépben, érettségim van, ötszörös kiváló dolgozó voltam, csoportvezető. Minden típusú gépen megtanultam dolgozni, esztergályos, marós, szerszámkészítő voltam. Most meg itt állok, és várok arra, hogy egy suttyó cigány, vagy egy vágottszemű egy napra fölvegyen hórúkolni." (Garay utcai kocsmá)

"Hatvan éves vagyok, és nincs nyugdíjam. Tíz éve nem keresek egy fillért sem hivatalosan, és most nincs nyugdíjam. Az senkit sem érdekel, hogy előtte negyven évig melóztam. Ha nem akarok éhen halni, akkor tovább kell melóznom, míg föl nem fordulok. Ez a helyzet kedves uram" (kínai bolt alkalmazottja)

A **kínaiak** egy őket nem elfogadó közegben, saját kultúrájukba csontosodva, anyanyelvüktől elzárva, saját életterüktől több ezer kilométerre kényszerülnek élni. A hazatérés egzisztenciális, és alkalmanként politikai okokból lehetetlen. Egyetlen lehetőségük az általuk hagyományosan jól végzett kereskedelmi tevékenység, amihez általában jó képességekkel rendelkeznek, és megvannak a megfelelő kapcsolataik. Azonban mindezt egy velük ellenséges civil és hivatalos környezetben. Csoportjukon belül nagyon éles versengés alakult ki, ami időnként agresszióba, kriminális cselekedetekbe torkollik.

"Apám, anyám abból él, amit én küldök nekik pénzt. E nélkül nincs nekik semmi." (kínai vállalkozó)

"A magyarok nagyon nem szeretnek minket, félnek tőlünk. A kislányom Kőbányán jár iskolába, gyakran megkergetik őket a magyar gyerekek, mer kínaiak. A vámosok, meg a rendőrség minket mindig megvizsgál, akkor is, ha a magyarokat nem." (kínai bolttulajdonos)

"Ha én olcsóbban akarnék eladni, mint a másik kínai, vagy elvinnék egy másik üzletet egy kínai elől, akkor nagyon nagy baj lenne, talán még gyilkosság is. Minekünk nagyon kell figyelni egymásra." (kínai vállalkozó)

(A kínaiakkal készült interjúk általában angol-magyar keverék nyelven készültek. Az interjúer a tartalomért felelősséget tud vállalni, de az interjúalanyok mondandójának szó szerinti visszaadásától eltekint.)

Az **arabok** helyzete majdnem teljesen megegyezik a kínaiakéval, talán csak a környezet elutasítása nem olyan általános, egy jól körülhatárolható szűkebb rétegre korlátozódik. Az arabok jobban integrálódtak a magyar közegbe.

"Már túl régóta élek itt, hogy mindent fölvegyek, amit utánam kiabálnak az utcán. Megszoktam, nem zavar. Ennél messzebbre nem is szoktak menni." (arab boltos, Népszínház utca)

"Úgy látom, hogy a magyarok többre becsülnék minket, szívesebben üzletelnek velünk mint a cigányokkal, talán mert rólunk azt gondolják, van pénzünk." (arab kereskedő, Baross tér)

A **románokat** otthoni kilátástalan helyzetük teljesen kiszolgáltatottá teszi. Itteni elfogadásuk messze nem teljes körű, teljes és maximális kihasználásuk mellett. Kurrens szakmával rendelkezők is minimális bérért kénytelenek dolgozni. Helyzetük nem hogy javulna, hanem Magyarország uniós csatlakozásával még nehezebbé válik

"Otthon (Máramarosban) fogadnak fel minket. Brigádokat szerveznek, szakmák szerint. Nálunk most három ács, két kőműves, egy lakatos van. Ide kell érniük egy bizonyos napon, itt (az ügető melletti parkolóban) vár az itteni főnök. Itt mondják meg, hogy mi a munka. Én ács vagyok, három ezer forintos napszámot kapok. Jár szállás, de az olyan amilyen. Nem ázunk meg, ha esik az eső és kész. Akinek nincs pénze enni, az vagy eltartjuk mi, vagy a főnök vesz neki, de aztán levonja tőle. Muszáj ezt csinálni, mert ez otthon még mindig nagy pénznek számít." (erdélyi magyar feketemunkás)

"Nem tudom, hogy mi lesz velünk, ha vízummal lehet csak jönni ide. Talán az erdélyiek könnyebben megkapják mint a románok. De nem tudom, a magyarok nagyon utálnak minket, mert akár fele pénzért is elmegyünk dolgozni. Nekünk nincs más lehetőségünk." (erdélyi kőműves szakmunkás)

"Én mikor először jöttem, takarítást vállaltam, de itt kiderült, hogy mást kellett volna csinálni. (Az interjú másik részéből kiderült, hogy prostitúciós tevékenységre akarták rábírní) Most máshoz szegődtem el, ez egy rendes asszony, öt irodaházat vállal, tízen dolgozunk neki." (fiatal erdélyi magyar (cigány) lány)

A **hajléktalanok** minden perspektívát és lehetőséget veszített emberek csoportja. A velük kapcsolatos szociális és egyéb hivatali tevékenység nem hogy társadalmi reintegrációjukat nem tudta elérni, de jelenleg pusztán életbemaradásukat is csak hiányosan tudja biztosítani. Súlyos egészségi és mentális állapotuk az utcán töltött minden nappal tovább romlik. Kialakult, a túlélésre koncentráló szubkultúrájuk nem könnyíti meg esetleges kiemelkedésüket, mert csak a rövid távú megoldásokat veszi figyelembe.

"Nyolcan fagytak meg közülünk itt a közvetlen környéken a télen. A szállókra csak az kerül be, aki körbecsókos. Megígéri a fűt-fát, akik meg intézik a beeresztést esténként, ezeket veszik előre. Mi meg fogyunk." (hajléktalan férfi, Baross tér)

"- Laci, nem voltál a tanfolyamon egy hete, most írtak, hogy kirúgtak, elveszett az átképzési támogatásod is, most mihez kezdünk?"

- Milyen továbbképzés....ja, hogy miért nem járok? Mert ha oda járok akkor éhen halok! Ennyi! Adjatok ebédet, meg lakást, akkor majd tanulom ezt az akármit. Ha tele a bendő, majd érettségizem. Oldd meg, hogy valahol kapjak kaját, meg szállást, majd akkor tanulok." (utcai szociális munkás és hajléktalan férfi párbeszéde a Baross téren)

E. Reális (agóra) és virtuális (hierarchikus) kommunikációs hálók

Egy Magyarországra kidolgozott Bogardus-skála (saját-idegen skála) értékei

Egy nem régen felvett kérdőívben egy szituatív kérdést fogalmaztunk meg, azzal a szándékkal, hogy Magyarországra adaptáljuk a Bogardus-skálát, meghatározva a többségi társadalomnak a különböző kisebbségi csoportoktól való távolságát.

"Tegyük fel, hogy az Ön fia/lánya megbarátkozik egy arabbal. Ön mit mondana gyermekének? Kérem, a kártyalap segítségével válaszoljon ismét.

KÁRTYALAP:

3 - azt, hogy ne barátkozzon ilyen emberrel

2 - azt, hogy ugyan barátkozhatnak, de ne jöjjenek ide

Önökhöz a lakásukba

1 - azt, hogy nyugodtan barátkozzanak, és akár vendégségbe is elhozhatja őt

9 - nem szólna bele

sorszámok	neg. 3	outer 2	poz. 1	neutr. 9	nem tudja
német nemzetiségű					
magyar állampolgárral	7	8	48	31	7
szlovák nemzetiségű					
magyar állampolgárral	11	11	41	31	8
szerb-horvát nemzetiségű					
magyar állampolgárral	15	12	35	30	9
a volt Jugoszlávia lakosával	17	14	32	29	9
romániai románnal	33	14	21	25	8
romániai magyarral	11	12	40	28	8
a volt Szovjetunió lakosával	22	14	26	30	9
cigánnyal	61	8	11	13	7
zsidóval	18	10	36	29	8
arabbal	38	10	22	22	8
ázsiaival	32	11	24	24	9
négerrel	40	10	21	21	9
bőrfejűvel	79	5	4	6	6
büntetett előéletűvel	78	4	5	6	7
homoszexuálissal	84	2	3	5	6
kábítószeressel	87	1	3	3	6
állami gondozottal	18	13	37	25	7
külföldi vendégmunkással	31	16	22	22	9
menekülttel	28	14	26	23	9

A magyar társadalom tagjai a legnagyobb távolságra a deviáns csoportokat (a kábítószereseket, a homoszexuálisokat, a bőrfejúeket, a büntetett előéletűeket) érzik maguktól. Itt kell megjegyeznünk, hogy a kérdés megfogalmazása (ti. a gyerekre vonatkozik) a homoszexuálisok esetében nagyobb előítéleteket generált, mint ha a kérdés a felnőttek közébe helyezte volna a problémát. Külön távolsági csoportot jelentve a cigányok következnek a sorban, mint akiket távolinak tart magától a többségi társadalom. Őket a színesbőrűek valamint a romániai románok, a menekültek, a külföldi vendégmunkások követik. Kisebbségi előítéletek fogalmazódnak meg az itthoni nemzeti, etnikai kisebbségekkel és a romániai magyarokkal szemben.

A válaszok együttjárásait tekintve, a társadalmi távolság szempontjából három jellegzetes véleményegyüttes rajzolódik ki.

a) színesbőrűekkel szembeni előítéletek

Ez a véleményegyüttes a színesbőrűekkel szembeni ellenérzéseket gyűjti össze. Ide sorolódnak az arabok, az ázsiaiak, a néger, de mellettük a külföldi vendégmunkások, a menekültek, továbbá a romániai románok is.

b) Magyarországon élő nemzetiségekkel, etnikumokkal szembeni előítéletek

Ez a nézetrendszer összekapcsolja a svábokra, a szlovákokra, a szerb-horvátokra, a volt Jugoszlávia lakosaira, a zsidókra valamint a romániai magyarokra vonatkozó ítéleteket.

c) deviáns csoportokkal szembeni előítéletek

Ez a véleményrendszer a marginális csoportok megítélését kapcsolja össze. A bőrfejúek, a büntetett előéletűek, a kábítószeresek, a homoszexuálisok mellett megjelenik egy etnikum is, a cigányok csoportja. Létezik tehát Magyarországon egy olyan gondolkodásmód, amelyben a cigányság nem nemzetiségként, etnikumként, hanem deviáns csoportként definiálódik.

Kommunikáció és kooperáció

A kutatás előfeltételezései között szerepelt az, hogy a kommunikációhoz való jog érvényesülése esetében autonóm irányban mozdul el a társadalmi transzformáció, ellenben ha ez a jog nem érvényesül a gyakorlati életben, negatív, fundamentalisztikus irányban. Az előbbi esetben nyitottabbá válik a belátható univerzum, az utóbbi esetben zártabbá, s végül kihullik a társadalmilag létező tartományból.

A kommunikáció egyirányú akkor, ha lényegében csak a tömegkommunikáció érvényesül társadalmilag releváns kérdésekben, s kölcsönös akkor, ha van csoportszintű kölcsönös kommunikáció, s rács-jellegű hálózat érvényesül a kooperáció során.

Eredményeink szerint a mai Magyarország felnőtt lakosságának 66 %-a dezorientált tranzitív helyzetű kommunikációs helyzetben van, sem a tömegkommunikáció, sem pedig a nyilvános, többször is megismétlődő egyeztető fórumok lehetőségét nem igényli közügyeket illetően a jelenlegi szűkös alkalmaknál nagyobb mértékben. 13 %-nyi, anómiás, modernizáltabb körülmények között élő csoport erőteljesebb egyirányú tömegkommunikációs információáramlást igényelne, 17 %-nyi, face-to-face orientált, tradicionálisabb körülmények között élő csoport pedig több nyilvános fórumot. 4 %-nyi, kifejezetten budapesti, marginalizálódó népesség mindkét információs hálózat hozzáférhetőségét növelni kívánja. Az igényelt kommunikációs hálózat minősége a miliő és életmód tradicionálisabb vagy modernizáltabb jellegének a függvénye.

Fontos eredményként adódott, hogy a kooperációs formák nem a miliőhöz és az életmódhoz kötődnek, hanem a társadalmi-gazdasági státushierarchiában elfoglalt helyhez. A 33 %-nyi alsó, tranzitív szegmens kooperációs formái a kemény game és individualizáció elveit alkalmazza, gyakorlatilag érdemleges kooperáció nélkül, a középső, 19 %-nyi dezorientált szegmens a kompetíció és koalíció már lágyabb, átmeneti formáit, eseti együttműködéssel, s a 48 %-nyi perspektivikusan gondolkodó és cselekvő felső szegmens eljut az organizáció és team kifejezetten kooperatív formáihoz.

communication and cooperation (%)	game and inivid.	competit. and coal.	organisat. and team	Row Total
no more media+publ.	24	12	32	67
more publicity	5	4	8	17
more mass media	4	3	7	13
more media&public	1	0	2	3
Column Total	33	19	48	100

Ez a táblázat mutatja, hogy a felnőtt magyar lakosság körében legalább egyharmadot tesz ki azok aránya, akik nem kívánják növelni az egyirányú tömegkommunikáció részarányát a mindennapi véleményalakításban és döntéselőkészítésben, viszont kooperatív formákat alkalmaznak a konfliktusmenedzsmentben és -megelőzésben. Negyedrészt tesznek ki azok is, azonban, akik a vad és kemény harci formákat választják a kooperáció helyett; ők sem kíváncsiak az egyirányú kommunikációra, illetve a médiára. A tömegkommunikációs arányok azt mutatják, hogy e téren a magyar társadalom telített. Az egyoldalú kommunikációra való igény minimális, ami pozitív tény.

Az emberek közti lakóhelyi szolidaritás-kooperativitás mérésekor szintén tapasztaltunk szegregációs különbségeket, ezek azonban nem annyira beépítési mód szerint, inkább városrészek szerint mutattak eltéréseket. Természetesen - de nem automatikusan - adódó megfigyelési eredmény volt, hogy a magasabb státusok felé magasabb a kooperativitás szintje az egymás közelében élő embereknél, családoknál, viszont alacsonyabb az alacsonyabb státusok, a kifejezetten nagycsaládosok és az idős, magányosan élők esetében.

A következő kérdéssel mértük a kooperativitást: "Amikor valamilyen, több embert is érintő ügygel kerülnek szembe a környéken lakók - pl. valamilyen lakásokkal vagy a helyi iskolával kapcsolatos ügy esetében -, mit szoktak tenni?" A felajánlott alternatívák szerinti válaszok a következőképpen oszlottak meg (zárójelben a bevett kooperativitási kategóriákat jelöljük):

- *mindenki összejön és egyeztetik a teendőket (team): Budapest 9 %; elit: 12 %, downtown: 8 %, periféria: 9 %;*

- *egy-két nagyon tevékeny ember intézi el az ügyet a többiek helyett is (organizáció): Budapest: 31 %; elit: 37 %, downtown: 24 %, periféria: 31 %;*

- *összejönnek, de csak elbeszélgetnek, és mindenki maga lép, ha akar (koalíció): Budapest: 9 %; elit: 9 %, downtown: 9 %, periféria: 7 %;*

- *csak a régi ismerősök intézik el együtt az ügyeket (kompetíció): Budapest: 6 %; elit: 5 %, downtown: 5 %, periféria: 6 %;*

- *mindenki, aki tudja, intézi a maga dolgait (individualizáció): Budapest: 36 %; elit: 26 %, downtown: 42 %, periféria: 36 %;*

- *senki sem tudja, hogy mit tegyen (game): Budapest: 5 %; elit: 5 %, downtown: 5 %, periféria: 4 %;*

nem válaszolt: 4 %.

Látjuk, hogy komolyabb eltérés városrészek szerint a két legszélső pozícióhoz közvetlenül csatlakozó kooperációs formák esetében tapasztalható. Az organizációs forma az elitnegyedekben, az individuális aktivitás pedig a downtownban szerepel magasabb arányban az átlagnál. Hozzá kell tennünk, hogy a downtownhoz képest a perifériák organizációs szintje is magasabb, ami érthető, ha figyelembe vesszük a kertvárosok tradicionálisabb szomszédsági viszonyainak hatását. Meg kell állapítanunk, hogy a downtown inkább individualizált, mint az elitnegyedek és a periféria, de az inaktivitás, illetve a negatív eredményre vezető game aránya minimális.

Ezeket az eredményeket megerősíteni látszik az arra a kérdésünkre adott válasz, amely azt firtatta, hogy a kérdezett környezetében milyen mértékű a lakosság öntevékeny szervezettsége. Bár 59 % nem tudott válaszolni a kérdésre és további 10 % azt válaszolta, hogy környezetében senki sem tagja valamilyen egyesületnek, pártnak, szervezetnek (alacsonyabb státusok), az eredmények beszédeseek. Budapest összesenben a bemondott százalékos arány 14 % volt, ami a szegényebbek, munkanélküliek és nagycsaládosok esetében értelemszerűen magasabb volt ennél - másfelől a tanulóifjúság is magasabb értékeket mondott, nyilvánvalóan más okokból. Területi különbségek is mutatkoztak: elit: 16 %, downtown: 15 %, periféria: 13 %. Az alacsony státusúak magasabb szintű formális aktivitása pozitív fejlemény.

Az eddigiek alapján úgy tűnik, hogy a szubjektív lokális társadalmi struktúra-kép, a lokális szolidaritás-kooperativitás és az egyéni intézmény-elérési hajlandóság függ a társadalmi státus-hierarchiában elfoglalt pozíciótól, és függ a területi szegregációtól is. A kommunikativitási szint és a konfliktuskezelési és -megelőzési lehetőségek azonban függetlennek bizonyultak a területi szegregációs dimenzióktól. Ezt az alábbiak megerősíteni látszanak:

A várospolitikai kialakításakor és civil résztvevőinek felderítésekor különösen fontos kérdés, hogy egyfelől mennyire tekinthető a lakosság álláspontja ténylegesen tesztelt közvéleménynek, másfelől pedig az, hogy teremthetők-e olyan kapcsolatok a policy-makerek, azaz a döntéshozók, illetve a lakosság között, amelyek lehetővé teszik optimális, kompromisszumos megoldások kidolgozását abból a célból, hogy lehetőleg minden konfliktuspotenciált minimalizálhassunk. Ehhez spontán lakossági bizalmiakra,

ombudsmanokra van szükség, akik élvezik a lakosság bizalmát, s ugyanakkor a várospolitikai végrehajtóival, az imázsok valóságba-ültetőivel is tárgyalóképes viszonyban vannak. Kérdésünkre, amellyel ezen ombudsmanok jelenlétét, illetve számát vizsgáltuk, azt a meglepő eredményt kaptuk, hogy azoknak az esetében, akik ismernek ilyen embereket, a válaszok eloszlása minden társadalmi és területi rétegeképző ismérvtől független, azoknak az esetében azonban, akik nem ismernek ilyeneket, bizonyos társadalmi és területi jellemzőktől függ ez a kapcsolatnélküliség. Az alacsonyabb státusúak, idősebbek, nyugdíjasok és a downtownban lakók gyakrabban mondták azt, hogy nem tudnak válaszolni a kérdésre, illetve hogy nem ismernek ilyen embert. Budapesten az emberek 68 %-a vélekedett így (elit: 60 %, downtown: 73 %, periféria: 69 %). Az eltérések a városi anómia mértékével állnak összefüggésben.

Azok, akik ismernek ilyen ombudsmanokat, átlagosan 4-5 főre teszik számukat "környékenként", amely szám megfelel az országosan tapasztalt mértéknek, s ennek a számnak az eloszlása független minden társadalmi és területi meghatározottságtól.

A környezettel való kommunikáció általánosan elég magas szintje, valamint a relatíve magas "spontán ombudsman-ellátottság" lehetővé teszi, hogy gyakorlatilag az egész lakossággal kiépülhessen a kommunikációs hálózat, amelynek segítségével a várospolitikai elemeket érdemben meg lehet tárgyalni az emberekkel, kölcsönösen elfogadható megegyezés kialakítása céljából.

A területet használó csoportok (és az itt élők) folyamatos kommunikációt folytatnak egymással, melynek *célja* az állandó információáramlás, *tárgya* elsősorban az üzleti és pénzforgalom másodsorban a kiegészítő információk (pl. hogy van-e a területen valamilyen ellenőrzés). Harmadsorban személyes hírek, ehhez azonban már nem kapcsolódik mindenki. Az információáramlás általában kiegyensúlyozott, kérdésre majdnem mindig érkezik válasz. A kommunikáció domináns eszköze az élőszó (személyesen, vagy (mobil) telefonon). Ugyanakkor néhány esetben vannak eltérések a kommunikáció mikéntjében. A két véglet:

A **kínaiak** általában közvetítő útján (akik rendszerint az alkalmazottaik) kerülnek kapcsolatba a többi csoporttal. Személyes kommunikációjuk elsősorban a saját csoportjukra koncentrálódik.

"Ez az én főnököm állandóan a többi kínaival susputol. Egymás között be nem áll a szájuk. Nekem csak annyit mond, hogy ezt tedd ide, azt oda, holnapra csinálj tíz bálát, de mást nem. Vagy hogy menj át, tudd meg ezt vagy azt. Ha átjön az Inci a szomszédból hozzám, utána mindig megkérdezi: Mi újság, mit mondott az Incike?" (kínai bolt alkalmazottja)

A **cigányok** csoportján minden információ halasztás nélkül fut végig, és e közben gyakran torzul is. Ők általában törekednek arra, hogy minden más csoporttal is folyamatos legyen kommunikációjuk, és ebben még a fogadó fél kelletlensége sem gátolja őket.

"Nagyon kell vigyázni, hogy kinek mit mond az ember, ha én itt a kocsmába azt mondom valakinek, hogy: hívj meg egy kávéra testvér, fél óra múlva a tér túlsó felén már hallod is: a Bélának már kávéra sincs pénze, vigyázzatok vele." (Béla, Garay tér)

"Ezek a kiniak szeretik a felsőbbrendűt játszani, háromszor kell szólni neki, míg egyszer rád néz, és akkor sem mindig válaszol, de én tudok bánni velük. Nem kell bedőlni nekik. Mondjuk

odamegyek ahhoz a szép babához a Líhez, és mondom neki: Kis kínai hercegnőm, abból a piros szoknyából kéne nekem öt tucat, de holnapra, mert ha nem lesz itt, akkora tiedet húzom le, aztán nézhet az urad, mert úgyis az én feleségem leszel egyszer! Erre vihog, és másnapra van árú, de csak nekem." (cigány vállalkozó, Garay tér)

Hierarchikus kommunikáció alatt a Keleti Kaput "fölülről" körülvevő társadalmi közeg és a területhasználók közötti kommunikációt értjük. Ezt a külső világot általában valamilyen hatóság, állami, önkormányzati szerv képviseli.

Ez a kommunikáció szinte teljesen egyirányú fölülről lefelé. Az adó itt nem törődik azzal, hogy a vevő tudta-e dekódolni az üzenetet, ettől függetlenül számon kéri a megértést. Az információ tartalmát a legritkább esetben befolyásolja bármilyen alulról érkező üzenet.

"Hivatal, Vámügy, ÁNTSZ, APEH, rendőrség, az csak ellenség itt. Ők nem értik amit mondunk, és amit ők mondanak, az nekünk teljesíthetetlen.. Csak bujkálunk előlük. Ha végre elment az egyik, jön a másik. Azt se tudom, hogy melyik mit ellenőrizhet. Csak azt tudom, hogy mindegyiknek tejelni kell." (cigány vállalkozó, Garay utca)

"Ha minket kiutasítanak, az nekünk a halál. És nem tudjuk, hogy mikor és miért utasíthatnak ki." (kínai kereskedő, Nefelejcs utca)

F. Túlélési stratégiák, kommunikációs helyzetelemzés a team-től a game-ig terjedő skálán

A területhasználó csoportok több konfliktus szituáció megoldására kényszerülnek szinte minden nap. A lehetséges konfliktusok:

A csoporton belül

Az egyes csoportok között

A csoportok és külső csoportok között

A **cigányok** konfliktusmegoldási stratégiája mindhárom esetben egy kommunikációs hisztériával megtámogatott game szituáció, mely szinte észrevétlenül hajlik át team típusú szituációba. Addigra általában a szituáció másik szereplője már letett a megoldás lehetőségéről, ezért szívesen veszi át a megváltozott kommunikációs stílust.

"Hát ha nem teszik amit mondanak, akkor üvöltök. Persze olyankor nem gondolkodik az ember, hogy mit üvölt. Persze fenyegetőzők, azt akarom, hogy féljen. Nézd én hülye nem vagyok, tudom, hogy ha lehetetlent akarok, akkor nem kapom meg, akkor se ha ölök. De ha a késsel kezdem, akkor azt meg fogom kapni amit megkaphatok. ... Először csak ellenség van. Aztán tárgyalok." (cigány kereskedő)

A **kínaiak** sajátos taktikája, hogy konfliktus esetén nem kommunikálnak, nem törekszenek semmilyen megoldásra. Ez leginkább game típusú megoldásra hasonlít, de különbözik attól annyiban, hogy a kínai csoport tagjait valóban nem zavarja, ha egy konfliktusnak nincs megoldása. Nem törekszenek győzelemre. Ezt a taktikát alkalmazzák előszeretettel a hivatalokkal kialakult konfliktusaik esetén. Mindenbe beleegyeznek, mindent elfogadnak, és alkalom adtán be is tartják. Az üzleti tevékenység során ösztönösen és jó érzéssel alkalmazzák az érdek alapú konfliktus menedzselés eszköztárát, de team típusú kommunikációs szituációt csak nagyon ritkán lehet velük kialakítani

"Én nem győzhetek a magyar hivatal ellen. Azt csinálnak, amit akarnak. Egyszerűbb mindenbe beleegyezni, ellenőrizni meg úgysem tudnak mindent. Én nem vitatkozom. Nálunk nem szokás egy hivatalnokkal vitatkozni." (kínai kereskedő)

"Ő venni jön, én eladni akarok. Vagy én veszek, de akkor az akar eladni, akitől veszek. Valamiben úgyis meg fogunk egyezni." (kínai kereskedő)

Az **arabok** sajátos kereskedelmi szokásaik miatt (alkukényszer) nyitottak mind a kompromisszumra, mind a konszenzusra. Hajlamosak team típusú kooperációra üzleti szituációban, de csak akkor ha személyes presztízstüket ne érzik veszélyeztetve.

"Olyan nincs, hogy ne lehetne megállapodni valamiben, hacsak nem az életed a tét." (arab kereskedő)

A **magyar** csoport általában egyértelműen rá kívánja erőltetni szándékát, akaratát a másik félre csoporton belül és kívül. Ennek érdekében minden eszközt felhasznál. Egyértelműen győzni akar minden szituációban, kooperatív team típusú megoldásba ritkán megy bele.

"Hát most az élet egy verseny, nem? Erősebb kutya baszik. Én nem tárgyalódom, tárgyaljanak a arabok meg a kínaiak. Azok olyan gyávák. Én megmondom, hogy mit akarok, és kész. Ha kell kell, ha nem úgy is jó. Ez a magyar üzlet." (magyar kereskedő)

A **hajléktalanok** kommunikációs stratégiája csoporton belül és kifelé is általában game. Nagyon szűk körben, két-, maximum háromfős kis csoport egymást támogató tagjai között lehetséges kooperatív team kialakulása.

"Nem tudok én figyelni másra. Nekem kell ennem. Nem tudok másnak adni, csak akkor, ha már kifordul a számból a falat, úgy jól laktam." (hajléktalan férfi)

G. A gazdasági-szociális-kulturális-kommunikációs kapu-funkciók interferenciái

(a) A reális információ centruma, a (local control) színtere a Baross tér. A Baross tér és a csatlakozó pályák, illetve a rájuk felfűződő terek (Nefelejcs utca, Bethlen Gábor utca, Garay tér, ill. Festetich utca, Fiumei út, Teleki tér) megkettőződött, piaci, szociális és kulturális közvetlen elosztó és olvasztótégely funkciót töltenek be. Az egyik szegmens a lokális játéktér, ami a főváros csatlakozó területeit látja el áruval, az ott élő stabil közösségekből kiszakadókat és oda beilleszkedni kívánókat kapcsolja össze, illetve jelen pillanatban igen korlátozott kulturális érintkezést biztosít. A másik szegmens jóval nagyobb és térben nem lokalizálható: ugyanezen kapcsolatok jelennek meg országos, transzregionális szinteken. Nagybani kereskedelmi kapcsolatok, migráció, ingázás és információs kapcsolatok működnek itt.

A jelzett kapu-magterületen a felsorolt csoportok eredeti felhalmozást folytatnak, ami mind gazdasági, mind szociális értelemben egyértelműen bejáratott formák (gyakran fél- vagy illegális formák) között működik, a kulturális-információs networking formái nem alakultak még ki. Az eredeti felhalmozás (reprodukció), ill. ezen csoportok integrálódása (perspektíva) kezdeti szakaszban tart, s így legalitása, áttekinthetősége, belső és külső szabályrendszere, konfliktuskezelési gyakorlata épp csak hogy túl van a kezdeti, kaotikus fázison.

Kutatásunk során a vizsgált területen kereskedelmi és pénzügyi tevékenységet folytatók között nem találtunk olyat, aki hosszútávú üzleti elképzeléseit a fekete illetve a szürke gazdaság keretein belül képzelel el. Más oldalról megközelítve: jelenlegi helyzetüket mindnyájan kényelmetlennek, veszélyesnek tartják, és szeretnék kitörni belőle. E gondolatmenetüknek több eredője is van.

1. Több példát is látnak arra, hogy mások, akik hasonló módon kezdték üzleti tevékenységüket, jelenleg legális keretek között komoly, jelentős hasznot hozó tevékenységet folytatnak.

"A Mókuska ki-be rohangált a határon egy szakadt Zsigulival pár zsák cuccal, most meg van négy teherautója és fuvarozó cége. De most próbáld beugratni valami tré üzletbe, elküld az anyádba, örülj neki, ha nem ver hókon." (Zsazsa, Nefelejcs utca)

"Akitől az árút veszem, annak rendes bejelentett cége van, megkapta az állampolgárságot, szép háza van." (kínai kereskedő)

2. Sajátos szemszögükből úgy látják, hogy Magyarországon minden komolyabb üzleti, kereskedelmi tevékenységnek van néhány törvénytelen összetevője. Így azt gondolják, hogy az ő tevékenységük csak annyiban különbözik a legálisnak tartott üzletektől hogy, több benne a szabálytalan, törvényen kívüli rész. Megítélésük szerint nem minőségi, hanem mennyiségi kérdésről van szó. Nem az egész tevékenység átalakításáról van szó, hanem csak a legális, illegális tranzakciók arányán kell változtatni.

"Itt mindenki sumákol. Az csak a különbség, hogy én sokat, ő keveset. Én tíz üzletből egyet vallok be, ő hatot. De azért más is szeret zsebre dolgozni." (cigány kereskedő)

"Ez csak kishal-nagyhal probléma. Ha évi ötmilliárdos forgalmam lenne, akkor én is csak egy tisztességes üzletember lennék." (cigány kereskedő)

"Én kiszámoltam. Huszonhárom százalékkal csökkenne a hasznom, ha mindent bevallanék, leadóznék, kifizetnék. Ez sok, de ha csak tizenötre csökkenne, akkor már megérné patyolat tisztának lenni." (magyar kereskedő)

3. Minden csoport tagjainál megfigyelhető volt, hogy üzleti tevékenységüket tovább kívánják adni elsősorban a családon belül, és jellemzően gyermekeiknek. Viszont szinte mindenki azon a véleményen volt, hogy ezt csak akkor teheti meg, ha az üzletet legalizálták.

"Nekem azért itt ezekért a dolgokért amit csinálok kinézne néhány év. Nem fognak elkapni, de azért nagyon ciki így kelni minden reggel, hogy ma két év letöltendő vámorgazdaságot fogok elkövetni csoportosan, előre megfontolt szándékkal, bünszövetkezetben. Van egy fiam, most középiskolába jár, megbeszéltük, hogy egy pár évig elinaskodik mellettem, aztán átveszi tőlem a boltot. Azt szeretném, ha őneki már nem lenne gyomorfekélye ha meglát egy szürkeruhást." (magyar kereskedő)

"Én elhatároztam, hogy a mi családukban én voltam az utolsó, aki ült. Nekem egy fiam sem lesz bent. Én tiszta ügyeket hagyok hátra, ha majd arra kerül a sor. Jó lenne, ha öregségemre eltartának, és a börtönből nem tudnak. Akkor nekem kell őket eltartani, mint engem az apám." (cigány kereskedő)

"A gyerekeimnek állampolgárságot szeretnék, legalább nekik legyen. De ahhoz nem szabad börtönbe kerülnie, mert akkor kitoloncolják." (kínai kereskedő)

4. Az itteniek úgy látják, hogy nem lesz más választásuk, az általuk végzett illegális tevékenységet előbb-utóbb felszámolják a különböző hivatalos szervek. Úgy gondolják, hogy stratégiailag az a helyes, ha ennek elébe mennek.

"Ebbe a bilibe egyszer nagyon bele fognak tenyerelni. Azt hiszem sok embert idegesít az, hogy itt mi történik, hogy mennyi pénz mozog itt. Ezt nem fogják a végtelenségig hagyni. (magyar kereskedő)

"Attól félek, hogy egyszer minden további nélkül kiutasítanak az országból azért ami itt folyik. Nekem nincs patrónusom, aki megvédjen." (arab kereskedő)

"Előbb-utóbb jó fiukká kell válnunk, különben ránk szállnak és akkor egy hét alatt felszámolhatják az összes boltot. Lenne miért." (cigány kereskedő)

5. Az itt tevékenykedők megítélése szerint az illegális kereskedelmi és pénzügyi tevékenység járulékos költségei - korrupciós pénzek, áruekbezárlások, boltbezárások, szabálysértési büntetések, ritkán a bebizonyított bűncselekmények következményei stb. - ha nem is emésztik fel az illegális piacból származó hasznot, de időnként nagyon fájdalmas veszteségeket okoznak. A kockázatvállalásra kulturálisan legnyitottabb cigányság megkérdezett tagjai is úgy nyilatkoztak, hogy időnként föl kell mérni a kockázati elemeket, és fordult már elő, hogy

haszonnal kecsegtető üzletet utasítottak el a túl magas kockázat miatt. (Ez azért is meglepő, mert a kockázatvállalás a cigány kultúrában a személyes bátorság egyik bizonyítéka.)

"Már nincs minden áron mindenbe beleugrás. Figyelni kell nagyon, mert ma már megbukik az ember egy pillanat alatt. Ezt a nyűgöt akarom letenni minél előbb." (cigány kereskedő)

"Nem csinálom meg már azt, amit tíz évvel ezelőtt meg mertem csinálni. Már van veszítenivalóm." (magyar kereskedő)

A fentiekből valószínűsíthető, hogy a vizsgált terület kereskedelmi és pénzügyi folyamatainak főbb szereplői - tudatosan vagy tudatlanul vállalva ezt - egy olyan folyamat támogatásában érdekeltek, mely folyamat végén tevékenységük átkerül az (általuk legalábbis annak tartott) legális szférába. Az elképzelhető, hogy ennek határait máshol képzelik el mint ahol a magyar törvények e határokat meghúzzák, de ha ez a folyamat megindul, akkor alighanem öngerjesztő volta miatt sokkal tovább mehet, mint az ma kiszámítható.

(b) A virtuális kommunikáció (remote control) fő, hierarchikusan fölrendelt centruma, a "távoli kapcsolat" a Kőbányai út környékén, valamint újabban a Rákospalotán kialakult zónában található, illetve az a fölé rendelt státuszok és pozíciók a Távols-Kelettől a Közel-Keleten és a Balkánon/Oroszországon át az Atlanti partokig, Amerikáig terjedően szórtan. Ehhez kapcsolódik a vizsgált területen a reális kommunikációs szintér (agóra-funkció), azaz a Baross tér és a csatlakozó pályák, illetve a rájuk felfűződő terek (Nefelejcs utca, Bethlen Gábor utca, Garay tér, ill. Festetich utca, Fiumei út, Teleki tér). Ez a kikötő, a Port, Port Authority jelenleg nem létezik.

A "távoli kapcsolat", a Kőbányai út melléke kapcsán az alábbiakat írtuk a Teampannon-Palatium kettős számára készült már hivatkozott munkánkban, amit a Fővárosi Önkormányzat Főépítész Irodája is megtárgyalt mint a Budapesti Rehabilitációs, ill. Városfejlesztési programok, koncepció inputját.

"A lokálisnak nevezhető fejlesztési feladatok, lényegében kerületi hatáskörben megoldhatók. A csak fővárosi hatáskörben kezelhető komplexum a Kőbányai út két oldalán lévő brown-field kereskedelmi zóna, amelyet nyugatról a Fiumei és Orczy út keletről a Könyves Kálmán körút zár le. Hosszú elemzésünk eredményeit abban foglalhatjuk össze, hogy e terület transzregionális, olcsó árfekvésű piac és piacirányítási központ, amely minden körülmények között megmarad e helyen (eltekintve persze az erőszakos idegenrendészeti megoldásoktól). Megállapítható továbbá, hogy mind a megszűnő Józsefvárosi pályaudvar területe, mind pedig a Ganz területen lévő megőrzendő, ipari műemlékként is kezelhető építmények alkalmasak e kereskedelmi centrum rendezett és kontrollált viszonyok között történő befogadására, amely helyzet kialakítása tulajdonképpen e koncepció, illetve az indítandó program és projektek feladata. Ezt a munkát nevezzük "Chinatown-program"-nak.

A Chinatown-program keretében három funkciót telepítünk a MÁV- és Ganz területekre, szervesen egybekapcsolódó, összefüggő módon. A korábbiakban leírt fantáziánévek szerint kialakításra kerülne a Kínai Kolónia (Chinatown Colony), az Európai-Kínai Kereskedelmi Kapu (Euro-Chinese Commercial Gateway) és az Európai Szabadpiaci Portál (European Freemarket Portal), azaz egy megfelelő módon kialakított lakópark-terület, egy kereskedelmi komplexum és egy informatikai szolgáltatóközpont, amelyek helyet adnak a

területen működő amerikai-távolkeleti tőke, az európai piacközpont és az itt megjelenő kereskedelmi kínálat-kereslet információigényének. A programot a rehabilitációs tevékenység akcióterületeként kell kidolgozni, erős fővárosi kontroll alatt

Városfejlesztési prioritás: azonnal indítandó ciklusidős, a továbbiakban középtáv

A program projektesíthetősége: kockázatelemzés

- *Tűrőhatár: Mivel csak fix pénzből történhet meg a program finanszírozása és jogkényszer alatt, tűrőhatár nincs.*
- *Legfontosabb gócpontok, amelyek kritikusak a program futtatása szempontjából és ezért különös figyelemmel kezelendők: Rosszul definiált feladatmeghatározás --> Rosszul strukturált problémakezelés --> Rossz megoldási alternatíva választása.*
- *Előre látható fontos problémák: Nem megfelelő minőségű elkészített munkaanyag, külső nyomásgyakorlás tartalmi kérdésekben, a döntési szintek keveredése, összemosódása.*
- *Programcsúszási tényezők, melyek hátráltathatják a munka elkészültét: Prekonceptió: 3 szoros feedback, 2-3 hónap csúszás; Konceptió-egyeztetés: 2-szeres forduló, 2-3 hónap csúszás; Projekt-közbeszerzés: nyomásgyakorlás, 1-2 hónap csúszás.*
- *Szakaszhatárokon található és előrejelezhető probléma-mérőföldkövek kritikus fontossági sorrendben: (1) koncepció-egyeztetés, (2) projekt-közbeszerzés, (3) prekonceptió-feedback.*
- *Problémát kiváltó okok fókusza: rosszul definiált érdekartikulációs formák.*
- *Probléma-megelőzés: Minden aktort be kell vonni az indító közbeszerzési eljárásba.*
- *Tartalékterv: Nem készíthető (részterületi tervek nem minősülnek tartaléktervnek).*
- *Vészjelző: Az első, a koncepciót kontrolláló feedback megakadása, kudarc.*"

(c) A virtuális kommunikáció hierarchikus szabályozása és annak hiányzó láncszemei:

Egyes hazai és uniós joganyagok vonatkozó kapcsolódásai

ad 1) A XXI.-es törvény a területfejlesztésről (valamint az építésügyi, illetve az önkormányzati törvény) semmilyen előírást vagy irányelvet nem tartalmaz a városrehabilitáció tárgyában. Ennek oka feltételezhetően az, hogy a törvény országos szinten szabályozza a területpolitikát, s mivel a városrehabilitációt kikényszerítő városi regresszió, slumosodás, helyenként gettósodás csak Budapesten van jelen a fejlődést alapvetően meghatározó súllyal és szinten, a standardizált településkategóriákat alkalmazó törvény e kérdéskörre nem tér ki. Ebből következően a mintegy 1 millió embert (az ország lakosságának 10 %-át) érintő rehabilitációs kérdéskör tekintetében semmilyen kormányzati szerv nem rendelkezik illetékességgel, hatáskörrel, s a rendeleti szabályozások sem térnek ki erre - kizárólag a főváros illetékes és felelős e tárgyban.

ad 2) Mivel a főváros erőforrásai távolról sem elegendők a kérdéskör kezelésére, a rehabilitáció finanszírozására, fővárosi hatáskörben nem megállítható a szuburbanizáció, azaz a lakosság és a komolyabb vállalkozások agglomerációs kitelepedése, illetve a leromlott belső városrészek, paneles lakótelepek és a felhagyott iparterületek - az ún. rozsdáövezet - további leromlása. Ez azt jelenti, hogy városunk áttért az ún. amerikai városfejlődési útra/modellre,

ami sajnálatos módon tökéletesen ellentétben áll az Európai Unió alapelveivel és a csatlakozni kívánó országokkal szemben támasztott elvárásaival/követelményeivel. Az önkormányzatokról szóló törvény 1. § (3) bek. viszont kimondja, hogy az önkormányzatoknak szabadságukban áll (területükre vonatkozóan) minden olyan lépést megtenniük, amit egyéb jogszabály nem tilt. Mód van tehát saját hatáskörben megfelelő rehabilitációs várospolitikát kialakítani.

ad 3) Az Európa Tanács keretei között működő CEMAT (a regionális tervezésért felelős miniszterek európai konferenciája) 2000. szeptemberében elfogadta Irányelveit és határozatban szólította fel tagjainak - így az Unióhoz csatlakozni kívánó országokat is - ezen irányelvek betartására, alkalmazására a területi tervezés, városi és vidéki területfejlesztés során, valamint különösen hangsúlyozza ezen igényét a hazánkat is tartalmazó mediterrán térség esetében.

Az Irányelvek között hangsúlyosan szerepelnek az alábbiak:

- lakásrehabilitáció - 28., 29., 51., 52. sz. irányelvek
- rozsdaovezet rehabilitációja - 19., 51. sz. irányelvek
- vertikális kooperáció közigazgatási szinten - 76-79.sz. irányelvek

A CEMAT-anyagok vonatkozó kapcsolódásai

Az Európa Tanács, illetőleg a CEMAT meghatározó súlyú döntési előszűrő szerepet tölt be az Európai Unió számára, különösen területfejlesztési-rehabilitációs kérdésekben, illetőleg mivelhogy az Unió elfogadta az ESDP-t (European Spatial Development Perspective), amely hasonló irányelveket rögzít, ez a szerep meg is marad. Az európai csatlakozás szempontjából tehát lényeges, hogy alkalmazzuk a CEMAT irányelveit, amelyekből következik egyfelől magának a fővárosi rehabilitációnak a nemzeti szintű kezelése, másfelől pedig a kormány részvétele ebben, támogató politikája.

- A CEMAT fenntartható területfejlesztési-rehabilitációs irányelvei hangsúlyozzák a szubszidiaritás és a reciprocitás elveinek fontosságát.
- A CEMAT által szintén hangsúlyozza a szociális kohéziós elvet, mégpedig konkretizáltabb formában.
- A CEMAT kiemeli Keleteurópa Európa és Ázsia (Közelkelet) közötti transzfer- és híd-szerepét, konkretizálva a gateway-cities-re (kapuvárosok).
- Szintén fontosnak tartja a CEMAT a közszféra és a magántőke kapcsolatának jólstrukturálttá alakítását (kooperáció), mind a nagyprojektek (infrastruktúra), mind pedig a lakásszektor területén.
- A CEMAT taglalja az ipari, illetve agrár-krízisben szenvedő területek rehabilitációjának fontosságát.
- A CEMAT lokális gazdasági transzformációs stratégiák kialakítását javasolja az érintett városi területeken.
- A CEMAT hangsúlyozza a gettósodás és a szociális csoportképződés kérdéseit.
- A CEMAT tapasztalati alapon rendkívül fontosnak tartja az NGO-k, illetve egyéb társadalmi szereplők direkt részvételét a tervezési folyamatban.

- A CEMAT-elnökségi határozatok javasolják, hogy a területi-települési és regionális tervezés (fejlesztési, rehabilitációs koncepciók, programok, projektek) során a közhatalmi szereplők vegyék figyelembe a CEMAT Irányelvekben foglaltakat.

Minthogy az alkalmazkodási folyamat konfliktusokat hoz létre, kiemelt szükség van az érdekegyeztetésre. A megkérdezett szereplők a kialakult konfliktusok típusainak és eseteinek terjedelmes jegyzékét sorolták fel. A jellemző, leggyakrabban hangoztatott konfliktusok a következők:

- Konkurencia jellegű konfliktus a vállalatok különböző csoportjai között (pl. magáncég közcég ellen, kicsi helyi cég nagy multinacionális céggel szemben, stb.)
- A mélyülő társadalmi és területi különbségek által kialakított konfliktusok
- Kompetencia-konfliktusok a hatóságok különböző szintjei között
- Konfliktusok a pénzügyi alapok ellenőrzése felett, a pártkonfliktusok hatása a költségvetési összegek felhasználására vagy a centrum-periféria kapcsolatok a költségvetési újraelosztásban.

A hivatalok és helyi közösségek közti tárgyalások gyakran alkudozáson alapulnak és a tárgyalás kimenetelét gyakran a személyes kapcsolatok hálózata befolyásolja. Az állampolgárok bevonása a döntési folyamatba gyakran csak egy kielégíteni való formalitás.

A közösségi szereplők által kialakított társadalmi és intézményi hálózatok fontos összetevői a társadalmi tőkének. A gazdag hálózati struktúra lehetővé teszi az információáramlást, és bizalmat teremt, ezzel csökkentve a tranzakciós költségeket a piac használata során, elősegíti a cserét, növeli az együttműködés lehetőségét az innováció kockázatos folyamatában, pozitív gazdasági következményekhez vezet és megkönnyíti a helyi és regionális fejlesztést. Speciálisan a helyi fejlesztési politikák hatékonyabbak akkor, amikor a közsféra és a magán szereplők közti szoros együttműködés során fogalmazódnak meg és kerülnek bevezetésre.

Másrésről a hálózatok a verseny elkerülésének vagy az egyéni viselkedés erős ellenőrzésének eszközeivé is válhatnak, elbátortalaníthatják a fejlesztési kedvet, így csökkentve a hatékonyságot. Szélsőséges esetekben a túl erős hálózatok protekcionizmushoz, politikai klientizmushoz vagy akár korrupcióhoz és gazdasági bűnözéshez is vezethetnek. Mindez azonban nem változtat azon, hogy szükség van olyan intézkedésekre, melyek mind pénzügyi mind szervezeti segítséggel támogatják a kollektív szereplők közti együttműködési hálózatok létrehozásán alapuló integrált projekteket. A társadalmi tőke - mint egy közösség adottsága - erősen összefügg a helyi intézményrendszer alkalmazkodó- és tanulási képességével.

Valamennyi szereplő viselkedését befolyásolják az olyan "puha" tényezők, mint a politikai kultúra és polgári részvétel. A szervezetek, háztartások és egyének magatartása nem kis részben az együvé tartozás kollektív tudatának kérdése.

Az EU csatlakozási folyamat révén létrejövő, tulajdonformákon átívelő intézményi hálózatok túl összetettek ahhoz, hogy azokat adminisztratív eszközök és a szabályozott piaci erők egyszerű kombinációjával irányítsák. Ezeket az eszközöket ki kell egészíteni a horizontális kapcsolatok fenntartásának képességével, amire egyébként is szükség van az egész intézményrendszer területén és a partner magánszektorban is. A vizsgált területen a tervezett és végrehajtott projektek körében egyaránt található sikertörténet és sikertelen hálózatépítési erőfeszítés. Míg az interjúalanyok a sikert jelentős részben az egymásba vetett

bizalomnak és kommunikációs képességnek tulajdonították, addig a kudarokat nem kis mértékben a társadalmi tőke hiánya okozta.

A válaszolók többsége osztja azt a véleményt, hogy a terület társadalmi összetétele alaposan megváltozott az elmúlt évtized folyamán. Ezek a szerkezeti változások nagy nyomást gyakoroltak a társadalom minden rétegére, hogy a munkaerőpiac új követelményeihez alkalmazkodni tudjanak. Viszonylag szélesnek tekintik azt a réteget, amely nem tudott megfelelően alkalmazkodni, és ezért a társadalmi és területi egyenlőtlenségek mérhetően és láthatóan megemelkedtek. Mindez komoly kihívásokat jelentett az érintett kormányzatok számára.

A választott politikusok elleni bizalmatlanság erősebbnek tűnik a magánszektorban, mint a közszférában. A magánszektor szereplői gyakran mutatnak rá arra, hogy a köztestületek döntéshozatali folyamataiból hiányzik az átláthatóság és az elfogulatlanság. A vállalati réteg különösen és rendszeresen a közbeszerzési, a közpénzekből finanszírozott beruházási eljárások pártatlanságát kérdőjelezi meg.

A politikai kultúra általános szintje a megkérdezettek véleménye szerint nem túl magas. Ez abból a tényből is látható, hogy többségük szerint a politikai viták ritkán végződnek kompromisszummal. Másrészt, a konszenzust, a konszenzus megteremtésének és elfogadásának képességét a válaszolók nagyra értékelik, és a versenytársak közti megegyezést általában erénynek látják. A magánszféra szereplői nagyobb jelentőséget tulajdonítanak az önzésnek, mint az erkölcsi motivációnak. A társadalmi-gazdasági problémák megoldásában a szakmai közelítésnek kellene megelőznie a politikait.

A szereplők többségének véleménye szerint az állam és a civil társadalom ereje nem egymást kizáró fogalmak, és mindkettőnek nagy jelentőséget tulajdonítanak. Bár a megkérdezett szereplők többsége egyetért az erős civil társadalom létezésének fontosságával, maga a civil társadalom meglehetősen gyengének tűnik. A nyilvánosság részvétele nagyon korlátozott, bár számos nem kormányzati szervezet törekszik arra, hogy aktívan informálja és motiválja az állampolgárokat. Mindazonáltal a nem-kormányzati szervezetek a politikai szintér gyenge szereplőinek számítanak.

A közszféra-magánszektor partnerkapcsolata (Public-Private Partnership, PPP) széles körben követett gyakorlat az EU-ban, de Magyarországon a konstrukció jogi keretei nem eléggé szabályozottak. Jelenleg a PPP minden egyes esetére speciális szerződési keretet kell kidolgozni, ami figyelembe veszi az ügylet különleges jogi körülményeit. A magán-és közszereplők közötti együttműködés területeit és módszereit a pontosan és áttekinthetően kell szabályozni. A körütekintés indokolt, mert a piaczgazdaságra való átállás során az országban nem egy olyan jogintézmény jött létre, amelyekkel kapcsolatban széles körben elterjedt a korrupció gyanúja - ilyenek a közbeszerzés és a koncessziós tenderek.

A fővárosra jellemző többszintű kormányzás - a Főpolgármesteri Hivatal és a kerületek konfliktusokkal terhes együttműködése - részben segíti, részben pedig hátráltatja e problémák megoldását. Pozitív jelentősége van a Főváros által a kerületek számára létrehozott rehabilitációs pályázatoknak, de ezek szűkössége, építészeti problémákra koncentráló jellege csak a kiemelt akcióterületeken és ott is csak lassan képes pozitív változásokat hozni.

Helyi - azaz kerületi - szinten is számos politikai és gazdasági érdekcsoport képződik, melyeknek konfliktusos és versengő együttműködésétől függenek az előrejutáshoz szükséges döntések. Erzsébetváros és Józsefváros önkormányzatai nem a szlömösödéssel kapcsolatos szociális kérdéskomplexum köré szervezik tervezett és/vagy megvalósítás alatt álló, tömbökre vagy közeli utcák együttesére kiterjedő rehabilitációs programjaikat. Ehelyett az uralkodó

szempont a lakáshelyzet javítása, az ingatlanérték emelése, az ingatlangazdálkodás javítása, a leromlott állagú épületek pótlása. A szociális kérdések kezelését ezekben a kerületekben a szociális ügyosztályokra hárítják.

Az elvégzett interjúink alapján állíthatjuk, hogy a Keleti Kapu területén működő degresszív folyamatok komplex társadalmi-gazdasági-építészeti kezelésének sem a kerületekben, sem a fővárosban, sem pedig a központi kormányzatnál nincs gazdája. Az általunk végzett interjúk igazolják, hogy a főépítészek csak városépítési kategóriákban gondolkodnak, a kerületfejlesztési alpolgármesterek a fejlesztéshez megszerezhető támogatások oldaláról közelítik meg a problémát, a városrehabilitációs akcióterületeken folyó munkáért felelős önkormányzati vállalat pedig a szociális kérdésekkel pusztán a lebontandó épületek lakosainak pénzügyi vagy természetben történő kárpótlása kapcsán szembesül.

V. A tágabb döntési mező standardizált leírása és elemzése

(1) Többszintű kormányzással a szlömösödés ellen

Nincs olyan biztosító, amely a világ bármely városát hosszú távra bebiztosítaná az ellen, hogy történelmi negyedeiket egyszer majd elhagyják azok a rétegek, amelyek számára azok épültek, tehát a fokozatos vagy menekülésszerű lakosságcserek és az alacsonyabb státusú, hátrányos helyzetű, részben kisebbségi csoportok térnyerése ellen, továbbá az ellen sem, hogy az épületállomány műszakilag leromoljon és leértékelődjön - részben e vándorfolyamat miatt, részben pedig azt tovább gerjesztve. De ha lenne ilyen évtizedes léptékben számoló pénzintézet, ahol a szlömösödés ellen, a település e megbetegedése ellen egyfajta egészségbiztosítást lehetne kötni, akkor a biztosítási díjtételének megállapítása a polgármesteri hivatal átvilágításával kezdődne. A biztosítási szerződésben pedig a városnak köteleznie kellene magát a helyi ügyek jó kormányzását érintő néhány alapvető szabály betartására.

Egy-egy városnegyed szlömösödését hosszú távú folyamatként vizsgálva megállapítható, hogy ahhoz nemcsak az egész országot sújtó viszontagságok, hanem legalább akkora mértékben az érintett városok és városrészek által néhány évtizeddel korábban megválasztott rossz stratégia is hozzájárult. Rövid távon vizsgálódva pedig a szlömösödés gyorsulása még inkább az aktuális várospolitikai csődjét mutatja.

Vertikális együttműködés. A jó kormányzás egyik legfontosabb - korábban íratlan, most már sokak által leírt - szabálya az irányítási szintek összehangolása. Az Európai Unió által a tagállamok számára javasolt többszintű kormányzás (multi-level governance) a főváros és a kerületek esetében régóta megvalósult, de sok tekintetben még javítandó gyakorlat. Budapesten a városépítéssel, a városrész-rehabilitációval többé-kevésbé szorosan összefüggő politika-területek kormányzási stílusában a vertikális kapcsolatok központi jelentőségűek. A társasházak, lakótömbök és kisebb vagy nagyobb negyedek felújítása feltételezi a főváros és a kerület közötti kölcsönös ellenőrzési, adminisztratív és finanszírozási kapcsolatok működtetését és ezek intézményesítésének folyamatos reformját. A fővárosban a felújításokkal, rehabilitációkkal, valamint azok migrációs és társadalmi velejáróival kapcsolatos vertikális együttműködés taktikai szinten megvan, de stratégiaileg elhibázott. A kerületek egy része által megválasztott rehabilitációs modellben a problémák helyben megoldódnak, de fővárosi szinten újratermelődnek.

Horizontális együttműködés. Egy másik ilyen, a jó kormányzásra jellemző, inkább horizontálisnak tekinthető aranyszabály, hogy az egyes részpolitikák működtetői ne csak tudjanak egymásról, hanem harmonikusan működjenek is együtt. A jelenlegi fővárosi gyakorlat azt mutatja, hogy a városigazgatás egyes, önkormányzaton belüli ágazatai (vagyongazdálkodás, szociális ellátás, városépítészet stb.) együttműködnek ugyan, de a kooperáció stílusa formális. Ez a gyakorlatban a szakterületek éles elválasztását jelenti. Egymás között mind az egyes ügyosztályok, mind pedig a városigazgatás mellett működő, a feladatok "kiszervezése" miatt kvázi-hatóság szerepét betöltő gazdasági társaságok túlzottan is tiszteletben tartják egymás önállóságát. Ennek a magatartásnak az a célja, hogy a több igazgatási ágazatot is érintő konkrét esetekben egy-egy feljegyzés, átirat segítségével elháríthassák maguktól a felelősséget. Márpedig a rehabilitáció által felvetett problémák mindegyike interdiszciplináris jellegű, és az összehangolatlanág - vagy még inkább a rossz elvek mentén megvalósuló összehangolás - nagyobb veszélyeket rejthet, mint az itt-ott fellelhető szakmai elvakultság, a szakbarbárság. A területileg célzott politikák megvalósításában az egyablakos rendszer megvalósítása a legnehezebb: ez egy olyan hivatal, ahol nincs mód az ügyfél küldözgetésére.

Ugyanakkor a tapasztalatok szerint az önkormányzatoknak jól bejáratott és együttműködési megállapításokban is intézményesített kapcsolata van a tőlük jogilag független decentralizált államigazgatási szervezetekkel, így például a helyi rendőrkapitányságokkal. Ezeket a viszonyokat néha beárnyékolják a pénzügyi és emberi erőforrásokkal kapcsolatos kisebb-nagyobb alkuk újratárgyalása, de egészében véve ebben a relációban a fontos napi ügyekben mindkét félnek sikerül úgy tenni a saját dolgát, hogy amikor szükséges, közösen is fel tudnak lépni.

A vertikális és a horizontális együttműködés szabályok ötvözése is követelmény. Ez azt jelenti, hogy a szakigazgatás egyik ága ne csak a kerületen belül, hanem a városirányítás mindkét szintjén legyen tekintettel a szakigazgatás többi ágára, sőt ez a fajta az összehangolás terjedjen ki felfelé is, egészen az Európai Unióig és tovább. Konkrétan ez azzal illusztrálható, hogy a ferenc- vagy józsefvárosi városépítési hatóságok rehabilitációs döntései ne adjanak szükségtelen többletfeladatokat sem más kerületek szociális osztályainak, sem a főváros bűnmegelőzési szerveinek, sem pedig a kanadai vagy francia bevándorlási hatóságoknak. Ahhoz, hogy ez megvalósuljon, tovább kell fejleszteni az önkormányzati munkát övező állami garanciákat, a megelőzési, visszacsatolási és ellenőrzési mechanizmusokat.

Konzultáció az érdekcsoportokkal. A jó kormányzás harmadik szabálya arról szól, hogy folyamatosan, változatos módon, sok közvetítő szervezetet igénybe véve kell konzultálni azokkal, akiknek életét a döntések megváltoztatják: a politikusoknak a polgárok különböző csoportjaival, a szabályozóknak a szabályozottakkal. A fővárosban a legnagyobb kapcsolati problémák azonban az önkormányzatok és az érdekszervezetek kapcsolataiban mutatkoznak. A lakossági, civil és vállalkozói érdekcsoportok szervezettsége annyira felszínes, a létező lobbik érdekképviselési munkája pedig sokszor annyira rövidlátó és alacsony színvonalú, hogy számos esetben akkor sem lehetne őket bevonni a helyi döntésekbe, ha az önkormányzatok erre különösebb súlyt fektetnének. A fővárosi közéletnek ez a gyenge pontja már rövid távon - például az uniós segélyek befogadására való alkalmasságunk tekintetében is - ütközni fog az EU követelményeivel. Polgárosultabb társadalmakban ugyanis a politikai folyamatban egyre aktívabban vesznek részt a köz- és magánszektor, valamint a civil társadalom szereplői, és pedig anélkül, hogy a nem-kormányzati szereplők hangsúlyosabb megjelenése a hatalom felesleges diffúziójával vagy fokozódó korrupciós veszéllyel járna.

Hosszabb távon Budapest vonzerejét és versenyképességét, a helyi közpolitikák tervezésének, végrehajtásának sikerét nem annyira az egyedi intézmények és vállalkozások erényei fogják meghatározni, hanem inkább az intézményi szereplők és az érdekcsoportok által alkotott hálózatok kapcsolatgazdagsága, működőképessége, harmóniája lesz mértékadó. Ha Budapesten lenne felelőse, egyfajta fővárosi biztosa a szlömösödés elleni lépések koordinációjának, egyfajta "szlömbudsman", akkor feladatának java részét azoknak a kapcsolattartási visszasságoknak az orvoslása tenné ki, amik a közintézmények, a versenyszféra és a civil érdekcsoportok hálózatát jellemzik. Ez az a hálózat, amelynek sikeres működtetést többszintű kormányzásnak hívják.

Szemléleti kérdések. A városrészek rehabilitációjával kapcsolatos felelősség számos helyi és fővárosi intézmény és érdekcsoport között oszlik meg. Valamennyi érdekelt és érintett siet elismerni, hogy a főváros szlömösödő belső területeinek rehabilitációja nem csupán városépítési, területrendezési probléma. A mértékadó döntéshozók a rehabilitációhoz vezető szociális- és lakásproblémákat a diagnózis részének, a rehabilitáció által kiváltott - hasonló léptékű, de területileg esetleg máshol jelentkező - gondokat pedig a terápia szükséges velejárójának tekintik.

A diagnózis megfogalmazásában, valamint a szlömösödési folyamat társadalmi mechanizmusának ismertetésében alig van eltérés az érdekeltek és érintettek között. A folyamat megítélését azonban már befolyásolja, hogy az oksági láncolat ördögi körének kezdőpontját hol választják meg, hol a világnézetnek, hol pedig a szakmai- és faji előítéleteknek megfelelően. Van aki szerint a rossz minőségű lakások kínálata indítja el a folyamatot, van aki szerint a vidék alacsony népességmegtartó-képessége, és persze vannak akik mindent cigány kisebbségi polgártársaink magatartásából eredeztetnek, természetesen nem hivatalos minőségükben, "ha leírod-letagadom" alapon. A kezdőpont megválasztása tehát mindig leegyszerűsítést, önkényességet takar. Akárcsak az önkényes lakásfoglalás, a szlömösödés lefelé irányuló spiráljának sűrűsödési pontja. Ezek a lakásfoglalók azonban nem egy városrész ördögi körének elejét keresik, hanem önkényes jelleggel pontot akarnak tenni. annak az ördögi körnek végére, ami őket és családjukat sújtja.

A vélemények, értékítéletek igazi sokfélesége akkor jelentkezik, amikor az érdekeltek és érintettek a rehabilitációs terápia által okozott nem kívánt mellékhatások értékelésére térnek rá. Nem könnyű elfogulatlanul és szakszerűen számba venni a terápia által okozott fájdalmakat, sem pedig a szociális városrehabilitációnak a megválasztott terápia kedvéért elmulasztott lehetőségeit. Az elemzés egyik iskolája már a terápia szót is helytelennek tartja, mert szerintük a városi szegénynegyed sajátos szabályok szerint működik, meghatározott feladatokat tölt be, annak jelenségét nem is lehet megérteni a gyógyításból vett analógiával. A szegénység és a szegregáció hazai kutatói viszont a jogorvoslásból kölcsönzött kifejezés használatát támadják, amikor megkérdezik: vajon rehabilitál-e valamit egyáltalán, amit a fővárosi kerületek tesznek. Az érintett helyi politikusok és a rehabilitáció lebonyolítói szavakban szociális érzékenységről tesznek tanúbizonyságot, de esetenként kell eldönteni, hogy emögött mikor vannak valós tettek, az mikor elméleti jellegű és mikor kampányfogás. Mindenesetre a döntéshozók legtöbbször elhallgatja, mások felelősségi körébe utalja vagy csúsztatásos érveléssel a szőnyeg alá seprő a megválasztott rehabilitációs modell esetleges hibáit, a kiköltöztetések jelentőségét.

Ahol néhány utcán belül ezres nagyságrendű lakást bontanak, ott a rehabilitáció nemcsak a polgárosultabb életmód térnyerését hozza magával, hanem fővárosi szinten rengeteg feladatot bővítetten újratermel, még hozzá pénzt és embert pazarló módon. Ezeken az akcióterületeken a kiköltöztetetteket lakással vagy pénzzel kárpótolják, sőt van olyan kerület, ahol az eredeti lakó a piaci ár feléért vásárolhat lakást, ha a rehabilitáció után. visszatér. Mindez azonban nem pótolja legszegényebbek felemelésére irányuló, jól célzott és jól adminisztrált programokat, és gyakorlatilag fordított lakosságcserehez, úgynevezett dzsentrifikációhoz vezet. Továbbá az akcióterületi jelleggel megvalósuló elszigetelt rehabilitációs beavatkozások elhomályosítják az ennél egy nagyságrenddel nagyobb területű, de szintén leromlott városnegyedek megoldatlan kérdéseit. Abból, ahogy a belső kerületek szlömösödéssel kapcsolatos társadalmi problémáit az érintett önkormányzatok továbbgörgetik, újra meg újra a jól ismert "ne az én kertembe" (NIMBY) attitűd köszön vissza.

A társadalmi tőke – mint egy közösség adottsága – a szereplők közös értékeit, elkötelezettségét, pozitív hagyományait, együttműködési képességét integráltan kifejező fogalom, melynek mértéke szorosan összefügg a helyi intézményrendszer alkalmazkodó- és tanulási képességével. Ebben az értelemben Pest romló városrészeiben nem annyira az ország alultőkésítettsége jelenik meg - pedig az érintettek tekintélyes hányada szeretne mindent kényelmesen a pénzügyi források hiányára fogni. Valójában a málló homlokzatok mögötti, komfort nélküli kis lakásokba zsúfolt polgártársaink inkább a társadalom egészének alultőkésíttségéről, a társadalmi tőke hiányáról árulkodnak. Ha lenne olyan biztosító, ahol a szlömösödés kockázatát mérlegelnék, akkor a biztosítás díjtételének megállapítása az ország, a város és a városrész társadalmi tőkéjének felmérésével kezdődne.

(2) Középső-Józsefváros, a Harlem

Rehabilitáció

Története. A Középső-Józsefváros három-négy-ötemeletes házakkal való beépítését az első világháború után nem tudták befejezni, így akkor sok földszintes-egyemeletes kis ház megmenekült a lebontástól. Az 1960-as évektől kezdve a kisebb-nagyobb házak rendszeres bontása folytatódott, ezúttal először a lakótelepek építése, majd a rehabilitáció céljából. Mára a terület heterogén és foghíjas, és bár vannak építészeti értékei, a beépítési szerkezet javítása kevés építészeti áldozattal megoldható. A Józsefváros egészére kiterjedő átfogó rehabilitációjának gondolata már 1984 óta napirenden van. A 90-es évek önkormányzati dokumentumai a Középső-Józsefváros jelentős részét krízisterületnek tekintik. A rehabilitációs elképzelés azonban nehezen intézményesült, és a várospolitikai koncepciót csak 1996-ban fogadták el. A rehabilitációhoz a sikeres - részben példaképnek tekintett, részben bírált - ferencvárosi projekt mintájára egy gazdasági társaságot hoztak létre, a Rév8 Rt.-t, melynek fő tulajdonosai a főváros, a kerület és az OTP voltak, jelenleg az Önkormányzat a többségi tulajdonos. A program 1997-ben támaszkodott először a fővárosi rehabilitációs rendelet által nyújtott pénzügyi lehetőségekre, 1998-ban pedig elfogadták a Józsefvárosi Rehabilitációs Stratégiát.

A fókusz áthelyezése. Először a kerület Nagykörúton belüli részét, a Belső-Józsefvárost kezdték felújítani, ennek azonban az első két évben nem látszottak az eredményei, és nem sok hatása volt hatása az ingatlanpiacra. Mára viszont az Önkormányzatban az a vélemény uralkodott el, hogy a Belső-Józsefváros fejlődési lendületét immáron a magántőke is biztosítani tudja és, hogy a figyelmet inkább a Középső-Józsefvárosra kell összpontosítani. Az itt sűrűsödő problémákat a kerület stratégiai dokumentumai így fogalmazzák meg: "A Középső-Józsefváros, amely a kerület központja, a Horváth Mihály tér körül alakult ki, általánosan lepusztult, egyes részein nyomornegyedek kialakulása veszélyezteti."

Középső-Józsefvárosban az önkormányzati épületek felújítása többé-kevésbé folyamatos. A komfort nélküli lakásokban fürdőszobát, ahol kell konyhát alakítanak ki, ahol pedig erre nincs szükség ott csak a lakáson kívüli javításokat, felújításokat végzik el. Van, ahol kiköltöztették a lakókat a felújítás idejére, máshol az épületet lakottan újították fel, sőt arra is volt példa, hogy a lakók a felújítás alatt az épületben maradtak és egyik lakásból a másikba költöztek a munkálatok során. Rosszabb a helyzet a már privatizált, majd társasházzá alakult épületekben, ahol minden azon múlik, sikerül-e a lakóközösségnek megszerveznie önmagát, és megfelelő közös képviselőt találnia a ház ügyeinek intézésére. Van ahol a közös képviselő megtalálásához önkormányzati ösztönzés és segítség, tájékoztatás és képzés kell.

A Corvin-Szigony Projekt célja és fázisai. Az elfogadott felújítási stratégia alapján egy, a krízisterületnél jóval szűkebb területen, az úgynevezett Corvin-Szigony Projekt akcióterületén pilot-projekt jelleggel egy nagyszabású, jelentős bontással és egy új városrész felhúzásával járó programot indítottak be. A területet az Önkormányzat rendezi és adja át a versenyszférából érkezett befektetőknek, az ott épülő lakások magántulajdonúak lesznek. A tervek szerint az ingatlanbevételekből azután az Önkormányzat a kerület egyéb, a pilot-projekt akcióterületén kívül eső részein önkormányzati tulajdonú bérlakásokat épít. A projekt jelenleg a kezdetén tart, bár már megvan a pályázat-nyertes kivitelező konzorcium, amely megvásárolhatja majd a területet. A rehabilitációs terület vételi jogáért folyó verseny egy pályázaton dőlt el, melyet 2003-ban a Középületépítő Rt., a Hérosz Rt., a Baucont Rt. és a Kipszer Rt. által alkotott konzorcium nyert el. A tényleges építés csak 2005-ben indul be, addig a projekt főleg kiköltöztetésekkel, a lakókkal való egyeztetéssel és a telkek kialakításával foglalkozik. Az utóbbi két évben itt csak mintegy 80 telket adtak el, de ezek közül 2003 őszéig mindössze 10 épült be.

A szereplők koordinációja. A projekttel kapcsolatos döntéseket először a kerületi Önkormányzat Gazdasági Bizottsága, majd a Kerületfejlesztési Bizottság, később a kerületi Önkormányzata, majd a Fővárosi Önkormányzat fogadta el, és így a kerület a projekt révén részesül a főváros Rehabilitációs Alapjából. A projekt lebonyolítása tehát szemlélteti a Budapest többszintű kormányzásának lehetőségeit és sűrűlódásait. A terv sorsa azonban nem volt problémamentes, hiszen menet közben finanszírozási nehézségek léptek fel a korábbi befektető cégnél, amik jogi konfliktushoz vezettek. A beruházást jelenleg egy négy cégből álló konzorcium valósítja meg, amely nem közvetlenül az önkormányzattal, hanem a projektet bonyolító önkormányzati vállalattal, a RÉV8 Rt.-vel áll kapcsolatban. Az Önkormányzat a rehabilitációval kapcsolatos valamennyi fontosabb döntést a Rév8 Rt.-hez delegált. A kerületi főépítésznek - mivel vállalkozói alapon történik a rehabilitáció, és a vállalkozók a Rév8 Rt.-vel tárgyalnak - kevés beleszólása van a lebonyolításba. A Rév8 Rt. pedig a lebonyolítás érdekében a lakókkal való tárgyalás során feltárt szociális problémákat a kerület Szociális Osztályának felelősségi körébe utalja.

A kiköltöztetések mechanizmusa. Az akcióterületen található 2500 lakásból 1100-at lebontanak és ebből mintegy 6-700 lakást építenek a kerület különböző pontjain, 8-10 éven belül. A területen lévő lakások fele jelenleg alacsony színvonalú, komfort nélküli egyszobás vagy annál is kisebb lakás. A területről kitelepített családok választhatnak, hogy lakásuk piaci ellenértéket, vagy egy ugyanilyen értékű lakást kapnak, az akcióterületen való maradás alternatívája azonban nem áll nyitva előttük. A kiköltöztetésre felszólított lakók közül a legtöbben pénzt kérnek, és akik a felajánlott lakhatási lehetőségek közül az alacsony komfortfokozatú lakás alternatíváját választják, azok azért tesznek így, mert jobb minőségű lakásokban képtelenek lennének fizetni a közüzemi díjakat.

A hiányzó érdekképviselés. A rehabilitáció tehát jelentős migrációt szül, mégsem figyelhető meg, hogy a lakosság különböző csoportjai, így az átköltöztetett lakosok jelentős részét kitevő roma kisebbség szerveződése, non-profit intézményei vagy kisebbségi önkormányzatai tárgyaló félként jelentek volna meg az önkormányzattal vagy a projektet bonyolító társasággal szemben. A kiköltöztetések gyakorlatilag mindenütt a családokkal folytatott közvetlen tárgyalások révén valósulnak meg, közösségi érdekképviselőnek vagy egyeztetésnek az akciótervvel kapcsolatban az érintettek oldaláról nincs nyoma. A projektet bonyolító szervezet nyitott arra, hogy akár egy ombudsmani rendszerben, akár valamilyen non-profit szervezet által megvalósított civil kontroll keretében bonyolítsák a kerület életét jelentősen befolyásoló lakáscserét. Már 1998-ban felhívták az Önkormányzat figyelmét arra, hogy indítsa meg az érintett érdekcsoportokkal való egyeztetést. Ilyen jellegű szerveződések vagy intézmények azonban azóta sem jöttek létre és így a jelentős átalakítások szociális vonatkozásait a fővárosban megszokott módon az Önkormányzat szakosodott osztályainak bevonásaival valósítják meg. A projektet bonyolító társaság véleménye szerint az akcióterületen jelenleg lakók túlnyomó többsége örül a fejlesztésnek.

Összekötni vagy szétválasztani. A városrész-rehabilitációs projekt vezetőinek az a véleménye, hogy szét kell választani az Önkormányzat vagyongazdálkodását, másfelől az Önkormányzat szociális gondoskodási rendszerét. Más helyen viszont úgy fogalmaznak, hogy szociális értelemben a projekt célja, hogy a kiköltözők (kb. 1000 család) lehetőleg a kerületben maradjanak, és senki ne kerüljön rosszabb lakásba. A két önkormányzati politika-terület szétválasztásának gondolata direkt módon jeleníti meg a rendszerváltás utáni önkormányzatok egyik alapvető identitás-problémáját, nevezetesen hogy gondoskodó vagy vállalkozó önkormányzatok megteremtése-e a cél. Számos véleményt lehetne azonban idézni, amelyek szerint a várospolitikának ezt a két területét inkább összekötni, semmint elválasztani kellene. Ezt a kérdést társadalomtudományi szinten elsősorban azon konfliktusok kapcsán vetették fel, amelyek egyik oldalról a szegények és a cigány közösségek, másfelől a települési önkormányzatok között robbantak ki a városokban.

Miért épp itt? Az akcióterület sokkal kisebb, mint Középső Józsefváros krízisterülete. Az Önkormányzat illetékesének magyarázata szerint a Corvin-Szigony projekt akcióterületét azért választották meg épp itt, mert a terület 1956-ban sok kárt szenvedett, a rendszerváltásig nem volt felújítás és itt volt a legkönnyebb utcát nyitni. Azt remélik, hogy a projekt fel fogja értékelni a szomszédos területeket is.

Területfüggő rehabilitációs stratégia. A Józsefvárosi Önkormányzat rehabilitációs koncepciója megkülönbözteti a kerület egyes lakókörnyékeit és a szociális, valamint az építészeti beavatkozások aránya lakókörnyékenként eltérő. Míg tehát a Corvin-Szigony Projekt akcióterületén a városépítési beavatkozások dominálnak, addig a Középső-Józsefváros általunk részletesen kutatott részein, így például a Dobozi utca környékén az uralkodó koncepció szerint először szociális rehabilitációra, intézményi erősítésre van szükség és csak ennek sikere után gondolnak építészeti beavatkozásokra.

Ellenvélemények. A megválasztott stratégia bírálói azonban éppen a beavatkozások területi és ágazati egyenetlenségeit vetik az alkalmazott rehabilitációs modell megálmodóinak szemére. Véleményük szerint nem helyes az erőforrások java részét az akcióterületekre koncentrálni, még akkor sem, ha ennek hasznából sokkal kisebb mértékben és nagyon lassan a kerület többi válságos negyede is részesül. Továbbá a bírálók szerint a rehabilitáció során túlzottan dominálnak a szűken értelmezett lakáspolitikai szempontok, a városépítési jellegű beavatkozási eszközök. A bontás és építés fontos eszközök, de középpontba helyezésük helyett a várospolitikai valamennyi részterületét harmonikusan összehangolva, a szociális, környezeti, etnikai, deviancia- és bűnmegelőzési és más szempontokat érvényesítve, az intézmények megerősítésével és a ma ott élő lakosság életminőségét javító beavatkozásokkal, kiegyensúlyozottabb megközelítéssel kellene az akcióterületen túlmenően az egész válságos területet rehabilitálni.

A szociális városrész-rehabilitáció ígérete. Az MSzP egyik józsefvárosi önkormányzati képviselője nyilatkozataiban elutasítja az olyan rekonstrukciós programokat, amelyek csak az arra érdemesnek tartott emberek számára építenek szép lakóhelyet, vagy - akár áttételesen - a körülmények alakításával szelektálják a lakókat. Ehelyett - véleménye szerint - azoknak kell jobb körülményeket teremteni, akik a városban élnek, kilakoltatás helyett szociális munkával, támogatással, komplex eszközrendszerrel kell elérni, hogy az önkényes lakásfoglalók lakhatóvá tegyék saját lakókörnyezetüket, meg kell szüntetni az állandó fenyegetettség érzését, fel kell csillantani a reményt, hogy ha hajlandók együttműködni, akkor maradhatnak. Így azok, akiktől ezt a társadalom többsége sose várta volna, fejleszteni kezdik környezetüket és saját életkörülményeiket. Erre a megoldásra Pécsen, a volt bányásztelep szlömösödésével kapcsolatban van pozitív példa. Az Önkormányzat több fórumon hangoztatott álláspontja szerint tehát a rehabilitációnak nem az a célja, hogy kiszorítsa a szegényebb rétegeket a kerületből. Sőt, azt a többször is nyilvánosságra hozott, az Önkormányzat többségi véleményét tükröző célt tűzték ki, hogy oly módon kell megállítani a leromlási folyamatot, hogy a szegények egy része maradjon a kerületben. Az Önkormányzatban készített interjúk alanyai úgy látják, hogy a IX. kerületi modell egyik hibája éppen az, hogy a korábbi lakóknak nem volt pénzük visszatérni a rehabilitált területre. Ezeket az ígéreteket a választásokon számon fogják kérni a képviselőktől.

Ébredő tulajdonosi öntudat. Józsefvárosi társasházak tapasztalatai szerint a lakásprivatizáció folyamata elősegítette a tulajdonosi öntudat fejlődését. Ahogy egy társasházban a magántulajdonú lakások lassan többségbe kerülnek, úgy válik egyre működőképesebbé a társasházi közgyűlés, és úgy lehet fokozatosan egyre hatékonyabban elszigetelni azokat a tulajdonostársakat, akik semmit sem kívánnak áldozni a ház állagának megóvására, a szükséges felújításokra.

Felújítás és deviancia. Józsefvárosban számos példa van arra, hogy a társasház felújítása nem csupán műszaki és esztétikai okokból szükséges, hanem a közös vagyon védelmét, a deviáns magatartás visszaszorítását is szolgálja. Vannak olyan társasházak, ahol egyes lakók úgy lopnak áramot a lépcsőházban vagy a közös WC-ben futó vezetékekről, hogy lakásaikból megfűrik a falat, sőt arra is volt példa, hogy az így lopott árammal nagy mennyiségű akkumulátort töltöttek fel. A társasháznak ilyenkor elemi érdeke, hogy a felújítás keretében időkapcsolóval szerelje fel a lépcsőház és a közös WC világítását.

Lakossági kapcsolatok. Józsefvárosban az Önkormányzatnak egyetlen intézménye van a lakosságnak a kerületfejlesztési döntésekbe való bevonására: a közmeghallgatás. Az ilyen alkalmakkor először panaszkönyv-szerűen összegyűjtik a kerületi lakosok véleményét, majd az Önkormányzat tisztségviselői gyűléseken válaszolnak ezekre. Ezzel a helyzettel maga a polgármester is elégedetlen. Véleménye szerint a közterek, homlokzatok építészeti megoldása közügy, amit az érdekeltek bevonásával kell megvitatni. Elméletben a település életében négy fő döntéshozó csoportnak kell szorosan és jól együttműködnie:

- a lakosságnak és az azt képviselő civil szervezeteknek,
- az üzleti élet résztvevőinek
- a közhatalom gyakorlóinak, vagyis a döntéshozóknak
- és a professzionális szakértőknek, alkalmazottaknak.

Az ilyen típusú egyeztetés azonban a polgármester szerint nem működik, mert a kötelező lakossági fórumok híre nem jut el a véleményt nyilvánítani akarók táborához, a későn beérkező panaszokat a hatóságok azzal hárítják el, hogy már kiadták az engedélyeket, és minden eldőlt.

A többszintű kormányzás költségvetési vonatkozásai. A főváros által pályázati keretek között a kerületnek juttatott rehabilitációs pénzek mértékére jellemző, hogy e támogatás miatt fogadta el az Önkormányzat a főváros és a kerületek közötti úgynevezett éves "forrásmegosztás" eredményeit. A Fővárosi Közgyűlés ugyanis 1994 óta évente köteles megosztani a kerületekkel a központi költségvetésből Budapestnek járó, összegen. Ez az összeg a központi költségvetésből származó normatívákból adódik össze, és 2002-ben 187, 2003-ban pedig 250 milliárd forintra rúgott. Célja, hogy fedezze azokat az államtól átvállalt - oktatási, szociális, infrastrukturális - feladatokat, melyeknek ellátására a kerületeket az önkormányzati törvény kötelezi. A viták és a látszat ellenére a forrásmegosztás háttérében nem olyan osztozkodási feladat áll, amelyben az egyik fél épp annyival jár jobban, mint amennyivel a másik fél rosszabbul jár. Kompromisszum épp azokban az esetekben köthető könnyebben, amikor a főváros más területeken segít a kerületeknek Európai Unió támogatást vagy hitelt szerezni. Józsefváros ebből a forrásból 2003-ban 200 milliót kapott, a főváros úgynevezett stratégiai alapjából pedig további 180 milliót kapott, valamint fővárosi támogatásokat európai hitelek felvételéhez.

Lakáspolitikai

A lakásállomány állapota. Józsefvárosban a 100 főre jutó lakásállomány az országos átlagnak megfelelő, de ezen belül igen magas az egyszobás és az alacsony komfortfokozatú lakások aránya. Különösen az önkormányzati tulajdonú lakások körében figyelhető meg a minőségi lakások hiánya. Az önkormányzati lakások a kerület lakásállományának fővárosi összehasonlításban igen magas hányadát, mintegy egyharmadát teszik ki. Bár a magántulajdonban lévő lakások állaga általánosságban jobb, mint az önkormányzati lakásoké, mégis a társasházak közös költsége annyira magas, hogy a havonta így kifizetett összeg meghaladja annak a lakbérnek a mértékét, amit akkor kellene fizetni, ha ugyanez a lakás nem magán-, hanem önkormányzati tulajdonban lenne. A felújítások költségeit társasházak esetén részben a lakók által felhalmozott felújítási alap, részben pedig a jól bejáratott kerületi és fővárosi felújítási célú hozzájárulások fedezik.

A rossz minőségű lakások a Józsefváros területén nem egyenletesen helyezkednek el, mert a Körúton belüli, ún. Belső-Józsefváros, valamint a Fiumei út közelében lévő Tisztviselő telep lakásállománya megfelelőnek mondható. A leromlott lakásállomány legnagyobb része a Középső-Józsefváros általunk vizsgált, Baross utca és Népszínház utca közötti területére esik.

Lakáskonceptió. Az Önkormányzat 2000-ben részletes lakáskonceptiót dolgozott ki, amely kitér az elképzelt jövőbeli állapotra és az ehhez szükséges átmeneti lépésekre is. A koncepció úgy rendelkezik, hogy az önkormányzati lakástulajdon egy részét el kell adni, más részét - ahol a felújítás gazdaságos - fel kell újítani, a lakások egy harmadik csoportját pedig le kell bontani. Az Önkormányzat meg kívánja szüntetni azt a helyzetet, amelyben az általa tulajdonolt lakások fenntartási költségeit a lakbérekből befolyó összegek még egyharmados arányban sem fedezik.

Hiányzó összefüggés a szociális dimenzióval. A 2000-ben készült koncepció-dokumentum sajátossága, hogy azt a lakásállománnyal kapcsolatos műszaki és gazdasági szempontok uralják, a dokumentumban megemlített szociális program azonban pusztán három soros. Eszerint az Önkormányzat felelősséget érez azokért a családokért, amelyek még az önkormányzati lakásszektor keretei között sem tudják, vagy nem akarják lakhatásukat megoldani és e célból szabályozási és segítő programokat kell kidolgozni e családok szociális biztonságának fokozására.

A lakhatás mint ösztönző a leszakadó családoknak. A későbbiekben a kerület lakáspolitikája, legalábbis az elhatározások szintjén, szociális elemekkel gazdagodott. A jelenlegi kerületi tervek szerint a szociális bérű lakásokban meghatározott időre kötik majd a bérleti szerződéseket. Előnyt élveznek majd azok a családok, amelyek maguk is tesznek valamit lakhatásukért, például úgynevezett szociális szerződést kötnek az Önkormányzattal, vagy előtakarékosági szerződést képesek felmutatni. A szomszédaik életét megkeserítő, renitens lakóknak nem hosszabbítják meg a szerződését.

Önkormányzati bérlakások építése. A 2002-es választási kampány során a józsefvárosi kerületi MSzP-SzDSz koalíció évente 100 újonnan épülő önkormányzati lakás építését ígérte meg. E lakásokat a jelenlegi lakáspolitikai koncepció szerint a kerület nem akarja eladni. A lakásokat non-profit lakástársaság működtetné, az Önkormányzat pedig támogatást adna a szociálisan rászorultaknak. A VIII. kerületben a Dankó utcában épül az első ilyen, szociális jellegű bérlakásoknak otthont adó ház. Építését a Gazdasági Minisztérium támogatta, az önkormányzati többségi tulajdonú városrehabilitációs projektiroda, a Rév8 Rt. tervezte, és a kivitelezőt közbeszerzési eljárás során választották ki.

Lakásprivatizáció. A Józsefvárosban sokan szeretnék megvásárolni önkormányzati bérlakásukat. Bizonyos, az átlagosnál nem rosszabb minőségű lakások bérlői erre a jövő évig kedvezményes vételi lehetőséget kapnak. 2003 elején még folyt a felmérés, hogy mely lakások idegeníthetők el.

Jogcím nélküli lakók, különbségtétel a jó- és rosszhiszeműek között. A jogcím nélküliek körében jóhiszemű lakásfoglalónak számítanak azok, akik birtokháborítás nélkül laknak a lakásban, például úgy, hogy nem fizetik a lakbért, vagy hogy rokonaikhoz költöztek. Józsefvárosban az ilyen lakók száma mintegy négyszáz, és egy részük az Önkormányzat méltányossági döntése alapján indokolt esetben a későbbiekben jogosan is bérlővé válhat. A rosszhiszemű jogcím nélküliek viszont - akik tehát birtokháborítással kerültek a lakásba - jegyzői határozattal két hónapon belül kiköltöztethetők, aminek az Önkormányzat az utóbbi években egyre inkább érvényt is szerez. 2003-ban az Önkormányzat mintegy 10-12 olyan házról tudott, amelyben sok önkényes lakásfoglaló él, pl. ilyen a Dobozi utca 41, ahol a birtokháborítás után ezeket a személyeket rendszeresen közbotrány-okozásért is felelősségre vonták. 2002-ben mintegy 40 önkényes lakásfoglalót költöztettek ki, de helyükbe rendszeresen újak érkeztek. Az Önkormányzat sok esetben nem lát más megoldást, mint a szóban forgó épületek lebontását.

Bontással a deviancia ellen. A Józsefvárosi Önkormányzat sok esetben nemcsak kilakoltatja az önkényes beköltözőket, hanem - amennyiben a ház állaga ezt szükségessé teszi - egyben megragadja az alkalmat, és a kilakoltatás után előrehozza az épület lebontásának időpontját is. Ilyen okból csak olyan házakat bontanak le, amelyek eleve szerepelnek a rehabilitáció bontási tervében, de ezen épületek körében előre sorolják azokat a házakat, melyek lakóira deviáns magatartás jellemző: ezeket gyorsított ütemben bontják le. Az épületnek a kilakoltatást követő őrzését, a lebontást és a törmelék gyors elszállítását gyakran a szomszédok kérik, nehogy az önkényes lakásfoglalók visszatérjenek, és hogy az üres telek ne változzon át szeméttelappé. Az önkormányzati lakásból történő kilakoltatásokkal kapcsolatban civil szervezetek is állást foglalnak. Így 2002 júliusában a Józsefvárosban a Lakásbérlők és Lakók Egyesülete nyilvánosan tiltakozott egy család kilakoltatása ellen.

A lakásproblémák egy felmérés tükrében. 2000 őszén Józsefváros válságos területein átfogó kérdőíves felmérés készült a lakásviszonyokról. Ennek során 600 önkormányzati és 300 magántulajdonú lakás lakóit kérdezték ki. A felmérés főbb eredményei a következők.

Jelentős szocio-demográfiai különbségek a bérlők és a tulajdonosok között. Míg a bérlőknek csak 31, addig a tulajdonosoknak 60 százaléka rendelkezik legalább érettséggel. A lakástulajdonosok körében a diplomások aránya közel négyszeres ahhoz az arányhoz képest, amit a bérlők körében lehetett megfigyelni. A bérlők részmintájához képest a dolgozók aránya 15 százalékkal magasabb a tulajdonosok körében, és munkanélküliek és egyéb inaktív háztartástagok pedig lényegében csak a bérlői almintában voltak találhatók. A bérlők között - a tulajdonosokhoz képest - nagyobb arányban vannak a VIII. kerület más részeiből idekerült emberek, ők teszik ki a bérlői almintát csaknem felét.

Jövedelmek és költségek. A felmérés által lefedett területen alacsonyabb a családok jövedelme, mint a kerület átlaga, ezen belül azonban lényeges különbségeket takar a lakáspiaci pozíció. A tulajdonosi almintában nem voltak olyan családok, ahol az összjövedelem 20.000 Ft. alatt lett volna, de jónéhány bérlőnek ennyire kis jövedelme volt. A legmagasabb jövedelem-kategória a 100.000 Ft feletti jövedelem volt, ebbe a bérlő családoknak csak egytizede, míg a tulajdonosi családoknak 27 százaléka tartozott. A két réteg közötti különbségek a lakásköltségekben is visszaköszöttek: bérlők esetében a fűtési és villamos energia, míg a tulajdonosok esetében a gáz és a víz/csatorna számlája a magasabb. A kiadások visszafogásának egyik módja a számlák kifizetésének elhagyása. Saját bevallása szerint ez a tulajdonosi almintában a kérdezettek 10 százalékaival, a bérlőknek pedig 19 százalékaival fordult már elő, ezen belül a bérlők 15 százaléka már volt lakbérhátraléka.

A lakások műszaki paraméterei. A lakások alapterülete 11 és 140 négyzetméter között szóródott; a tulajdonosi almintában 55 négyzetméter volt az átlag, a bérlői almintában pedig 41 négyzetméter. A privatizáció tehát leginkább a legnagyobb épületek nagyobb és vélhetően komfortosabb lakásait érintette. Az önkormányzati lakások többségében már volt fürdőszoba és WC, de ahol ezek hiányoztak, azt többségében a lakók alakították ki, nem pedig a tulajdonos önkormányzat.

A lakások értéke. A tulajdonosi almintában a válaszolók 79 százaléka maga volt a korábbi bérlő. A privatizálási csúcs – a lakók emlékei szerint – 1994-re esett, míg a lakások megvétele többségében 1994 és 1996 között zajlott. A megkérdezettek szerint a bérlakások négyzetméteréért kapható összeg a felmérés időpontjában (2000 ősze) valamivel több, mint 84 ezer, míg a magántulajdonú lakások esetén 113 ezer forint.

Elégedettség és költözési tervek. A megkérdezettek csak mérsékelten elégedettek a lakókörülményeikkel, de kötődnek a városrészhez. Arra a kérdésre, hogy szándékában áll-e lakóhelyet változtatni az elkövetkező egy-két évben, a kérdezettek nagyobb része mindkét almintában nemmel válaszolt. A költözni kívánók aránya nagyobb a bérlők, mint a tulajdonosok között. A költözni kívánók több okot is megjelölhettek, és a válaszolók több mint negyven százaléka a közbiztonsági problémákat jelölte meg, így ez volt a leggyakrabban említett ok.

Szociális ügyek

A szociális gondok gócpontja. A Szociális Osztály és a kerületi gyermekvédelem számára a kerület társadalomföldrajza teljesen világos. Az ügyintézők idejük java részében elsősorban az alábbi utcák lakóival foglalkoznak: Magdolna, Szerdahelyi, Koszorú, Lujza, Dobozi utca. Ezek az utcák szinte teljes mértékben "roma-utcák". A lakásokban több generáció él együtt, a háztartások tagjainak száma itt sokkal magasabb, mint a kerület más utcaiban. Bár hivatalosan nem létezik szükséglakás, itt előfordul 15 nm-es lakás is, pl. vasalókonyhából kialakítva.

Összefüggés a lakásügyekkel. Józsefváros krízisterületén nagyon sok önkormányzati lakás van, ennél lényegesen kevesebb van pl. a Palotanegyedben, ahol a lakások átlagosan nagyobbak, jobbak, és kb. 90%-uk magántulajdonban van. 2003 végéig van kedvezményes lehetőség az önkormányzati lakások megvásárlására, de mivel az önkormányzati lakások legtöbbje lepusztult, mind homlokzatban, mind pedig belső terében, túlnyomórészt alacsony komfortfokozatúak (külső vécé, legfeljebb zuhanyzótálca, villanyfűtés stb.), a lakók akkor sem áldoznának rájuk, ha lenne pénzük. Mivel a villanyfűtés költséges, és ezeknek a lakásoknak a hőszigetelése sem jó, sokan annyira takarékoskodnak a fűtéssel, hogy inkább fáznak. A Szociális Osztály látókörében nem egy olyan egyedülálló nyugdíjas van, aki így kerüli el, hogy díjhátraléka legyen az Elektromos Műveknél.

Összefüggés a munkaüggyel. A munkanélküliség aránya a kerületben nagyon nagy. Amíg az országos átlag csökken, a kerületi emelkedik. Ennek egyik oka adminisztrációs jellegű: ebben a kerületben minden támogatási formához regisztráltatnia kell magát az ügyfélnek a munkaügyi központnál.

Segélykeretek. A Szociális Osztály éves költségvetése 560-630 millió forint, az éves ügyiratszám: 27.000, ez kb. 14.000 ügyfelet takar. A Gyermekvédelmi Osztály éves segélykerete: 250 millió Ft. Ehhez az Önkormányzat az elmúlt évi 70%-kal szemben most 90% támogatást kap a költségvetési törvény szerint.

Jellemző támogatások a krízisterületen. A legnagyobb arányú támogatási forma, ami különösen a Középső-Józsefvárosban jellemző, a lakásfenntartási támogatás. Ennek éves összege az 1999-2000 években 110-120 millió Ft, volt, idén 153 millió Ft. E támogatási forma előnye, hogy objektív és célirányos: a VIII. kerületben egyedülálló módon ezt a támogatást közvetlenül a közműveknek, a díjbeszedőnek utalják át, és nem az ügyfél kezébe jut, így az nem költheti másra. Évről évre emelkedik a díjhátralékosok száma. Méltányossági segély is adható erre a célra. Segélyre kéthetente kb. 60-70 kérelem fut be, a nyári ülésszak után kb. 140 kérvényt kellett kezelni, ennek egyharmada a díjhátralékkal kapcsolatosan érkezett.

Idősödő kerület. A kerület lakossága idősödik és fogy. 2002: ~80 ezer lakos, 2003: ~79.300. Idén 3.000 fölött van azoknak a száma, akik betöltötték a 80. életévüket. Ez különösen jellemző a Palotanegyed környékén. A magas átlagéletkor miatt a kerületben magas a közgyógyellátottak száma: 3.400 fő, ők éves szinten 34-36 millió Ft-ot kapnak. Szintén jellemző támogatási forma a kerületben az ápolási díj, tartósan beteg hozzátartozó ellátására. Ennek fő előnye, hogy szolgálati időre jogosít, ezért sok munkanélküli igénybe veszi. Éves szinten 80 millió Ft ápolási díjat fizetnek ki.

Kapcsolat más szervezeti egységekkel. A Polgármesteri Hivatalnak 16 szervezeti egysége van. A Szociális Osztály létszáma magasabb, mint bármely más kerületben. Folyamatosan kapcsolatban van a Vagyongazdálkodási Osztállyal ugyanígy a Lakásosztállyal és a Gyermekvédelmi osztállyal. A kerületfejlesztési kérdésekkel kapcsolatosan a Szociális Osztálynak nincs önálló koncepciója. A kerületfejlesztés kérdéseibe nem akarnak beleszólni, nézetük szerint azt teljes mértékben az Önkormányzat dolgozza ki és a Rév8 Rt. valósítja meg.

A díjhátralékos családok egy felmérés tükrében. 2001 nyarán interjúk módszerrel szociológiai felmérés készült a józsefvárosi díjhátralékos családok körében, a kerületi Családsegítő Szolgálat támogatásával. A 82 meginterjúvált család lakóhelye Józsefváros egészét reprezentálja, nemcsak a kerület válság sújtotta részeit.

A díjhátralék keletkezése. A díjhátralékos háztartások nagy többsége sebezhető, törékeny, instabil, szükségleteit a társadalomban szokásos szint alatt elégíti ki. Jellemző, hogy az érintettek fájdalommal, indulatokkal élik meg szegénységüket, és ritkább, hogy eredményes alkalmazkodási stratégiák alakulnak ki. A számlafizetési nehézségek, az eladósodás kezdete általában konkrét eseményekhez – például munkanélkülivé váláshoz, megbetegedéshez, a család szerkezetében, vagy működésében bekövetkezett változashoz – kötődik. Ezután a jövedelem csökkenésével a hátralékba kerülés valószínűsége növekszik ugyan, de a jövedelem emelkedése nem feltétlenül eredményezi a hátralékosság elkerülésének jobb esélyét.

Jövedelmek. A legalacsonyabb jövedelmi szinteken a szociális támogatások aránya meghatározó, és ehhez alkalmi munkákból származó bevétel társul. Ezen a szinten komoly nehézségekkel jár az elemi szükségletek kielégítése, és a háztartás tervezhetetlen. A fix munkajövedelemre épülő díjhátralékos háztartások egy részét az jellemzi, hogy korábban keletkezett hátralékot hurcolnak magukkal, azt próbálják törleszteni. Ebben a körbe az eredeti adósság keletkezése többnyire munkanélküliséggel áll kapcsolatban.

Pénzügyi stratégiák. Az érintett háztartások pénzügyi stratégiáinak nincs sok alternatívája. A legsürgetőbbben jelentkező kiadások elsőbbsége mellett széles körben jellemző a lyukak tömködése, a számlákkal való sakkozás és az értéktárgyak eladása vagy elzálogosítása. Fenyegetés hatására (fizetési felszólítás, kilakoltatás kilátásba helyezése) a háztartás többnyire fizet, ám ez inkább csak a szankciók elhalasztását célozza. Gyakori – főleg áramszámla tartozás kiegyenlítése esetén –, hogy a részletfizetési megállapodás betartása újabb hátralékok keletkezésével jár együtt, mert a háztartás a nagyobb veszélyt jelentő kötelezettségét teljesíti, miközben az aktuális számlák fizetésével elmarad. A háztartások egy típusa csak rendszeres rokonsági-szomszédsági segítséggel, kölcsönrel működtethető, és állandó kölcsön-körök szorításában vergődik. Nagyobb összegű, eseti jellegű kölcsönök a munkajövedelemre épülő háztartásoknál jellemzők, míg a visszatérő adóssá válás a teljes mintában megtalálható.

Nehéz segíteni a díjhátralékos családoknak. A háztartásokban hiányos és téves ismeretek élnek a szociális ellátórendszer működéséről, az igényelhető önkormányzati és alapítványi lakhatást-, illetőleg díjhátralék-kiegyenlítést segítő támogatásokról. A segítő kapcsolatok megszakadása – amint a segítségkérés elkerülése is – gyakran egyfajta tehetetlenségi, 'bénultsági' állapot kialakulására, illetőleg a küzdelmek feladására utal. A díjhátralékos helyzetbe került háztartásokat és tagjaikat mentálhigiénés jellegű veszélyek is fenyegetik.

Következtetés. A díjhátralékosság szociálpolitikai kezelése megoldatlan.

Romák és kisebbségpolitika

Az együttélés hagyománya. A kerület hagyománya szerint itt mindig éltek együtt különböző vagyoni helyzetű emberek. Egy házban, egy utcában laktak együtt a középpolgártól a proliig. A főútvonalakon az utcafronton közép- és az udvarban kispolgárok laktak, a mellékutcákban kispolgárok és prolik. Józsefváros etnikai és vallási összetételében is tradicionálisan színes volt, így ezen a területen erősebb volt a tolerancia is.

Lakóhelyi etnikai szegregáció. Középső-Józsefvárosban él a kerület lakosságának mintegy kétharmada, és itt a roma lakosság becsült aránya 20-25%. A kerület jelentős részében elindult a gettósodás, és a romák többsége a spontán szegregáció által meghatározott egyes utcákban lakik, így pl. a Diószegi utcában.

Iskolai etnikai szegregáció. A kerületi iskolákban is beindultak az elkülönülés spontán folyamatai. Az Erdélyi utcai iskolában önkormányzati forrásból származó vélemények szerint a tanulók 90%-a roma gyerek, a többi gyerek többsége pedig olyan családból származik, ahol legalább az egyik szülő alkoholista. A nyilatkozó hasonló megoszlásról számol be a Dugonics utcai és a Tolnai utcai speciális iskolában, míg a Köztársaság téri iskolában egyelőre 50% alatt van a roma gyerekek száma. Józsefváros Önkormányzata havi 5 - 10 ezer forinttal támogatja a kerület roma középiskoláit, ha azok részt vesznek a Józsefvárosi Roma Szolgálat korrepetációs és művelődési programjában.

Hajléktalanul vagy önkényesen? A kerületben jelentős a hajléktalanok tömege és az igényektől elmarad a hajléktalanszállók férőhelyeinek száma. A hajléktalanok többsége nem roma. A romák inkább elfoglalnak lakásokat, mintsem hogy hajléktalanná váljanak. Önkormányzati források szerint az önkényes lakásfoglalók 95%-a roma.

Lakáspolitikai eszközök a gettósodás ellen. A kerületet vezető MSZP-SzDSz koalíció célja az etnikailag vegyes lakosság fenntartása, a gettósodási folyamatok csökkentése. Mivel a kizárólag szegények által lakott házak könnyebben vezetnek etnikai szegregációhoz, ezért elvetik a kifejezetten csak szegényeknek épített bérházak ötletét. Bár a csupa saját tulajdonú lakásból álló társasház az Önkormányzatnak olcsóbb, hosszú távon azonban a vegyes tulajdonú házak konstrukciója a legmegfelelőbb modell, még a szociális bérházak konstrukciójánál is jobb. Mivel a kerület lakásokat akar építtetni szociális bérlakás céljára, ezeket olyan házakban akarják létrehozni, amelyekben 1-2-3, de ennél nem több bérlakás lesz a szegényebb családok számára is. Ezekben a házakban a tervek szerint a lakások mintegy egyharmadára a kerületben dolgozó közalkalmazottak pályázhatnak majd.

Közbeszerzési kedvezmények. A bontások során házanként 5-5 cigány vállalkozót versenyeztetnek, együttműködésben a kerületi roma önkormányzattal. A tapasztalatok és a munka minősége alapján alakulhat ki egy stabil bedolgozógárda, amely a nagy tömegben jelentkező bontási munkákat kapja. A cigány vállalkozóknál már hagyománya, kultúrája van a bontásnak. Amit lehet, minden hasznosítható anyagot újrahasznosítanak, főleg téglaházak esetében. Ezek a vállalkozók munkahelyeket is teremtenek, mert leginkább kerületi lakosokat alkalmaznak.

Közgondolkodás. A józsefvárosi kerületi közéletben folyik a roma integráció és szegregáció kérdéséről folytatott vita, melynek egyik fóruma a kerület újságja. Az óvatosan megfogalmazott írásokból kirajzolódik, hogy mindenki egyetért azzal, hogy a romák többsége születése óta hátrányos helyzetben van. Ugyanakkor vitatott az etnikai választóvonal mentén létrejött különbségek mértéke: a roma szervezetek szerint országos szinten a munkavállalási korú romák nyolcvan százaléka munkanélküli. A nézetek főleg abban térnek el, hogy kinek, mely lakossági csoportoknak és intézményeknek mit kellene tenni a hátrányok felszámolása érdekében.

Deviancia- és bűnmegelőzés

Kamerás térfigyelés. Józsefváros bűnmegelőzési helyzetében valósággal új fejezetet nyitott az a kamerarendszer, melyet 1999 óta több hullámban építettek ki. A térfigyelő rendszerben jelenleg mintegy 100 kamerával figyelik a közterületeket, és működtetése évente mintegy 100 millió forintba kerül. A rendszer jelenleg 86 %-ban fedi le a kerületet, és jövőre lefedi annak egész területét. A rendszer radikálisan csökkentette a közterületeken elkövetett bűnesetek számát, pl. a gépkocsi feltörések száma tizedére csökkent, a gépkocsi lopásoké és a lakásbetöréseké pedig negyedére-ötödére. Az Önkormányzat azt tervezi, hogy szabálysértők, így pl. szemetelők ellen is beveti. A rendszert a Józsefváros Közbiztonságáért Közhasznú Társaság működteti. A költségek javát a két tulajdonos állja: a kerületi Önkormányzat és kisebb részét a Belügyminisztérium, a finanszírozás fő arányairól 2003-ban méltányossági vita robbant ki a kerület és a BM között. Sikeresen pályáztak a főváros közbiztonsági pályázatán, továbbá működik a Józsefváros Közbiztonságáért Közalapítvány, amely támogatásokat gyűjt, nemcsak vállalkozóktól, hanem a kerület lakói is felajánlhatják személyi jövedelemadójuk egy százalékát az Alapítvány részére. .

A prostitúció nagyon zavarta a kerület lakosságát, és a közterületekről három évvel ezelőtt rendőri úton lényegében kiszorították. Bár a fertőzött területeken a futtatók valamilyen szintű rendet tartottak, magával a prostitúcióval a törvény- és szabálysértő cselekedetek egész sora járt együtt. A kerületben a prostitúció magánlakásokban él tovább. A rendőrség a lakosság segítségét kérte, hogy jelentsék be az ilyen lakásokat.

Biztonság és városrész-rehabilitáció. Főként a térfigyelés és az utcáról eltüntetett prostitúció hatására Józsefvárosban a bűncselekmények valamennyi mutatója, különösen a vagyon elleni bűncselekményeké, fokozatosan javul. Ugyanakkor a rendőrség tapasztalata szerint Józsefváros építészeti értelemben vett krízisterületei egybeesnek a bűnügyi szempontból legfertőzöttebb területekkel. A hatóságok szoros összefüggést látnak a városépítési jellegű rehabilitáció, a fokozódó biztonság és a kerületbe települő vállalkozók növekvő száma között. Úgy vélik, hogy a kerületfejlesztési koncepció és rehabilitáció keretében tervezett Corvin-Szigony projekt megkezdésével a kerület elmaradottabb területein is várhatóan megindul egyfajta polgáriasodás.

A Keleti Pályaudvaron külön rendőrőrs működik, a MÁV biztonsági szolgálatával együttműködésben. Igyekeznek növelni a körözött személyek kiszűrését a pályaudvari utasforgalomból. A pályaudvaron évek óta csökken a csomaglopások száma, de sok személyt fognak el hamis és meghamisított vasúti menetjegyekkel, hamis bankókkal és útlevelekkel, körözött mobiltelefonokkal és vám-deviza bűncselekményekkel kapcsolatos cselekmények miatt. Az utóbbi években csökken az Albániából és Jugoszlávia utódállamaiból érkező bűnözők tevékenysége, de nőtt az araboké.

Polgárőrök. Józsefváros területén három polgárőrszervezet működik, melyek főleg az iskoláknál, a rendőrséggel végzett közös járőrszolgálatok során, a mérkőzések és a választások biztosításában, a kínai piacon elkövetett bűncselekmények észlelése során és a prostitúció visszaszorításában végeztek bűnmegelőző munkát.

Bűnmegelőzési koncepció. 2003-ban a Józsefvárosi Rendőrkapitányság önálló bűnmegelőzési koncepciót dolgozott ki. A koncepció az iskolákban végzendő nevelési munka, az áldozatvédelmi tevékenység és a különböző közszolgálati és non-profit szervezetekkel való együttműködés mellett arról is rendelkezik, hogy úgynevezett Szomszédfigyelő Rendszert kell kiépíteni. E rendszer keretében a lakosok, főként a napközben is otthon tartózkodó személyek szervezettebben jelentenék be a gyanús eseményeket a rendőrségnek. A hatóság tisztában van azzal, hogy e rendszer működőképessége nagyban függ az adott terület építészeti jellegétől. A kerületben az ilyen jellegű adatgyűjtés jól működhet a családi házas jellegű Tisztviselőtelepen, de rosszabbul a lakótelepeken, különösen ahol a házak aljában boltok is vannak, és lényegében sehogyan sem a sűrű beépítésű krízisterületeken..

(3) Külső-Erzsébetváros, a Csikágó

Rehabilitáció

Adottságok. A "Csikágó" a VII. kerület, azaz Erzsébetváros külső része. A Nefelejcs és a Hernád utcák környékén száz éve rövid idő alatt szinte a semmiből épült az egész negyed. A többségükben háromemeletes házak udvarai szűkek, sötétek. A VII. kerület egészére a nagy népsűrűség és a zárt soros beépítés a jellemző. A 70-es években itt volt az egyik legnagyobb szabású tömbrehabilitáció, de a nagy számú régi épület és a közterületek teljes felújítására sem akkor nem volt, sem most nincs elegendő pénz. A kerület egészében mintegy 100 mrd Ft-ra becsülhető a felújítási igény.

Lakosságcsere és szlömösödés. 1985-től megindult egy szlömösödési folyamat a kerületben, amely összefüggött a vidéki munkanélküliség miatti Budapestre történő felköltözési folyamattal. A kerületet vezetői szerint a szlömösödési folyamat megállt, azt 1998 körül a rehabilitációs folyamatok, illetve az új építkezések fékezték le. Ennek nyomán a korábban minimális ingatlanárak 150 ezer Ft/nm fölé emelkedtek, így az Erzsébetvárosban élő alacsony státuszú lakossági réteg tagjai nagyszámban adták el a lakásprivatizáció során 3000 Ft/nm-ért megvett lakásukat és költöztek el alacsonyabb ingatlanárakkal rendelkező területekre. Viszont a kerület egészének javuló megítélésére jellemző, hogy a havi lakásbérleti díjak már magasabbak, mint a budapesti átlag.

Külső-Erzsébetvárosban, az úgynevezett Csikágóban a legnagyobb a szlömösödés veszélye, elsősorban a Damjanich utca - Rottenbiller utca - Thököly út - Dózsa György út négyzetben. Itt sok a komfort nélküli lakás, a lakások mintegy egyharmada fürdőszoba nélküli, egyszobás kislakás. A városrész lakásai olcsóságuk miatt a vidékről beköltöző cigány népesség számára elérhetőek, de a nem cigány hajléktalanoknak és a bevándorlóknak is gyakran első célpontjává válnak. A Garay téren és környékén megélhetést, sokaknak kiemelkedési lehetőséget nyújtanak a kereskedelem többé vagy kevésbé legális formái. Külső-Erzsébetvárosban a cigányságnak nemcsak szegény és deviáns rétege él itt, hanem közülük sokan különböző vállalkozásokban, például a használtcikk kereskedelemben találják meg boldogulásukat. A Külső-Erzsébetváros népessége, mint a belsőbb részéé is, szintén csökkenő, de a városrész a cigányság térnyerésével összefüggésben fiatalosodik is. A Nefelejcs utca - Garay utca - Dembinszky utca közötti rész rossz állapotban van, az olcsó lakásokban 12-14 ezer roma család él. A hosszabb ideje itt élő roma családokra az jellemző, hogy ők már teljesen beilleszkedtek a városrész életébe, ugyanakkor az újonnan vidékről felköltözött, jellemzően nagy létszámú családok még nem, körükben gyakoribb a deviancia.

Százház utca. A Keleti Pályaudvar melletti Verseny utca-Dózsa György út-Thököly út közötti háromszög alakú terület van igen leromlott állapotban, sok ház valóságos nyomortelep. A kerület által is tulajdonolt Erzsébetvárosi Lakásépítő Kft. itt jelenleg 150 magántulajdonú és 200 bérlakást épített, ami az Önkormányzat számításai szerint gyökeresen meg fogja változtatni a terület ingatlanpiaci státuszát. Az építkezés még csak most kezdődik, de a lakások 90%-a már elkelt. A kis alapterületű (30-45 nm-es) lakások 250-310 ezer Ft-os áron is kelendőnek bizonyultak.

Tervek. A Garay téri piac átépítése, a 680 férőhelyes parkolóház enyhíteni fogja a nyomasztó parkolási problémákat. (Jelenleg 1300 autóra 1100 parkolóhely jut.) A kerület összes közintézményét fel kívánják újítani. A zöld közterületeket a foghíjak parkosításával, az utcák fásításával, fasoros gyalogosutak kialakításával, sőt tömbrészek, esetleg egész tömbök bontásával és parkká alakításával, játszóterek építésével, az udvarok zöldfelületté való átalakításával akarják pótolni. Az önkormányzati költségvetést 2002-re egyensúlyba hozták. Erzsébetváros Képviselőtestülete rehabilitáció számára két akció-területet is lehatárolt: a Garay tér környékét és a Százház utca környékét. Megfogalmazták, hogy a probléma komplex városrendezési, szociálpolitikai és közrendészeti beavatkozást igényel.

Kerületközi együttműködés. A közeljövőben az V.-VI.-VII. kerület és a fővárosi Önkormányzat közös rehabilitációs társaságot fog létrehozni elsősorban a kerületközi projektek végrehajtására. A Lövölde tér és a Városligeti fasor megújítása lehet az első olyan projekt a VII. kerületben, amit a társulás részvételével valósítanak meg. A kerület számára fővárosi közvetítéssel egy Európai Unió forrású hitelkeret is megnyílt.

Fővárosi társfinanszírozás. A Fővárosi Önkormányzat városrehabilitációs rendelete támogatja az alacsony komfortfokozatú lakások megszüntetését az önkormányzati tulajdonú épületekben. A kerület nagy problémája, hogy a lakások fele ilyen, nem egy közülük csak 10 nm-es. Sajnos a bérlők kihelyezéséhez a rendelet csak 40 ezer Ft/nm támogatást ad, de 160 ezer Ft/nm alatti árban senkivel sem lehet megegyezni. Mivel a különbséget az Önkormányzat nem tudja tömegesen biztosítani, ez patthelyzethez vezet a tárgyalásokban. Jól működnek viszont a társasházi felújításra benyújtott pályázatok, ahol 50-50%-os a kerületi és a fővárosi finanszírozás aránya. A fővárosi közgyűlésben 2 képviselővel próbálják érvényesíteni érdekeiket. Nagy problémájuk, hogy a főváros meg akarja szüntetni úgynevezett stratégiai alapját, amelyből 10% önerő mellett lehetett támogatást igényelni közterület felújításához.

A rehabilitációs stratégia egyes elemei. A házak bontásánál 100%-ban kártalanítják a lakókat. Az jellemző, hogy a lakók pénzben kérik a kártérítési összeget. Jellemző hogy a felújításoknál történő kiköltöztetéseknél a lakók 75%-a úgy nyilatkozik, hogy továbbra is a kerületben szeretne lakni. Az Önkormányzat 26%-ban tulajdonos az Erzsébetvárosi Lakásépítő Kft.-ben, mely az elmúlt 3 év alatt 101 lakást épített, melyeket utóbb magántulajdonú lakásként hasznosítottak. A befektetők érdeklődése elsősorban házak felújítására, tetőtér-beépítésekre irányul, de a lakókkal való hosszú egyeztetési folyamat sokakat elriaszt. Az Önkormányzat egyes utcákban törekszik a lakóházak környezetének rendbetételére forgalomlassítással és fásítással.

Társasházak támogatása. Erzsébetvárosi társasházak 2003-ban 292 társasház részesült fővárosi támogatásban, több mint 123 millió forint értékben. A beadott pályázatokat Erzsébetváros Kerületfejlesztési Bizottsága továbbítja a Főpolgármesteri Hivatal felé. A társasházi felújításokat a kerületi önkormányzat is támogatja, így 2003-ban 334 társasház kapott összesen 300 millió forintot.

Magántőke. Mivel a rehabilitációt illetően a kerület alapvetően a saját szűkös forrásaira van utalva, ezért a vállalkozói tőke bevonása elkerülhetetlen a rehabilitációs feladatok megoldásához. Ezért azoknál az önkormányzati tulajdonú házaknál, ahol a vállalkozó elvégzi a műemlékvédelmi szempontból fontos homlokzatfelújítást, ott az Önkormányzat építési lehetőséget biztosít a vállalkozó számára. A kerületben megjelent befektetők egy része építkezett, más részük autóparkolót rendezett be a megvásárolt telken. Eladatlan foghíjtelek a kerületben nincs, a vevőket építési kötelezettség terheli. Az építési törvény szerint 5 év után ki lehet sajátítani azokat a telkeket, ahol nem történt beépítés. 2004-2005-ben számos helyen lejár ez a határidő, és az Önkormányzat hamarosan emlékeztetni fogja a befektetőket beépítési kötelezettségükre. Ezzel a jelenséggel együtt is dinamikus a lakásépítés a kerületben, mivel az elmúlt 3 évben 200 lakást építettek a kerületben és folyamatban is ennyi van. Mindez jelentős előrelépés ahhoz képest, hogy a II. világháború utáni évtizedekben alig 1-2 új ház épült a kerületben. Gyakran előforduló konfliktus a vállalkozókkal, hogy a világörökségi részek közelében olcsó, silány minőségű házakat kívánnak építeni. Ugyanakkor vannak olyan vállalkozók is, akik nemcsak az épületet, hanem a hozzá tartozó utcarészt (pl. járdát) is felújították. A városrehabilitációval kapcsolatban az a tapasztalatuk, hogy ha a közterületet az Önkormányzat rendbe hozta, akkor már jönnek a vállalkozók, és a rehabilitáció többi részét már piaci alapon elvégzik.

A civil szervezetekkel való kapcsolattartásban problémaként jelentkezik, hogy azok időnként helyi érdekek alapján támadnak egyes fővárosi beruházásokat (pl. 4-es metró, M0-as út kiépítése). A kerület képviselői úgy látják, hogy a főváros ezeket a konfliktusokat nem tudja kezelni, nem ajánl kártérítést ott sem, ahol ténylegesen hátránya is származik az ott élőknek a beruházásokból. A viták elnyúlnak, a különféle építéshez kapcsolódó engedélyek időközben lejárnak, lehet előlről kezdeni a beruházási folyamatot.

Pártok. A kerületfejlesztést illetően konszenzus van a politikai pártok között, önkormányzati döntési fórum elé általában nem is visznek ügyeket addig, amíg a politikai konszenzus ki nem alakult.

Ingatlan- és lakásgazdálkodás

Lakások. A kerület 35 ezres lakásállományából 6 ezer van önkormányzati tulajdonban, általában igen leromlott állapotban. A szükségslakások száma 3 ezerre tehető. A kerületben igen magas az időskorúak aránya (35-40%), örökös nélküli haláluk miatt évente 100-150 lakás megüresedik és önkormányzati tulajdonba kerül. Mivel ezek nagy része is kis alapterületű (nem egy csak 10 nm-es), 1998 óta az Önkormányzat úgy is javítja a lakáskörülményeket, hogy ezeket a lakásokat lehetőség szerint csatolja a többi kis lakáshoz, így hozva létre nagyobb alapterületű lakásokat. Ezzel a két nemzedékkel korábban lezajlott lakásleválasztási folyamatokkal ellentétes irányú tendenciát támogatnak. Még mindig magas (160 db) az önkormányzati tulajdonban lévő ingatlanok száma. Az Önkormányzat éves, 140 millió Ft-os rehabilitációs kerete igen kevés, pl. egyetlen Király utcai ház rehabilitációjára lenne csak elég, ezért jelent számukra nagy lehetőséget a fővárosi rehabilitációs keret.

Az Önkormányzat folytatni kívánja a lakásprivatizációt, de ezt főként műszaki akadály, a lakások leromlottsága fékezi. A lakásállomány növelésének és korszerűsítésének módjai közül az Önkormányzat azokat részesíti előnyben, melyekben saját szűkös keretein kívül állami és magánforrásokat is be lehet vonni. A szükséglakásokat és a komfort nélküli lakásokat fokozatosan fel kívánják számolni, részben a szomszédos lakásokhoz való csatolás, részben lakótömb-rehabilitáció, részben pedig üzlethelyiséggé való átminősítés útján. Bérleti joggal terhelt lakás esetén arra törekszenek, hogy a bérlet új építésű, vagy felújított lakásban helyezték ki. Az erzsébetvárosi önkormányzat átlagosan 3-4 évenként készít lakásgazdálkodási koncepciót, melyet a Vagyongazdálkodási Iroda készít el. A lakásgazdálkodási koncepcióban szociális tartalmú elemek nincsenek.

Üzlethelyiségek. A helyiségbérleti díjak emelése állandó vita tárgya a helyi vállalkozók és az Önkormányzat között. Erzsébetvárosban az üzlethelyiségek bérleti joga 2004-től törvényesen felmondható lesz, mert lejárt az a 10 éves moratórium, mely miatt idáig a két fél beleegyezése kellett a bérleti díjak emeléséhez vagy a felmondáshoz. Az Önkormányzat közelíteni akarja díjait a piaci árakhoz, és csak indokolt esetben (pl. díjhátralék) kívánt élni a felmondás lehetőségével. Önkormányzati tulajdonban lévő üzlethelyiséget nem adnak el, mert a kerület költségvetésében egyre fontosabb szerepet játszik az önkormányzati tulajdon bérbeadásából származó bevétel.

Lakásfoglalás. Hivatali források szerint az önkényes lakásfoglalás ma már Erzsébetvárosban sem kecsegtet sok sikerrel, mert az önkormányzatok és a rendőrség megszervezték információs hálózatukat, és lakossági bejelentésekre reagálva azonnal kilakoltatással és szabálysértési eljárással válaszolnak az ilyen próbálkozásokra. A kerületi önkormányzat álláspontja az, hogy az önkényes lakásfoglalás sérti a lakástulajdonos - legyen az magánszemély, cég vagy önkormányzat - tulajdonhoz fűződő jogait, és annak eltűrésében egyik önkormányzat sem mutathat példát Budapest hajléktalanjai számára. A hajléktalanok, önkényes lakásfoglalók problémája helyi szinten nem oldható meg. Erzsébetvárosban az önkényes lakásfoglalókon túlmenően mintegy 4.000 család él nagyon rossz lakáskörülmények között, és az Önkormányzatnak elsősorban rajtuk kell segíteni. A kerület vezetését az őket megválasztó polgárokat zavarja a birtokháborítás jelensége. Amikor néhány látványos kilakoltatásra a jogvédő szervezetek, az Országos Cigány Kisebbségi Önkormányzat képviselői és az újságírók is eljöttek, akkor az Önkormányzat álláspontja némileg felpuhult, de a probléma kezelésének zavarait jelzi, hogy ebben a témában a különböző hatóságok között gyakori az egymásra mutogatás.

Deviancia- és bűnmegelőzés

Térfigyelés. Erzsébetváros teljes egészében ki kívánja építeni közterületi térfigyelő és távfelügyeleti hálózatát, amelyre minden ház rácsatlakozhat majd. A bűnmegelőzési koncepció fő elemeként felszerelt 90 térfigyelő kamera bevált. Már mielőtt a kamerák el kezdtek volna működni, a bűnözési mutatók jelentősen javultak, például az autófeltörések száma visszaesett. Mivel a rendszer elkezdett kiépítése máris mérsékelte az utcai bűnözést, az Önkormányzat álláspontja szerint célszerű annak házakon belüli kiépítése is. Előfordul ugyanis, hogy a bűnözők a kapualjakba berántva rabolják ki áldozataikat, ahol a kamerák nem látják jelenleg őket. A rendszer teljes kiépítésének költségét 600 millió Ft-ra becsülik.

Prostitúció. Az Erzsébetvárosban időszakonként az érvényben levő tiltás ellenére örömlányok jelennek meg, elsősorban a Garay teret a Thököly úttal összekötő utcákban. Az ismertté vált és bizonyítható esetekben a rendőrség előállította a prostituáltakat.

(4) A rehabilitációhoz kapcsolódó részpolitikák fővárosi, országos és uniós szintjei

A főváros építészeti rehabilitációja

Pest történelmi városnegyedeinek leromlása Buda vonzerejének fokozódásával, ma pedig már az egész főváros szuburbanizációjával függ össze. Ezekért a célterületekért hagyta és hagyja el a középosztály jelentős része az elmúlt néhány évtized során a pesti városnegyedeket. A rendszerváltás után az épületek leromlását gyorsította az egyes társadalmi rétegek, az egyes régiók és az egyes településtípusok közötti fokozódó polarizáció is, és jelentős vándormozgalmat gerjesztett, hogy számos vidéki település nem tudta vagy nem akarta megtartani legszegényebb lakosait. A kilencvenes évek lakásprivatizációja során kispénzű lakók váltak tulajdonossá, akik nehezen tudják előteremteni a felújítás és helyreállítás költségeit.

Az a veszély fenyeget, hogy ha a város az extenzív, szuburbanizációs fejlődési pályára lép, akkor e folyamat során történelmi városmag elveszti szerepét, ami a városszerkezet egészét is kedvezőtlenül befolyásolja. A városi funkciók jelentős része az agglomerációban keres újabb és újabb területeket, például a bevásárlóközpontok rohamos terjedésével a kiskereskedelmi funkciók látványosan kitelepülnek. Közben a város piaci alapon szabályozza önmagát, és a kiürült üzletek helyén megerősödött a vendéglátó szektor. De belső források híján a spontán fejlődési folyamatok önmagukban nem fogják magukkal hozni a belső városrészek megújulását, a városi élettér minőségének javulását, társadalmi viszonyainak rendeződését.

Jelenlegi stratégia. A város azonban megérett a rehabilitációra, melynek stratégiáját, a kerületek, a főváros, a lakók és a tulajdonosok együttműködését Budapest városrehabilitációs programja rendelte el. Ennek alapján működnek azok a különböző fővárosi kezelésű pénzügyi alapok, amelyekből a főváros társfinanszírozásos alapon támogatja a társasházak felújítását, másrészt azok a döntések, melyekkel a Fővárosi Közgyűlés sorra jelöli ki a kerületi önkormányzatok által szervezett, megújításra szánt akcióterületeket. A főváros az általa társfinanszírozott rehabilitációktól már középtávon is látható változásokat remél.

A tervek szerint a városkép szempontjából értékesnek nyilvánított pesti utcák, terek köre nagyjából a Dózsa György út - Orczy út - Haller utcáig terjed. A rehabilitációra szoruló városrészek vagy túlságosan be vannak építve, vagy pedig túl sok rajtuk az üres telek. A századfordulós városépítés alacsony igényessége miatt kevés a tér, a park és a fasor.

A jogi keretek és az intézmények fejlesztésének feladatai. Ki kell dolgozni azokat az eszközöket, amelyek valamennyi belső kerületben ösztönzik a városmegújítás folyamatát, nehogy a város központi, 50-80 éve elhanyagolt térségei a szlömösödés után a teljes átépítés sorsára jussanak. A főváros azt az álláspontot képviseli, hogy városmegújítási törvényre van szükség, amely jogi, pénzügyi, szervezeti eszközöket ad a városépítésnek. Ezen belül a jelenleginél hatékonyabban kell ösztönözni a magán- és a közszféra együttműködését, partnerségét. Hogy ez a szinergia a rehabilitáció kérdésében mennyire szükséges, azt az is mutatja, hogy a házak homlokzatainak esetében egyértelműen közérdekről van szó, ezért ezeket nagyobbbrészt a tulajdonosokon kívüli forrásból, elsősorban közpénzből kell fedezni.

Kerületi adottságok. A fővárosi terveknek az egyes kerületek adottságaihoz, az eddigi felújítási munkához - vagy azok elmulasztásához - kell igazodniuk. A IX. kerületben megvalósított rehabilitációs modell megkerülhetetlen, de nem feltétlenül és nem mindenütt lehet alkalmazni. Ferencvárosban másfél évtizede korszerű várost eredményező rehabilitáció folyik, amelyet néhányan szociális és esztétikai szempontból bírálják, de még több kerületben irigyelnek és másolnak. A földszintes házak bontását, a telkek előkészítését elősegítette, hogy a többi kerülethez képest itt sokkal kisebb mértékben privatizálták a lakásokat.

Az érintett területeken nemcsak az épületállományt kell felújítani és a közterületeket kell rendbe hozni, hanem a zöldterületeket is bővíteni kell, akár a jelenleg a felszíni parkolásra szentelt területek csökkentésével.

Szociális összefüggések. A városrehabilitáció valóban mérsékli az ott jelentkező társadalmi problémákat, de mivel a társadalomnak a jövőben is lesznek alsó rétegei, a városi szegénység továbbra is látható lesz a belső városrészekben. Nem lehet minden kerületben olyan "dzsentifikációs" nevezett felújítási programokat indítani, amelyek nagy arányú lakosságcserevel számolnak, mert ez gyakorlatilag a probléma továbbgörgetését jelenti, más területeken hoz létre még súlyosabb helyzetet. Ezért a bontási programok tervezése és lebonyolítása során szociális érzékenységgel kell eljárni. Ideális megoldás lenne a helyben maradó lakosság számára végzett építészeti és szociális rehabilitáció, de ehhez a pénzügyi és a társadalmi erőforrások hatékonyabb mobilizálására lenne szükség.

Lakáspolitikai összefüggések. A rehabilitálandó területeken leromló, megújuló, megszűnő és keletkező lakások tulajdonosai és bérlői csak megfelelő lakáspolitikai esetén fogják támogatni ezeket a programokat. Elkerülhetetlenül fokozódni fog a bérlakások, ezen belül pedig a támogatott bérű lakások iránti igény, hiszen a lakástulajdonosok széles köre nem képes a felújítási, karbantartási költségek fedezésére.

Lakáspolitikai

Egyes hazai szakértői vélemények szerint a leromló negyedek szlömösödés egyértelmű oka a lakosságcsere. Más érdekeltek viszont lakáspolitikai magyarázatot találnak; eszerint a folyamat kezdete ott keresendő, hogy egy településen a rossz minőségű, olcsó lakások vonzzák a nincstelen beköltözőket. Ezek a magyarázatok ebből a lefelé menő spirállal jellemezhető folyamatból kiragadnak egyetlen részfolyamatot, és azt teszik meg a komplex építészeti, ökológiai és közbiztonsági leromlás egyetlen magyarázatának, sőt okának. Az önerősítő folyamat következő fázisában azután mindkét fél egyetért, nevezetesen hogy a lakások árát éppen a szegényes szomszédság veri le, és ezért a beköltözők következő hullámának még kevesebb pénzt kell költenie a lakhatásra, és így tovább.

A szlömösödési probléma kulcsát a szakértők egy része az önkormányzati lakásgazdálkodás hiányosságaiban, koncepcionális gyengéiben találja meg. Javasataik szerint a közszférának, és ezen belül kitüntetetten az önkormányzatoknak elsődlegesen szociális alapon kellene kezelni a lakásügyet, a döntéseket és az erre fordítható erőforrásokkal való gazdálkodást kivonva a banki és építőipari lobb hatásköréből. Véleményük szerint az állami támogatással megerősített lakáspolitikai intézményeket az önkormányzatok mellé kellene telepíteni. E hivatalok szociálisan motivált döntéseit azonban nem a parttalan jótékonyág vezérelné, hanem - szomszédsági vagy más alapon szerveződött - helyi közösségnek, civil szervezetnek kellene igazolni vagy még inkább garantálni, hogy a támogatott személy méltó a segítségre. Másféle, jobb és máshogy adminisztrált támogatást kapjon az, aki nem került konfliktusba a környezetével, sőt maga is tett valamit önmaga és esetleg családja felemelkedéséért. A bankok és építőipari cégek kivonulása a lakáspolitikából nem jelentené azt, hogy a magánszféra ne vehetne részt a programok lebonyolításában. A projektekben való részvételük nagyon is kívánatos lenne az EU-ban bevált modell, a "magán- és közszféra együttműködése" keretében (PPP= Public-Private Partnership).

A szakértői ajánlások egy része bevonult a kerületek, a főváros és a kormányzat lakásügyi koncepció-dokumentumaiba és a pártprogramokba, de a koherens megvalósításnak egyik szinten sem látszanak a kezdetei.

A fővárosnak nincs elfogadott lakáspolitikája, de a Főpolgármesteri Hivatal által 2003-ban közzétett Budapesti Városfejlesztési Koncepció újra aktív szerepet javasol a lakásszektorban a fővárosnak. A koncepció figyelembe veszi, hogy Budapesten a kerületek felelőssége lett a lakáspolitikára, bár a lakásellátás nem kötelező feladatuk.

Célok. A dokumentum célként a közép- és nagyvárosok városon belül tartását, a fiatalok, pályakezdők lakáshoz jutási esélyeinek javítását, a lakásállomány felújításának elősegítését és a szociális lakásproblémák enyhítését fogalmazza meg.

Eszközök. A koncepció a megnövekedő fővárosi beavatkozásra alapvetően közvetett eszközök alkalmazásával lát lehetőséget. Mivel a bérlakások aránya egészségtelenül alacsony (10 %), ezért javasolják, hogy hozzák létre a közösségi bérlakások olyan új, részben támogatott formáit, melyekben forrás képződik az épületek felújítására. Új bérleti konstrukciókat javasolnak, melyek a városrehabilitációban is nagy szerepet játszhatnak. Így a - amennyiben a lakást új lakónak utalják ki - a -felújított épületállomány átkerülhet az úgynevezett "emelt szintű bérlakásformába" -, illetve az úgynevezett "támogatott lakásformába", amennyiben az eredeti lakó marad a lakásában. A szociális lakásproblémák enyhítése céljából - és a kerületek közötti hatalmas különbségek mérséklése végett - javasolják a mainál egységesebb lakásfenntartási- és szociális támogatási rendszer kialakítását. Mivel a városban belüli térbeli differenciálódást fejlesztési eszközökkel is csökkenteni szükséges, ezért javasolják a krízisterületek szegélyeinek közterületi fejlesztéseit, a krízistérségek tömegközlekedési kapcsolatainak javítását, valamint új közösségi intézmények elhelyezését a krízistérségek központjaiban.

Intézményesítés. Javasolják, hogy a feladat súlyához mérten hozzanak létre egy, a szociális várospolitikára integrált kialakításával foglalkozó fővárosi csoportot.

Szociális szempontok. A koncepció alkotói elkötelezik magukat az úgynevezett *szociális városrehabilitációs modell* mellett. Eszerint a város legleromlottabb területein - elsők között éppen a VIII. kerület középső részén - akcióterületi szervezésben, kifejezetten az ott élő lakosság nagyobb részének megtartására törekedve és aktív bekapcsolásukkal kell a fizikai környezet részleges felújítását, felfrissítését elérni. A szociális városrehabilitációnak tehát a műszaki (épületfelújítási) és szociális programok együttes alkalmazását kell jelentenie olyan krízisterületeken, ahol mindkét szempontból van még remény a helyzet javítására.

Nemzeti Lakásprogram. Az egyelőre tervezet állapotában lévő 2003-as Nemzeti Lakásprogram külön fejezetet szentel a belső városrészek és településközpontok megújításának.

Célok. Az európai uniós elvekkel egyeztetett hazai rehabilitációs programoknak a rehabilitációhoz legszorosabbak kapcsolódó célja a településközpontok felértékelése, a kiköltözés megállítása. A koncepció-dokumentum a városrehabilitációt a lakásstratégia egyik hangsúlyos elemének tekinti, amelyet az önkormányzatok valósítanak meg, de ebben a tevékenységükben a központi költségvetés intézményei és pályázati rendszerei támogatják őket. A program növelni akarja a bérlakások arányát, és ebből a célból egyenlő feltételeket kíván teremteni a magántulajdonú lakások és a bérlakások építői számára; ez utóbbiak körében támogatni kívánja az önkormányzatokat és a lakásépítő szövetkezeteket.

Eszközök. A terv szerint a lakáscélú központi források elsődlegesen a rehabilitációkhoz kapcsolódó közterületi és infrastrukturális beruházásokat és a társadalmi programelemek végrehajtását fedezik, továbbá ösztönzik a magas színvonalú építészeti megoldások alkalmazását. Továbbra is támogatják a tömbfelújítást és a társasház-felújítást. Könnyítik az építési szabályozást, korszerűsítik a rendezési terveket. A kormány létrehozott egy Lakásprogram Irodát, amelyhez az önkormányzatok pályázhatnak a beruházási költségek jelentős részének támogatásáért. A tervek szerint 15 év alatt országosan mintegy 200 ezer lakást tartalmazó épületállomány újítható fel. Összességében a Nemzeti Lakásprogram keretében a kormány azt tervezi, hogy több mint 20 milliárd forintot költ lakóházak felújítására. Ebből a keretből elsősorban a privatizált bérlakások tulajdonosai részesülnek. A főváros azután e program forrásaiból egészítheti ki saját városrehabilitációs programjának támogatásait. A társasházak tökeszegénysége miatt a 2003 februárjában érvényes kormányzati lakásügyi koncepció még azt sem zárta ki, hogy az állam visszavásároljon korábban privatizált bérlakásokat. A program a vállalkozókat kedvezményes hitelekkel, továbbá úgy kívánja bérlakások építésére ösztönözni, hogy a lakóknak - az állam és az önkormányzatok által társfinanszírozott - lakbértámogatást nyújt.

Területfejlesztés

Azoktól a rendelkezésektől, amelyeket a területfejlesztés törvényerőre emelt koncepciója alapján fognak meghozni (OTK, 1997), a főváros nem sok központi forrást várhat. Az Országos Területfejlesztési Koncepció ugyanis fontos célként határozza meg a főváros és a vidék közötti különbségek csökkentését, valamint a településhálózat egyes elmaradott elemeinek felzárkóztatását, de nem szól az egyes településeken belül keletkezett területi különbségek felszámolásáról.

A hazai területfejlesztési politika egyik legfontosabb célja azonban az életminőség és az esélyek területi különbségeinek csökkentése. Ebben az értelemben és ebből következően tehát a szlömösödő városrészek kihívása területfejlesztési feladatokkal is jár. Több mint 15 éve a halandósági táblák elemzésével kimutatták, és ma is fennáll, hogy csupán a fővárosi kerületek közötti különbségek mértéke nagyobb, mint a fejlett és a fejletlen világ országai közötti eltérés. A jól kidolgozott és megvalósított rehabilitációs stratégiák csökkenthetik ezeket a szembevető kontrasztokat, de nem képzelhetők el a források térbeli átcsoportosítása nélkül.

Magyarország EU csatlakozásának egyik fontos eleme az Unióból érkező regionális fejlesztési támogatások felhasználása, hiszen az ország 2004 és 2006 között csak az Európai Regionális Fejlesztési Alapból (ERFA) és csak regionális fejlesztési célra közel 300 millió eurós támogatásra számíthat. Ennek az összegnek mintegy egytizedét, mintegy 30 millió eurót az egyik speciális prioritásra, "Térségi infrastruktúra és települési környezet fejlesztésére" kell felhasználni. A magyar kormány vállalta, hogy e prioritás támogatása céljából ehhez további 10 millió eurót tesz hozzá.

A támogatási csomag felhasználásáról szóló tervdokumentum (ROP, 2004-2006) több helyen utal a szlömösödéssel, mint a településeket fenyegető folyamatra. A leromlott városi településrészek - rendezetlen közterületek, funkciójukat veszítő, sokszor épített örökségben gazdag településközpontok, pl. történelmi városrészek, elszlömösödött lakótelepek - túlnyomórészt olyan területeken helyezkednek el, ahol halmozottan hátrányos helyzetű lakosok élnek. Bár a koncepció-dokumentum hangsúlyozza Budapest fejlődési előnyét a vidékhez képest, de néhol azt is megemlíti, hogy a fővárost egyre erősebben sújtják a nagyvárosi problémák. Itt különösen megnövekedett a környezet terhelése, az ingázók számának növekedésével romlott a közlekedési helyzet, jelentős az elszegényedő rétegek száma, a város belső kerületeinek elszlömösödő lakóterületein pedig romlott az életminőség.

A program e prioritásának egyik intézkedése szerint a regionális fejlesztési politikának támogatnia kell a település-rehabilitációs akciókat, ösztönöznie kell a funkcióját veszítő, romló állapotú településközpontok, vagy részközpontok megújítását, új funkciók megjelenését, a többségében hátrányos helyzetű csoportok által lakott, romló állapotú és alacsony státuszú településrészek rehabilitációját. Támogatható a közterületek rehabilitációja, a települési zöldfelületek védelme és fejlesztése; a lakótelepek környezetének megújítása; gazdasági, szociális, kulturális, közösségi, közösségi-informatikai (pl. teleházak) valamint szabadidő- és sport szolgáltató tevékenységeknek helyt adó létesítmények környezetbarát és fenntartható kialakítása, városrészek közbiztonságának növelése. A kedvezményezettek köre az önkormányzatok és intézményeik, önkormányzati társulások, az önkormányzatok és a magán szféra által közösen létrehozott, önkormányzati többségi tulajdonban lévő közcélú fejlesztési társaságok, valamint a közhasznú társaságok, egyesületek.

Deviancia- és bűnmegelőzés

Fővárosi szint. A kilencvenes évek során Budapesten kialakult az önálló bűnmegelőzési várospolitikai. A Közgyűlés ezzel kapcsolatos főbb döntéseit a Városrendészeti Bizottság készíti elő. 1995-ben a Közgyűlés - az önkormányzatok között elsőként - bűnmegelőzési programot és koncepciót fogadott el. Az elfogadott intézkedések egy része közvetve a leromló városrészek biztonságát szolgálja. A koncepciók és beszámolók dokumentumai nemcsak a közbiztonság oktatási és szociális feltételeiről rendelkeznek, hanem 1997 óta szerepel bennük a közvilágítás javítása, a kamerás térfigyelés, és általánosságban az építészeti eszközökkel történő bűnmegelőzés. Bűnmegelőzési tartalmú pályázataikkal a kerületek pályázhatnak a főváros Rehabilitációs Alapjánál, és abból ilyen célra már történtek is kifizetések. 2001-ben megvizsgálták, hogy a főváros által támogatott városrehabilitációs programok milyen hatást gyakoroltak az akcióterületek bűnügyi helyzetére. Ugyanebben az évben ajánlásokat tettek közzé kerületi képviselők és társasházi szervezetek számára arról, hogy miként lehet építészeti eszközökkel javítani a polgárok biztonságérzetét.

Egy, a városi bűnmegelőzés témájával foglalkozó kutatás során három fővárosi kerület veszélyeztetettségét hasonlították össze. Alacsonyabb volt a bűnözés azokban a városrészekben, ahol kicsi és nagy, magas és alacsony komfortfokozatú lakások egymás mellett helyezkedtek el, míg a legmagasabb bűnözést azokon a szegregációval és gettósodással jellemezhető területeken figyelték meg, ahol egymás mellett sok kicsi, komfort nélküli lakás volt. Megállapították, hogy a ferencvárosi rehabilitáció egyik hatása az volt, hogy a bűnözési problémát - részben a kerületen belül - területileg máshová helyezte át. A kutatás szerint Magyarországon a helyi szintű biztonság növelését leginkább a helyi információáramlás gyengeségei és a bűnmegelőzéssel kapcsolatos tevékenységek koordinátlansága akadályozza. A sikeresebb megelőzéshez az országos koordináció mellett regionális és helyi szintű bűnmegelőzési programok indítására van szükség.

Országos szint. A bűnmegelőzési politika országos szinten is nagyobb hangsúlyt kapott, amikor a közelmúltban a Belügyminisztérium létrehozta Bűnmegelőzési Központját. A Központ által kidolgozott komplex koncepció kitér a helyi bűnmegelőzésre is.

A "Társadalmi bűnmegelőzés nemzeti stratégiája" című dokumentum hangsúlyozza, hogy a bűnmegelőzést szolgáló kormányzati cselekvési program csak az önkormányzatok közreműködésével válhat a helyi társadalompolitika integrált részévé. Az önkormányzatoknak a helyi rendőrséggel együttműködve aktív és vezető szerepet kell játszaniuk a helyi közösség biztonságát szolgáló tervek elkészítésében. Kezdeményező szerepük van a helyi jelzőrendszerek, a legkülönbözőbb együttműködési formák szervezésében, a helyi bűnmegelőzési programok koordinálásában, végrehajtásában, valamint folyamatos értékelésében. A bűnmegelőzésben fontosak a partneri kapcsolatok melynek egyik legfontosabb alapelve "az alulról történő építkezés". Ez az elv a helyi politikában is feltételezi a saját érdekeit megjeleníteni képes társadalmi szereplőket.

A nemzeti koncepció külön szól a városok biztonságának fokozásáról. A főváros fertőzöttsége mintegy másfélszerese az országos átlagnak, és a főváros egyes kerületei közötti eltérések még ennél is jelentősebbek. A városok életminőségét olyan közterületi jogsértések is zavarják, mint a falfirka, a tiltott vagy engedély nélküli kereskedés, a köztisztasággal kapcsolatos szabálysértés, a koldulás, a hajléktalanok utcai megjelenése, a közlekedés rendjének fellazulása. A városi közbiztonság fokozatos romlása az egyik oka annak, hogy megkezdődött a népességkiáramlás. Budapest lakossága az elmúlt hat évben 120 ezerrel csökkent, és ez tovább gyengítette a közösségeket és az általuk kifejtett kontrollt. A rossz közbiztonság, a leromlott állagú épületek, a gettósodás csökkenti egyes városi területek, illetve az ott található lakások értékét. Az utóbbi évtizedekben a társadalmi leszakadás tömegmértékűvé vált és erősebben koncentrálódik meghatározott városokra, ill. városrészekre.

A koncepció-dokumentum szerint a cigányság alacsony és ma még folyamatosan romló társadalmi státusza, a társadalmi kötelékek lazulása, a cigányokkal kapcsolatos előítéletek megnyilvánulásai a bűnözést gerjesztő tényezővé váltak. A cigány bűnelkövetők száma az ország elmaradott régióiban, valamint a városok szegregált övezeteiben a legmagasabb. A létező bűnmegelőzésből, a büntető igazságszolgáltatás és a büntetés-végrehajtás szakmai kultúrájából, attitűdjéből hiányoznak a kisebbségi kultúrára, problémáira vonatkozó – a kommunikációt segítő – alapvető ismeretek.

Uniós szint. Európai csatlakozásunkkal kapcsolatos harmonizációs feladataink egyike, hogy társulni kell az EU által kiépített Bűnmegelőzési Hálózathoz. Az Európai Unió az együttműködésben résztvevő tagállamok számára – a három kiemelt bűnmegelőzési feladat egyikeként – a városi bűnözés csökkentését nevesítve is kötelező feladatként fogalmazta meg.

Az Európai Unió bűnmegelőzési ajánlásai. Az önkormányzatoknak a bűnmegelőzésben kifejtett központi szerepét számos uniós dokumentum hangsúlyozza. Az ehhez kapcsolódó európai ajánlásokat 2003-ban az Országos Bűnmegelőzési Központ kiadásában tették közzé. Az uniós ajánlások széles spektrumán belül külön fejezetet szentelnek az épített környezet bűnmegelőzési szerepének. Az tapasztalatok szerint a helyi lakáspolitikai rossz alkalmazásának negatív következményei lehetnek, mert az átgondolatlan lebontások és a lakók áthelyezése, az ismerős környezet elvesztése a közösségi élet felbomlásához vezethet és fokozhatja a bűnözést. Fokozzák a bűnözés kialakulásának veszélyét a személytelen, monoton, sivár lakótelepek, a régi és ismerős épületek lebontása. Csökkenti a bűnözést az ingergazdag környezet, a házak között átgondoltan megtervezett világítás és zöldfelület, a valamennyi generáció együttélését szolgáló közterületek - így a sétányok, vízpartok - kialakítása, és a térfigyelő rendszerek.

(5) A stratégia kérdése

(a) A Világbank ajánlásai a szegénynegyedekben megvalósítandó várospolitikára

A Világbanknak a szlömösödéssel kapcsolatos ajánlásai azon az évtizedes munkán alapulnak, melyet a szervezet részben a fejletlen, részben pedig a fejlett világ városszéli és városközepi szegénynegyedeiben végzett. Az ajánlások fő üzenete, hogy a szlömök szegény lakói számára olyan jogi és szabályozási kereteket kell teremteni, valamint olyan elérhető költségű hiteleket kell kínálni, melyek őket is biztonságos lakhatáshoz, bérlethez vagy lakásvásárláshoz juttatják. Sem a belvárosi, sem pedig a városszéli szegénynegyedek esetében nem javasolják a lebontást és a kiköltöztetést, mert az szétzilálja a helyi közösséget, és új túlélési stratégia kidolgozására kényszeríti az érintetteket.

Ehelyett a terület szociális elemekkel gazdagított rehabilitációját javasolják (upgrading). Ennek szerves része, hogy az önkényesen elfoglalt lakások bérleti jogát elismerik olyan ár ellenében, amit a szegények még meg tudnak fizetni. Így elérhető, hogy az ott lakók anyagilag is érdekeltté váljanak a terület rehabilitációjában, felértékelődésében. A tapasztalatok szerint az ily módon kedvezményezetttek többet fektetnek az ingatlanokba, mint a közszféra. Ahol így jártak el, tehát nem a probléma áthelyezése mellett döntöttek, ott országos szinten haszon keletkezett.

A városközepi szegénynegyedek egyik funkciója az, hogy az ott lakók közel legyenek széles értelemben vett munkalehetőségeikhez, tehát az alkalmi és a féllegális munkát is ide számítva. Ezért a város szélére való kiköltöztetésük újabb kiadásokat generál, hiszen utána közlekedési infrastruktúrát kell fejleszteni, hogy a kiköltöztetettek a város belsejében tudjanak munkát találni.

A szegénynegyedek lebontás és kilakoltatás nélküli, szociális elemekkel gazdagított rehabilitációja (upgrading) hatékonyan nyújt fedezet, tiszta és biztonságos lakókörnyezetet a városi szegények számára. A projekteket fenntartható módon kell tervezni, tehát olyan költségeket kell vállalni, amelyek még elfogadhatóak az érintett közösség és a helyi Önkormányzat számára. A programok során össze kell hangolni a városi és az országos szinten működő szegénység-ellenes beavatkozásokat. A célcsoportok jobb megválasztásával javítani kell a szegényeknek nyújtandó támogatások célzottságát.

Gondoskodni kell az érintetteknek a döntésekben való részvételéről, és a projekteket alulról felfelé kell építeni. A szociális elemekkel gazdagított felújítási programok akkor hatékonyak, ha abban a közvetítő non-profit szervezetek széles köre vesz részt, és azokba egy vagy több nemzetközi szervezetet is bevonnak. Például a szlömök szociális elemekkel gazdagított rehabilitációjában (upgrading) nagy tapasztalata van a Világbanknak, az ENSz-nek és a legtöbb bilaterális donor (adományozó) ügynökségnek.

A városok és városrészek jobb kormányzásával (governance) kell törekedni arra, hogy a helyi önkormányzatok érzékenyebben kezeljék a szegények számára fontos ügyeket. Erősíteni kell a szegény közösségek önszervezési - szervezeti képességeit. Segíteni kell őket abban, hogy információkhoz jussanak és hogy megfogalmazhassák azokat a kompromisszumos megoldásokat, amik a szegény közösségnek és a polgármesteri hivatalnak is megfelelnek.

Magasabb költségek esetén célszerű külső finanszírozást és az érintettek által végzendő közmunkát is igénybe venni. Ezzel párhuzamosan el kell távolítani a szabályozásból azokat az elemeket, amik feleslegesen szigorú szabványokként akadályozzák a szegények építkezéseit, felújítási munkáit. Támogatni kell az új építési technológiák minél szélesebb körben való, kisvállalkozások által történő szabadversenyos terjesztését. Magántulajdonú pénzügyi intézmények bevonásával kell olyan intézményeket kifejleszteni, amelyek mikrohiteleket nyújtanak a szegény háztartások számára, és üzleti hiteleket a beruházók számára. Támogatni kell a mikrovállalkozásokat, és meg kell szüntetni azokat a felesleges szabályozási akadályokat, amelyek visszafogják az informális szektort, hiszen épp ez a szektor nyújtja a legtöbb munkahelyet a legszegényebbek számára.

A városi szegénység visszaszorításában nagy szerepe van más hagyományos célzott tevékenységeknek is, úgymint a szociális háló erősítésének, a közmunkának, az egészségügy, a képzés, az oktatás, a védőnői hálózat és a fiatalokra irányuló bűnmegelőző célú szociális munka javításának.

A nemzetközi tapasztalatok szerint ez a megközelítés a szélesebb közösség érdekeit is szolgálja, fokozza a település úgynevezett társadalmi tőkéjét azáltal, hogy például csökkenti a bűnözést. A bontással egyben társadalmi hálózatok is megsemmisülnek. Gazdaságossági számítások mutatják, hogy az újjáépítés és a kiköltöztetett közösség számára keresett új területek ára sokszorosan meghaladja a szociális elemekkel gazdagított rehabilitáció költségeit. Nemzetközi tapasztalatok szerint a szlömök szociális elemekkel gazdagított rehabilitációja nem gerjeszt újabb bevándorlást. A fejlett világ szlömös városnegyedei a szegény lakosság kiköltöztetését követően sok esetben lakatlan bűntanyákká változtak, és a környező lakosok elvesztettek rengeteg olcsó szolgáltatást. A legtöbb városközponti szegénynegyed annyira gazdag társadalmi és gazdasági tevékenységekben és kapcsolatokban, hogy a tervezők azt csak szeretnék újrateremteni. Nem is a társadalmi és gazdasági élet hiányzik innen, hanem a környezeti és társadalmi infrastruktúra, továbbá a lakhatás biztonsága. Ahol ezt megteremtik, ott a szegénynegyed lakói is előteremtik a felújításokhoz való pénzt.

(b) Hazai ajánlások a szegénytelepekkel kapcsolatos várospolitikai eszközökre

A várospolitika a világ számos településén kapitulált a vagyoni és etnikai alapon megvalósuló szegregáció előtt. A helyi hatóságok csak nagyon ritkán voltak eléggé erősek ahhoz, hogy legalább egyes politika-területeken (például az oktatásban) megpróbálják megtörni az elkülönülési tendenciákat.

Józsefvárosban az etnikai és jövedelmi választóvonalak mentén megvalósuló térbeli szegregációt, mint adottságot már egy évtizeddel ezelőtt, a részletes rendezési terv kidolgozása idején is számításba kellett venni. A kutatók és tervezők akkor is felhívták a figyelmet arra, hogy csupán a kerület eszközeivel a gettósodás folyamata nem lassítható. A városigazgatás előtt nyitva álló alternatívák sorában a leginkább megvalósíthatónak azt a stratégiát fogalmazták meg, amely elfogadja a lakosságcsere tényét, és arra törekszik, hogy a városrész leginkább látható területein megfelelő mederbe terelje a folyamatokat. A cigány lakosság támogatására javasolták az ún. pozitív diszkrimináció eszközeinek helyi alkalmazását. Utcánként, ha kell blokkonként végiggondolt antiszegregációs lakáspolitikát javasoltak a terület etnikai heterogenitásának fokozására. Óvtak attól, hogy a rehabilitáció hátrányos helyzetbe hozza az ott lakó népességet, sőt szorgalmazták az ott élő lakosság részvételét a program célkitűzéseinek kialakításában és a lebonyolítás ellenőrzésében. Differenciált lakáspolitikát javasoltak - a legrosszabb minőségű lakások lebontása, a még menthető lakások felújítása, piacképes új lakások építése - annak elérésére, hogy megálljon a legszegényebbeknek a területre való beáramlása.

A szociális rehabilitáció egy javasolt modellje. Több magyarországi városban égetően merül fel a térben elkülönülő szegénytelepek problémája, ahol a hátrányos helyzetű, részben deviáns életformát élő, többségében roma lakosság koncentrálódik. A megoldáshoz ezeknek a városoknak szűkösek a lehetőségei, és előbb-utóbb országos politika kialakítását igényli, de ennek hiányában helyi szinten addig is tenni kell valamit.

A szakértők által javasolt intézkedések egy lehetséges rendszere a következő.

- Olyan szociális- és lakáspolitikát kell kialakítani, amely nem járul hozzá a telepek növekedéséhez és újabbak kialakulásához.
- Az itt élők számára kultúraltabb környezetet teremtő, infrastruktúrát fejlesztő programokat kell kezdeményezni.
- A költözni hajlandó családok számára - megfelelő anyagi források megléte esetén - lakáslehetőséget és a beilleszkedést javító szociális, oktatási, munkaerőpiaci gondoskodást kell biztosítani.
- Helyi, országos és nemzetközi szakemberekből álló munkacsoportot kell kialakítani a rendelkezésre álló helyi és pályázati források megszerzésére.
- Ahhoz, hogy fokozatosan megszüntessék e telepek fennállásának okát, a szociális szféra mellett a programnak kapcsolatban kell állnia más szektorokkal (pl. lakás, foglalkoztatás, egészségügy) és programokkal (pl. adósságkezelés).
- Fel kell használni a városrehabilitáció nemzetközileg alkalmazott technikáit, a helyi lakosság megtartásával megvalósított szociális városrehabilitáció eszközeit:
  - a leszakadó területekre koncentrált célzott közszféra beavatkozások,
  - a krízistérségek szegélyeinek közterületi fejlesztése,
  - a tömegközlekedési kapcsolatok javítása,
  - közösségi beruházások krízistérségek központjaiba.

(c) Egy megoldás a fővárosi rehabilitációs kritériumok szabályozására

A Fővárosi Közgyűlés rendeletet alkot az alábbiak szerint a rehabilitációs programok támogatásával, akcióterületek kijelölésével kapcsolatos kritériumok tartalmi és formai követelményeinek megfelelő hatástanulmányok készítése tárgyában

1.§ (1) Környezeti-gazdasági-szociális-kulturális hatástanulmányt minden környezeti, gazdasági tárgyú, szociális és kulturális intézményekkel kapcsolatos, valamint települési (területi) fejlesztési-rehabilitációs koncepcióhoz, programhoz és komplex akcióhoz készíteni kell.

(2) Minden környezetfejlesztési, gazdaságfejlesztési, szociális és kulturális intézményfejlesztési, valamint település-(terület-)fejlesztési-rehabilitációs koncepció, program és akció olyan, döntéseket tartalmazó dokumentum, amely az adott, földrajzilag, gazdaságilag, szociálisan, kulturálisan, valamint településszempontból (területileg), illetve intézményileg-jogilag definiált közösség környezetére, gazdaságára, szociális, kulturális és jogérvényesítési, intézményesítettségi helyzetére jelentős hatással van. Mivel az egyes tervtípusok kérdésfeltevésükben és mélységükben különböznek egymástól, az elkészítendő környezeti-gazdasági-szociális-kulturális hatástanulmányok kérdésfeltevésai és mélysége is különbözni fognak egymástól. Ennek megfelelően a koncepció, program, akció (a továbbiakban: terv) által érintett közösségek tekintetében érvényesülő környezeti-gazdasági-szociális-kulturális összefüggések e környezeti-gazdasági-szociális-kulturális, valamint települési(területi) egységekre vonatkozóan külön-külön és együttesen is vizsgálandók. A környezeti-gazdasági-szociális-kulturális hatástanulmány (a továbbiakban: hatástanulmány) olyan, koncepcionális és programalkotó beavatkozást megalapozó dokumentum kell, hogy legyen, amely a tervezés időpontjában fennálló helyzetet kell, hogy rögzítse, s aktuális kiindulópontot kell biztosítania a döntéshozatal számára. A hatástanulmány a tervben megfogalmazódó, a beavatkozás által érintett közösségekre releváns alternatívákat értékeli környezeti, gazdasági, szociális és kulturális, valamint jogi és intézményesítettségi szempontból.

2.§ (1) A hatástanulmány arra a közösségre vonatkozik, amelyre a terv hatással van.

(2) A terv környezeti-gazdasági-szociális-kulturális hatásait tekintve a beavatkozás irányától eltérő közösségeket is érinthet. A hatástanulmánynak e teljes hatásterületre kell irányulnia. A hatásterület meghatározása környezeti-gazdasági-szociális-kulturális, illetve jogi-intézményi vonatkozásban a hatástanulmány feladata. A hatásterület meghatározása minden esetben követi a

- kistérségi, megyei jogú városi, kerületi;
- megyei, fővárosi;
- regionális

szintű tervek, koncepciók, programok esetében a joghatóság által lefedett területet. A hatásterület kiterjedését az államigazgatási szempontból illetékes önkormányzat, regionális joghatóság döntési jogköre, véleményezési joga szabja meg.

3.§ (1) A hatástanulmány érvényessége a terv által megcélzott és kijelölt közösség(ek)re terjed ki.

(2) A hatástanulmányban foglalt megállapításokból adódó követelményeket a döntéshozatal során figyelembe kell venni. A hatástanulmány a terv számára csak a megcélzott és kijelölt közösségekre fogalmazhat meg kötelezettségeket, előírásokat, ajánlásokat.

4.§ (1) A hatástanulmány érvényességi ideje a terv időtávja.

(2) A hatástanulmány munkálatai során előrejelzések készítenők, amelyeknek időtávja a vizsgált környezeti-gazdasági-szociális-kulturális kérdés jellegétől függ. A hatástanulmányból fakadó tervi kötelezettségek, előírások érvényességi ideje azonban nem haladhatja meg a terv időtávját.

5.§ (1) A hatástanulmány készítése során minden, a terv által megcélzott vagy kijelölt közösség környezetét befolyásoló tényezőt figyelembe kell venni, illetve a közösségben jelenlévő, működő, vagy érdekelt gazdasági-szociális-kulturális, valamint jogi és intézményi szereplő bevonását biztosítani kell.

(2) Aki véleményt kíván nyilvánítani a tervben foglaltakkal kapcsolatban, annak számára a tájékozódás és véleményalkotás lehetőségét biztosítani kell. Azokat a szereplőket, akik a tervkészítésről szóló tájékoztatás nyomán nem jelzik véleménynyilvánítási szándékukat, a hatástanulmány készítése során fel kell kutatni és szintén be kell vonni. Így minden olyan szereplőt figyelembe kell venni,

- akinek döntési joga van a tervben foglaltakkal kapcsolatban
- akinek befolyása van a terv megvalósulására
- akinek érdeke fűződik a tervhez.

(3) Aki a terv szempontjából figyelmen kívül nem hagyható szereplő, azaz aki

- jártasság, tapasztalat
- információ
- szakértelem

birtokában van, szintén bevonandó.

(4) Akire hatással van (lesz) a terv, tehát

- környezetvédelmi szervezetek, intézmények
- műszaki-infrastrukturális szervezetek, intézmények
- munkaügyi központok, kirendeltségeik
- gazdasági szervezetek és képviselőik
- munkahelyi szerveződések, munkavállalói csoportok
- szociális szervezetek, intézmények
- kulturális (és vallási) szervezetek, intézmények
- civil, kisebbségi szervezetek, intézmények
- önkormányzatok, fejlesztési tanácsok, igazgatási szervek

ugyanúgy bevonandók.

6.§ (1) A hatástanulmánynak tartalmaznia kell a környezeti, a gazdasági, a szociális és a kulturális koncepciók, programok és akciók szempontjainak megfelelő értékelést, meg kell vizsgálnia az elképzelések, alternatívák környezeti, gazdasági, szociális és kulturális, valamint jogi és intézményi feltételeit és következményeit.

(2) A hatástanulmányt úgy kell elkészíteni, hogy a terv területi és időbeli érvényességi körét teljes mértékben figyelembe vegye. Figyelembe kell venni a magasabb szintű tervek előírásait, és figyelembe kell venni egyfelől az alacsonyabb szintű, másfelől a szomszédos, kapcsolódó közösségeket érintő, valamint a rájuk hatással bíró tervekben foglaltakat is.

7.§ (1) A hatástanulmányt a terv vizsgálati szakaszában kell elkezdeni és az után kell véglegesíteni, amikor a terv céljai már konkrét - alternatívákat felkínáló - megfogalmazást nyertek. Az alternatívák megfogalmazása során figyelembe kell venni a környezeti optimumokat, és a gazdasági-szociális-kulturális, illetve az intézményi-jogi szereplők igényeit, elképzeléseit, javaslatait.

(2) A hatástanulmány helyét a tervekészítés folyamatában oly módon kell meghatározni, hogy mind a tervezést végző szakemberek, mind pedig a gazdasági-szociális-kulturális szereplők vonatkozásában érvényesüljenek a következő szempontok:

- minden elképzelést, javaslatot figyelembe kell venni (e fázisban nem indokolt a valamely későbbi értékelési szempont alapján történő kizárás)
- biztosítani kell a tervező és a szereplők közötti, valamint a szereplők egymás közötti kölcsönös, folyamatos és kétirányú kommunikációját
- szabályozott tárgyalási folyamat keretében kell a tervi alternatívákat pontosítani, elkülöníteni egymástól a megvalósítható és nem megvalósítható elképzeléseket és javaslatokat

8.§ (1) A hatástanulmány keretei között környezeti határértékeket kell megszabni, illetve érvényesíteni. Szükséges a gazdasági, szociális és kulturális, illetve az intézményi-jogi szereplők szándékainak egyeztetése, iteratív véleményeztetési eljárás keretében. Ez az egyeztetés a tervi alternatívák közötti döntést megelőzően történik meg, aminek során fel kell tárni a szereplők közötti érdekközösségeket, kooperációs lehetőségeket, valamint konfliktusokat és érdekellentéteket, és a közvetítés eszközeivel el kell érni ezek harmonizálását a teljes konszenzus elérése érdekében.

(2) A participáció-egyeztetés során paritásos alapon bevonandók:

- a hatástanulmány tartalmi pontjainak megfelelően a szakértők
- az illetékes érintett hatóságok
- a koncepciót-programot-akciót kivitelező beruházók-fejlesztők
- az érintett lakosság és munkavállalók szervezetei

(3) A participáció-egyeztetés kerete

- a szakértők esetében az értékelő bizottság, tagjai a hatástanulmány tartalmi pontjaiban kompetens tudományos és szakértő szervezetek képviselői
- a hatóságok esetében a jogi egyeztető bizottság, tagjai az államigazgatási eljárásrend szerinti önkormányzatok, régiók, államigazgatási szervek
- a beruházók, fejlesztők esetében a programozást ellenőrző bizottság, tagjai a hatásterületen működő kamarák, vállalkozásfejlesztési központok, munkaügyi központok
- az érintett lakosság és munkavállalók esetében a civil szervezeti kommunikációs bizottság, tagjai a hatásterületen működő NGO-k.

9.§ (1) A hatástanulmányok különböző típusait a koncepciók, programok, akciók fajtájához kell kötni. Készítendő hatástanulmány komplex egyszeri akcióra, hosszútávú, időben szakaszolt, összetett programra és nagytávlatú (több generációra kiható), elvi jelentőségű koncepciókra (doktrínákra). A hatástanulmány tartalma minden esetben kiterjed egyes általános tematikus pontokra (ld. alább), ezek kidolgozottsági foka megfelel a komplex egyszeri akciók, hosszútávú, időben szakaszolt, összetett programok és nagytávlatú (több generációra kiható), elvi jelentőségű koncepciók (doktrínák) támasztotta igényeknek. Komplex egyszeri akciók esetében a tárgyi hatály kiterjed a visszacsatolásra, hosszútávú, időben szakaszolt, összetett programok esetében monitoring rendszer felállítására és folyamatos működtetésére, nagytávlatú (több generációra kiható), elvi jelentőségű koncepciók (doktrínák) esetében pedig a döntési folyamat integrációjára. Speciális feladatok esetében a tematikus pontok a feladat jellegének megfelelően bővítendők. A jogi és intézményi aktorok képviseletét minden esetben biztosítani kell.

(2) A hatástanulmány általánosan figyelembe veendő tematikus pontjai a következők:

- (a) a környezet állapota, lehetőségek, veszélyek, infrastruktúra és hálózatok

- (b) a népesség állapota, képzettség, népmozgalmi folyamatok és prognózisok, gazdaságfejlesztés és foglalkoztatás, munkaerőpiaci egyensúly, innováció, modernizáció
- (c) társadalmi kohézió és kulturális integráció, intézményesülési folyamatok, civil szerveződési folyamatok
- (d) egyenlőtlenségek, polarizáció, mérséklésük lehetőségei
- (e) perspektívák, jövőképek, realitásuk, megvalósíthatóságuk
- (f) a kommunikáció és kooperativitás helyzete, médiaelérés, érdekartikulációs formák és érdekegyeztetési mechanizmusok
- (g) döntési előzmények, döntéshoztali struktúrák működése, koordináció, jogi háttér, lehetőségek és alternatívák

(3) A hatástanulmányok minden esetben dokumentált része:

- (a) Az információk forrása, dokumentációja
- (b) A döntéselőkészítés folyamatának közéleti eseményei, nyilvános fórumai - ezek jegyzőkönyvei, tartalmi összefoglalói
- (c) A döntéselőkészítés folyamata a tömegtájékoztatásban (PR)
- (d) A felmerült tervekkel kapcsolatba hozható lakossági akciók, megnyilvánulások
- (e) A döntéselőkészítő apparátuson, illetve a jogi-intézményi szereplők hatáskörén kívül született, az apparátus(ok)hoz eljuttatott javaslatok, kérdések, igények.

10.§ (1) A hatástanulmányok készítését a döntéselőkészítés során kell megkezdeni és a döntéshozatal és -végrehajtáselőkészítés során kell véglegesíteni. A döntéselőkészítés fázisában a hatástanulmány belső munkálatainak illeszkednie kell az állapotfelmérés, az elemzés és értékelés, illetve az alternatíva-képzés, a döntéshozatal és -végrehajtáselőkészítés fázisában pedig a stratégiai, illetve az operatív program támasztotta igényekhez. A hatástanulmánynak a tárgyi hatálynak megfelelő módon e fázisokhoz vissza kell csatolnia saját (rész)eredményeit, folyamatos egyeztetés keretében.

(2) A hatástanulmány elkészítésének rendje:

(1.1.) Állapotfelmérés

- (a) Az egyes tematikus pontok tekintetében tapasztalható helyzetek, folyamatok feltárása és vizsgálata azok környezeti, gazdasági, szociális és kulturális hatásainak szempontjából
- (b) Az egyes tematikus pontok tekintetében tapasztalható problémák feltárása és vizsgálata azok környezeti, gazdasági, szociális és kulturális hatásainak szempontjából

(1.2.) Elemzés és értékelés

- (a) Az egyes tematikus pontok összefüggésrendszerének elemzése és értékelése, a fő csomópontok meghatározása
- (b) Az egyes tematikus pontok tekintetében a döntéselőkészítő és az érintett szereplők részéről kialakult tervi, illetve a tervezési kérdésekhez kapcsolódó, azokkal összefüggő álláspontok elemzése és értékelése

(1.3.) Alternatívák képzése

- (a) Az érintett szereplők vonatkozásában az egyes elképzelések összevetése, az együttjárások, kapcsolódások feltárása, rendszerezett alternatívák képzése
- (b) Az érintett szereplők vonatkozásában tapasztalható érdekkonfliktusok feltárása, összevetése, strukturálása, megoldási alternatívák képzése

(2.1.) Stratégiai program (alternatívák közötti döntés és végrehajtás-előkészítés)

- (a) A hatástanulmányon belüli prioritási rend meghatározása
- (b) Az érintett szereplők vonatkozásában a kooperativitási szint felmérése és értékelése, a participáció módozatainak meghatározása, folyamatba léptetése

(c) A korrekciós és megoldási alternatívák kidolgozása és véglegesítése, előzetes tesztelése (visszacsatolás), a döntéshozatalban való közreműködés

(d) A jogi és intézményi szereplők közötti kompromisszum kialakítása, a stratégiai program illesztése a fennálló közhatalmi struktúra működési és eljárásrendjéhez

(2.2.) Operatív program (megvalósítási scenárió)

(a) Optimalizáció: megegyezés kialakítása az érintett szereplők között a tervi alternatívák tekintetében

(b) A megegyezési procedúra eredményének folyamatos integrálása a tervezési folyamatba

(c) A folyamatos közvetítés az egyes fázisoknak megfelelő időben és módon a tervező és az érintett és bevont szereplők között, nyilvános kommunikációs eszközök alkalmazásával

(d) A jogi és intézményi szereplők mint jogforrások számára preferálható döntési alternatívák közötti választás véglegesítése, döntési javaslat meghatározása.

11.§ (1) A rendelet végrehajtásának ellenőrzésére a Főváros rendeletet alkot Független Szakértői Bizottság létrehozataláról.

(2) Független Szakértő Bizottságot minden esetben létre kell hozni, a tárgytól függően állandó vagy ad hoc jelleggel.

(3) A Bizottság a környezeti-gazdasági-szociális-kulturális komplex akciók, programok, koncepciók tekintetében a participáció megvalósításának ellenőrzése céljából a jogi és intézményi, jogforrásként definiálható szereplők számára véleményezési jogkörrel rendelkezik.

(4) A Független Szakértő Bizottság közösségtájékoztatási programot rendel el és azt ellenőrzi. A Bizottság dönt a közösségtájékoztatási folyamat eredményességéről. Az eredményesség elutasítása esetén a környezeti-gazdasági-szociális-kulturális komplex akciókat, programokat, koncepciókat át kell dolgozni, a közösségtájékoztatási folyamatot pedig meg kell ismételni.

(5) A Független Szakértő Bizottság tagjai a 8.§ (2) bek.-ben megjelölt bizottságok két-két delegáltja. Tárgytól függően más, érintett intézmények eseti tagokat delegálnak. A Bizottság külső szakértők, szakértő szervezetek igénybevételére jogosult.

(6) A Bizottság az igazgatási egyeztetés lezárulását követően elrendeli a közösségtájékoztatási folyamat lefolytatását. A közösségtájékoztatási folyamatot 60 napon belül le kell folytatni. A Bizottság a közösségtájékoztatási folyamat lezárultát követő 8 napon belül köteles döntenii annak eredményességéről.

12.§ A Fővárosi Közgyűlés kötelezi az érintett Ügyosztályokat a kompetenciájukba tartozó környezeti-gazdasági-szociális-kulturális (jogi-intézményi) rendeletek megalkotására a kompetenciájuknak megfelelő hatástanulmányok készítésének előírása, illetve a hatástanulmányok konkrét tartalmi rendjének és készítésük tárgyi minimumának meghatározása vonatkozásában. A Főváros rendeletet alkot a Független Szakértői Bizottságok Szervezeti és Működési Szabályzatának tárgyában.

VI. A Kapu status quo-ja

E pontban a részletes terepfelvételek, illetve a döntéshozatali mező standardizált elemzése során kapott eredményeket foglaljuk össze. A Keleti Kapu és környező területei elemzése során kapott eredmények koncentráltan mutatják a főváros egészében is érzékelhető problémákat, itt egy helyre összecsomósodva érzékelhetők.

(1) A status quo összefoglalása a munka III. pontjában foglaltak szerint

- Függő enklávé funkció, funkciócsökkenés, egyoldalú nyugati dependencia, szabályozatlan, kaotikus keleti-délkeleti behatolás, konfliktusgócponttá alakulás.
- Passzív folyamatkövetés, a kulturális-igazgatási-gazdasági funkciók a városmagban koncentrálnak, a folyamatkövetés kényszerpályára kerül és erősíti a koncentrációt, a városmag és a belső periféria egyaránt deformálódik (a városmag a fokozódó túlszűfoltosság és túlterhelődés, a belső periféria az állandósuló fejlesztőerő-elszívás, slumosodás következtében); a külső perifériák önállósulnak, parazitizmus alakul ki (spekulációs gazdasági szigetek, elit alvóvárosok).
- Rövidtávú kalkulus, latinamerikanizálódás, egy "transznacionális" elit közvetíti a nyugati elvárásokat; mivel nem jönnek létre implementált képzési, szocializációs, kulturalizációs és tömegkommunikációs modellek, a társadalom kettészakad, lezárulnak az alkotó elemek határai és folyamatos lokális, regionális és nemzetközi konfliktusok gócpontjává válik a főváros, a maffiák és a terrorizmus keleti "irányítójává". Az "idegen" elit és a maffia összefonódik.
- A "laissez faire" elv szabadonengedése, a technológiai-információs vertikumok maximum középső, de inkább alsó szintjei kerülnek a fővárosba, a brown-field arra alkalmas területeire, és a spekulációs green-fieldekre. A profit nyugatra vándorol, fokozódó brain-drain és monokulturális gazdaság alakul ki, ami brutális függőséget eredményez; a gazdaság kikerül a legális szférából, a növekvő munkanélküli-tömeg a fővárosba vándorol és belép a fekete (maffia-) gazdaságba; libanonizálódás: a hagyományos piacok és hálózatok rákötődnek a transznacionális konkurenciára.
- Jogi, várospolitikai és eljárási garanciák hiányában rövidtávú kalkulusok lehetségesek csak, s mivel nincs működőképes szabályozás, kaotikus állapotok alakulnak ki.
- A források nem a rosszul strukturált problémák, kritikus kérdések megoldására fordítódnak, illetve az automatizmusok működése nem fővárosi preferenciák szerint orientált. A szükséges pénzügyi konstrukciók és finanszírozási modellek, eljárások nem alakulnak ki, komplex trigger-hatásokat így nem váltanak ki a kívánatosnak ítélt irányokban. Ezért a trigger-hatás is elmarad, s az áttekinthetetlen korrupciós pénzmozgások következtében a központi (összvárosi célú) források is spekulációs érdekek mentén reallokálódnak.

A vizsgálat eredményei szerint a területen IV/(5) pontban felsorolt konfliktusprevenziós és PPP stratégiai ajánlások nem működnek, mivel a magban korrupciós, kriminalizációs és a kommunikációs csatornák tekintetében kaotikus állapotok rejlenek. Ezeket a jelenségeket az EU-országjelentések, illetve az amerikai adminisztráció értékelései tartalmazzák, de a területen kompetens döntéshozói szféra e tekintetben általában határozott inkompetenciát jelent be (még a rendőrség is hallgat e vonatkozásban), a területen élők pedig olyan konfliktusmenedzselési stratégiákat választanak, amelyek nem teszik lehetővé a kooperatív és konstruktív konfliktusprevenziót, csupán azok ad hoc kikerülését. A két szféra között pedig de facto semmilyen legális kommunikációs csatorna nem működik. A működő csatornák a kriminalizált és korrupciós fedettség miatt láthatatlanok, nem vizsgálhatók és kaotikus zajterhelésként jelennek meg.

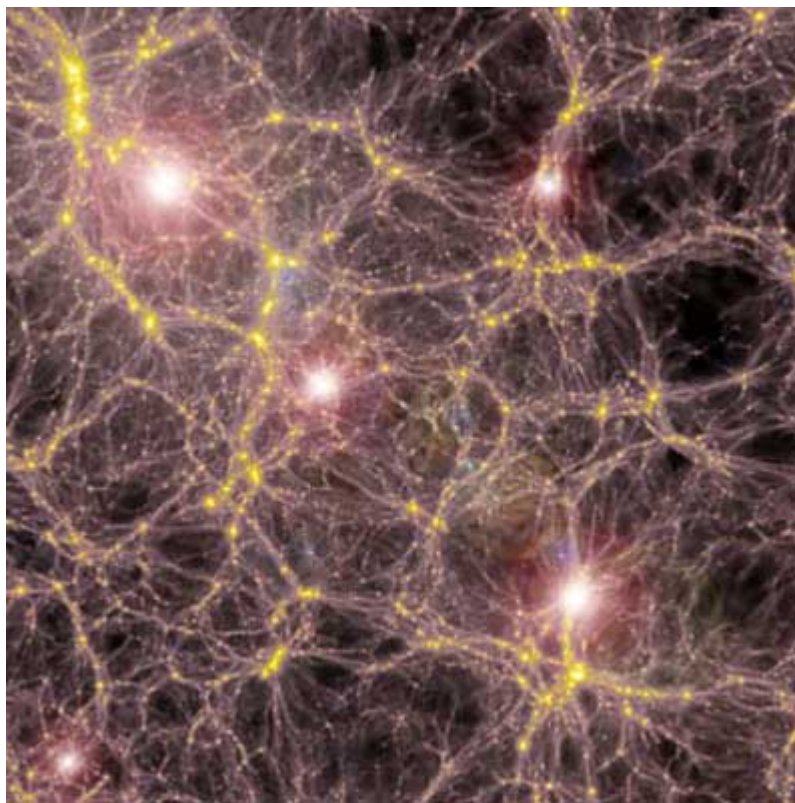
Maguk a mindennapi és várospolitikai szereplők sincsenek azonban tudatában e folyamatoknak, mivel azok vezérlése az országhatárokon túlnyúló, hálózatba kötött transznacionális csomópontokból történik. Ezek a csomópontok sokfelé megtalálhatók, egyaránt betöltenek szervező funkciókat a reális térben és a virtuális, kommunikációs térben. Budapesten is hosszabb ideje működik ilyen csomópont, mivel hazánk régóta az euratlati centrumterületek keleti határa és itt zajlik a Balkáni, Közel- és Távolkeleti térségek, illetve a centrumterületek közötti kapcsolatok vezérlése.

Ehhez a rendkívüli fontosságú jelenséghez azonban nem állnak rendelkezésre megfelelő tudományos eszközök, hogy leírassuk, elemezhessük és értékelhessük mibenlétét és dinamikáját. A világban globalizációs és antiglobalizációs elméletek és mozgalmak versengenek egymással, a jobb-bal politikai dichotómia tetszőleges tartalmakat hordozhat, a revolucionizmus és terrorizmus a szó alkalmazójának szándékától függő jelentést tartalmazhat, a szólásszabadság és a tömegmanikulációs pedig a Jó és a Rossz szinonímájaként jelenik meg, amely tartalmak bármikor felüldefiniálhatók. Közben a Keleti Kapu területén a fentebb leírt módon, kriminalizált és korrupciós fedettségben, zajként megjelenő kommunikációs káoszban meghatározó folyamatok zajlanak.

Hogy e folyamatokat valamennyire is megértsük, ezzel együtt azt is megértsük, hogy jelenleg miért láthatatlanok, a vizsgálat számára nem hozzáférhetők és így nem is alakítható ki velük érdemben foglalkozó várospolitika, meg kell kísérelnünk egy látszólag rendkívül absztrakt elméleti alapvetés felvázolását, amely lehetővé teszi, hogy legalább analógiás szinten megközelíthessük a problémát. Ez az elméleti megközelítés kozmológiai analógiát alkalmaz és a relativitáselméletből indul ki, amely képes az Univerzum azon szerkezeti elemeit és folyamatait is leírni, amelyek nem láthatók, ugyanakkor a szemlélő által is befolyásoltak.

A megközelítés alapelemeként a fekete és fehér lyukak, illetőleg az azokat összekötő féreglyukak Einstein és követői által kidolgozott elméletét jelölhetjük meg, amely elmélet néhány következtetését a legújabb asztrofizikai megfigyelések igazolnak is. Így a fekete lyukba vándorló anyag mozgását, szerkezetét már rögzítették a vizsgálatok során, magát a fekete lyukat csak a felszínén derengő halványkék, ún. Cserenkov-sugárzással, a fehér lyukak, azaz a szupernovák tekintetében pedig kimutatták, hogy az élethez nélkülözhetetlen elemeket e robbanó csillagok állítják elő, mivel az ún. "normál" csillagok a vasnál nehezebb elemeket nem képesek előállítani. A fekete lyuk eseményhorizontján belül zajló dolgok elméletileg a priori nem megfigyelhetők, csak annyit tudunk a leíró matematikából, hogy a tömeg, a töltés és az impulzusnyomaték megmarad, s feltételezhető, hogy a szupernovákban a fekete lyukban elnyelt anyag születik újjá, más minőségben, s ez hozza létre, pontosabban teszi lehetővé az élet kialakulását. Ezeket az alapelemeket fogjuk analógiásan alkalmazni. A tömeg az áru, a

töltés a szolgáltatás, az impulzusnyomaték az információ. A féreglyukon belül a téridő megszűnik, szingularitás van jelen, az analógia a transznacionális hálózatokon és csomópontjaik között áramló áru, szolgáltatás és információ rejtettsége, azaz a tapasztalt kriminalizációs, korrupciós és kommunikatív értelemben kaotikus rejtettség.

(First Supernovae, seeding the cosmos with the stuff of life, Computer Simulation)

(Harvard-Smithsonian Center for Astrophysics, National Astronomical Observatory of Japan)

Feltételezésünk szerint ez az analógia lehetővé teszi, hogy a Kapu magjában zajló folyamatokat és a körülötte tapasztaltakat legalább közelítőleg megnevezzük. Nem többet, de ezt – legalábbis reményeink szerint – igen. A szupernova a jelen helyzetben nem látható, ezért alkalmazható várospolitikai stratégia nem dolgozható ki.

(2) Elméleti alapvetés

(a) A társadalom nem írható le zárt rendszerként, hanem csak nyitott rendszerként, amelyben folyamatosan átalakuló, egymással relációban lévő és kvázistacioner (önmagukat változatlanul reprodukáló) fázisukban zártnak tekinthető rendszerek vannak.

Csányi Vilmos rendszerét a klasszikus és racionális termodinamika különbségére építi fel. Az elemi információ-kvantumoktól a társadalomig terjedő (reprodukciós) ciklusok zárt rendszer esetében a legnagyobb valószínűség, tehát a maximális rendezetlenség, nyitott rendszer esetén a legkisebb valószínűség, tehát a maximális rendezettség elvén épülnek fel. A nyitott rendszer esetén a rendszeren kívül definiált még egy "forrás", egy "nyelő" és más, "külső" rendszerek is, amelyek a "saját" rendszerrel relációban vannak, így elkerülhetik

egymást, konfliktusban állhatnak egymással, egyesülhetnek, szétválhatnak, uniót és metszetet hozhatnak létre, stb. A zárt rendszer a nyitott rendszer alosa, mégpedig kvázistacioner fázisú ciklusban. Mivel kutatásunk egy egyáltalán nem kvázistacioner ciklusban lévő társadalmi helyzetben folya, hanem éppenséggel ciklusváltás idején, a fenti axióma figyelembevétele adódik.

(b) Az átalakulás és reláció relativisztikus, azaz a társadalmi egységek és a társadalmi átalakulási folyamatok kölcsönösen függenek egymástól.

Az einsteini relativitáselmélet alkalmazásának tekinthetjük Wallerstein felfogását a világtársadalomtudományról, amelynek kutatási egységei mindig függenek a kutatott folyamatoktól. Eszerint pl. a nemzet csak bizonyos összefüggésekben, társadalmi körfolyamatok esetében releváns kutatási egység (pl. a nemzeti piac, identitás szempontjából), más esetekben irreleváns (egyes lokális kommunikációs sémák, kulturális értékek, a szimbolikus univerzumkép vagy akár az effektív tőke-, presztízs- és munkaerőpiac szempontjából). Kutatásunk témája megköveteli, hogy többféle egységgel dolgozzunk, és ne csak a nemzetet vegyük figyelembe, hanem az országon belüli fizikai-szegregációs és szimbolikus határokat, valamint az országhatárokon átnyúló nagyobb egységeket is.

(c) A kölcsönös függés egy olyan tér-idő kontinuumban létezik, amelynek van egy ismert tartománya - ez az ismert locus-okból és az ismert múltból/jövőből áll - és van egy ismeretlen tartománya.

Az ember nem egy elvont téridő-kontinuumban él, hanem a számára adott és általa alakított személyes, átélt térben és időben. Ez mindig a jelenben és "itt" van. Személyes téridő-kontinuumunk ciklusokból áll, amely ciklusok - mint fentebb láttuk - relációban állnak egymással. A már oszthatatlan belső mag, középpont és az ismert világon túli világ, a kezdet és a vég, mindig ismeretlen marad, akár kozmológiaileg tekintjük a dolgot, akár a mítikus univerzum eredet- és végítéletmitoszai szerint. A reális univerzum azonban mindig tágul és újabb és újabb ciklusokat olvaszt magába a szimbolikusból és mindig átlépi saját határait, azaz az ember nem degeneratív lény, hanem képes a transzmutációra. Ha figyelembe vesszük, hogy jelenleg a legfontosabb kérdések a világméretű, európai, nemzeti, csoport- és személyes határok átjárhatósága körül merülnek fel, axiómánkat helyes érvényesnek tekintenünk.

(d) Az ismert és ismeretlen tartomány határai egyénekenként és társadalmi egységekenként eltérő térben és időben húzódnak.

Bolyai kihagyott egy axiómát Eukleidész geometriájából, s ezzel az euklidészi geometria vált alosa a Bolyai-geometriának. Bolyai szerint egy pontból több párhuzamos is húzható egy egyeneshez, a párhuzamosok közül az egy bizonyos szögtartományon belüliek pedig találkoznak egymással. A társadalmi térre és időre alkalmazva az analógiát, az itt és a most, azaz a konkrét jelenvalóság nem pontszerű, hanem (szög)tartomány-jellegű. Azaz a múlt és a jövő, az itt és az ott (közel és távol) két részre oszthatók: arra a részre, ami a tartományon belül van, és így ismert, és arra, ami azon kívül van, azaz - már és még - ismeretlen. Mivel az ember beszélő lény, azaz véleménye elhangzik és (politikai) akarattá válik, ugyanakkor pedig "szegélylakó" lény, azaz nem egyszerűen csoportban, hanem csoportok metszetében élő lény, a személyiségtől a politikai szféráig terjedően térben szegmentált és időben "(szög)tartomány"-jellegű jelenségeket vizsgálunk. Ma, amikor a ciklusváltás idején a múlt és jövő, a belső és külső ("hosszánk tartozó" és "idegen") kérdései igen élesen felmerülnek és a

manipulációs formák (demagógia, indoktrináció, propaganda, misztifikáció) egyre erősebbek, az "ismeretlent" kisajátítják, ez az axióma figyelembe veendő.

(e) A határ nem definit, azaz a szemlélő (kutató) és a szemlélt tárgy (társadalmi jelenség) viszonya csak valószínűségi kijelentésekkel írható le.

A Heisenberg-féle bizonytalansági reláció szerint a megfigyelő és a megfigyelt tárgy kölcsönösen befolyásolják egymást, s annak valószínűsége, hogy a megfigyelés helyes vagy hibás, állandó. Társadalomtudományi értelemben ez azt jelenti, hogy értékmentes társadalomtudomány nincs, hogy a vizsgált jelenség és a kutató személyes univerzuma befolyásolják egymást. Mivel azonban a megfigyelés helyességének valószínűsége állandó, azaz nem léphető át, ennek az állandónak az elérésekor új tárgyat, azaz vizsgálati egységet kell választani. Ezért a kutatás egy-egy fázisa nem akkor fejeződik be, amikor a mérési eredmény már "abszolúte pontos", hanem akkor, amikor új egység válik szükségessé, azaz új kérdések merülnek fel. A válasz egy kérdésre mindig egy új kérdésben fogalmazódik meg. Ha nem így tennénk, hanem egy ponton - akár előre kijelölten - befejezettnek tekintenénk a munkát, előzetes ítéleteink - Allport-tal élve - előítéletté merevednének, mérési eredményeink pedig dogmákká. A kutatás elkezdésének és abbahagyásának kritériuma tehát a rá vonatkozó igényekben fogalmazódik meg.

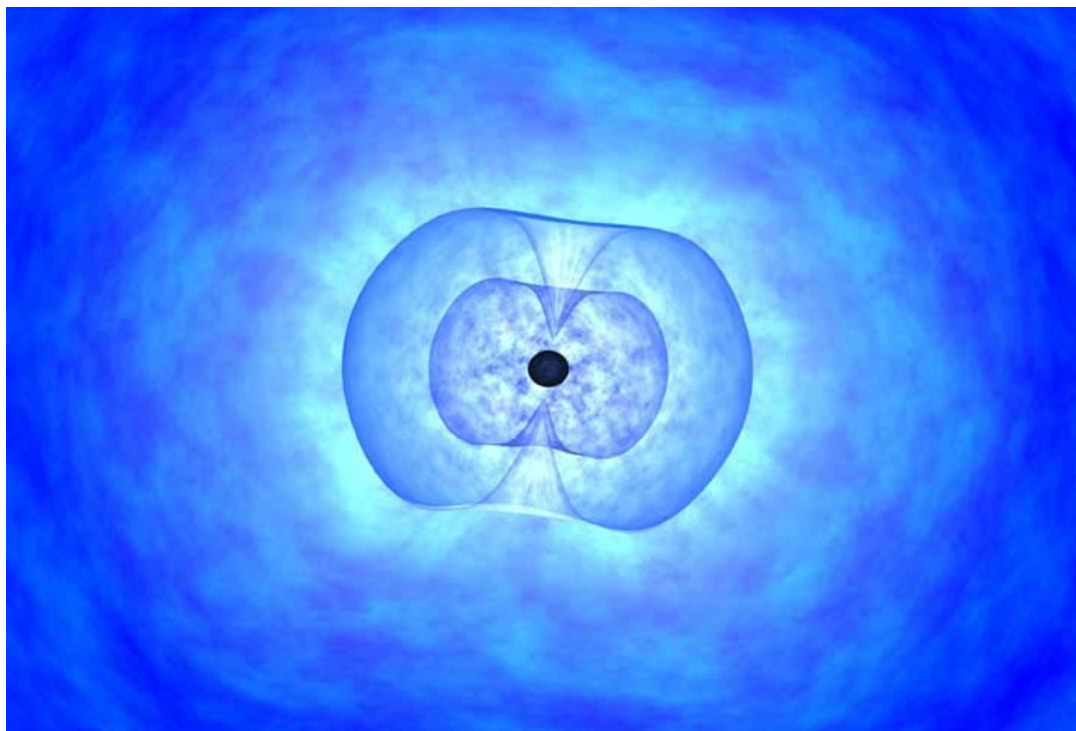
(f) Az eddigi axiómáknak megfelelő módon leírható és értelmezhető egyéni és társadalmi jelenségeket autonómnak, az ezeket kizáróakat fundamentalisztikusnak tekintjük.

Az autonómia azt jelenti, hogy az ember folyamatosan - ciklikusan - kinyílik az ismeretlen felé, s a rá kiszabott törvény "végrehajtási utasítását" folyamatosan - ciklikusan - átalakítja. A fundamentalizmus pedig azt, hogy ezt nem teszi, egy "végrahajtási utasítást" egyszer s mindenkorra a törvény rangjára emel, abszolút érvénnyel ruház fel - a mindenség "fundamentumává" teszi azt -, s ezért nemcsak hogy kizárja a rajta kívüli világot, hanem magát is a romlásba dönti, kollapszusba esik és csak (részleges) megsemmisülés után indulhat el az autonómia útján. A mai helyzetben az előítéletességtől a politikai stigmatizációig terjedő skálán ennek a generális kollapszusnak a jeleit fedezhetjük fel, s éppen ez kutatásunk tárgya.

(g) A fundamentalisztikus jelenségek "fekete lyuk"-ként kilépnek, az autonóm jelenségek pedig "fehér lyuk"-ként belépnek a világba, s ezért a fejlődés mindig egyensúlyos állapotokon keresztül és mindig ciklikusan megy végbe.

A modern kozmológia szerint - de a régiek szerint is - a fekete lyukban eltűnő anyag/energia - az ún. téridő-szingularitáson át - ismét belép ugyanabba vagy egy másik univerzumba, s ez a belépési pont a fehér lyuk. Ez a téridő-szingularitás a transzmutációs pont. A modern kvantummechanikában e jelenség megfelel az elvileg áthatolhatatlan potenciálfalon való, teljes megsemmisülés nélküli átlépésnek, az ún. alagút-effektusnak. Társadalomtudományi értelemben ez az átlépés azt a nyilvánvaló dolgot jelenti, hogy a válság, a kollapszus nem abszolút pusztulást jelent, hanem az új élet születésekor elpusztuló "placentát", azaz a kollapszus után (re)strukturalizáció is végbemegy.

(3) Az Északi Kapu (modern) és a Déli Kapu (tradicionális) érintkezési pontja: a Csikágó és a Harlem stabil, legális adaptációs területei, a torus

(Torus, NASA Photo Gallery, Chandra X-Ray Space Observatory)

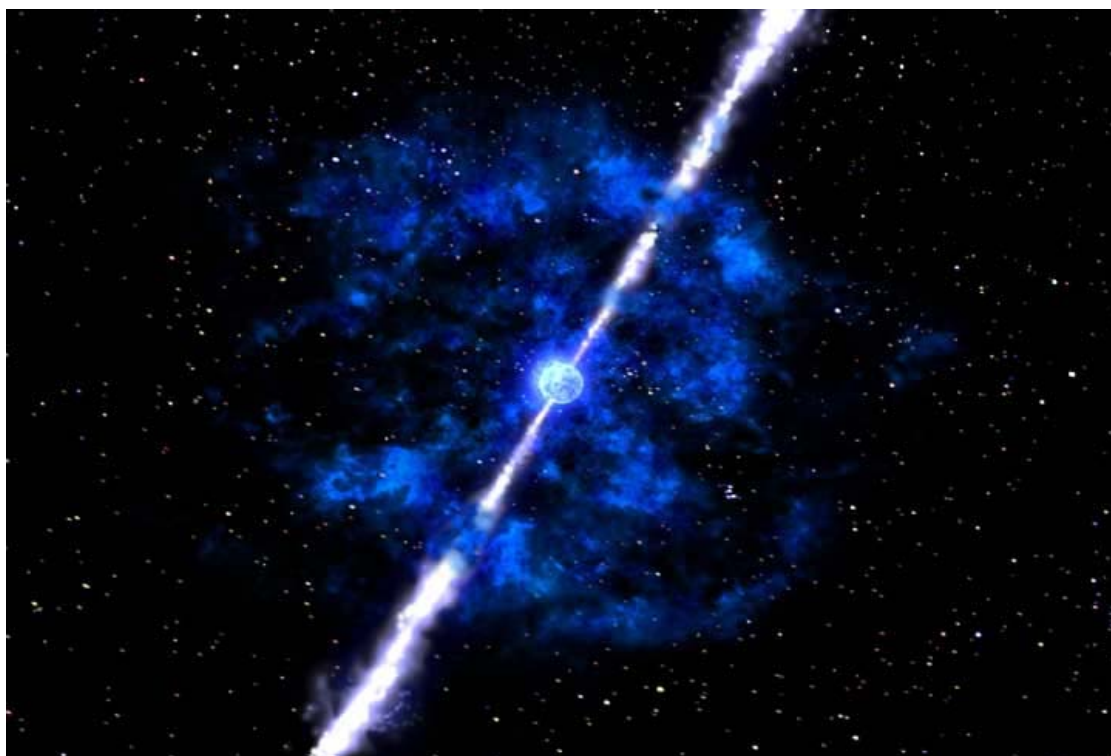
Ez a Röntgen-tartományban készült és a látható fény kék színére konvertált kép a fekete lyukat kívülről körülvevő, autógumi-formájú, ún. torus-t ábrázolja, ami a lyuk körül keringő nagymennyiségű anyagot (gáz, por, egyebek) tartalmazza. Ez a szféra stabil, olyan mint pl. a Szaturnusz gyűrűje, foglya azonban a lyuk gravitációjának.

Analógiásan megfeleltetve a Keleti Kapu környezetének, a torus a Csikágó és a Harlem stabil területeit jelenti. Kiterjedt vizsgálataink alapján megállapítható, hogy a Csikágó stabil része Budapest Északi Kapujának gravitációs nyúlványa a mag felé, amelyben modern, urbánus jellegű skillek, kommunikációs formák és életstratégiák működnek. A Harlem stabil része Budapest Déli Kapujának gravitációs nyúlványa a mag felé, amelyben tradicionális, rurális jellegű skillek, kommunikációs formák és életstratégiák működnek.

A Csikágóban a lokális piac a régi ingatlankezelősök által szervezett szolgáltató piac formájában, a Harlemben a régi kereskedelmi cégesek által fenntartott kereskedelmi piac formájában stabilizálódott. A Csikágó jelzett területein stabil, modern, urbánus kommunikációs network működik, a Harlem jelzett területein szintén stabil, de tradicionális, rurális jellegű. Mindkét terület adaptációja az elmúlt időszak fejleményeit illetően megmaradt a legális szférán belül. A Csikágó stabil területének agórafunkciós központja a Bethlen tér lenne, a Harlem stabil területének pedig a Mátyás tér, azonban egyik sem működik. E funkciók innen a mag felé húzódtak, a reális térben a Garay tér és Teleki tér felé, a virtuális térben pedig a rejtetten működő tőke-, network- és skill-csomópontok felé. A kommunikációs network pontjai a Csikágóban a privát szférában, a Harlemben pedig a szomszédsági csoportok metszeteiben találhatók meg. A kerületi és fővárosi illetőségű, illetve a többi érintett döntéshozatali szféra a megfigyelhető tartományban a két stabilnak tekinthető területet illetően lényegében neutrálisnak tekinthető, azaz ezekkel nem foglalkozik.

(4) A Keleti Kapu (horizontális hálózat) és a Nyugati Kapu (vertikális hálózat) pályái, a tangenciális csóvák

(Tangenciális csóvák, NASA Photo Gallery, Chandra X-Ray Space Observatory)

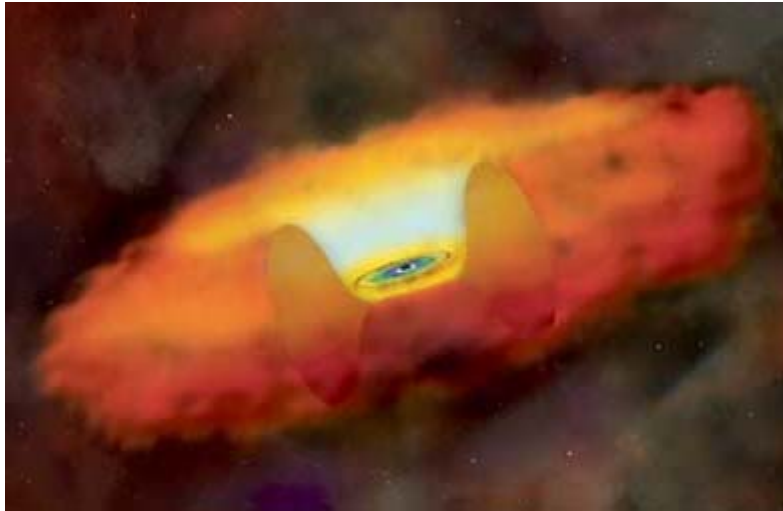
Ez a kép a torus síkjára merőleges, ún. tangenciális csóvákat ábrázolja, amelyek mentén intenzív pályák figyelhetők meg a lyuk irányában és vissza.

Analógiásan megfeleltetve a Kapu környezetének, a csóvák a Keleti Kapu bemeneti pályáit, illetőleg kimeneti pályáit jelentik, keleti és nyugati irányban. Tulajdonképpen a keletre irányuló pályát nevezhetjük keleti kapunak, a nyugatra irányulót pedig nyugatinak. Kelet felé a horizontális, anyagi, nyugat felé a vertikális, informatikai szegmens dominál.

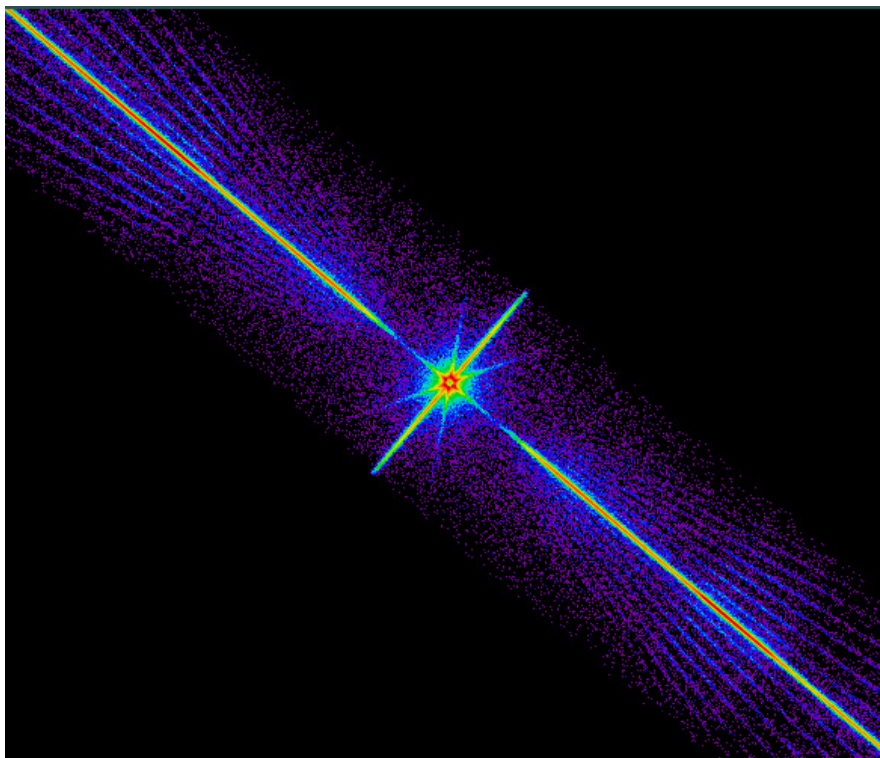
A keletre irányuló pálya egyértelműen követhető a Kőbányai útig, illetve az Ázsia Centerig, ezektől tovább keletre az országhatáron túl egészen a Közel- és Távols-Keletig azonosítható. Alapvetően áruforgalom és vándorlás folytatódik e pályán befelé, kifelé információáramlás. A nyugatra irányuló pálya szintén egyértelműen követhető Lágymányos-Kelenföldig, innen tovább nyugatra az országhatáron túl egészen az atlanti partokig azonosítható. Befelé skill- és információáramlás, kifelé áru- és szolgáltatásáramlás, illetőleg vándorlás figyelhető meg.

A fővárosi és megyei/regionális illetőségű, illetve a többi érintett döntéshozatali szféra a megfigyelhető pályákat tekintve másként működik. A keleti pálya mentén folyó tevékenységek, illetőleg az ott tapasztalható problémák e szférák tevékenységében tartalmi értelemben nem léteznek, azokat a BRFK, ORFK, VPOP bűnüldözési, illetve idegenrendészeti feladatainak tekintik. A nyugati pálya mentén folyó tevékenységek, problémák viszont kifejezetten reflektorfényben vannak, számos sikertörténeti példatár, tervdokumentáció, képzési akció, ingatlanfejlesztési ügy, innovációs policy forog közkézen. A mögöttük szép számmal meghúzódó korrupciós eset felderítetlenül marad a szövevényes hálózatban.

(5) A Garay tér és a Teleki tér féllegális adaptációs tranzitzonei, az akkréciós korong

(Az akkréciós korong a toruson belül, NASA Computer Modelling)

(Akkréciós korong ekliptikus síkból, NASA Photo Gallery, Chandra X-Ray Space Observatory)

A két képen látható, hogy mi is tulajdonképpen az akkréciós korong. Ez az a spirálisan örvénylő anyagáramlás, amely beviszi a fekete lyukba mindazt, ami a közelébe kerül. Hőmérséklete igen magas, annyira, hogy intenzív Röntgen-sugárzást bocsájt ki, ezt látjuk a computeres modellen és a fotón. A spirális örvénylezés forrása a torus, illetve a csóvák, az örvénylezés által kidobott anyag a tangenciális csóvák pályáján halad. A nem kidobott anyag bejut a lyukba.

Analógiásan ez a folyamatosan gyorsuló, pörgő, hihetetlenül forró, intenzív örvénylezés a Bross tér két oldalán, a Garay tér és a Teleki tér környékén figyelhető meg. Mindkét terület a

féllegális-illegalitás határán mozog. Az itteni tevékenységek forrása egyszerre a lokális, a regionális és a transznacionális piac. A networking mindkét helyen az etnikai és underclass hálózatokra épül, az áru/szolgáltatás/információ a csempészet, a dealerkedés, a közvetítő tevékenység, és prostitúció területén is nagymértékben jelen van, mozog. A kapcsolatok intenzívek a stabil mögöttes csikágói és harlemi területekkel (torus), a keleti és nyugati partnerekkel (csóvák), valamint a gazdasági és szociális szférában rejtetten is mozgó hálózati és döntéshozatali aktorokkal (a lyuk), akiknek tevékenysége az alegális szférában van, mivel sem kriminalisztikai, sem pedig igazgatási eszközökkel nem tehetők láthatóvá. A lyuk vonzása túlmegy a kritikus határon, nem ismert jelenleg olyan eszköz, amivel kontrollálható lenne.

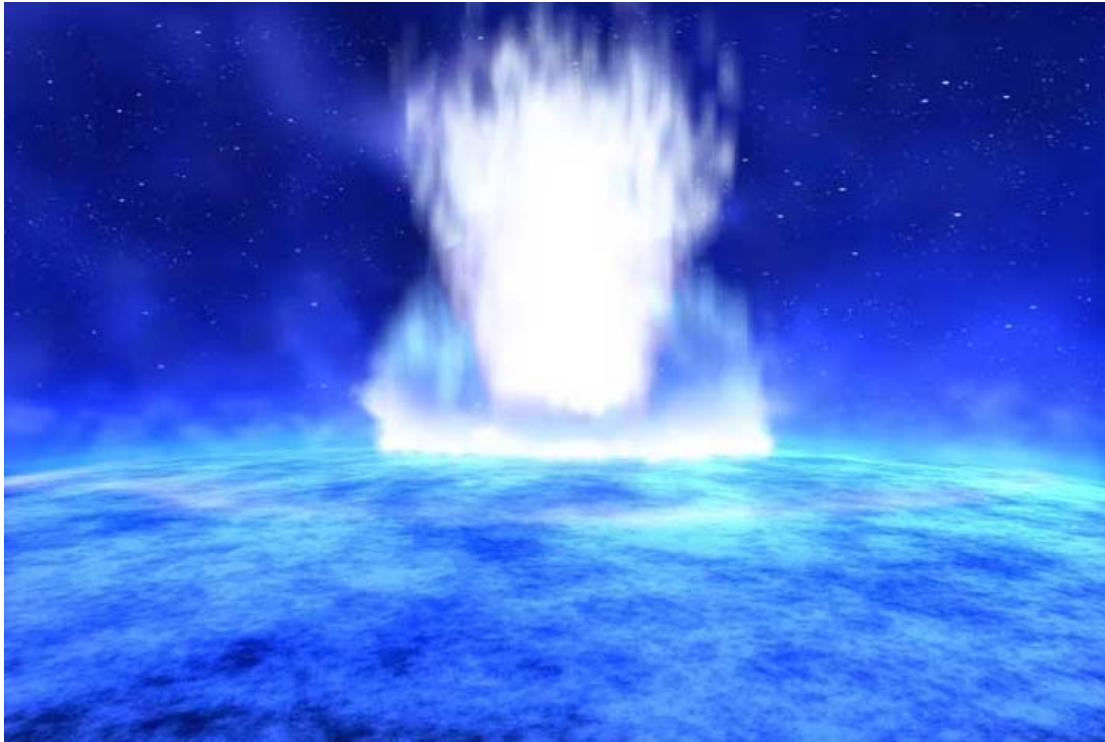
A két területen kifejezetten intenzív a kriminalizáció és a korrupciós kapcsolatépítés, a hálózati csomópontokon ily módon jelenlévő szereplők periferiáján pedig a nem illegális vagy csak féllegális elosztó-forgalmazó szereplők tevékenykednek.

A nagyon intenzív itteni bűnüldöző tevékenység csak tüneti kezelésre képes, arra is csak részlegesen (térfigyelő és szomszédfigyelő rendszerek), prevencióra nem. Ugyanígy, a várospolitikai döntéshozatali szféra agresszív beavatkozásokkal próbál operálni (Garay Center - 4. metró Thököly út alatti kihúzó pályához csatlakozó bevásárló-létesítmények, Orczy Center - East End), s nem veszi tekintetbe a nem látható magfolyamatokat – nem is nagyon tehet mást. E beavatkozások hatékonysága nem perspektivikus, mivel csak a látható periferikus szereplőket képesek megcélozni, a kiváltó okokat és kényszereket, a környezeti-társadalmi-gazdasági-kulturális hipergravitációt nem (azaz a korongot igen, a lyukat nem).

Fontos megfigyelés ugyanakkor, hogy a periferikus szereplők lényegében illegális túlélési stratégiájának alapja az eredeti felhalmozás befejezése, a legalizáció. Ennek kilátásai a jelen pillanatban nem felmérhetőek, mivel a kiváltó okok nem láthatóak, nem azért mert rosszul nyúlunk a kérdéshez, hanem azért, mert az eseményhorizonton túl találhatók.

(6) A Baross tér és közvetlen környéke, az eseményhorizont

(Az eseményhorizontot elfedő Cserenkov-sugárzás a fekete lyuk összeomlása, ill. a szupernova fellobanása pillanatában, NASA Photo Gallery, Chandra X-Ray Space Observatory)

Az eseményhorizont az a gömbhéj, amelyen belül a gravitáció már olyan erős, hogy a fény sem tudja elhagyni a fekete lyukat. Ettől a héjtól beljebb már nincs kiút. Ez azt is jelenti, hogy a benti eseményekről nem érkezhetsz jel a külső megfigyelőhöz, azaz ezért *fekete* lyuk a fekete lyuk. Az e héjtól minimálisan kijebb található héj az ún. fotonkör, az erről még visszaverődni képes fény az ún. Cserenkov-sugárzás. Ezt látjuk a fotón. Az eseményhorizonton belül megszűnik a téridő-kontinuum, és csak a szingularitás létezik. A fekete lyukat leíró Einstein-egyenletek megoldásai azt mutatják, hogy a lyukon belül csak a tömeg, a töltés és az impulzusnyomaték (lendület) marad meg, minden más megszűnik.

Analógiásan vizsgálatunkban az eseményhorizont a Baross tér; a tranzitfolyamat során megmarad a tömeg (identitás - tőketulajdon), a töltés (perspektíva-keresés - networking), az impulzusnyomaték (reprodukciós kényszer - skill), megsemmisül viszont a jel (kommunikáció - információ), a struktúra (kooperativitás - attitűddinamika), és a saját téridő (kohézió - aktivitás). Az így leírt - pontosabban csak megjelölt - szféra kaotikus, kriminalizált és korrupciós, ami a szinguláris (lokális-regionális-transzregionális-globális), azaz alegális, azaz minden törvényen kívüli térben található (ezért nem törvénytelen, ugyanis nincsen rá vonatkozó törvény) és értelemszerűen nem vizsgálható.

Amit láthatunk, az a fotonkör/Cserenkov-sugárzás: EMKE belépési ponttal a downtown-káosz. Tudjuk, hogy megmarad a tranzitfolyamat során az identitás-tőketulajdon, a perspektívakeresés-networking és a reprodukciókényszer-skill, nincsen pedig jelen értelmezhető kommunikáció, kooperativitás és kohézió. Ez a helyzet. Az a policy, mely megpróbál ebbe beleszólni, elnyelődik az eseményhorizonton belül, eltűnik.

(7) MI A TEENDŐ A KELETI KAPUVAL?

MIÉRT BLACK HOLE ÉS NEM CSAK GATEWAY A KELETI KAPU? HOL A FEHÉR LYUK, A SZUPERNOVA?

A torus, a csóvák, az akkréciós korong és a Cserenkov-sugárzás jelenlétére utaló tények miatt nem "egyszerű" gateway a Keleti Kapu: ezek egy instabil, felpörgő folyamatra mutatnak és nem egy stabilizálódottra. A gateway valahonnan valahova vezetne, a black hole és a várt szupernova azonban valami minőségileg új kialakulását jelenti, a régi placenta-jellegű pusztulása árán. De mi a régi és mi az új? Ehhez egy kicsit vissza kell mennünk, egészen a fundamentalizmusig és az autonómiáig, ahogy korábban már írtuk, a VI/(2)/f)-g) pontokban.

A fundamentalizmus két részre osztja az embereket: jó és rossz emberekre. Ez persze változhat a "fejlődőképestől" a "tévelygőn" át a "hitetlen gyaurig", a lényeg azonban az, hogy a "jó" prófétáinak követői - prófétáljanak e hamis próféták nacionalizmust, kommunizmust vagy túlvilági üdvözülést - alárendelik magukat valamilyen tannak, s feladják szabad akarataikat, jogukat a kételkedésre, sőt, jogukat a tévedésre. Szemükben - és tanaik megfogalmazóinak szemében - azok, akik nem így tesznek, "esendőbbek", "tökéletlenebbek" vagy egyenesen "értéktelenebbek" az előbbieknél. Az autonomizmus elfogadja azt, hogy az ember - bár tetteinek előfeltételeit, körülményeit meghatározza a sors - szabad akarattal bír, s ezért joga van a kételkedésre, a tévedésre, és senki sem több vagy kevesebb a másiknál. A fundamentalizmus esetében így a kollektivitás, a múlt restaurációja (az aranykor-mítosz) és a homogenitás kap hangsúlyt, az autonomizmus esetében pedig az egyéniség, a jövőn való jelenbeli munkálkodás, kreativitás (a messianizmus) és a heterogenitás. A fundamentalizmus leírható lényegében úgy is, hogy e felfogás szerint az ember egy bonyolultabb, zárt rendszer egyszerűbb eleme, amely betagozódik ebbe az (evilági vagy túlvilági) zárt rendszerbe, az autonomizmus pedig úgy, hogy az ember maga a legbonyolultabb - és nyílt - rendszer (s így magát nem is szemlélheti rendszerként), amely aztán létrehozza (evilági vagy túlvilági) tevékenységének egyszerűbb, de nyitott társas formáit.

Nyilvánvaló, hogy két elméleti szélsőséget foglalmaztunk meg a fentiekben, s a valóság valamilyen vegyülete, konkrét "aránya" ezeknek. Azt feltételezzük, hogy a világban jelenleg tapasztalható polarizáció e két szélsőség irányában megjelenik a mostani magyar politikai fejleményekben is, s a két szélsőség a maga sajátosan magyarországi formáiban többé-kevésbé egyensúlyban van. Nagyjában egyforma erők állnak az egyik és a másik oldalon, s ez okozza azt, hogy mind az attitűdök szintjén, mind pedig a konkrét politikai eseményekben megnyilvánuló döntések-választások szintjén fifty-fifty az arány a - nevezzük így - tradicionális (fundamentalista irányzatú) és modernizáló (autonomista irányzatú) áramlatok között. A tradicionalizmust tehát a fundamentalizmus, a modernizmust pedig az autonomizmus operacionalizált "terminus technicus"-aiként fogjuk használni.

Magyarország egészen különleges helyet foglal el Európában. Ez a különlegesség nem új keletű. Nagyon sok szempontból meg lehetne közelíteni, e szempontokban azonban egy közös elemet mindenképpen fellelhetünk: azt, hogy Magyarország átmenet, közvetítő közép a Kelet és a Nyugat, a nomád és a letelepedett életforma, a szituatív-vizuális és az absztrakt-verbális gondolkodás-beszéd-kultúra, az emberiség közös tudás-Hagyományának keleti és nyugati értelmezése, a múlt felé forduló aranykor-mítoszok és a jövő felé forduló messianizmus között.

Ez a kettősség az élet minden területén és minden történelmi korszakban, minden térbeli és időbeli ciklusban felfedezhető. A településhálózattól a különböző átalakult, a mindenkor világgazdasághoz kapcsolódó termelési rendszereken, a "pogány" és keresztény kulturális hagyományok szintézisein, a nyelv, és különösen a mindenkor argó csaknem korlátlan átváltozókéességén és még sok egyében át a politikai és kulturális orientáció mindig dichotóm jellegéig sok-sok területen megfigyelhetjük ezt a kettősséget.

Ez a kérdés már Szent István korában felmerült mint az európaiságot akkor jelentő kereszténység felvételének és az "ösiséget" jelentő pogányságnak az ellentéte. Később ez transzformálódott a főnemesség-köznemesség, a királyi városok-mezővárosok, a Habsburg-pártiság és szabad királyválasztók, labancok-kurucok ellentétébe. A sor folytatódott az industrializáló-agrárius konfliktusban a múlt században, a politikában pedig az urbánus kontra népies szellemiség, az angolszász kontra germán orientáció és a szociálliberális kontra keresztény-nemzeti kurzus ellentétpárokból nyilvánult meg.

E területen a közvélemény és tömegvélemény különbsége a legnagyobb jelentőséggel bír. A tömegvélemény lényegében a tömeglélektani kategóriák egyike, s ebben az értelemben a "szuperegóját vesztett" tömeg produktuma. Ebben a minőségében nem nélkülözhet két tényezőt: az egyik az, hogy nem mérlegelés eredményeképpen jön létre, hanem a mérlegelésben megnyilvánuló szabad akaratról való lemondás következtében mechanikusan, automatikusan, "rendszereszerűen", a másik pedig az, hogy ennél fogva kialakulásában meghatározó szerepet játszik egy (vagy több) véleményvezér autoriter tevékenysége, demagógiája, indoktrinációja, propagandája és misztifikációja. A tömegvélemény így a "gesunkene Kulturgute", a "lesüllyedt kultúrjavak" világába tartozik, s ebben az értelemben "primitív", "alogikus" jellegű. Innen már csak egy lépés, hogy megállapíthassuk: a tömegvélemény alapja valamilyen fundamentalista jellegű "tan", amelynek képviselője és "prófétája" az ügyeletes véleményvezér. A tömegvélemény ezért mindig előítéletes, stigmatizációs, azaz kirekesztő jellegű és dichotóm.

A közvélemény ezzel szemben mérlegelésen alapul, amikor is a vélemény "tulajdonosa" maga mérlegel, s véleménye ennek a mérlegelésnek az eredménye lesz, valóságos döntésen alapul. A közvélemény szerkezete nem engedi meg véleményvezérek szereplését, s létrejötte szabad vitán, hálós és nem hierarchikus diagrammal leírható érintkezésen alapul. Ezért tartalmazza mind az individualitást, mind pedig a kollektivitás mozzanatát, ugyanis csak individuumok ütközhetnek egymással és csak a kollektívum keretein belül. E két mozzanat így kölcsönösen feltételezi egymást, s éppen ezáltal jön létre az autonómia. A közvélemény így nem "lesüllyedt kultúrjóság", hanem a jelen pillanatban és itt létező valóság "magaskultúrájának" egyik lényeges eleme, az előbb említett negyedik hatalmi ág, a nyilvánosság konstituálója.

A tömegvélemény és közvélemény különbségének másik jellegzetes vonása az, hogy a tömegvélemény alapvetően monadikus, a közvélemény pedig univerzális. A tömegvélemény azért monadikus, mert nem tud másként megnyilvánulni, mint tagolatlan halmazként egyfelől és mint tagolhatatlan atomként, monásként másfelől. A közvélemény ezzel szemben eleve élő, folytonosan a jelenben és az itt-létben tevékenykedő "lény", mondjuk így: individuális kollektív tudat. És e tudat intézménye a nyilvánosság.

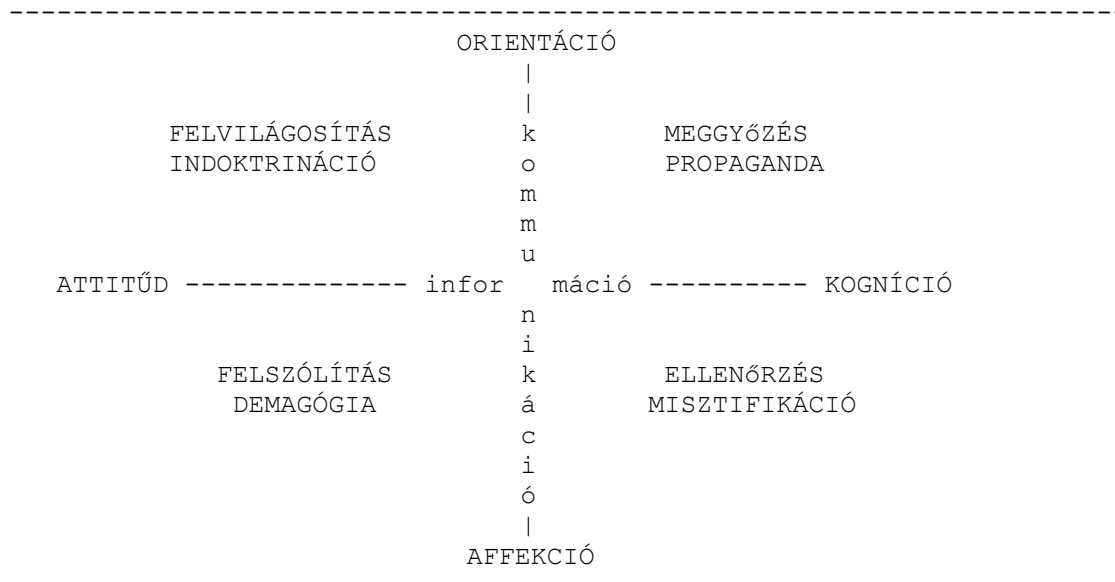
Mit jelent ez a gyakorlatban? Azt, hogy a tömegvélemény megjelenési formája éppen nem a tömeges vélemény, hanem az izolált vélemény, ami csak statisztikai aggregációval varázsolható át "tömeg(es) véleménnyé", azaz "többségi" véleménnyé, de ennek is előfeltétele az árnyalt véleménystruktúrák bináris - igen-nem-re történő - redukciója. A közvélemény

megjelenési formája viszont ezzel szemben éppenséggel nem az egyéni vélemény, hanem a csoportvélemény, ez pedig alapvetően hangzó vélemény. Ez nagyon leegyszerűsítve azt jelenti, hogy a tömegvélemény tárgyai igazából nem beszédtemák, a közvélemény tárgyai viszont igen.

Axiómánk az, hogy az ember beszélő "állat", azaz információkat cserél társaival ("társas lény"), azaz kommunikál. Amikor "normál" állapotban van, érintkezik társaival, amikor azonban tömeglényé "manipulálódik", nem érintkezik, hanem feloldódik, megsemmisül a tömegnek nevezett nagy (ös)valamiben.

Axiómáinkból tehát az a definíció következik, hogy "normál" állapotban (az ember társas környezetében magától is el)hangzó vélemény jön létre, amiből aztán közvélemény keletkezik, "abnormis", tömeggé "manipulálódott" állapotában pedig izolált (néma, társai között) nem (el)hangzó vélemény, s ebből pedig ún. tömegvélemény, ami ilyenformán nem is vélemény igazából, de alkalmasint azért nagyon is hathat.

A következő ábra segítségével egy kicsit mélyebben fogjuk értelmezni a hangzó vélemény és az izolált vélemény, illetve a közvélemény és a tömegvélemény különbségét, ellentétességét:

Az ábrán látható két dimenzió, az információ és a kommunikáció végpontjain található tudattartalmak hozzák létre a véleményt. De nem mindegy, hogy hogyan. Autonóm véleményképződés esetén individuális szinten hangzó vélemény, kollektív szinten közvélemény, fundamentalisztikus véleményképződés esetén izolált vélemény, illetőleg tömegvélemény jön létre. Mikro- (egyéni), mezo- (csoport-) és makroszinten (társadalmi szinten) egyaránt az ábra négy mezőjében látható "üzenetek" "adása" és "vétele" határozza meg, hogy a két alternatíva közül melyik érvényesül (többnyire valamilyen módon együttesen).

Az a területi egység, ami valóságosan létezik, s ami ennél fogva valóságos információk forrása és valóságos tettek színtere, egy 20-40 perc sugarú élettér-kör, ami vagy tradicionális (ritualizált szomszédsági viszonyokhoz kapcsolódó) vagy pedig modern (autonóm szimbolikus viszonyokhoz kapcsolódó) értékek szerint szerveződik, s amely egyedül lehet bármiféle beavatkozás vagy önszerveződés színtere. Ilyen élettér-körön kívülrekedten él nagyjából egymillió ember a mai Magyarországon, jórészüket Budapesten, és különösen sokan a Keleti

Kapu tágabb területén. Az ő esetükben különösen perdöntő a közvélemény létrejötte, amiben a rejtett döntéshozatali szférának kulcsszerepe van.

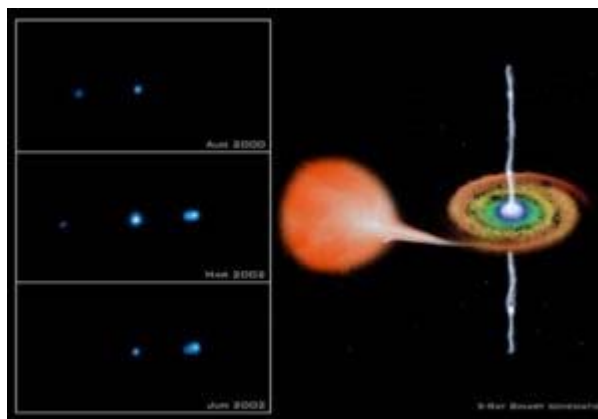
Az uniós belépéssel Magyarország közvetlen érintkezésbe kerül a Balkánnal, ami fontos: billeg. A billegésre hajlamos hatalmi góc azonban létfontosságú, ugyanis csak egy nem billegő (és a fundamentalizmusból született terrorizmusnak táptalajt nem nyújtó) Balkáni irányultságú bázisponttal együttműködve tudja Amerika, Európa és Oroszország kiegyensúlyozni a fundamentalizmus és terrorizmus fellegvárát, a Közel-Keletet és a Balkánt.

Magyarország és benne Budapest a Kapu a Balkán és a mögötte lévő távolabbi térségek felé. Az új világrend és benne az új Európa megszületése, a fundamentalizmus legyőzése Magyarországtól jelentős mértékben függ.

Itt hozzá kell fűznünk valami lényegeset: axiómáink és definícióink szerint a tradicionalizmus fundamentalisztikus jellegű, a modernizmus pedig autonóm. A világon a változás az utóbbitól az előbbi irányában folyik. A világméretű centrum-periféria rendszerben a köztes, félperifériaként definiált szféra arról ismerhető fel, hogy a két vonulat egyensúlyban van benne. A centrum autonomizmusa lassan gyűrűzik kifelé át a perifériákra. Az átgyűrűzési szféra pedig a félperiféria. És éppen ezen a félperiférián zajlik le a transzmutáció. Az eddigi vizsgálat szerint Magyarország tipikusan félperiféria, ahol rövidesen befejeződik a transzformáció első szakasza, s megkezdődik a második, amiről viszont nem tudni, végetértekor milyen ciklus fog beindulni. Ez be fog indulni a Kapu területén.

A fenti vizsgálódások eredménye szerint egyfelől Magyarország külpolitikája, másfelől pedig a magyarországi gettó egymilliós, "bebábozódott" csoportjának belpolitikai mozgása az, ami megindítja a változásokat. Ez a mozgás egy az egész bolygót átfogó hálózaton belül értelmezendő és egyúttal ez jelenik meg a Keleti Kapu helyzetének változásában is. Ahhoz azonban, hogy ezt egyáltalán megláthassuk, két dolog szükséges: a teljes globális hálózat vizsgálata és értelmezése, benne az Euratlanti centrummal, a Keleteurópai régióval, a Balkán-Közelkelet-Távolkelet kapcsolatrendszerrel, Budapesttel és a Kapu teljes, tágabb területével. Ha ezt megtettük, lehet várni a szupernovára.

Addig Comenius tovább szemlélődik, vizsgálódik és gazdagítja képzeletét.

*(Szupernova fellobanása előtti állapot: kísérő óriás és robbanó törpe)
(NASA Photo Gallery, Computer Modelling)*

*****